

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KIRIM TATAR TÜRKÇESİ,
İBRAİM PAŞI – CANLI NİŞAN
(TRANSKRİPSİYONLU METİN – DİL ÖZELLİKLERİ – SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kürşat ÖZER

Balıkesir, 2018

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KIRIM TATAR TÜRKÇESİ,
İBRAİM PAŞI – CANLI NİŞAN
(TRANSKRİPSİYONLU METİN – DİL ÖZELLİKLERİ – SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kürşat ÖZER

Danışman: Prof. Dr. Hülya SAVRAN

Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün ... T. D. E. .... Anabilim Dalında 2009/2511015 numaralı
Kürsat ÖZER ..... in hazırladığı (TARİHİ TATAR TÜRKÇESİ, İBRAHİM PAŞI-CANLI NİŞAN
TRASKRİPSİYONLU METİN-DİL ÖZELLİKLERİ - 30206K)
konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI,
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/05/2018
tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY
BİRLİĞİ/OY-ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Üye (Danışman)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Üye
Doç. Dr. Huseyin DURGUT

Üye

Üye

Üye

Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

78 06 /2018

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

ÖZET

KIRIM TATAR TÜRKÇESİ, İBRAİM PAŞİ – CANLI NİŞAN (TRANSKRİPSİYONLU METİN – DİL ÖZELLİKLERİ – SÖZLÜK)

Özer, Kürşat

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hülya SAVRAN

2018, 300 Sayfa

Kırım Tatar Türkçesi, İbrahim PAŞİ – Canlı Nişan (Dil Özellikleri-Transkripsiyonlu Metin–Sözlük) konulu bu tez çalışması İbrahim PAŞİ’nin Canlı Nişan adlı eserinin 1998 baskısı esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada Hülya SAVRAN’ın “Kırım Tatar Türkçesi: Dil Özellikleri - Metinler – Sözlük” isimli eseri temel çerçeve olarak alınmıştır. Çalışma, dil özellikleri, transkripsiyonlu metin, sözlük olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Dil özellikleri bölümü, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Ses bilgisi bölümünde ünlü, ünsüzlerin özellikleri ve ses olayları incelenmiştir. Şekil bilgisi bölümünde çekim ekleri, yapım ekleri ve kelime türleri incelenmiştir.

Transkripsiyonlu metin bölümünde eserin Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılması yapılmıştır.

Metnin Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmadığı için çalışmaya ayrıntılı bir sözlük bölümü konmuştur. Sözlükte kelimelerin anlamlandırılmasında eser esas alınmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda eserin dilinin, dil özellikleri bakımından Türkiye Türkçesinin yoğun etkisi altında olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Paşı, Canlı Nişan, Kırım Tatar Türkçesi, Dil İncelemesi

ABSTRACT

CRIMEAN TATAR TURKISH, İBRAİM PAŞİ – CANLI NİŞAN (TEXT WITH TRANSCRIPTION – GRAMMAR – GLOSSARY)

ÖZER, Kürşat

MA Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Adviser: Prof. Dr. Hülya SAVRAN

2018, 300 Pages

This study, entitled Crimean Tatar Turkish, İbrahim PAŞİ - Canlı Nişan (Grammar - Text With Transcription - Glossary) has been prepared based on the edition of İbrahim PAŞİ's literary work named Canlı Nişan in 1998. The work of Hülya SAVRAN, named "Crimean Tatar Turkish: Texts - Language Features - Glossary" constitutes the basic framework of the study. The study includes three main sections; grammatical analysis, text with transcription, glossary.

Grammatical analysis includes two subheadings, phonetics and morphology. In phonetics section, the features of vowels and consonants, and phonetic events are studied. In morphology section, inflectional suffixes, derivational affixes and types of words are studied.

In the section of the text with transcription, the work written by Cyrillic alphabet, has been rewritten by Latin alphabet.

As the text isn't translated into Turkey Turkish, a detailed glossary has been added. In the glossary, the work is used as a base explaining the meaning of words.

As a result this thesis shows us the language of the work im under the great influence of Turkey Turkish in terms of the language features.

Keywords: İbrahim PAŞİ, Canlı Nişan, Crimean Tatar Turkish, The Study of Language Features.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Çağdaş Kırım Tatar Edebiyatının önemli yazarlarından olan İbrahim PAŞI'nın “Canlı Nişan” adlı eserinin dil özelliklerinin tespit edilmesine dayanmaktadır. Bu yolla Kırım Tatar Türkçesindeki Oğuz ve Kıpçak şivelerinin etkileri ile başta Rusça olmak üzere diğer yabancı dillerin etkilerinin boyutları ortaya çıkarılmıştır.

İbrahim PAŞI'nın bu çalışmaya kaynak olan “Canlı Nişan” adlı kitabı sırasıyla; Canlı Nişan (roman), Ana (povest) ve Şeytan Esirliğinde (hikâye) adlı üç hikâyeden oluşmaktadır.

Tez aşamasında kaynak eserin tespiti için genel ağ üzerinden irtibat sağlanan Prof. Dr. Adile EMİROVA'nın görüşü alınmış, belirlenen eserin temini içinse Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi'nin yardımına başvurulmuştur. Daha sonra eser taranarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve transkripsiyonu yapılmıştır. Türkiye Türkçesine aktarım yapılmamış olup kapsamlı bir sözlük hazırlanmıştır.

Tez çalışması kaynak seçiminde desteğini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Adile EMİROVA'ya, kaynağın temininde yardımcı olan Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi sayın Mükremin ŞAHİN'e, yardımcı kaynaklara ulaşmamdaki yardımları nedeniyle sayın Prof. Dr. Zuhel YÜKSEL ve sayın Prof. Dr. Hakan KIRIMLI'ya, yorucu ve yoğun çalışmalarla ortaya çıkarılan tez çalışmasının her aşamasında yol gösteren, destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Hülya SAVRAN'a, bu yola çıkmam konusunda beni yüreklendiren ve her zaman sonsuz desteğiyle yanımda olmasından güç bulduğum eşim Gamze ÖZER'e, aramıza katılmalarıyla hayata anlam katan kızlarım Almıla ve İsenbike'ye teşekkür ediyor ayrıca Kırım Tatar Türkü olan rahmetli dedem Hasan AKYOL'u saygı ve sevgiyle anıyorum.

Kürşat ÖZER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. PROBLEM.....	1
1.2. AMAÇ.....	1
1.3. ÖNEM.....	2
1.4. SINIRLILIKLAR.....	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	4
2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	4
3. YÖNTEM.....	8
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	8
3.2. BİLGİ TOPLAMA KAYNAKLARI.....	8
3.2. BİLGİLERİN TOPLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	8
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	10
4.1. KIRIM TATAR TÜRKLERİ VE KIRIM TATAR TÜRKÇESİ.....	10
4.2. İBRAİM PAŞİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	12
4.3. SES BİLGİSİ.....	15
4.3.1 ÜNLÜLER.....	15
4.3.1.1. Ünlülerin Sınıflandırılması.....	15
4.3.1.1.1. Teşekkül Noktalarına Göre.....	15
4.3.1.1.2. Açıklık Kapalılık Derecelerine Göre.....	15
4.3.1.1.3. Teşekkülleri Sırasında Dudakların Aldığı Duruma Göre.....	16
4.3.1.2. Ünlü Uyumları.....	16
4.3.1.2.1. Damak Uyumu (Kalınlık İncelik Uyumu).....	16
4.3.1.3. Ünlü Değişmeleri.....	20
4.3.1.3.1. İnce Ünlülerin Kalınlaşması.....	20
4.3.1.3.2. Kalın Ünlülerin İnceleşmesi.....	20
4.3.1.3.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması.....	21
4.3.1.3.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	22

4.3.1.3.5. Geniş Ünlülerin Daralması	22
4.3.1.3.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	23
4.3.1.4. Ünlü Türemesi	23
4.3.1.4.1. Başta Ünlü Türemesi	23
4.3.1.4.2. İçte Ünlü Türemesi	23
4.3.1.4.3. Sonda Ünlü Türemesi	24
4.3.1.4.4. î Yerine iy (Diftong) Türemesi	24
4.3.1.5. Ünlü Düşmesi	25
4.3.1.5.1. İçte Ünlü Düşmesi	25
4.3.2. ÜNSÜZLER	26
4.3.2.1. Ünsüzlerin Sınıflandırılması	26
4.3.2.1.1. Ses Yolunun Daralma veya Kapanmasına Göre:	26
4.3.2.1.2. Gırtlaktaki Ses Tellerinin Titreyip Titrememesine Göre:	27
4.3.2.1.3. Boğumlanma Yerlerine Göre:	28
4.3.2.1.4. Seslerin Bolluğuna ve Azlığına Göre:	28
4.3.2.2. Ünsüz Uyumu	29
4.3.2.3. Ünlü – Ünsüz Uyumu	30
4.3.2.4. Ünsüz Değişimleri	30
4.3.2.4.1. Ötümlüleşme	30
4.3.2.4.2. Ötümsüzleşme	33
4.3.2.4.3. Sızıcılaşma	34
4.3.2.4.4. Patlayıcılaşma	36
4.3.2.4.5. Bolünlüleşme (Sonantlaşma)	37
4.3.2.4.8. Ünsüz Türemesi	40
4.3.2.4.9. Dudaklılaşma	40
4.3.2.4.10. Göçüşme	41
4.3.2.4.11. Tekleşme	41
4.3.2.4.12. İkizleşme	42
4.3.2.4.13. Büzülme	42
4.3.2.4.14. Yutulma	43
4.3.2.4.15. Ünsüz Kaynaşması	43
4.3.2.4.16. Ünsüz Ayrışması	44
4.3.2.4.17. Kaynaşma	44
4.3.2.4.18. Hece Düşmesi	44
4.3.2.4.19. Değişmelik Parça	45
4.4. ŞEKİL BİLGİSİ	45

4.4.1. EKLER	45
4.4.1.1. Çekim Ekleri	45
4.4.1.1.1. İsim Çekim Ekleri	45
4.4.1.1.2. Fiil Çekim Ekleri	55
4.4.1.2. Yapım Ekleri	77
4.4.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler	77
4.4.1.2.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	81
4.4.1.2.3. Fiilden İsim Yapan Ekler	83
4.4.1.2.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	89
4.5. KELİME TÜRLERİ	94
4.5.1. İsimler	94
4.5.1.1. İsim	94
4.5.1.2. Sıfat	96
4.5.1.3. Zamir	98
4.5.1.4. Zarf	101
4.5.1.5. Edat	103
4.5.2. Fiiller	106
4.5.2.1. Birleşik Fiiller	107
5. SONUÇ	111
TRANSKRİPSİYONLU METİN	113
SÖZLÜK	252
KAYNAKÇA	298

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ŋ : Art damak “n”si

ķ : Art damak “k”si

ğ : Art damak “g”si

1. GİRİŞ

1.1. PROBLEM

Bu çalışmanın problemi İbrahim PAŞI'nın "Canlı Nişan" adlı eserinden hareketle Kırım Tatar Türkçesindeki ses ve şekil bilgisiyle ilgili özelliklerin belirlenmesidir.

Ses bilgisi, seslerin ortaya çıkışı, seslerin nitelikleri ve sınıflandırılması, seslerdeki değişim ve gelişmeler, vurgu ve tonlama gibi konuları inceler. Şekil bilgisi, kökleri ve ekleri sınıflandırır ve bu unsurları açıklamaya çalışır. Dildeki kök ve eklerin nasıl kullanıldığını, birbirleriyle ilişkilerini inceler. Biz de çalışmamızda İbrahim PAŞI'nın "Canlı Nişan" adlı eserinden hareketle Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özelliklerini incelemeye ve örneklerle tespitlerimizi ortaya koymaya çalıştık.

1.2. AMAÇ

Bu çalışmada Kırım Tatar yazarlarından İbrahim Paşı'nın "Canlı Nişan" adlı eserinden hareketle Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Kırım Tatar Türkçesinde kaç ünlü vardır?

2. Bu ünlüler nasıl sınıflandırılır?
3. Bu ünlülerde meydana gelen ses olayları nelerdir?
4. Kırım Tatar Türkçesinde kaç ünsüz vardır?
5. Bu ünsüzler nasıl sınıflandırılır?
6. Bu ünsüzlerde meydana gelen ses olayları nelerdir?
7. Kırım Tatar Türkçesindeki ekler nelerdir?
8. Kırım Tatar Türkçesindeki kelime türleri nelerdir?

1.3. ÖNEM

Orhun Yazıtlarından günümüze tarihi gelişimini gözlemleyebildiğimiz ve inceleyebildiğimiz Türkçe günümüzde farklı lehçelerle varlığını sürdürmektedir.

Çağdaş Türk Lehçeleri ile ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda artmakta ve bu çalışmalar içerisinde ses ve şekil bilgisi incelemeleri önemli bir kısmı oluşturmaktadır.

Bir dilin özelliklerini tespit etmede o dilin edebiyatı önem arz etmektedir. Bu sebeple yapılan çalışma için edebi bir eser hareket noktası olarak alınmış ve İbrahim PAŞİ'nin "Canlı Nişan" adlı eserinden hareketle Kırım Tatar Türkçesine ait ses ve şekil bilgisi özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.4. SINIRLILIKLAR

Bu çalışma İbrahim PAŞİ'nin Kırım Tatar Türkçesi ile kaleme aldığı “Canlı Nişan” adlı eseri ve bu eserin ses ve şekil bilgisi incelemesi ile sınırlıdır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada, Kırım Tatar Türkçesi ile ilgili olarak daha önce yapılmış çalışma ile ses ve şekil bilgisi incelemelerinin yer aldığı eserler göz önünde tutulmuştur. Bu tür çalışmalarda yapılan sınıflandırmalarla ilgili olarak öncelikle tanımlamalara yer verilmiş ve ortaya çıkan kurallar ve özelliklerle ilgili örneklendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada, öncelikle eserin yazarı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ses ve şekil bilgisi incelemesinde, bu bölümle ilgili tanım ve kurallar verilmiş ve bu kurallar bütünü, çalışmamızın hareket noktası olan eserin tamamına uygulanmıştır. Bu kurallardan hareketle eserden tespit edilen örnekler incelenmiştir. Uygulanan bu sistem çalışmamızın kuramsal temelini oluşturmaktadır.

2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmamızın çerçevesini de oluşturan Hülya SAVRAN'ın “Kırım Tatar Türkçesi: Dil Özellikleri - Metinler – Sözlük” adlı eserinde dil özellikleri, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi ana başlıkları ile incelenmiştir. Bu ana

başlıklar altında; ses bilgisi, ses uyumları ve değişimleri, eklerin türleri, kelime türleri ve çekimi, cümle bilgisi, kelime grupları, cümlelerin öğeleri ve cümle yapısı konuları ele alınmıştır. Örnekler üzerinden Türkiye Türkçesiyle zaman zaman karşılaştırmalar da yapılmıştır. Ayrıca çalışmaya bir sözlük de eklenmiştir.

Zuhal YÜKSEL'in "Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi" isimli eseri de ses bilgisi ve şekil bilgisi bölümlerinden oluşmaktadır. Ses bilgisi bölümünde; Kırım Tatar Türkçesinde bulunan sesler, bunların tanımları, ses özellikleri ve olayları incelemiştir. Şekil bilgisi bölümünde ise; yapım ekleri, isim, sıfat, zarf, fiil, bağlaç, edat, ünlem konuları işlemiştir.

Savran'ın (2007) "Kırım Tatar Türkçesinde Kullanılan "-keç" Zarf Fiil Eki ve Bu Ekin Tarihi Seyri Üzerine" başlıklı makalesinde Kırım Tatar Türkçesi yazı dilinde Oğuz Türkçesinden ziyade Kıpçak Türkçesi özelliklerinin ağır bastığı tespit edilmiş ve bu alanda yapılacak çalışmalara kaynak olmuştur.

Diğer benzer çalışmalar ise şunlardır:

CAN, Seval. (2012). Uriye EDEMOVA'nın Aydın Gecede Romanı Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Edatlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

CEHRİ, Murad Ali. (2004). Kırım Türkçesinde Sıfat-Fiiller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇAĞAL, Emine. (2007). Kırım Türkçesinde Zarf-Fiiller, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÇENELİ, İlhan (1997). Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri, (çev. M. Argunşah), TDK yay., Ankara.

DOERFER, Gerhard (1959). Das Krimtatarische, Philologiae Turcicae Fundamenta I, Wiesbaden, s.369-370. Türkçesi: Mustafa Argunşah, Kırım Tatarcası, Türk Dünyası Araştırmaları, s.94, Şubat 1995, s. 177-203.

ERCİLASUN, A. Bican (2005). Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Akçağ yay., Ankara.

GRANNES, Alf (1996). Soviet Book Production in the Crimean Tatar Language 1958 - 1983, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988, TDK yay., Ankara, s. 187-193.

İŞIKTAŞ SAVA, İŞILAY. (2008). W. RADLOFF'un Derlemelerinde Kırım Tatar Türkçesinin Özellikleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İŞIKTAŞ SAVA, İŞILAY. (2015). Kırım Tatar Şairi Şakir Selim'in Şiirleri (Metin-Aktarma-İnceleme), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KORKMAZ, Satı Burcu. (2014). Kırım Tatar Türkçesinde Kiplik Belirteçleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

OR, Oktay (1996). Kırım'da Konuşulan Türk Dialektleri ve Güney Kırım Dialektinde Görülen Bazı Ses Özellikleri, Emel Dergisi, Temmuz - Ağustos, s.5.

ÖNER, Mustafa (1998). Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK yay., Ankara.

ÖZKAN, Nevzat (2007). Türk Dilinin Yurtları, Akçağ yay., Ankara.

ÖZKAN, Nevzat (2008). Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları, Turkish Studies, Volume 3/7, s.524-554.

ÖZYETGİN, A. Melek (1996). Altınordu Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi, TDK yay., 653, Ankara.

SAMOYLOVİÇ, A. (1988). Kırım Türk Yazı Dilinin Tarihçesi, (çev. R. Uygun), TDAY Belleten 1960, Ankara, s. 373-379.

SAVRAN, Hülya (1991). Güney Kırım Türkçesi (Metin-Dil Özellikleri-Sözlük), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

SEZGİN, Filiz. (2007). Kırım – Tatar Yazarı Ayder Osman’ın “Yıllar ve Dostlar” Adlı Eserinin Dil Özellikleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

SEVORTYAN, E. V. (1966). Krımsko-tatarskiy yazık, Tyurski Yazıkı, Yazıkı Naradov SSSR, Moskva, s234, Türkçesi: ALİYEVA, Minera (2001), Kırım Tatarcası, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, s.10, s229.

TURAN, Aysel. (2007). Kırım – Tatar Yazarı Uriye EDEMOVA’nın “Ömürlük Yanımdasın” Romanının Dil Özellikleri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

YÜKSEL, Zuhul (1992). Kırım Türk Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt Edebiyat, TKAE yay., Ankara, s. 684-704.

YÜKSEL, Zuhul (2007). Kırım Tatar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri (Editör A. Bican Ercilasun), s. 811-882, Akçağ yay., Ankara.

YÜKSEL, Zuhul (1989). Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı, TKAE yay., Ankara.

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Çalışma, genel karakteriyle tanım sınıflandırmalarından yola çıkılarak dil bilgisi bakımından bir metin çözümlemesidir. Çözümleme de, metnin ses ve şekil bilgisi açısından incelenmesine dayalıdır.

3.2. BİLGİ TOPLAMA KAYNAKLARI

“Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özelliklerinin ortaya konulması” için başvurulmuş bilgi toplama kaynağı, İbrahim PAŞİ’nin “Canlı Nişan” adlı eseridir. Eserdeki örneklerden yola çıkılarak Kırım Tatar Türkçesinin ses ve şekil bilgisi özellikleri tespit edilmiş ve çalışmada sunulmuştur.

3.2. BİLGİLERİN TOPLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın temeli olarak Hülya SAVRAN’ın “Kırım Tatar Türkçesi: Dil Özellikleri - Metinler – Sözlük” isimli eseri alınmış ve çalışmanın çerçevesi buna göre belirlenmiştir.

Çalışmada eserde yer alan kelimeler, ses ve şekil bilgisi açısından incelenerek fişleme yöntemiyle sınıflandırılmıştır. Sonrasında bu fişler ilgili

kural ve özellikler altında toplanmış ve ilgili bölümlerde örnek olarak verilmiştir.

Dil özellikleri bölümünde örnekler verilirken yanında parantez içinde öncelikle orijinal metindeki sayfa numarası sonrasında ise orijinal metindeki satır numarası verilmiştir.

Transkripsiyonlu metin kısmında ise orijinal sayfa ve satır numaraları sona eklenmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Kırım Tatar Türkleri ve Kırım Tatar Türkçesi

“Tatar” kelimesini Ruslar çoğunlukla Müslüman Türkler için kullanmışlardır. (Maksud, 1996, 214)

XII. yüzyılda Moğol istilasının başlamasıyla beraber yeni bir göç dalgası olmuş ve bazı Türk boyları batıya doğru hareket etmiştir. Daha önceden de Türklerin yaşamış oldukları yerlere yeni boylar gelerek yerleşmiştir. Hazar Denizi ve Karadeniz’in kuzeyinde nüfus artmıştır. Moğollarla da karışan bu yeni Türk toplulukları zamanla politik olarak da “Tatar” olarak anılmaya başlanmıştır. Batılı araştırmacılar “Tatar” ismini Karadeniz’in kuzeyinde yaşayan Türkler için kullanmışlardır. Osmanlılar ise XVI. yüzyıldan başlayarak Kuzey Türkleri için bu kelimeyi kullanmışlardır. Arap araştırmacılar ise “Moğol” a karşılık olarak “Tatar” kelimesini tercih etmişlerdir. (Sümer, 2011, 168)

Ana unsurlarını Kıpçak lehçesinden alan Kırım Tatar Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleriyle de etkileşimde bulunmuştur. Kırım Hanlığı döneminde Osmanlı egemenliğine giren Kırım’da Oğuz lehçesi etkisi başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.

“‘Millet-i mahkûme’ olarak tek tek ele alındığında her birinin karşı karşıya bulunduğu çok ciddi içtimai iktisadi ve hatta siyasi meselelerle başa çıkabilmesi mümkün görünmeyen bu müslüman Türk halkları birleştikleri takdirde büyük bir güç teşkil edebilirlerdi. Gaspralı' ya göre bunlar zaten mevcut olan ortak din, dil ve kültür temellerine göre modern anlamda tek bir

Türk milleti halinde birleşebilirdi. Bunun yolu ise söz konusu Türk toplumlarının hepsine şamil yeni ve milli anlayışta bir eğitim sistemiyle ortak bir edebi Türkçe'nin ihdasıydı. Gaspıralı bu esaslar üzerinde ortaya attığı eğitim sistemini Usul-i Cedid olarak adlandırdı.” (Kırımlı, 2002, 459)

“Gaspıralı, Tercüman gazetesinde, bütün dünya Türklüğünün anlayabileceği ortak bir edebî dil geliştirmeye çalışmış, bu edebî dilin de Osmanlı Türkçesi olmasını istemişti.” (Toker, 2004, 36)

Doerfer, Kırım Tatar Türkçesini; Merkezi Kırım Türkçesi, Kırım Osmanlıcası, Kırım Tatarcası, Kırım Nogaycası, Dobruca Tatarcası, Dobruca Nogaycası şeklinde sınıflandırmıştır. (Doerfer, 1995, 177)

Kırım Tatar Türkçesi, Kuzey (bozkır-çöl) ve Güney (yalı boyu) Kırım Tatar Türkçesi olmak üzere ikiye ayrılrsa da bu iki kolun özelliğini taşıyan Bahçesaray (orta yolak) Tatar Türkçesi ile beraber üç başlıktan bahsedebilmekteyiz.

Bozkır-çöl şivesi Kırım'ın kuzeyindeki alanlar ve Nogayların oturdukları bölümde hâkimdir. Kıpçak özellikleri taşımaktadır.

Yalı boyu şivesi Karadeniz sahillerinde yer alan halk tarafından kullanılmaktadır. Bu bölgenin özellikle Osmanlı dönemindeki Anadolu ile olan etkileşimi sayesinde kuvvetli bir Türkiye Türkçesi etkisi görülmektedir.

Bahçesaray şivesi ise orta bölge olarak adlandırılan bölgedeki Bahçesaray, Simferopol, Karasubazar gibi şehirlerde yaşayan kişiler ve dağlık alanlarda yaşayan halk tarafından kullanılmaktadır. (Savran, 2009, 2-3)

Kırım Tatarları 1938'den günümüze Kiril alfabesi kullanmaktadır. Günümüzde ise Latin alfabesine geçişle ilgili çalışmalarına hızla devam etmektedirler.

4.2. İbrahim Paşı'nın Hayatı ve Eserleri

İbrahim Paşı, 20 Kasım 1918 tarihinde Kırım'ın Aluşta kasabasının Tuvak köyünde bir işçi ailesinde dünyaya geldi. (Fazıl, 2001, 435). Aluşta'da orta mektepte eğitimine devam eden Paşı bir taraftan da edebiyat çalışmalarını sürdürdü. Nasıl yazar olduğunu anlattığı bir yazısında İbrahim Paşı bu dönem yazdığı bir gazete makalesinden özellikle bahsetmektedir. (Paşı, 2004) Makalesi, dönem gençlerinin merkezi "Yaş Kuvet" gazetesinde yayınlanmıştır. (Nurmanbetova, 2010, 19) Makalesinde, çocukların ağaçlara yazı yazarak onlara zarar vermelerinden, duvarlara kötü sözler yazmalarından ve aralarında lakaplar takmalarından bahsederek bu kötü davranışları eleştirmektedir. Fakat bu makalede okuldaki arkadaşlarının yanı sıra köyündeki bir arkadaşının lakabını da kullanmış ama öyle bir öğrencinin okulda olmadığı ortaya çıkınca Paşı fazlasıyla eleştiri almıştır. Sonucunda ise "Demek ki, makale olsun, fıkra olsun her şey doğru yazılmalıdır. Yalan, uydurma şeyler okurlar tarafından kabul edilmemektedir." kanaatine sahip olmuştur. Bundan sonraki edebiyat yaşantısında kendisine bunu düstur olarak kabul etmiştir. Aluşta'da okuduğu yıllarda köyündeki ev baskınlarının birinde babası, amcası ve dayısıyla beraber 17 kişi "halk düşmanı" damgasıyla tutuklanmıştır. (Paşı, 2004)

1939 yılında orta mektebi bitiren Paşı, Akmesic'teki Kırım Pedogoji Enstitüsü Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Aynı sene Aluşta'daki yerel bir gazete olan "Lenin Yolu"nda "Ali" adlı ilk hikâyesi yayımlandı. (Fazıl, 2001, 435). Bu hikâyesindeki Ali, yaramaz ama bir o kadar da merhametli, haksızlığa tahammülü olmayan, çobanlık yapan ve geceleri de mezarlıkta geceleleyen bir çocuktur. İbrahim Paşı Ali'yi, ölümlerden değil dirilerden korkan bir kahraman olarak tasvir etmiştir. (Paşı, 2004) Bu dönemde şiir çalışmalarına da devam eden Paşı, zamanla bu alandaki yetersizliğine kanaat getirip şiir yazmayı bırakmıştır.

1944 yılının mayıs ayında Kırım Tatar halkı Alman işgalcilerine yardım ettikleri bahanesiyle Orta Asya'ya ve Ural'a sürgün edilmiştir. Bu dönemde İbrahim Paşı de Özbekistan'a, Taşkent'e sürülmüştür. (Süleyman, 2008, 11).

1957 senesinde yayımlanmaya başlayan “Lenin Bayrağı” Kırım Türk şairleri, yazarları, sanatçıları ve âlimleri için bir merkez halini almıştır. (Yüksel, 1992) 1963 senesinde savaştan sonra yazdığı “Azbarında Kuyusu Bar” adlı ilk hikâyesi yayımlanmıştır. Bu ilk adımdan sonra yeni yeni yazıları yayımlanmaya başlamıştır.

İbrahim Paşı'nın hikâyelerini topladığı “Çeçek ve Kan” adlı kitabı 1970 senesinde G. Gulam yayınevinde yayımlanmıştır. Daha sonra ise hikâye çalışmaları üzerine yoğunlaşmış ve hikâye türünde eserler vermiştir. Paşı'nın, 1975'te “Yürek Emirinen”, 1978 senesinde de “Yıldızlı Geceler” adlı hikâyeleri ile 1983'te “Bir Afta” ve 1988'de de “Altın Boyalar” adlı eserleri yayımlanmıştır. 1988 senesinde “Üzülgen Zincir” adlı romanını yazdı. Eser 1989 senesinde “Yıldız” gazetesinde yayımlanmıştır.

Köylülerin hayatları, çalışkanlıkları, saf sevgileri, üzüntü ve kaygıları, arzuları İbrahim Paşı'nın eserlerinde dikkat çekici şekilde işlenmiştir. Yazarın eserlerinde halkların kardeşliği, vatan sevgisi ayrıca yer tutmuştur. İnsanları karşılıksız olarak sevmek ve manevi olarak iyiliğe davet etmek eserlerinin amacı olmuştur.

İbrahim Paşı SSCB yazarlar birliğinin üyeliğine kabul edilmiştir. 1993 senesinde Kırım'a dönen Paşı Akmescit'e yerleşmiştir. 1994 yılında ise Ukrayna yazarlar birliğine İbrahim Paşı üye olarak kabul edilmiştir. Dönüşünden sonra kaleme aldığı eserlerinde Paşı, vatanlarına dönmeye çalışan insanların çektiği zorlukları işlemiştir. Yazarın bu konuyu işlediği, “Belki Daa Körüşürmiz” ile “Sınğan Pıtak” hikâyeleri Ukrayna diline tercüme edilerek Krimaska Svitlitsa gazetesinde yayımlanmıştır. (Fazıl, 2001, 436)

1998'de İbrahim Paşı'nın doğumunun 80. yılı münasebetiyle Tavriya yayınevi “Canlı Nişan” isimli kitabını yayımlamıştır. (Süleyman, 2008, 11). Bu kitapta yazarın “Canlı Nişan” romanı ile “Ana” ve “Şeytan Esirliğinde” isimli hikâyeleri yer almaktadır.

Canlı Nişan isimli eserinde Smail Temet isimli kahramanın Sovyet döneminde yaşadığı baskı ve şiddet ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Aslında bir milletin çektiği sıkıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır.

Ana isimli hikayede ise kocasını kaybetmiş bir kadın olan Gülzade'nin çocuklarını yalnız başına büyütürken yaşıadığı sıkıntılar işlenmiştir. Bu konu işlenirken toplumsal sorunlara da eleştirel bir bakış getirmiştir.

Şeytan Esirliğinde hikayesinde ise ömrünü zindanlarda ve çalışma kamplarında geçmiş Cafer'in son günlerini konu edinmiştir. Eğitimi ve iyi bir ressam olan Cafer hayatının önemli bir kısmını Sibiry'a'da sürgünde geçirmiş ve bu onun ruhunda ve bedeninde kalıcı hasarlara neden olmuştur. Cezası bittikten sonra toplumsal hayata katılmaktaki çektiği sıkıntıları işlemiştir.

Yazar, eserlerinde olaylar karşısında insanların nasıl davranması gerektiğini öne sürmeden insanların durumlarını ortaya koymuş ve olması gerekenden ziyade olanı işlemiştir. Paşı eserlerinde insan hayatındaki olumlu veya olumsuz karakterdeki kahramanları yceltmeden, aşıağılamadan, hayatta nasılsalar öyle göstermeye çalışmaktadır. Yazarın eserlerindeki kahramanlar, hayatlarının en karanlık dönemlerinde, önlerine çıkan engelleri acele etmeden adım adım geçmektedirler.

İbrahim Paşı 13 Haziran 2008' de Kırım'ın Akmescit şehrinde vefat etmiştir. (Fazıl, 2001, 436)

4.3. SES BİLGİSİ

4.3.1 ÜNLÜLER

Kırım Tatar Türkçesinde sekiz ünlü vardır: a, e, ı, i, o, ö, u, ü.

4.3.1.1. Ünlülerin Sınıflandırılması

Kırım Tatar Türkçesinde de ünlüler, çıkışlarındaki özelliklere göre üç bölüme ayrılırlar.

4.3.1.1.1. Teşekkül Noktalarına Göre

Dilin, ağız boşluğundaki öne veya arkaya doğru hareketine göre oluşan bu ünlüler oluşum yerine göre isimlendirilirler. Bu ünlüler “art / kalın” ve “ön / ince” olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Ön: e, i, ö, ü.

Art: a, ı, o, u.

4.3.1.1.2. Açıklık Kapalılık Derecelerine Göre

Ünlülerin teşekküllerinde üst ve alt çenenin arasındaki mesafenin az veya çok olması duruma göre “dar” ve “geniş” ismi verilir.

Dar: ı, i, u, ü.

Geniş: a, e, o, ö.

4.3.1.1.3. Teşekkülleri Sırasında Dudakların Aldığı Duruma Göre

Teşekkülleri sırasında dudakların aldıkları şekle göre isimlendirilirler. Bu ünlüler “düz” ve “yuvarlak” ünlülerdir.

Düz: a, e, ı, i.

Yuvarlak: o, ö, u, ü.

4.3.1.2. Ünlü Uyumları

4.3.1.2.1. Damak Uyumu (Kalınlık İncelik Uyumu)

Yalın veya eklerle genişletilmiş olan Türkçe kelimelerde, ilk hecede bulunan ünlünün taşıdığı kalınlık - incelik niteliğinin, ondan sonraki hecelerde de devam etmesi kuralıdır.

Kırım Tatar Türkçesinde sağlam bir damak uyumu vardır:

adımlarını (191, 24), **balkurtlarının** ‘arılarının’ (123, 11), **ceviznen** (57, 25), **çaptı** ‘koştı’ (95, 19), **davuşlarından** ‘seslerinden’ (18, 12), **ekişer** ‘ikişer’ (206, 24), **irişmege** ‘erişmeye’ (74, 41), **göñülñen** (199, 40), **ķartnı** ‘ihtiyarı’ (137, 35), **torunçığım** (96, 18).

Bazı istisnalar bu kuralı bozabilir:

Yabancı kaynaklı kelimeler:

adetlerimiz (85, 18), **ahret** ‘āhiret’ (21, 19), **alime** ‘hâlime’ (105, 10), **aves** ‘heves’ (127, 30), **belasını**(173, 45), **Camşid** (39, 38), **divarlarda** (200, 27), **eyecandan** ‘heyecandan’ (95, 25), **maalle** (188, 37).

Bu bozukluk ekleşmelerde de zaman zaman kendini gösterir:

baarde (175,7), **baargence** ‘bahara kadar’ (175, 40), **ķabaatlenmek** ‘suçlanmak’ (8, 6).

Fakat damak uyumunun baskın bir özellik olması nedeniyle, yabancı kaynaklı kelimelerin, tekbaşına veya ekleşme yoluyla uyuma girebildiği görülür.

afatlı (121, 20), **ahır** ‘āhir’ (56, 2), **bağça** ‘bahçe’ (131, 32), **bahşış** ‘bahşış’ (57, 25), **daķķa** ‘dakika’ (148, 9), **faķır** ‘fakîr’ (173, 18), **hamır** < hamir ‘hamur’ (177, 29), **haylı** (50, 34), **ķalabalık** < galebe+lık (44, 19), **ķarpız** < harbüz (151, 34), **ķoranta** < hōrende (160, 4), **kōşe** < gūşe (186, 41), **lafazan** < lāf-zen (199, 41), **maķas** < miķaşş (52, 45), **mavı** < māi (76, 17), **maya** < māye (139, 14), **sımarış** < sipāriş (137, 24) **vaķıttan** ‘vakitten’ (135, 4).

Birleşik kelimeler:

açközlikten ‘açgözlülükten’ (176, 7), **alķaķgōñjüllü** ‘alķak gönüllü’ (199, 41), **Atatürkniņ** ‘Atatürk’ün’ (202, 29), **dōrtayaķlap** ‘emekleyerek’ (89, 45), **kaverenki** ‘kahverengi’ (120, 41), **kōzyaş** ‘gözyaşı’ (156, 18), **kūnbatı** ‘gūnbatı’ (139, 9), **ķarabiber** ‘karabiber’ (175, 29), **yelkuvanı** ‘yelkovanı’ (133, 37), **yüzükoyun** ‘yüzükoyun’ (203, 37).

Kalın veya ince sıradan tek biçimli ekler:

+day

denizday ‘deniz gibi’ (203, 14).

+ki

arabadaki ‘arabadaki’ (73, 12).

+nen

askerlennen ‘askerlerle’ (76, 41), **kolaylıknen** ‘kolaylıkla’ (108, 43), **kurusinen** ‘kurusuyla’ (201, 24), **torunçıgınen** ‘toruncuğuyla’ (3, 6).

4.3.1.2.2. Dudak Uyumu (Düzlük Yuvarlaklık Uyumu)

Türkiye Türkçesindeki, düz ünlüden sonra düz ünlü; yuvarlak ünlüden sonra ya düz-geniş ünlü ya da dar-yuvarlak ünlü kuralı çerçevesindeki dudak uyumu, Kırım Tatar Türkçesinde sınırlıdır. Bu sınırlılık özellikle yuvarlak ünlülü kelimelerde daha açıktır:

‘o’ ünlüsünden sonra:

boğıp ‘boğup’ (35, 13), **doğdı** ‘doğdu’ (117, 32), **doğdılar** ‘doğdular’ (127, 36), **doğdım** ‘doğdum’ (149, 38), **dostı** ‘dostu’ (144, 25), **dostına** ‘dostuna’ (144, 31), **dostlık** ‘dostluk’ (148, 30), **kolçııkları** ‘kolcukları’ (111, 43), **koptı** ‘koptu’ (72, 1), **korktı** ‘korktu’ (143, 25), **korktım** ‘korktum’ (199, 6), **koydı** ‘koydu’ (61, 34), **koydılar** ‘koydular’ (78, 10), **onı** ‘onu’ (28, 33), **onımı** ‘onumu’ (112, 12), **onın** ‘onun’ (113, 16), **onınen** ‘onunla’ (118, 20), **otırıp** ‘oturup’ (9, 6), **soydılar** ‘soydular’ (187, 3), **toldı** ‘doldu’ (188, 2), **toldırdı** ‘doldurdu’ (174, 11), **tolıp** ‘dolup’ (65, 2), **totlı** ‘paslı’ (177, 1), **yoktır** ‘yoktur’ (101, 33), **yolını** ‘yolu’ (152, 21), **yolının** ‘yolun’ (152, 27), **yolsız** ‘yolsuz’ (31, 45), **yordı** ‘yordu’ (39, 17).

‘ö’ ünlüsünden sonra:

böldi ‘böldü’ (89, 4), **çöküp** ‘çöküp’ (142, 18), **çökti** ‘çöktü’ (162, 30), **kökni** ‘göğü’ (12, 6), **kökniñ** ‘göğün’ (31, 12), **kömdiniz** ‘gömdünüz’ (94, 38), **kördi** ‘gördü’ (59, 3), **kördik** ‘gördük’ (99, 40), **kördiler** ‘gördüler’ (199, 15), **kördim** ‘gördüm’ (203, 40), **kördinmi** ‘gördün mü’ (58, 31), **kördiniz** ‘gördünüz’ (166, 43), **körüp** ‘görüp’ (64, 8), **körsin** ‘görsün’ (151, 21), **köyün**

'köyün' (145, 14), **köyni** 'köyü' (72, 24), **köyniñ** 'köyün' (13, 23), **közçiklerini** 'gözcükleri' (112, 1), **öldi** 'öldü' (114, 1), **ölip** 'ölüp' (52, 31), **öpip** 'öpüp' (96, 23), **öpti** 'öptü' (54, 5), **östi** 'büyüdü' (154, 32), **pötik** 'patik' (43, 38), **söğdi** 'sövdü' (53, 18), **sökip** 'söküp' (172, 1), **sözdir** 'sözdür' (30, 15), **sözni** 'sözü' (48, 33), **sözniñ** 'sözün' (22, 32), **sözsiz** 'sözsüz' (47, 44), **tökip** 'döküp' (144, 20), **tökti** 'döktü' (111, 7), **töktirdi** 'döktürdü' (163, 7).

'u' ünlüsünden sonra:

açuvı 'öfkesi' (10, 32), **açuvından** 'öfkesinden' (56, 28), **açuvını** 'öfkesini' (130, 45), **açuvlı** 'öfkeli' (204, 37), **açuvımı** 'öfke mi' (186, 16), **avuştı** (23, 29), **avuştırdı** 'nakletti' (67, 5), **borclusıñ** 'borçlusun' (115, 26), **oğlumni** 'oğlumu' (88, 44), **oğlunı** 'oğlunu' (147, 35), **okursıñız** 'okursunuz' (89, 37), **omuzı** 'omuzu' (61, 3), **ordusınıñ** 'ordusunun' (128, 29), **oturdı** 'oturdu' (6, 20), **suvlı** 'sulu' (5, 24), **suvni** 'suyu' (63, 15), **suvsız** 'susuz' (128, 4), **suvuklıknen** 'soğuklukla' (111, 42), **suvukñı** 'soğuğu' (49, 9), **şunı** 'şunu' (111, 11), **toğunırsıñ** 'dokunursun' (147, 36), **toldurıp** 'doldurup' (145, 13), **torunçığım** 'toruncuğum' (96, 18).

'ü' ünlüsünden sonra:

bölükniñ 'bölüğün' (124, 41), **bölündi** 'bölündü' (132, 45), **bölünip** 'bölünüp' (31, 17), **bürtüçikleri** 'bukleleri' (144, 38), **bürüşikler** 'buruşuklar' (135, 6), **büsti** 'büstü' (128, 40), **büyügi** 'büyüğü' (174, 37), **gürülti** 'gürültü' (119, 28), **köçürdiler** 'göçürdüler' (89, 2), **kömürini** 'kömürünü' (50, 13), **köpürip** 'köpürüp' (204, 28), **körümli** 'önemli' (202, 28), **köründiler** 'göründüler' (203, 24), **körünip** 'görünüp' (186, 23), **körünüşte** 'görünüşte' (5, 3), **körüşip** 'görüşüp' (126, 37), **köyünü** 'köyünü' (156, 13), **köyünüñ** 'köyünün' (16, 5), **közlügimni** 'gözlüğümü' (127, 26), **söğdi** 'sövdü' (53, 18), **söndürdi** 'söndürdü' (121, 16), **söndürip** 'söndürüp' (159, 34), **söndürsinmi** 'söndürsün mü' (12, 32), **sözünü** 'sözünü' (48, 33), **süzip** 'süzüp' (165, 27), **sümüginden** 'sümüğünden' (201, 22), **sürgünlikniñ** 'sürgünlüğün' (198, 13), **sürgünliktemi** 'sürgünlüktem mi' (50, 7), **sürgünlikten** 'sürgünlükten' (187, 42), **sürüp** 'sürüp' (4, 10), **sürülip** 'sürülüp' (184, 23), **sürünip** 'sürünüp' (43,

29), **sürüsini** ‘sürüsünün’ (43, 32), **sütünü** ‘sütünü’ (61, 34), **sütüni** ‘sütü’ (167, 10), **süzdi** ‘süzdü’ (167, 10), **tüyümçiklendi** ‘dügümcükledi’ (146, 20).

4.3.1.3. Ünlü Değişmeleri

4.3.1.3.1. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e > a Değişmesi

aman < hemen ‘hemen’ (7, 3), **kalabalık** < galebe + lık ‘kalabalık’ (5, 62), **koranta** < horende ‘aile’ (39, 136), **lafazan** < lāf-zen ‘geveze’ (8, 151), **masa** < mensa (33, 21), **maşağa** < māşe ‘maşaya’ (31, 30), **maya** < māye ‘maya’ (14, 139), **meyva** < mive (36, 63), **talap** < taleb ‘talep’ (13, 41), **taala** < te’âlâ (27, 178).

i > ı Değişmesi

ahır < ahir ‘son’ (2, 56), **bıltır** < bir yıldır ‘bir yıl önce’ (18, 116), **hinzırlar** < hinzir ‘domuz; yaramaz’ (23, 188), **incinma** < incin- ‘incinme’ (31, 113), **incitip** < incit- ‘incitip’ (38, 119), **mavı** < mâ’î ‘mavi’ (19, 39), **zalım** < zālīm ‘zalim’ (42, 68), **zincirler** < zencir ‘zincirler’ (14, 176).

4.3.1.3.2. Kalın Ünlülerin İnceleşmesi

a > e Değişmesi

avelengen < hevâ ‘havalanan’ (40, 45), **badem** < bādām ‘badem’ (11, 12), **ķaseveti** < ķasāvet ‘kasaveti’ (1, 88), **kervan** < ķārbān ‘kervan’ (10, 100), **leş** < lāşe ‘leş’ (2, 42).

ı > i Değişmesi

inam < ina- 'inanç' (32, 49), **irmaqlanıp** < ırmak 'akarsu halini almak' (4, 162), **isinmek** < ısın- 'ısınmak' (1, 93), **isitmek** < ısıt- 'ısıtmak' (13, 44), **pişirip** < bış- 'pişirip' (3, 185), **tibbi** < tıbb 'tıbbî' (45, 38), **yeşil** < yaşıl 'yeşil' (9, 119).

4.3.1.3.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a > u Değişmesi

tuvar < tavar 'mal, davar' (24, 82), **Umer** < 'amar 'Ömer' (27, 111).

e > ö Değişmesi

çöküç < çeküç 'çekiç' (32, 188), **ötmek** < etmek, ötmek 'ekmek' (23, 199), **töpege** < tepe 'tepeye' (33,65).

e > ü Değişmesi

büyük < bedük 'büyük' (41, 200).

ı > u Değişmesi

açuvlandı < açığ 'kızdı, hiddetlendi' (12, 41), **avuştırp** < avıştırp 'aktarıp' (8, 71), **çamurda** < çamır 'çamurda' (11, 164), **kuvandılar** < kıvan- 'sevindiler' (5, 23), **yavluğunu** < yavlık 'mendil' (27, 21).

i > ö Değişmesi

töben < tip 'aşağı' (8, 146).

i > ü Değişmesi

dülber < dilber 'dilber, güzel' (45, 196), **tübünde** < tip 'dibinde' (10, 119), **ümütñen** < ümid 'ümitile' (26, 34).

4.3.1.3.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

ö > e Değişmesi

kevdeli < kögde 'gövdeli, bedenli' (35, 145).

u > ı Değişmesi

kadınlar < katun 'kadınlar' (35, 145), kayğı < kadgu 'kaygı' (36, 7), mında < bunda 'burada' (25, 9), mıtlaka < mutlaka 'mutlaka' (1, 18), yarık < yaruk 'ışık' (4, 86).

ü > i Değişmesi

degil < tegül 'değil' (5, 38), eçkilerni < eçkü 'keçilerini' (87, 8), eksik < eksük 'eksik' (188, 32), eyi < eyü 'iyi' (74, 44), inci < yinçü 'inci' (149, 11), ketirmedı < keltür- 'getirmedi' (10, 36), kiyevim < küdegü 'güveyim' (167, 19), teşik < teşük 'delik' (93, 10).

4.3.1.3.5. Geniş Ünlülerin Daralması

a > ı Değişmesi

kasartkı < kasartka 'kene' (35, 158), kılıflı < gılāf 'kılıf' (7, 153).

e > i Değişmesi

irermiz < er- 'ulaşırız' (29, 24), kiygen < ked- 'giymiş' (43, 34), kiyik < keyik 'yabani hayvan' (39, 49), siyrek < sedrek 'seyrek' (8, 20), tiymege < tey- 'deymeye' (20, 206).

o > u Değişmesi

kuvalap < kogla- ‘koyalayıp’ (31, 114), **suvuḡ** < soḡıḡ ‘soḡuk’ (10, 3), **uluḡ** < oluk ‘oluk’ (15, 66).

ö > ü Değişmesi

küyelengen < köy- ‘yanan’ (37, 13), **üyleden** < ödle ‘öğleden’ (9, 174).

4.3.1.3.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

u > a Değişmesi

baltalar < baldu ‘baltalar’ (15, 99), **boḡaznı** < boḡuz ‘boḡazı’ (12, 80), **ḡana** < ḡanyu ‘hani’ (37, 83), **ḡasırḡalı** < ḡasırḡu ‘ḡasırḡalı’ (28, 93).

4.3.1.4. Ünlü Türemesi

4.3.1.4.1. Başta Ünlü Türemesi

erendeley < rende ‘rendelıyor’ (35, 196), **urumlar** < Rum ‘Rumlar’ (14, 129).

4.3.1.4.2. İçte Ünlü Türemesi

aḡılımda < ‘akl ‘aklımda’ (25, 173), **asıl** < asl ‘asıl’ (19, 123), **ariflernen** < harf ‘harflerle’ (31, 22), **ayıplı** < ‘ayb ‘ayıplı’ (34, 111), **ḡayıp oldu**

< gayb 'kayboldu' (44, 57), **hayırlıdır** < hayr 'hayırlıdır' (2, 98), **kaarlı** < kahr 'kahırlı' (24, 203), **kabirinen** < kabr 'mezarıyla' (39, 163), **kadirli** < kadr 'kıymetli' (10, 197), **lafazan** < lāf-zen 'geveze' (8, 151), **nabızını** < nabz 'nabzını' (21, 47), **ömüri** < 'ömr 'ömürü' (31, 4), **sabırnen** < sabr 'sabırla' (34, 22), **şeege** < şehir 'şehir' (10, 83), **şekilinde** < şekl 'şeklinde' (30, 116), **vakıttan** < vakt 'vakitten' (25, 199), **zeerlemesinler** < zehr 'zehirlemesinler' (15, 63), **zeininde** < zihn 'zihninde' (32, 4).

Bu örneklerde ise türeme olmamıştır.

aslında < asl 'aslında' (8, 103), **vaktım** < vakt 'vaktim' (21, 170).

4.3.1.4.3. Sonda Ünlü Türemesi

Sıralama sayı sıfatı yapan ekte bu olay görülür:

- (l)ıç > - (l)ıçl > (l)ıcl

altıncı 'altıncı' (17, 73), **birinci** 'birinci' (4, 201), **üçüncü** 'üçüncü' (44, 199), **dörtüncü** 'dördüncü' (43, 172), **beşinci** 'beşinci' (17, 195), **yigirminci** 'yirminci' (30, 6), **otuzuncu** 'otuzuncu' (40, 59).

4.3.1.4.4. î Yerine iy (Diftong) Türemesi

ciddiy < ciddî (12, 15), **ebediy** < ebedî (13, 14), **maneviy** < manevî (1, 9), **milliy** < millî (1, 6), **siyasiy** < siyasî (34, 6).

4.3.1.5. Ünlü Düşmesi

4.3.1.5.1. İçte Ünlü Düşmesi

4.3.1.5.1.1. Tabanda

aķça < ağıça ‘akçe’ (7, 125), **aşkar** < âşikâr ‘âşikâr’ (13, 31), **ayrılacağım** < ayır- ‘ayrılacağım’ (9, 32), **daķķa** < dakika ‘dakika’ (34, 23), **üzre** < üzere ‘üzere’ (16, 201), **yahşı** < yakışı ‘yahşi, iyi, güzel’ (6, 202).

4.3.1.5.1.2. Ekleşme İle

ağzını < ağız ‘ağzını’ (12, 202), **ayttı** < ayıt- ‘söyledi’ (3, 59), **bağrını** < bagır ‘bağrını’ (34, 9), **benzegen** < benjize- ‘benzeyen’ (16, 161), **boynunu** < boyun ‘boynunu’ (25, 52), **burnı** < burun ‘burnu’ (42, 64), **gönlümde** < gönül ‘gönlümde’ (3, 207), **kayttı** < kayıt- ‘döndü’ (1, 32), **oğluna** < ogul ‘oğluna’ (24, 154), **oğrağan** < ogura- ‘uğrayan’ (38, 30).

Kırım Tatar Türkçesinde orta hecedeki ünlünün düştüğü örneklerin yanında düşmemiş şekilleri de kullanılmaktadır.

ağzında < ağız ‘ağzında’ (19, 15), **bağırına** < bagır ‘bağırına’ (45, 17), **boyun** < boyun ‘boyun’ (31, 155), **burunımızını** < burun ‘burnumuzun’ (14, 14), **göñülini** < gönül ‘gönlünü’ (8, 9).

Bu örneklerde ekleşme olsa da ünlü düşmemiştir.

köküsini < kökös ‘göğsünü’ (5, 13), **karınnı** < karın ‘karnı’ (27, 38) **çevirildiler** < çevir- ‘çevrildiler’ (8, 13), **omuzına** < omuz ‘omzuna’ (13, 21).

4.3.2. ÜNSÜZLER

Kırım Tatar Türkçesinde 23 ünsüz bulunmaktadır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, ƙ, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kırım Tatar Türkçesinde art damak ünsüzü olan ‘ŋ’ bulunmaktadır.

ketirmediniz ‘getirmediniz’ (193, 7), **denizge** ‘denize’ (12, 39).

Kırım Tatar Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki ‘h’ ünsüzü bulunmazken; buna karşılık gırtlak ünsüzü olan ‘h’ bulunur.

aķıķaten ‘hakikaten’ (10, 28), **alsız** ‘hâlsiz’ (107, 1), **ammal** ‘hammal’ (50, 12), **ķave** ‘kahve’ (58, 18), **müimi** ‘mühimi’ (25, 16), **ralelerden** ‘rahlelerden’ (146, 44), **şübenen** ‘şüpheyle’ (194, 33), **hafif** ‘hafif’ (11, 7), **hatasız** ‘hatasız’ (82, 36), **hastahaneye** ‘hastaneye’ (108, 32).

Türkiye Türkçesinden farklı olarak ‘k’ ve ‘g’ ünsüzlerinin kalın şekilleri ‘ķ’ ve ‘ğ’ de kullanılır. Eğer kelimedeki ünlüler kalın ise kalın ünsüz olan ‘ķ’ ve ‘ğ’ kullanılır. İnce ünlüler kullanılır ise ince ünsüz olan ‘k’ ve ‘g’ kullanılır.

sokakķarı ‘sokakları’ (77, 35), **oğlum** ‘oğlum’ (85, 10), **kündüz** ‘gündüz’ (132, 42), **kömülgen** ‘gömülen’ (161, 4).

4.3.2.1. Ünsüzlerin Sınıflandırılması

Kırım Tatar Türkçesinde de ünsüzler, çıkışlarındaki özelliklere göre dört bölüme ayrılırlar.

4.3.2.1.1. Ses Yolunun Daralma veya Kapanmasına Göre:

4.3.2.1.1.1. Patlayıcı Ünsüzler: Akciğerlerden gelen hava, ses yolunun kapanmasıyla bir engelle karşılaşır ve ses bir patlama biçiminde ortaya çıkar. Bu şekilde ortaya çıkan ünsüzler ‘patlayıcı ünsüzler’dir. Bunlar: p, t, k, ƣ, ɕ, b, d, g, c, m, n, ŋ’dir.

‘c’ ve ‘ɕ’ ‘yarı sızıcı (affricate)’ ünsüzlerdir.

Bir anda sönen ses verdikleri için patlayıcı ünsüzlere ‘süreksiz ünsüzler’ de denir. Ama ‘m, n, ŋ’ ünsüzleri bol sesli oldukları için süreklidirler.

4.3.2.1.1.2. Sızıcı Ünsüzler: Akciğerlerden gelen havanın daralan ses yolundan sızması sonucu ortaya çıkan seslerdir: f, s, h, ʃ, v, z, ɣ, j, r, l, y.

c’ ve ‘ɕ’ ‘yarı sızıcı (affricate)’ ünsüzlerdir.

Sızıcı ünsüzler, ünlüler gibi hava akımını sürdürerek uzatabilirler. Bu sebeple bu ünsüzlere ‘sürekli ünsüzler’ de denir. ‘m, n, ŋ’ ünsüzleri patlayıcı ünsüz olmalarının yanı sıra bu özelliğe sahip oldukları için aynı zamanda sürekli ünsüzdürler. (Savran, 2009, 15)

4.3.2.1.2. Gırtlaktaki Ses Tellerinin Titreyip Titrememesine Göre:

4.3.2.1.2.1. Ötümlü (Tonlu, Sedalı, Yumuşak) Ünsüzler: Ses tellerinin, akciğerlerden gelen hava ile titreşime uğrayıp ton almasıyla boğumlanan ünsüzlerdir: b, d, g, c, v, z, ɣ, j, m, n, ŋ, r, l, y.

4.3.2.1.2.2. Ötümsüz (Tonsuz, Sedasız, Sert) Ünsüzler: Ses tellerinin, akciğerlerden gelen hava ile titreşime uğramadan ve ton almadan boğumlanması ile oluşan ünsüzlerdir: p, t, k, ƣ, ɕ, f, s, h, ʃ.

4.3.2.1.3. Boğumlanma Yerlerine Göre:

4.3.2.1.3.1. Dudak Ünsüzleri: Alt dudağın üst dişlere ve iki dudağın birbirine teması veya yaklaşması ile oluşan ünsüzlerdir. Üst dişin alt dudağa değmesi: f, v; iki dudağın birbirine değmesi p, b, m.

4.3.2.1.3.2. Diş Ünsüzleri: Dil ucunun üst dişlere dokunması veya yaklaşması ile oluşan ünsüzlerdir: t, d, n, s, z, r, l.

4.3.2.1.3.3. Damak Ünsüzleri: Dil sırtının ön damağa veya art damağa yaklaşması veya dokunması ile oluşan ünsüzlerdir. Art damak: k, g, ŋ; ön damak: k, g, y.

4.3.2.1.3.3. Gırtlak Ünsüzleri: Ses dudaklarının bir solukla birbirine yaklaşması veya dokunması sonucu oluşan ünsüzdür: hırıltılı h.

4.3.2.1.3.5. Diş - Damak (Diş Kökü) Ünsüzleri: Dil ucunun üstteki diş etlerine dokunması veya yaklaşması sonucu oluşan ünsüzlerdir: ç, c, ş, j.

4.3.2.1.4. Seslerin Bolluğuna ve Azlığına Göre:

4.3.2.1.4.1. Sonant Ünsüzler: Oldukça geniş bir aralıktan veya aynı zamanda geniz yolundan çıkan, duyulurlukları yüksek olan ötümlü ünsüzlerdir: y, r, l, m, n, ŋ.

Özelliklerine göre üçe ayrılırlar:

Akıcı Ünsüzler: l, r.

Geniz Ünsüzleri: m, n, ŋ.

Yarım Ünlüler: y.

4.3.2.1.4.2. Katı Ünsüzler: Oluşumları sırasında, boğumlanmalarında daha sıkı bir daralma veya kapanma olduğu için duyulurlukları daha az olan ünsüzlerdir: p, t, k, ç, b, d, g, c, f, s, h, ş, v, z, g, j.

4.3.2.2. Ünsüz Uyumu

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ötümlülük - ötümsüzlük yönünden ünsüzler arasında Kırım Tatar Türkçesinde de bir uyum vardır:

ateşke 'ateşe' (13, 37), **denizge** 'denize' (12, 39), **tıştaki** 'dışardaki' (88, 1), **evde** 'evde' (108, 15), **ameliyatta** 'uygulamada' (125, 38), **halktır** 'halktır' (128, 10), **açuvlandırdı** 'öfkeliendirdi' (172, 18), **şatırdı** 'çatırtı' (139, 28), **tasırdıları** 'gürültüleri' (185, 6), **güdürdilerni** 'gürültülerini' (190, 29), **kaldı** 'kaldı' (154, 14), **keçti** 'geçti' (185, 5), **köydeşini** 'köydeşini' (27, 41), **yazılğan** 'yazılmış' (3, 29), **kelgen** 'gelmiş' (11, 30), **küçükleşken** 'küçükleşmiş' (112, 13), **çıkkın** 'çıkılmış' (113, 3).

+ÇI, eki, uyuma bazen girmiş bazen girmemiştir:

tañcıları 'damlaları' (107, 39), **yardımcıları** 'yardımcıları' (123, 35),

+çIK, + çAn, +çII eklerinin ötümlüsü olmadığı için ünsüz uyumuna bazen girerken bazen de girmemiştir:

kızçık 'kızcağız' (130, 30), **oğlançıknıñ** 'oğlancığın' (134, 37), **yıldızçık** 'yıldızcık' (139, 13), **taşçıklar** 'taşçıklar' (162, 4), **oyçan** 'düşünceli' (145, 37), **aķçil** 'beyazımsı' (43, 19).

+dAş ekinin de ötümlü şekli yoktur:

köydeşlerden 'köydeşlerden' (198, 14), **subetdeşine** 'sohbet arkadaşına' (43, 40), **yoldaşınıñ** 'yoldaşının' (68, 36), **vatandaşlarımız** 'vatandaşlarımız' (128, 5) **zenaatdaşlarına** 'meslektaşlarına' (147, 7).

4.3.2.3. Ünlü – Ünsüz Uyumu

ç, k, ƙ, t, p ünsüzleri ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirilirse bu ünsüzler, c, g, ğ, d, b'ye dönüşür.

cebinden < cepinden 'cebinden' (67, 5), **kitabımını** < kitapımını 'kitabımı' (114, 35), **sebebi** < sebepi 'sebebi' (126, 3), **talabını** < talapını 'talebini' (76, 33), **tertibinen** < tertipinen 'tertibiyle' (66, 24).

ucunen < uçunen 'ucuyla' (58, 11).

bileğine < bilekine 'bileğine' (30, 24), **birliği** < birliği 'birliği' (126, 28), **köpegini** < köpekini 'köpeğini' (45, 18), **közlüğü** < közlüğü 'gözlüğü' (126, 26), **yüregine** < yürekine 'yüregine' (25, 12).

ayağının < ayakının 'ayağının' (8, 3), **dudağı** < dudağı 'dudağı' (86, 29), **ƙoltuğına** < ƙoltuƙına 'ƙoltuğuna' (49, 13), **ocağı** < ocağı 'ocağı' (46, 20), **parmağınen** < parmağınen 'parmağıyla' (158, 3).

Ünlü - ünsüz uyumuna uymayan örnekler de vardır.

ağacı 'ağacı' (12, 12), **küçü** 'gücü' (86, 12), **köküsini** 'göğüsünü' (13, 5).

4.3.2.4. Ünsüz Değişmeleri

4.3.2.4.1. Ötümlüleşme

Başta

Kırım Tatar Türkçesinde, Eski Türkçenin kelime başı ötümsüz ünsüzleri genel olarak korunma eğilimindedir.

k

Kalın (k)

kaçtı 'kaçtı' (38, 10), **kart** 'yaşlı' (3, 3), **kucaqlap** 'kucaklayıp' (186, 7), **kurtarmakını** 'kurtarmayı' (68, 2), **kurudı** 'kurudu' (82, 26), **kuvmakını** 'kovmayı' (108, 44).

İnce (k)

kelip keçken 'gelip geçen' (3, 21), **kerçek** 'gerçek' (172, 15), **kereksiz** 'gereksiz' (174, 5), **ketirdiñmi** 'getirdin mi' (176, 41), **ketti** 'gitti' (34, 26), **körmedim** 'görmedim' (179, 26), **köstermedi** 'göstermedi' (195, 10), **köterildi** 'yükseldi' (191, 7).

Ötümlüleştiği örnekler de görülür:

geceleri 'geceleri' (191, 16), **göllengen** 'göllenmiş' (130, 9), **gögercinim** 'güvercinim' (27, 32), **göñülü** 'gönlü' (44, 28).

t

Kalın

tañçılağan 'damlayan' (107, 42), **tapılmadı** 'bulunmadı' (120, 45), **tar** 'dar' (38, 18), **tañanıp** 'dayanıp' (50, 39), **tırmaşkan** 'tırmanan' (36, 3), **tışka** 'dışarıya' (43, 26).

toldurıp 'doldurup' (57, 28).

Ötümlüleştiği örnekler de görülür:

dağğa 'dağa' (64, 16), **dalğalarınñ** 'dalgaların' (16, 9), **dayanamay** 'dayanamıyor' (54, 14), **doğğanmı** 'doğmuş mu' (201, 31), **doğrusını** 'doğrusunu' (202, 25), **dudaqlarınıñ** 'dudaklarının' (204, 28), **duymay edi** 'duymuyordu' (49, 21).

İnce

terenden ‘derinden’ (191, 19), **terisi** ‘derisi’ (111, 139), **tikenli** ‘dikenli’ (71, 3), **tişledi** ‘dişledi’ (170, 20), **tizinece** ‘dizine kadar’ (49, 5), **tökölmekten** ‘dökölmekten’ (175, 3), **töşegimni** ‘yatağımı’ (194, 38), **tübünden** ‘dibinden’ (174, 32), **tüşüngenini** ‘düşündüğünü’ (176, 27).

Ötümlüleştiği örnekler de görülür:

damarlarında ‘damarlarında’ (192, 30), **damlarından** ‘damlarından’ (123, 14), **dayanmak** ‘dayanmak’ (3, 10), **demir** ‘demir’ (59, 44), **değiştii** ‘değiştii’ (51, 39), **deysin** ‘diyorsun’ (62, 37), **düğün** ‘düğün’ (173, 12).

İçte

V p V > V b V Değişmesi

kibi < kipi ‘gibi’ **taba** < tapa ‘doğru’ (48, 31), **töben** < töpen ‘aşağı’ (146, 8), **tübünde** < tüpünde ‘dibinde’ (14, 14).

V ç V > V c V Değişmesi

acınıklı < açınıklı ‘acıklı’ (36, 31), **kucağına** < kuçağına ‘kucağına’ (55, 1), **ucunen** < uçunen ‘ucuyla’ (58, 11).

V t V > V d V Değişmesi

adımni < atımni ‘adımı’ (28, 24), **dudağlarının** < dutağlarının ‘dudaklarının’ (204, 28), **kadınlar** < katınlar ‘kadınlar’ (63, 42), **yedi** < yiti ‘yedi’ (72, 25),

V k V > V g V Değişmesi

biteceğine < bitecekine ‘biteceğine’ (24, 33), **birliğinden** < birlikinden ‘birliğinden’ (204, 31), **etegini** < etekini ‘eteğini’ (35, 9), **teregi** < tereki ‘ağacı’ (12, 11), **töşegimni** < töşekimni ‘yatağımı’ (194, 28), **yüregi** < yüreki ‘yüreği’ (4, 35).

V k V > V ğ V Değişmesi

ayağına < ayakına 'ayağına' (3, 7), **bayrağını** < bayrakını 'bayrağını' (78, 12), **çardağında** < çardağında 'çardağında' (78, 12), **torunçığı** < torunçığı 'toruncuğu' (3, 16), **yaşgırlığına** < yaşgırlığına 'yalnızlığına' (28, 10).

Uyumun olmadığı örnekler de vardır:

ağacı 'ağacı' (12, 12), **anaçığım** 'anacığım' (93, 41), **küçü** 'gücü' (86, 12).

köküsini 'göğsünü' (13,5).

etermiz 'ederiz' (22, 25), **etici** 'edici' (25, 41).

4.3.2.4.2. Ötümsüzleşme

b > p Değişmesi

Başta

parmaklarını < barmak 'parmaklarını' (3, 8), **pıçaknen** < bıçak 'bıçakla' (12, 1), **pıçkını** < bıçgu 'bıçkıyı' (174, 24), **pıtakını** < bıdak 'budağı' (175, 6), **piçen** < biç-'ot' (40, 14), **pişti** < biş- 'pişti' (67,22).

'b' sesinin korunduğu örnekler de vardır.

balçıknen 'balçıkla' (75, 9), **baldırlarınace** 'baldırlarına kadar' (24, 21), **balanın** 'çocuğun' (185, 18), **belgisiz** 'bilinmeyen' (32, 11), **belli** 'belli' (76, 44), bilekleri 'bilekleri' (144, 42), boğula - boğula 'boğula boğula' (7, 3).

g > k Değişmesi

İçte

akça < ağıça ‘akçe’ (173, 21), **çırak** < çirag ‘mum’ (54, 33), **öksüz** < ögsüz ‘öksüz’ (8, 12).

b > p Değişmesi

Sonda

ğayıp < gayb ‘kayıp’ (128, 10), **talap** < taleb ‘talep’ (169, 44).

z > s Değişmesi

İçte

istemey < izde- ‘istemiyor’ (31, 18), **titislik** < titiz ‘çirkinlik’ (20, 10), **köküsini** < köküz ‘göğsüne’ (13, 5).

4.3.2.4.3. Sızıcılışma

 # b

Eski Türkçedeki ‘#b’ler Kırım Tatar Türkçesinde ise hem korunmuş hem de sızıcılışmış haliyle kullanılır.

bar ‘var’ (136, 22), **barma** ‘varma’ (13,28), **berdim** ‘verdim’ (137, 15).

#v’nin kullanıldığı örnekler de vardır.

var ‘var’ (114, 6), **vardım** ‘vardım’ (123, 1), **verirsin** ‘verirsin’ (10, 24), **vere** ‘veriyor’ (106, 31).

b > v Değişmesi

Sonda

evlerinin < eb ‘evlerinin’ (132, 14), **sevesin** < seb- ‘seviyorsun’ (119, 5), **suvnen** < sub ‘suyla’ (8, 32).

d > y Değişmesi

İçte

ayağının < adak ‘ayağının’ (3, 8), **büyükleşken** << bedük ‘büyükleşmiş’ (83, 27), **cayav** < yadag ‘yaya’ (35, 31), **ķayğılı** < kadgu ‘kaygı’ (130, 2), **süyrekledi** < südre- ‘sürüklendi’ (13, 4).

Sonda

kiyingen < kéd- ‘giyinmiş’ (199, 21), **ķoyma** < kod- ‘koyma’ (9, 28), **toyacağım** < tod- ‘doyacağım’ (86, 20).

g > v Değişmesi

Sonda

açuvlanmaķnen < açıg ‘kızmakla’ (4, 26), **kevdeli** << kökde ‘gövdeli’ (145, 35), **ķuvmağa** < kog- ‘kovmaya’ (12, 18), **suvuķlar** < soguk ‘soğuklar’ (199, 17), **yavlığına** < yaglık ‘mendiline’ (194, 4).

-Agu- > v Değişmesi

birevleri < biregü ‘birileri’ (151, 43), **kiyevim** < küdegü ‘güveyim’ (167, 19).

k > h Değişmesi

İçte

mashara < maskara ‘maskara’ (205, 24), **yahşılıkķa** < yakşı ‘iyiliğe’ (5, 2).

g > y Değişmesi

İçte

tüyümçiklengen < tügüm ‘dügümcüklenmiş’ (20, 10).

Sonda

çırayının < çırag ‘yüzünün’ (38, 9), **şundan** < şunı teg ‘şöyle’ (85, 18), **tezya** < tezgah ‘tezgah’ (162, 42), **tiymey** < teg- ‘deymiyor’ (58, 23).

ç > s Değişmesi

Başta

saçlı < çaç ‘saçlı’ (204, 27).

4.3.2.4.4. Patlayıcılılaşma

y > c Değişmesi

Başta

caplarını < yap ‘yamaçlarını’ (142, 3), **cayav** < yadag ‘yaya’ (35, 31), **cayradı** < yayra- ‘yayıldı’ (31, 14), **cıymağa** < yığ- ‘yığmağa’ (172, 45), **coyulmaz** < yoy- ‘kaybolmaz’ (95, 28).

‘y’ sesinin korunduğu şekiller de vardır:

yalını ‘kıyıyı’ (4, 3), **yaşlı** ‘yaşlı’ (95, 32), **yel** ‘yel’ (45, 7), **yerde** ‘yerde’ (47, 4), **yıldızların** ‘yıldızların’ (84, 7), **yüzüne** ‘yüzüne’ (89, 42).

Bazı kelimelerin hem ‘c’li hem de ‘y’li şekilleri kullanılmıştır.

yönedi ‘yöneldi’ (8, 33), **cönedi** ‘yöneldi’ (14, 9).

v > b Değişmesi

İçte

selbilernin < servi ‘selvilerin’ (130, 12).

y > k Değişmesi

Başta

kene<< yana ‘yine’ (122 ,35).

4.3.2.4.5. Bölünlüleşme (Sonantlaşma)

a. GENİZLEŞME

b > m Değişmesi

Başta

meni (131, 17), **mında** (41, 4), **mıyıklarının** (57, 2).

d > m Değişmesi

İçte

yumruğunu< yudruk ‘yumruğunu’ (6, 4).

p > m Değişmesi

İçte

sımarış< sipariş ‘sipariş’ (137, 24).

4.3.2.4.6. Bölünlü (Sonant) Ünsüzler Arasında Değişme

r > l Değişmesi

İçte

melem < merhem ‘merhem’ (95, 38), **selbilerni**< servi ‘selvilerin’

(130, 12)

η > m Değişmesi

İçte

domuz < tonguz 'domuz' (85, 35), **komşular** < koşşı 'komşular' (180,22), **kölmegini** < köjlek 'gömlek' (144, 28), **menimnen** < benin 'benim' (164, 41).

ŋ > n Değişmesi

Sonda

karanlık < karanğū 'karanlık' (200, 100), **terenliklerine** < teren 'derinliklerine' (173 ,3).

4.3.2.4.7. Ünsüz Düşmesi

h Düşmesi

Başta

aftaları < hafta 'haftaları' (199, 26), **aķiķiy** < hakiki 'hakiki' (36, 44), **ala** < hala 'hala' (12, 16), **ammal** < hamal 'hamal' (50, 12) **erif** < herif 'herif' (56,30), **ekim** < hekim (39,), **emşire** < hemşire 'hemşire' (167,39), **eyecan** < heyecan 'heyecan' (4, 18.).

'h'nin korunduğu örnekler de vardır:

haberi (5, 33), **hatırlap** (53, 42), **haraplandıarmı** (52, 12), **halkķa** (40, 24), **hastalandıŋmı** (42, 34), **hatırladılar** (56, 28).

İçte

Amet < Ahmed 'Ahmet' (78, 32), **baar** < bahar 'bahar' (123,7), **daa** < daha 'daha' (128, 44), **deşetlisi** < dehşetli 'dehşetlisi' (206, 13), **müimi** < mühimi 'mühimi' (25, 16), **zeerlemesinler** < zehir 'zehirlemesinler' (63, 15).

Sonda

Allağa < Allah ‘Allaha’ (70, 26), **evalla** < eyvallah ‘eyvallah’ (18, 17), **sabadan** < sabah ‘sabahdan’ (81, 27).

g Düşmesi

Sonda

kapının < kapıg ‘kapının’ (19, 23), **kirli** < kirlig ‘kirli’ (138,9), **kuruğanlar** < kuruğ ‘kurumuşlar’ (156, 17), **kuyuğa** < kuduğ ‘kuyuya’ (82, 27), **küçlü** < küçlüg ‘güçlü’ (43, 42), **ölümlerinen** < ölüg ‘ölümleriyle’ (15, 18), **sarı** < sarıg ‘sarı’ (57, 36), **tiri** < tirig ‘diri’ (33, 12), **ululuğı** < uluğ ‘ululuğu’ (36, 11).

y Düşmesi

Başta

ağaç < yıgaç ‘ağaç’ (152, 32), **ağladı** < yıgla-‘ağladı’ (153, 17), **aralığından** < yar- ‘aralığından’ (190, 32), **inamsızlıknen** < yına- ‘inançsızlıkla / inanmadan’ (21, 15), **inci** < yinçü ‘inci’ (149, 11), **iprana** < yıpra- ‘yıpranıyor’ (149, 7).

l Düşmesi

İçte

ketirdiler < keltür- ‘getirdiler’ (174, 9), **oturğanlarını** < oltur- ‘oturanları’ (19, 6).

n Düşmesi

İçte

bularnı < bunlar ‘bunların’ (34, 23), **emiyet** < emniyyet ‘emniyet’ (16, 14), **olarnı** < onlar ‘onları’ (143, 34).

r Düşmesi

İçte

ekenini < er- 'olduğunu' (6, 40).

k Düşmesi

Kelime sonundaki 'k'ler, kelimeye küçültme eki olan '+clk' getirildiğinde düşer:

dudaçıklarını < dudak 'dudakçıklarını' (182, 37), **mıyıcıklarına** < mıyık 'bıyıkçıklarına' (144, 34), **yapraçıklarını** < yaprak 'yaprakçıkları' (146, 35), **yumruçıklarının** < yumruk 'yumrukçuklarıyla' (151, 41).

İçte

kıçırdı < kıkırış- 'bağırdı' (126, 30), **oşamaylar** < okşa- 'benzemiyorlar' (99, 26).

Sonda

karıncalar < karınçak 'karıncalar' (21, 16).

4.3.2.4.8. Ünsüz Türemesi

v Türemesi

mavılığına < mai 'mavi' (112, 6).

y Türemesi

yuklamay < uyu- 'uyumuyor' (83, 9), **yukusını** < uyku 'uykusunu' (66, 26), **yüzüm** < üzüm 'üzüm' (64, 24)

4.3.2.4.9. Dudaklılaşma

Ünlülerde

töpege < tepe ‘tepeye’ (33, 65), **açuvlana** < açığ ‘kızıyor’ (159 ,4), **tübündeki** < tip ‘dibindeki’ (102, 9).

Ünsüzlerde

kölmekler << köñlek ‘gömlekler’ (176, 16), **menim** < beniñ ‘benim’ (45, 30), **yumruğını** < yudrul ‘yumruğunu’ (39, 17).

4.3.2.4.10. Göçüşme

Nitelikleri kaybolmadan iki sesin karşılıklı olarak birbirlerinin yerine geçmesidir.

köstergen x körset- ‘gösteren’ (54, 42), **öksüre** x öskür- ‘öksürüyor’ (154, 42), **santraç** x satranç ‘kareli’ (68, 31).

4.3.2.4.11. Tekleşme

Bir kelimenin içindeki çift ünsüzden birinin düşmesidir.

Tekleşme genellikle yabancı kökenli kelimelerde görülür:

İçte

evvelsi < evvel ‘öncesi’ (84, 8), **kuvetinen** < kuvvet ‘kuvvetiyle’ (101, 24), **mazin** < müezzin ‘müezzin’ (202, 11), **merekep** < mürekkep ‘mürekkep’ (114, 33), **tenefüske** < teneffüs ‘teneffüse’ (150, 7), **tükanlarğa** < dükkan ‘dükkanlara’ (129, 2), **Umer** < Ammar ‘Ömer’ (111, 18.).

Sonda

müim < mühimm ‘mühim’ (182, 32), **zanımca** < zann ‘zannımca’ (102 , 4).

Türk Dili kökenli şu kelimedede de tekleşme olayı görülür:

çamurlanğan < çammur ‘çamurlanmış’ (111, 16.).

3. kişi iyelik eki üzerine getirilen ‘+nIn’ ilgi eki geldiğinde, yan yana gelen ‘n’ ünsüzlerinden biri düşer:

ayağının < ayağınının ‘ayağının’ (3, 1).

4.3.2.4.12. İkizleşme

İç seste iki ünlü arasında bulunan ikinci hecenin başındaki ünsüzlerin ilk hecedeki ünlülerin etkisi altında kendi hece sınırlarını aşacak boğumlanmaları sonucunda ünsüzün tekrarlanmasıdır:

İçte

accı < acıg ‘acı’ (154, 27), **kibbar** < kibar ‘kibar’ (158, 5), **ḡattı** < katı ‘katı’ (194, 38), **telegramma** < telegram ‘telegraf’ (131, 19), **Zekkige** < Zeki ‘Zekiye’ (185, 19).

4.3.2.4.13. Büzülme

Kelime içerisindeki iki ünlü arasındaki sürekli ünsüzün tek bir uzun ünlü haline gelmesidir:

da < daha ‘daha’ (5, 38), **olan** < ogulan ‘oğlan, ulan’ (10, 3), **oşamaylar** < ohşa- ‘benzemiyorlar’ (99, 26).

4.3.2.4.14. Yutulma

‘g’ sesinin sızıcılaşarak yanındaki ünlü içerisinde kaybolmasıdır.

İçte

içeri < içgerü ‘içeri’ (104, 26), **kerekmey** < kergek ‘gerekmiyor’ (159, 21), **kıçıralar** < kışgır- ‘bağırıyorlar’ (87, 13), **sararıp** < sarğar- ‘sararıp’ (177, 13), **kulağ** < kulgak ‘kulak’ (11, 1), **tamağı** < tamgak ‘damağı’ (82, 26), **yalan** < yalğan ‘yalan’ (192, 21), **yaprak** < yapırğak ‘yaprak’ (106,42).

Sonda

elli < elig ‘elli’ (165, 27), **kapının** < kapıg ‘kapının’ (19, 23), **kattı** < katıg ‘katı’ (57, 13), **kuyu** < kuduğ ‘kuyu’ (60 ,21), **sarı** < sarıg ‘sarı’ (57, 36), **sıcaklık** < ısıg ‘sıcaklık’ (26, 15), **sürüdeki** < sürüg ‘sürüdeki’ (7 , 12), **ölümlerinen** < ölüg ‘ölümleriyle’ (15, 18), **ululıg** < uluğ ‘ululuk, büyüklük’ (36, 11).

4.3.2.4.15. Ünsüz Kaynaşması

Ayrı iki ünsüzün kaynaşması sonucu bir ses haline gelmesidir.

karanlığına < karanguluk ‘karanlığına’ (94, 45), **kızılığı** < kızsıl ‘kızılığı’ (42, 14), **yanaklarında** < yanak ‘yanaklarında’ (141, 27), **yeşil** < yaşsıl ‘yeşil’ (59, 12).

4.3.2.4.16. Ünsüz Ayırışması

Köktürkçedeki ñ (ny) sesi ayırışma sonucu Kırım Tatar Türkçesinde ‘y’ şeklinde varlığını devam ettirmiştir.

koylarıñnı < koñ ‘koyunlarını’ (7, 12), **miyelerine** < miñi ‘beyinlerine’ (106, 43).

Köktürkçedeki ‘ŋ’ sesi Kırım Tatar Türkçesinde korunmuştur.

añlamayım ‘anlamıyorum’ (159, 30), **sonŋ** ‘son’ (17, 24).

4.3.2.4.17. Kaynaşma

Birlikte kullanılan iki kelimenin birleşmesi sonucu yeni bir şekil almasıdır.

nasıl < ne asıl ‘nasıl’ (71, 27), **niçün** < ne için ‘niçin’ (148, 45), **değil** < < tag ol ‘değil’ (96, 41), **yalıñız** < yalıñ öz ‘yalnız’ (157, 18), **yiberdi** < ıda bir- ‘gönderdi’ (77, 8).

4.3.2.4.18. Hece Düşmesi

Ses bakımından birbirine benzeyen ve arka arkaya gelen iki heceden birinin düşmesidir.

batırlar < bağatur ‘yiğitler’ (19, 32), **hayırlıdır** < hayırlı durur ‘hayırlıdır’ (206, 6), **kiçkene** < kiçikkene ‘küçücük’ (100, 42), **olan** < oğlan / oğul-an ‘oğlan’ (10, 3).

4.3.2.4.19. Değişmelik Parça

Bir ses veya ses grubunun düşerek onun yerine başka bir ses veya ses grubunun gelmesidir.

uyantmadı ‘uyandırmadı’ (16, 16), **ķurtulırsıñ** ‘kurtulursun’ (87, 20).

4.4. ŞEKİL BİLGİSİ

Bu bölümde “**Ekler**” ve “**Kelime Türleri**” bakımından eldeki eser incelenmiş, örnekler tespit edilmiş ve bunlar sayfa ve satır numaraları verilerek çalışmaya alınmıştır.

4.4.1. Ekler

Ekler; yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayrılır.

4.4.1.1. Çekim Ekleri

4.4.1.1.1. İsim Çekim Ekleri

4.4.1.1.1.1.Çokluk Ekleri

+ IAr

İsimlerde Çokluk

“+IAr” eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesi ile yazılmış olan bu eserde de aynı özellikleri taşıdığı görülmektedir. Damak uyumuna girmektedir.

balalarğa ‘çocuklara’ (8, 12), **künler** ‘günler’ (26, 33), **terekler** ‘ağaçlar’ (52, 4), **Temetler** ‘Temetler’ (126, 43), **sözler** ‘sözler’ (146, 10), **bulutlarını** ‘bulurların’ (17, -28).

Kırım Tatar Türkçesinde çokluk eki yelik ve hal eklerinden önce gelir.

İsim + çokluk + iyelik

adetlerimiz ‘adetlerimiz’ (185, 18), **köydeşlerim** ‘köylülerim’ (105, 9), **közlerinı** ‘gözlerin’ (150, 40).

İsim + çokluk + hal

aranlarda ‘ahırlarda’ (59, 44), **milletçilerini** ‘milliyetçileri’ (5, 44), **pencerelerge** ‘pencelere’ (193, 21).

İsim + çokluk + iyelik + hal

ayaqlarımıznı ‘ayaqlarımızın’ (41, 31), **balalarımızğa** ‘çocuklarımıza’ (6, 1), **isteklerinizi** ‘isteklerinizi’ (61, 16).

+ z

Eski Türkçedeki çokluk eki olan bu ek Kırım Tatar Türkçesinde bir kaç kelimeye kalıplaşmış şekilde bulunmaktadır. İkilik bildirmektedir.

közlerimnen ‘gözlerimle’ (128, 19), **köküsini** ‘göğsünü’ (13, 5), **tizinece** ‘dizine kadar’ (49, 5).

+ an

Eski Türkçedeki çokluk eki olan bu ek Kırım Tatar Türkçesinde bir kaç kelimeye kalıplaşmış şekilde bulunmaktadır.

olan < ogulan ‘ulan’ (177, 22).

İyelik Eklerinde Çokluk

Çokluk 1. ve 2. kişi “Iz” ile yapılır.

burunımıznı ‘burnumuzun’ (14, 14), **canımızğa** ‘canımıza’ (201, 30), **toprağımızda** ‘toprağımızda’ (40, 20), **ayağlarımıznı** ‘ayaklarımızın’ (41, 31), **özümüz** ‘kendimiz’ (41, 36), **yeriniz** ‘yeriniz’ (79, 6), **vakıtınız** ‘yakıtınız’ (84, 26), **sesinizni** ‘sesinizi’ (85, 44), **uzurınızğa** ‘huzurunuz’ (116, 43).

Çokluk 3. kişi “+IAr” ile yapılır.

omuzları ‘omuzları’ (119, 17), **ihtiyaçları** ‘ihtiyaçları’ (117, 24), **közyaşlarını** ‘gözyaşlarını’ (121, 11), **evlatlarını** ‘evlatlarını’ (121, 12), **areketlerinde** ‘hareketlerinde’ (122, 17), **yerlerinden** ‘yerlerinden’ (107, 30), **dostları** ‘dostları’ (101, 44), **adlarını** ‘adlarını’ (88, 42), **kuyruklarını** ‘kuyruklarını’ (70, 5).

Zamirlerde Çokluk

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de Çokluk 1. ve 2. kişi zamirlerinde ‘+z’ vardır:

biz ‘biz’ (6, 17), **siz** ‘siz’ (127, 28).

Fiil Çekimlerinde Çokluk

Fiil çekimlerinde çokluk 3. kişide ‘+IAr’ eki kullanılır.

çıktılar ‘çıktılar’ (113, 17), **ağladılar** ‘ağladılar’ (110, 24), **anlattılar** ‘anlattılar’ (198, 17), **dediler** ‘dediler’ (202, 22), **püskürtkenler** ‘püskürtmüşler’ (4, 7), **kettiler** ‘gittiler’ (9, 16).

4.4.1.1.1.2. İyelik Ekleri

Kırım Tatar Türkçesiyle yazılmış olan eserde Türkiye Türkçesinden farklı bir iyelikli kullanışa rastlanmamıştır.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+ (l)m	+ (l)mız
2. Kişi	+ (l)η	+ (l)ηlz
3. Kişi	+ (s)l(n)	+ lArI

Teklik 1. Kişi

ayağımın ‘ayağımın’ (122, 44), **oğlum** ‘oğlum’ (142, 19), **dostum** ‘dostum’ (136, 29), **kalbimde** ‘kalbimde’ (205, 13), **başımdan** ‘başımdan’ (30, 28), **evimni** ‘evimi’ (124, 19), **kollarım** ‘kollarım’ (166, 37), **kiyevim** ‘güveyim’ (167, 19), **kelinim** ‘gelinim’ (167, 19).

Çokluk 1. Kişi

ayaklarımızın ‘ayaklarımızın’ (41, 31), **işimiz** ‘işimiz’ (44, 22), **zayıflığımızdan** ‘zayıflığımızdan’ (48, 22), **haberimiz** ‘haberimiz’ (49, 36), **cemaatımız** ‘cemaatımız’ (55 ,33), **kolhozımız** ‘kolektifimiz’ (57, 10), **ecdadımız** ‘ecdadımız’ (58, 14).

Teklik 2. Kişi

haberini ‘haberini’ (5, 41), **koylarını** ‘koyunlarını’ (7, 12), **evlatlarını** ‘evlatlarını’ (14, 18), **urbalarını** ‘elbiselerini’ (13, 29), **kirpiklerini** ‘kirpiklerin’ (22, 26), **kaşlarını** ‘kaşların’ (22, 26), **kolunu** ‘kolun’ (8, 14), **dostunu** ‘dostun’ (57 ,32).

Çokluk 2. Kişi

toprağınızı ‘toğrağınızı’ (186, 28), **ananızı** ‘ananızı’ (194, 8), **keyfinizi** ‘keyfiniz’ (194, 8), **uzurunuzda** ‘huzurunuzda’ (20, 3), **sesinizi** ‘sesinizi’ (41, 3), **yerinizden** ‘yerinizden’ (87 ,32), **başınıza** ‘başınıza’ (122 ,4), **evinize** ‘evinize’ (150 ,9).

Teklik 3. Kişi

yüregi ‘yüreği’ (9, 29), **dostu** ‘dostu’ (69 ,9), **közüne** ‘gözüne’ (60 ,23), **sözünen** ‘sözüyle’ (78, 37), **evine** ‘evine’ (81, 13), **şiiiri** ‘şiiiri’ (120 ,43), **köküsini** ‘göğüsü’ (13 ,5), **komşusu** ‘komşusu’ (34, 38), **külküsine** ‘gülüşüne’ (41, 11).

Çokluk 3. Kişi

yerlerinde ‘yerlerinde’ (163, 4), **şamataları** ‘şamataları’ (14, 8), **çıraylarını** ‘yüzlerini’ (15, 2), **davuşlarından** ‘seslerinden’ (18, 12), **yüzlerinden** ‘yüzlerinden’ (19 ,25), **kabırğalarını** ‘kaburgalarını’ (36, 4), **istekleri** ‘istekleri’ (44, 11), **allarına** ‘hallerine’ (48,42).

4.4.1.1.1.3. Hal Ekleri

4.4.1.1.1.3.1. Yalın Hali (Nominatif)

yımşak ‘yumuşak’ (3, 2), **sözler** ‘sözler’ (31, 20), **köz** ‘göz’ (31 ,20), **adamlar** ‘adamlar’ (35, 33), **davul** ‘davul’ (38, 27), **suvuk** ‘soğuk’ (48, 44), **buv** ‘buğ’ (20, 22), **mektep** ‘okul’ (6, 12).

4.4.1.1.1.3.2. Yükleme Hali

+ nl

Yükleme hali eki olarak kullanılan bu ek düzlük – yuvarlaklık uyumuna uymaz.

adetni ‘adeti’ (103, 21), **bereceğimizni** ‘vereceğimizi’ (51, 30), **çorapnı** ‘çorabı’ (157, 13), **kırımlılarını** ‘Kırımlıları’ (108, 44), **okumağnı** ‘okumayı’ (3, 20), **Temetni** ‘Temet’i’ (18, 10), **işimni** ‘işimi’ (90, 13).

+ l

Teklik 2. ve 3. kişi ve çokluk 3. kişi iyelik ekinden sonra gelmektedir.

ağzını ‘ağzını’ (202, 12), **başını** ‘başını’ (58, 37), **betini** ‘yüzünü’ (108, 8), **çeresini** ‘çehresini’ (202, 6), **davuşını** ‘sesini’ (181, 42), **közlerini** ‘gözlerini’ (121, 13), **kündeliğini** ‘gündeliğini’ (62, 21), **lafını** ‘lafını’ (81, 39), **mañlayını** ‘alınını’ (3, 14), **nimetini** ‘nimetini’ (41, 33), **tırnağlarını** ‘tırnaklarını’ (87, 21), **yerini** ‘yerini’ (40, 41), **zeinini** ‘zihnini’ (42, 32).

4.4.1.1.1.3.3. Yönelme Hali (Datif)

+ GA

İsim tabanlarına gelir.

işlerge ‘işlere’ (122, 8), **bizge** ‘bize’ (7, 13), **cebirge** ‘zorlamaya’ (24, 7), **Şekurege** ‘Şekure’ye’ (32, 31), **ögge** ‘öne’ (65, 22), **işke** ‘işe’ (199, 35), **reiske** ‘reise’ (6, 15), **ötmekke** ‘ekmeğe’ (8, 22), **ğaripke** ‘garibe’ (10, 8), **suvğa** ‘suya’ (12, 39), **opkağa** ‘kovaya’ (12, 41).

+ A

Teklik 1., 2., ve 3. kişi ile çokluk 3. kişi iyelik ekinden sonra gelmektedir.

evime ‘evime’ (5, 7), **aletlerine** ‘aletlerine’ (174, 25), **özüne** ‘kendine’ (180, 3), **reisliğine** ‘reisliğine’ (5, 33), **sesine** ‘sesine’ (59, 25), **çardağına** ‘çardağına’ (59, 41), **omuzuna** ‘omuzuna’ (105, 33), **evlerine** ‘evlerine’ (120, 16), **özlerine** ‘kendilerine’ (129, 4), **aytқанlarına** ‘söylediklerine’ (134, 16), **başlarına** ‘başlarına’ (135, 17).

4.4.1.1.1.3.4. Bulunma Hali (Locatif)

+ DA

Bulunma hali eki olan +DA ünsüz uyumuna girmektedir.

sofada ‘divanda’ (3, 2), **aķķında** ‘hakkında’ (51, 24), **er alda** ‘herhalde’ (100, 1), **aftalarda** ‘haftalarda’ (139, 3), **anda** ‘orada’ (201, 10), **öğünde** ‘önünde’ (3, 3), **tübünde** ‘dibinde’ (14, 14), **evde** ‘evde’ (91, 43), **gecede** ‘gecede’ (120, 11), **artta** ‘arkada’ (14, 45), **soķaķta** ‘sokakta’ (54, 38), **ķışta** ‘kışta’ (121, 20), **odaķıķta** ‘odacıkta’ (200, 11).

4.4.1.1.1.3.5. Ayrılma Hali (Ablatif)

+ DAN

Ayrılma hali eki olan +DAN ünsüz uyumuna girmektedir.

yaşayışından ‘yaşayışından’ (3, 11), **arasından** ‘arasından’ (43, 19), **avadan** ‘havadan’ (85, 35), **ķaydan** ‘nereden’ (104, 19), **ķöydeşinden** ‘kölüsünden’ (6, 6), **ceennemden** ‘cehennemden’ (51, 7), **yüzünden**

‘yüzünden’ (105, 16), **közden** ‘gözden’ (200, 29), **mezarlıktan** ‘mezarlıktan’ (4, 7), **yavaştan** ‘yavaştan’ (83, 19), **yaşlıktan** ‘gençlikten’ (175, 18).

4.4.1.1.1.3.6. Vasıta Hali (İnstrümental)

+ nen

Bu ekin ince ünlülü örnekleri mevcut olup ek kalınlık – incelik uyumuna uymamaktadır.

torunçıgınen ‘torunçuğuyla’ (3, 6), **davuşnen** ‘sesle’ (22, 19), **korkunen** ‘korkuyla’ (63, 8), **suvuklıknen** ‘soğuklukla’ (194, 33), **öpkenen** ‘öfkeyle’ (4, 21), **köydeşinen** ‘köydeşiyle’ (10, 20), **şübenen** ‘şüpheyile’ (194, 33).

ile

dikkat ile ‘dikkat ile’ (151, 25), **ses ile** ‘ses ile’ (177, 36), **tamamı ile** ‘tamamı ile’ (9, 5).

Kırım Tatar Türkçesinde **ile** kelimesi zaman zaman ekleşmiştir.

sesle ‘ses ile’ (113, 13), **sukûnetle** ‘sükûnet ile’ (60, 18).

4.4.1.1.1.3.7. Eşitlik Hali (Equatif)

+ ÇA

Eşitlik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ötümlülük – ötümsüzlük uyumuna uymaktadır.

tabiatınca ‘tabiatınca’ (112, 16), **zanımca** ‘zannımca’ (4, 72), **sırasınca** ‘sırasınca’ (70, 12), **boyunca** ‘boyunca’ (185, 18), **eslice** ‘akıllıca’ (99, 35), **ocapçe** ‘hocaca’ (106, 30).

Yönelme Eki +ÇA

Yönelme hali eki üzerine gelerek ‘+(y)A kadar’ anlamı verir.

baldırlarınace ‘baldırlarına kadar’ (24, 22),

-GAn+ÇA

‘GAn’ sıfat fiil eki üzerine gelerek ‘+(yA kadar) anlamı verir.

kelgence ‘gelene kadar’ (182, 35), ’

+ day

‘+day’ (<<teg) eki eşitlik anlamı verir.

kurtulacakday ‘kurtulacak gibi’ (46, 16), **körmegenday** ‘görmemiş gibi’ (47, 32), **keçirgenday** ‘geçirmiş gibi’ (129, 16), **denizday** ‘deniz gibi’ (203, 14).

4.4.1.1.1.3.8. Yön Gösterme Hali (Directif)

+Arl

içeri ‘içeri’ (23, 3).

+rA

sonra ‘sonra’ (8, 35).

4.4.1.1.1.3.9. İlgi Eki (Genitif)

İlgi eki Türkiye Türkçesinin aksine düzlük – yuvarlaklık uyumu kuralına uymamaktadır.

+ nıñ

Temetnıñ ‘Temet’in’ (105, 9), **Atatürkñiñ** ‘Atatürk’ün’ (202, 29), **skemleniñ** ‘iskemlenin’ (157, 32), **kıynamañnıñ** ‘zorlamanın’ (38, 7), **köyümüzñiñ** ‘köyümüzün’ (201, 32).

+ lıñ

3. Teklik ve çokluk iyelik ekinden sonra gelir.

aķayınıñ ‘eşinin’ (4, 17), **ayağıınıñ** ‘ayağının’ (3, 8), **evleriniñ** ‘evlerinin’ (123, 14), **hayalınıñ** ‘hayalinin’ (102, 33), **köydeşiniñ** ‘köylüsünün’ (6, 35), **özleriniñ** ‘kendilerinin’ (68, 26), **vazifesiniñ** ‘vazifesinin’ (103 ,7), **vilayetiniñ** ‘vilayetinin’ (3, 29).

+ Ø

babası öğretkeni kibi ‘babasının öğrettiği gibi’ (146, 42), **bera terekleri arasında** ‘armut ağaçlarının arasında’ (11, 20), **Şerifov içeri kirgeninen** ‘Şerifov’un içeri girmesiyle’ (29, 26), **Abibe yanaşa odağa kirgen arada** ‘Habibe’nin yan odaya girdiği sırada’ (34, 12).

siziñ ‘sizin’ (97, 40), **sizniñ** ‘sizin’ (125, 26), **onıñ** ‘onun’ (78, 29), **olarınıñ** ‘onların’ (116, 3).

4.4.1.1.2. Fiil Çekim Ekleri

4.4.1.1.2.1. Kişi Ekleri

4.4.1.1.2.1.1. I. Tip Kişi Ekleri

Zamir kaynaklı olan bu ekler ‘öğrenilen geçmiş zaman (-GAn)’, ‘şimdiki zaman (-A / -y, -mAktA)’, ‘gelecek zaman (-AcAk)’, ‘geniş zaman (-(v)r)’, ‘gereklilik (-mAIl)’ çekimlerinde kullanılır.

Kırım Tatar Türkçesindeki I. Tip Kişi Ekleri düzlük – yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(l)m	+mlz
2. Kişi	+slŋ	+slŋlz
3. Kişi	+ø	+lAr

4.4.1.1.2.1.2. II. Tip Kişi Ekleri

İyelik kaynaklı olan bu ekler ‘görülen geçmiş zaman (-DI)’ ve ‘dilek-şart (-sA)’ çekimlerinde kullanılır.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+m	+k
2. Kişi	+η	+ηlz
3. Kişi	+ø	+lAr

4.4.1.1.2.1.3. III. Tip Kişi Ekleri

Kırım Tatar Türkçesindeki ‘Emir’ çekiminde kullanılan bu ekler her kişide farklılık gösterir.

	Teklik	Çokluk
1. Kişi	+(A)yım	+(A)yık
2. Kişi	+ø	+(l)ηlz, +(l)η
3. Kişi	+sIn	+sInlAr

4.4.1.1.2.2. Kipler

Kırım Tatar Türkçesinde kipler ‘Bildirme’ ve ‘Tasarlama’ kipleri olarak iki ana bölümde incelenmiştir.

4.4.1.1.2.2.1. Bildirme Kipleri

4.4.1.1.2.2.1.1. Geçmiş Zaman

Görülen Geçmiş Zaman

Geçmişte yapılan, kişinin tanık olduğu, gördüğü fiiller bu zamanla karşılanır. Kişi tarafından görülmese bile, gerçekleştiği kesin olarak bilinen fiiller yine bu zamanla karşılanır.

- DI

Kırım Tatar Türkçesindeki görülen geçmiş zaman eki genellikle düzlük – yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır. Eserde uyuma uyan örnekler az sayıda tespit edilmiştir.

duydu (149, 31), **bozdular** (149, 35), **kömdiniz** ‘gömdünüz’ (94, 38), **kördinmi** ‘gördün mü’ (122, 38), **tüştiñ** ‘düşün’ (91, 1), **tökti** ‘döktü’ (80, 20).

Görülen geçmiş zaman eki ötümlülük – ötümsüzlük uyumu kuralına uymaktadır.

Teklik 1. Kişi

yamanladım ‘kötüledim’ (117, 7), **olamadım** ‘olmadım’ (10, 28), **rastketirmedim** ‘rastlamadım’ (20, 33), **ayttım** ‘söyledim’ (110, 21), **oğraştım** ‘uğraştım’ (202, 29), **işittim** ‘duydum’ (115, 13).

Teklik 2. Kişi

dedi ‘dedin’ (122, 19), **soradın** ‘sordun mu’ (196,32), **vazgeçtin** ‘vazgeçtin’ (8, 29), **çıktın** ‘çıktın’ (62, 42), **işittin** ‘duydun mu’ (99, 38).

Teklik 3. Kişi

yanıkladı ‘dertlendi’ (99, 41), **açmadı** ‘açmadı’ (99, 43), **dedi** ‘dedi’ (100, 20), **bitmedi** ‘bitmedi’ (101, 1), **ketti** ‘gitti’ (3, 18), **baktı** ‘baktı’ (56, 15).

Çokluk 1. Kişi

içtik ‘içtik’ (80, 25), **kettik** ‘gittik’ (99, 28), **alıştık** ‘alıştık’ (199, 42), **kayttı** ‘döndü’ (204, 36), **dedik** ‘dedik’ (18, 16), **bitirdik** ‘bitirdik’ (62, 13).

Çokluk 2. Kişi

ettiniz ‘ettniz mi’ (125, 8), **kettiniz** ‘gittiniz’ (186, 29), **bakmadınız** ‘bakmadınız mı’ (89, 3), **kömdünüz** ‘gömdünüz’ (94, 38), **kurtardınız** ‘kurtardınız’ (110, 37), **oturmadık** ‘oturmadık’ (204, 41).

Çokluk 3. Kişi

anladılar ‘anladılar’ (99,39), **oturdılar** ‘oturdular’ (117, 33), **çıktılar** ‘çıktılar’ (118, 19), **rastkeliştiler** ‘rastgeldiler’ (141, 4), **küldiler** ‘güldüler’ (194, 42).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu için ‘-mA’ eki kullanılır.

kalmadı ‘kalmadı’ (196, 9) **rastketirmedim** ‘rastlamadım’ (20, 33), **oturmadık** ‘oturmadık’ (204, 41).

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Geçmişte yapılan, kişinin tanık olmadığı, görmediği, başkasından duyup öğrendiği fiiller bu zamanla karşılanır. Türkiye Türkçesinde bu ek kullanılmamaktadır.

- GAn

Bu ek Kırım Tatar Türkçesinde de ötümlülük – ötümsüzlük uyumu ile düzlük – yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

Teklik 1. Kişi

kalğanım ‘kalmışım’ (203, 35).

Teklik 2. Kişi

koyğansın ‘koymuşsun’ (30, 2), **buzlatğansın** ‘dondurmuşsun’ (49, 18), **yapğansın** ‘yapmışsın’ (82, 36), **sılatğansın** ‘ıslatmışsın’ (95, 9), **etkensin** ‘etmişsin’ (195, 34), **tökmegensin** ‘dökmemişsin’ (103, 9).

Teklik 3. Kişi

kurtarğan ‘kurtarmış’ (112, 34), **kelgen** ‘gelmiş’ (105, 40), **eksilgen** ‘eksilmiş’ (112, 6), **rastkelgen** ‘rastgelmiş’ (112, 33), **hastalanğan** ‘hastalanmış’ (112, 43).

Çokluk 2. Kişi

davranğansınız ‘davranmışsınız’ (18, 14)

Çokluk 3. Kişi

bağlanğanlar ‘bağlanmışlar’ (171, 44), **suvumağanlar** ‘savunmamışlar’ (181, 45), **barğanlar** ‘varmışlar’ (184, 44).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın olumsuzu için ‘-mA’ eki kullanılır. ‘yok’ kelimesiyle de olumsuzu yapılabilir.

kalmağan ‘kalmamış’ (130, 31), **toktağanı yok** ‘durmamış’ (39, 34), **tökmegensin** ‘dökmemişsin’ (104, 9), **tüzelgeni yok** ‘düzelmemiş’ (87, 22).

4.4.1.1.2.2.1.2. Şimdiki Zaman

Başlamış ve sürmekte olan fiilleri anlatmak için bu zaman kullanılır.

Kırım Tatar Türkçesinde “- A / y,” ekleri şimdiki zaman için kullanılmaktadır.

Ayrıca Kırım Tatar Türkçesinde “- mAktA” eki de şimdiki zaman için kullanılmaktadır.

- A / y

Fiil ünsüzle bitiyorsa “- A” eki, ünlüyle bitiyorsa “- y” eki kullanılmaktadır.

Teklik 1. Kişi

duyam ‘duyuyorum’ (6, 10), **aytam** ‘söylüyorum’ (89, 23), **bilem** ‘biliyorum’ (25, 8). **şaşmalayım** ‘şaşırmıyorum’ (97, 9), **gizlemeyim** ‘gizlemiyorum’ (7, 22).

Teklik 2. Kişi

aytasın ‘söylemiyorum’ (164, 40), **aşıkasın** ‘acele ediyorsun’ (180, 22), **sevesin** ‘seviyorsun’ (192, 6). **korlaysın** ‘hor görüyorsun’ (199, 33), **bilmeysin** ‘bilmiyorsun’ (4, 24), **acımaysın** ‘acımiyorsun’ (10, 4).

Teklik 3. Kişi

tura ‘duruyor’ (3, 5), **tırışa** ‘çalışıyor’ (69, 33), **kayta** ‘dönüyor’ (140, 35). **kaytmay** ‘dönmüyor’ (79, 11), **kelmey** ‘gelmiyor’ (14, 12), **yaşay** ‘yaşıyor’ (18, 31).

Çokluk 1. Kişi

çıkaramız ‘çıkartıyoruz’ (178, 23), **aytamız** ‘söylüyoruz’ (94, 43), **boğulamız** ‘boğuluyoruz’ (95, 43). **yaşaymız** ‘yaşıyoruz’ (41, 22), **deymiz** ‘diyoruz’ (49, 35), **isteymiz** ‘istiyoruz’ (159, 12).

Çokluk 2. Kişi

bilesiñiz ‘biliyorsunuz’ (187, 12), **işitesiniñizmi** ‘duyuyor musunuz’ (115, 39), **atasiniñiz** ‘atıyorsunuz’ (126, 9). **deysiñiz** ‘diyorsunuz’ (193, 20), **taniysiñizmi** ‘tanıyor musunuz’ (110, 30), **esaplaysiniñizmi** ‘hesaplıyor musunuz’ (117, 12).

Çokluk 3. Kişi

çekeler ‘çekiyorlar’ (32, 4), **keleler** ‘geliyorlar’ (123, 25), **kıyılar** ‘dönüyorlar’ (149, 41). **keçeler** ‘geçiyorlar’ (125, 42), **süyürükleyler** ‘sürüklüyorlar’ (46, 9), **anıdılar** ‘andırıyorlar’ (128, 8).

- mAktA

Teklik 3. Kişi

oynamaқта ‘oynamakta’ (8,5), **yanmaқта** ‘yanmakta’ (12, 14), **inlemekte** ‘inlemekte’ (11, 8).

Çokluk 1. Kişi

nail olmaқтаmız ‘nail olmaktayız’ (136, 32).

Çokluk 3. Kişi

aydamaқтаlar ‘sürmekte’ (82, 15), **keçmekte** ‘geçmekte’ (36, 10).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde şimdiki zamanın olumsuzu için’-mA’ eki kullanılır.

bilmeysin ‘bilmiyorsun’ (4, 24), **gizlemeyim** ‘gizlemiyorum’ (7, 22), **isteymiz** ‘istiyoruz’ (159, 12).

4.4.1.1.2.2.1.3. Gelecek Zaman

Henüz gerçekleşmemiş, gelecekte yapılacak fiiller bu zamanla karşılanır.

Kırım Tatar Türkçesinde gelecek zaman eki olarak “-A / ycAk” ekleri kullanılmaktadır.

- A / ycAk

Kırım Tatar Türkçesinde de gelecek zaman eki olarak “-A / ycAk” kullanılmaktadır.

Teklik 1. Kişi

ayrılacağım ‘ayrılacağım’ (32, 9), **aytacağım** ‘söyleyeceğim’ (115, 23), **korkacağım** ‘korkacağım’ (55, 20), **toyacağım** ‘doyacağım’ (86,20), **yaşaycağım** ‘yaşayacağım’ (163,35).

Teklik 2. Kişi

keteceksin ‘gideceksin’ (17, 26), **siyeceksinmi** ‘işeyecek misin’ (95, 5), **vereceksin** ‘vereceksin’ (61, 15), **yapacağsın** ‘yapacaksın’ (128, 14), **utanacağsın** ‘utanacaksın’ (177, 2), **baracağsınmi** ‘varacak mısın’ (57, 29).

Teklik 3. Kişi

ketecek ‘gidecek’ (129, 26), **kelecek** ‘gelecek’ (140, 25), **körecek** ‘görecek’ (58, 33), **adımlaycağ** ‘adımLAYacak’ (69, 18).

Çokluk 1. Kişi

ketecekmiz 'gideceğiz' (130, 5), **köçecekmiz** 'göçeceğiz' (137, 3), **besleycekmiz** 'besleyeceğiz' (141, 8), **başlaycakmız** 'başlayacağız' (78, 40), **aşaycakmız** 'yiyeceğiz' (79, 37), **yanacakmız** 'yanacağız' (98, 32).

Çokluk 2. Kişi

bekleteceksiniz 'bekleteceksiniz' (54, 15), **ketireceksiniz** 'getireceksiniz' (74, 11), **bereceksinizmi** 'verecek misiniz' (190, 5), **çıkaca克斯ınız** 'çıkacaksınız' (99, 10), **katlanaca克斯ınız** 'katlanacaksınız' (179, 4).

Çokluk 3. Kişi

boğacaқlarmı 'boğacaklar mı' (85, 9), **soyacaklar** 'soyacaklar' (186, 45), **oturacaklar** 'oturacaklar' (194, 31), **öldürecekler** 'öldürecekler' (186, 45).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde gelecek zamanın olumsuzu için '-mA' eki kullanılır.

aşamayca克斯ınızmi 'yemeyecek misiniz' (79, 37), **aytmaycaқlar** 'söylemeyecekler' (59, 37), **bilmeycek** 'bilmeyecek' (60, 13), **deñiřtirmeyceğim** 'değıştirmeyeceğim' (169, 4), **ketmeyceğim** 'gitmeyeceğim' (158, 23), **körmeyceğim** 'görmeyeceğim' (32, 10), **olmaycaқ** 'olmayacak' (94, 33), **unutmaycaғım** 'unutmayacağım' (124, 45), **bermeycekler** 'vermeyecekler' (188, 23).

4.4.1.1.2.2.1.4. Geniş Zaman

Sürekli tekrarlanan, alışkanlık haline gelen fiiller bu zamanla karşılanır

- (V)r

Kırım Tatar Türkçesinde geniş zaman eki olarak “- (V)r” kullanılmaktadır.

Teklik 1. Kişi

atarım ‘atarım’ (172, 19), **yazarım** ‘yazarım’ (84, 21), **coyulırım** ‘kaybolurum’ (150, 42), **kalırım** ‘kalırım’ (167, 44), **öldüririm** ‘öldürürüm’ (191, 1), **değişmem** ‘değişmem’ (5, 33).

Teklik 2. Kişi

aytırsın ‘söylersin’ (26, 20), **çıķarsın** ‘çıkarsın’ (32, 27), **barırsın** ‘varırsın’ (51, 8), **bilirsın** ‘bilirsın’ (59, 5), **ketersın** ‘gidersin’ (77, 10), **kuvmazsın** ‘kovmazsın’ (121, 35).

Teklik 3. Kişi

yapar ‘yapar’ (185, 18), **barmaz** ‘varmaz’ (17, 28), **kösterir** ‘gösterir’ (67, 17), **berir** ‘verir’ (86, 27), **coyulmaz** ‘kaybolmaz’ (95, 28), **ketirmez** ‘getirmez’ (129, 8).

Çokluk 1. Kişi

koyarmız ‘koyarız’ (185, 18), **barırmız** ‘varırız’ (57, 30), **oturırmız** ‘otururuz’ (79, 41), **teşkirirmiz** ‘denetleriz’ (143, 21), **ketermiz** ‘gideriz’ (156, 1), **bermemiz** ‘vermeyiz’ (159, 1).

Çokluk 2. Kişi

cezalarsınız ‘cezalandırırsınız’ (184, 18), **baķarsınız** ‘bakarsınız’ (51, 30), **berirsınız** ‘verirsiniz’ (91, 35), **ketersiniz** ‘gidersiniz’ (186, 30), **suvuķlanırsınız** ‘üşürsünüz’ (179, 11), **tapamazsınız** ‘bulamazsınız’ (190, 18).

Çokluk 3. Kişi

bakarlar ‘bakarlar’ (66, 16), **duyarlar** ‘duyarlar’ (69, 6), **öldürirler** ‘öldürürler’ (32, 14), **minerler** ‘binerler’ (48, 20), **kelirler** ‘gelirler’ (63, 39).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için '-mA' eki kullanılır.

bermemiz 'vermeyiz' (159, 1), **değişmem** 'değişmem' (5, 33), **kıynamazlar** 'zorlamazlar' (129, 28), **kuvmazsın** 'kovmazsın' (121, 35), **tapamazsınız** 'bulamazsınız' (190, 18).

4.4.1.1.2.2.2. Tasarlama Kipleri

4.4.1.1.2.2.2.1. Emir Kipi

Emir kipi ekleri her kişide değişir. Emir çekiminde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de istek anlamı sezilir.

Teklik 1. Kişi

yuklayım 'uyuyayım' (158, 45), **tokunayım** 'dokunayım' (172, 6), **bakayım** 'bakayım' (76, 31), **pişireyim** 'pişireyim' (185, 3), **ketmeyim** 'gitmeyeyim' (205, 25), **aytayım** 'söyleyeyim' (98, 34).

Teklik 2. Kişi

bağ 'bak' (79, 32), **oturma** 'oturma' (99, 41), **söyle** 'söyle' (100, 1), **sus** 'sus' (90, 38), **kel** 'gel' (79, 32).

Teklik 3. Kişi

bersin 'versin' (173, 45), **bilsin** 'bilsin' (186, 30), **bitsin** 'bitsin' (164, 43), **çıkısın** 'çıkısın' (16, 33), **kelsin** 'gelsin' (44, 33), **ketsin** 'gitsin' (173, 22).

Çokluk 1. Kişi

aylanayık ‘dolaşalım’ (182, 31), **kurayık** ‘kuralım’ (163, 12), **keteyik** ‘gidelim’ (136, 38), **tüşüneyik** ‘düşünelim’ (100, 5).

Çokluk 2. Kişi

teşkeriñiz ‘kontol edinizi’ (189, 23), **ketiñiz** ‘gidiniz’ (188, 43), **beriñiz** ‘veriniz’ (86, 25).

Çokluk 3. Kişi

kelsinler ‘gelsinler’ (76, 6), **telefon etsinler** ‘telefon etsinler’ (170, 23).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde emir kipinin olumsuzu için’-mA’ eki kullanılır.

aşıķmañız ‘acele etmeyiniz’ (99, 10), **açuvlanmañız** ‘kızmayınız’ (195, 3), **bakma** ‘bakma’ (172, 12), **kaldırmayık** ‘kaldırmayalım’ (169, 39), **kalmasın** ‘kalmasın’ (109, 27), **kelmesin** ‘gelmesin’ (173, 22), **kelmesinler** ‘gelmesinler’ (196, 30), **ketme** ‘gitme’ (146, 39), **ketmesinler** ‘gitmesinler’ (97, 7), **ketmeyim** ‘gitmeyeyim’ (205, 25), **unutmayık** ‘unutmayalım’ (185, 20), **yuvmañız** ‘yıkamayınız’ (97, 29), **zeerlemesinler** ‘zehirlemesinler’ (63, 15),

4.4.1.1.2.2.2. Gereklilik Kipi

- mAll

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi gereklilik kipi eki olarak “mAll” Kırım Tatar Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Teklik 2. Kişi

kayğırmalısiñ (178, 28), **körmelisiñ** (30, 8).

Teklik 3. Kişi

anlaşmalı (74, 1), **tüşünmeli** (136, 37), **çalışmalı** (136, 37).

-mAk kerek+Şahıs Eki

Kırım Tatar Türkçesinde gereklilik kipinin kullanımı çoğunlukla sentaktik yolla yapılmaktadır.

Teklik 2. Kişi

tüşünmek kereksiñ ‘düşünmelisin’ (25, 15).

Teklik 3. Kişi

toldurmak kerek ‘doldurmalı’ (41, 45), **dayanmak kerek** ‘dayanmalı’ (44, 3), **taşımak kerek** ‘taşımalı’ (46, 16).

Çokluk 1. Kişi

olmak kerekmiz ‘olmalıyız’ (33, 29), **küreşmek kerekmiz** ‘savaşmalıyız’ (6, 17).

Çokluk 2. Kişi

tabiy olmak kereksiñiz ‘tabi olmalısınız’ (104, 30), **başlamak kereksiñ** ‘başlamalısınız’ (138, 2), **alışmak kereksiñ** ‘alışmalısınız’ (172, 18).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde gereklilik kipinin olumsuzu için’-mA’ eki kullanılır. Tespit edilen örnekler sentaktik yolla yapılmıştır.

yalvarmak kerekmey ‘yalvarmamalı’ (159, 21), **yemin etmek kerekmey** ‘yemin etmemeli’ (24, 12).

4.4.1.1.2.2.3. İstek Kipi

- GAY

Kırım Tatar Türkçesinde istek kipi eki olarak “-GAY kullanılmaktadır.

olmayğaydı ‘olmayaydı’ (190, 31), **kayğırğaydın** ‘kayıraydın’ (34, 6), **bağğaydın** ‘bakaydın’ (28, 19), **korkğaydın** ‘korkaydın’ (34, 3).

4.4.1.1.2.2.2.4. Dilek – Şart Kipi

- sA

Dilek – şart kipi olarak kullanılan “-sA” ekinin taranan eserde çoğunlukla istek bildirdiği gözlemlenmektedir.

Teklik 1. Kişi

tenbilesem ‘tenbihlesem’ (122, 15), **kelsem** ‘gelsem’ (153, 39), **sögsem** ‘sövsem’ (158, 43), **körsem** ‘görsem’ (206, 26), **hatırlasam** ‘hatırlasam’ (201, 37).

Teklik 2. Kişi

tanısañ ‘tanısan’ (22, 43), **barsañ** ‘varsan’ (89, 31), **tüşünsen** ‘düşünsen’ (106, 39), **desen** ‘desen’ (112, 37).

Teklik 3. Kişi

eşıitse ‘işitse’ (113, 27), **bilse** ‘bilse’ (120, 20), **keçse** ‘geçse’ (125, 33), **verse** ‘verse’ (127, 26), **çökse** ‘çökse’ (131, 16).

Çokluk 1. Kişi

kelsek ‘gelsek’ (135, 39), **isteseke** ‘isteseke’ (158, 7), **tüzelsek** ‘düzelsek’ (41, 37), **aytsağ** ‘söylesek’ (202, 25), **çıksağ** ‘çıksak’ (69, 37).

Çokluk 2. Kişi

okusañız ‘okusanız’ (89, 41), **assañız** ‘assanız’ (158, 22), **öldürseñiz** ‘öldürseniz’ (104, 39), **körseñiz** ‘görseniz’ (170, 15).

Çokluk 3. Kişi

inleseler ‘inleseler’ (126, 45), **izin berseler** ‘izin verseler’ (128, 11), **eşitseler** ‘işitseler’ (174, 2), **kelseler** ‘gelseler’ (186, 45), **çapsalar** ‘koşsalar’ (203, 36), **tırışsalar** ‘çalışsalar’ (14, 25).

Olumsuz

Kırım Tatar Türkçesinde dilek - şart kipinin olumsuzu için’-mA’ eki kullanılır.

azırlanmasañ ‘azarlanmasan’ (32, 25), **istemeseñ** ‘istemeseñ’ (158, 7), **ketmeseñiz** ‘gitmeseñiz’ (158, 25), **sılatmasañız** ‘ıslatmasanız’ (80, 14), **tapmasam** ‘bulmasam’ (194, 39), **tanımasañ** ‘tanımasan’ (22, 43).

4.4.1.1.2.3. Birleşik Zamanlar

4.4.1.1.2.3.1. Hikâye Birleşik Zaman

4.4.1.1.2.3.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

- GAn edi

Teklik 1. Kişi

kötekleğen edim ‘dövmüş idim’ (187, 4), **eşitken edim** ‘duymuş idim’ (206, 9).

Teklik 3. Kişi

kurulğan edi ‘kurulmuş idi’ (59, 41), **sıkılğan edi** ‘sıkılmış idi’ (117, 26), **kalmağan edi** ‘kalmamış idi’ (142, 16), **yakқан edi** ‘yakmış idi’ (9, 34).

Çokluk 3. Kişi

yazılğan ediler ‘yazılmış idiler’ (3, 29).

4.4.1.1.2.3.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

- A / y edi

Teklik 1. Kişi

saklamay edim ‘saklamıyor idim’ (202, 31), **kıdıra edim** ‘arıyor idim’ (183, 21).

Teklik 3. Kişi

suvara edi ‘suluyor idim’ (10, 25), **boğa edi** ‘boğuyor idim’ (13, 6), **kaynay edi** ‘kaynıyor idim’ (192, 42), **okuy edi** ‘okuyor idim’ (202, 13).

Çokluk 3. Kişi

kapata ediler ‘kapatıyor idim’ (189, 27).

- mAktA edi

Teklik 1. Kişi

dumanlatmaқта edi ‘dumanlatmakta idiler’ (155, 29) , **buvlanmaқта edi** ‘buğlanmakta idi’ (175, 28), **yukusramaқта edi** ‘uyuklamakta idi’ (181, 30), **sürmekte edi** ‘sürmekte idi’ (37, 39).

Çokluk 3. Kişi

bermekte ediler ‘vermekte idiler’ (135, 7).

4.4.1.1.2.3.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi

- A / ycAk edi

Teklik 1. Kişi

unutacak edim ‘unutacak idim’ (26, 26).

Teklik 2. Kişi

olacak edin ‘olacak idin’ (28, 4).

Teklik 3. Kişi

yiberecek edi ‘gönderecek idi’ (56, 39), **tüzetecek edi** ‘onaracak idi’ (58, 34), **batacak edi** ‘batacak idi’ (144, 12), **kapayacak edi** ‘kapayacak idi’ (113, 7).

Çokluk 3. Kişi

körececek ediler ‘görececek idiler’ (135, 33).

4.4.1.1.2.3.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi

- (V)r edi

Teklik 1. Kişi

kurtarır edim ‘kurtarır idim’ (165, 38), **yatar edim** ‘yatar idim’ (47, 5).

Teklik 2. Kişi

kapatır edin ‘kapatır idin’ (176, 31).

Çokluk 1. Kişi

kurtulır edik ‘kurtulur idim’ (159, 16), **toldurır edik** ‘doluru idik’ (178, 33).

Çokluk 3. Kişi

kaynaşır ediler ‘kaynaşır idiler’ (173, 2), **keter ediler** ‘gider idiler’ (19, 31).

4.4.1.1.2.3.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi

- GAY + di

Teklik 1. Kişi

bağkaydın ‘bakaydın’ (28, 19), **kaygırğaydın** ‘kaygılanaydın’ (34, 6).

Teklik 3. Kişi

olmaygaydı ‘olmayaydı’ (190, 31).

4.4.1.1.2.3.2. Rivayet Birleşik Zaman

4.4.1.1.2.3.2.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

- GAn eken

Teklik 3. Kişi

kalmağan ekenmi ‘kalmamış imiş mi’ (179, 38), **olğan eken** ‘olmuş imiş’ (73, 32), **kelmegen eken** ‘gelmemiş imiş’ (113, 2).

Çokluk 1. Kişi

oturğan ekenmiz ‘oturmuş imişiz’ (123, 6).

Çokluk 3. Kişi

kuvğan ekenler ‘kovmuş imişler’ (122, 25), kurtarğan ekenler ‘kurtarmış imişler’ (132, 22).

Şimdiki Zamanın Rivayeti

- A / y eken

Teklik 2. Kişi

közley ekensiñ ‘gözlüyor imişsin’ (5, 28).

Teklik 3. Kişi

yaza eken ‘yazıyor imiş’ (106, 23), basa eken ‘basıyor imiş’ (120, 1) ketmey eken ‘gitmiyor imiş’ (108, 39), korçalay eken ‘koruyor imiş’ (138, 5).

Çokluk 3. Kişi

tura ekenler ‘kalkıyor imişler’ (65, 8), yollay ekenler ‘yolluyor imişler’ (115, 33).

4.4.1.1.2.3.2.2. Gelecek Zamanın Rivayeti

- A /ycAk eken

Teklik 3. Kişi

berilecek eken ‘verilecek imiş’ (188, 10), berecek eken ‘verecek imiş’ (194, 44), sıkıştıracak eken ‘sıkıştıracak imiş’ (136, 9).

Çokluk 1. Kişi

katnamaycağ ekenmiz ‘gitmeyecek imişiz’ (115, 11).

Çokluk 3. Kişi

ketecek ekenler ‘gidecek imişler’ (155, 24).

4.4.1.1.2.3.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti

- (V)r

Teklik 3. Kişi

der eken ‘der imiş’ (85, 14), **çeker eken** ‘çeker imiş’ (165, 45).

Çokluk 1. Kişi

körer ekenmizmi ‘görür imişiz mi’ (44, 39).

Çokluk 3. Kişi

kirer ekenler ‘girer imişler’ (56, 27).

4.4.1.1.2.4. Cevher Fiili

Kırım Tatar Türkçesinde cevher fiili ‘e –’ tir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak ünlüsü genişliğini muhafaza etmektedir.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Teklik		Çokluk	
1. Kişi	ekenim	1. Kişi	ekenmiz

2. Kişi ekeniñ

2. Kişi ekeni(ñi)z

3. Kişi eken

3. Kişi ekenler

Teklik 1. Kişi

değil ekenim ‘değil imişim’ (141, 41).

Teklik 3. Kişi

biri eken ‘biri imiş’ (146, 32).

Çokluk 2. Kişi

mında ekeniñiz ‘burada imişsiniz’ (18, 13), **insanlar ekeniñiz** ‘insanlar imişiniz’ (146, 24).

Görülen Geçmiş Zaman

Teklik

Çokluk

1. Kişi edim

1. Kişi edik

2. Kişi ediñ

2. Kişi ediñiz

3. Kişi edi

3. Kişi ediler

Teklik 1. Kişi

yaşında edim ‘yaşında idim’ (128, 19).

Teklik 2. Kişi

yok ediñ ‘yok idin’ (153, 37).

Teklik 3. Kişi

telaşlı edi ‘telaşlı idi’ (153, 44).

Çokluk 1. Kişi

fağır edik ‘fakir idik’ (114, 27).

Çokluk 3. Kişi

kırımtatar ediler ‘Kırım Tatar idiler’ (127, 38).

Şimdiki Zaman

	Teklik		Çokluk
1. Kişi	+ (l)m	1. Kişi	+ mlz
2. Kişi	+ slñ	2. Kişi	+ slñlz
3. Kişi	+ Dlr, ø	3. Kişi	+ Dlr(lAr)

Teklik 1. Kişi

adamım ‘adamım’ (157, 20).

Teklik 2. Kişi

meşğulsin ‘meşğulsün’ (188, 20).

Teklik 3. Kişi

şaydır ‘öyledir’ (191, 14).

Çokluk 1. Kişi

acizmiz ‘aciziz’ (201, 15).

Çokluk 2. Kişi

kabaatlısınız ‘kabahatlisiniz’ (159, 9).

Çokluk 3. Kişi

adamlardır ‘adamlardır’ (124, 36).

4.4.1.2. Yapım Ekleri

İsim ya da fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan başka isim ya da fiil türeten eklerdir.

4.4.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+ ak

yolaklı ‘çizgili’ (77, 44).

+ an

oğlanğa ‘oğlana’ (149, 30).

+ (ş)Ar

birer ‘birer’ (17, 29), **ekişer** ‘ikişer’ (206, 24), **onar** ‘onar’ (202, 38), **üçer** ‘üçer’ (39, 1).

+ ArI

içeri ‘içeri’ (23, 3).

+ Aş

küneşniñ ‘güneşin’ (31, 41), **küreşten** ‘güreşten’ (6, 34).

+ ÇA

başkaca 'başkaca' (39, 7), **kırım tatarcanı** 'Kırım Tatarcanı' (96, 36), **özünce** 'kendince' (135, 30), **vahşiycesine** 'vahşicesine' (201, 18).

+ ÇI

aydavicı 'sürücüye' (189, 16), **cinayetçi** (205, 11), **ırımçı** 'büyücü' (154, 30), **kapıcı** 'kapıcı' (171, 1), **kolhozcu** 'kolhozcu' (161, 30), **künci** 'kıskanç' (9,42), **nevetçilik** 'nöbetçilik' (178, 38), **sağıcının** 'sağıcının' (166, 2), **şakacı** 'şakacı' (192, 5).

+ çlk

Asançık 'Hasancık' (85, 10), **Emineçik** 'Eminecik' (131, 20), **közçiklerini** 'gözcüklerini' (17, 6), **mıyıcıklarına** 'bıyıkçıklarına' (144, 34), **oğlançığın** 'oğlancığın' (137, 34), **şeerçik** 'şehircik' (37, 24), **tüyümçiklengen** 'dügümcüklenmiş' (20, 10), **yelçik** 'yelicik' (11, 7), **yıldızçık** 'yıldızcık' (139, 13), **Zöreçik** 'Zöhrecik' (3, 16).

+ çil

ağçil 'beyazımsı' (43, 19).

+ DA

erte 'ertesi' (10, 19), **kevdeli** 'gövdeli' (3, 13), **kündelikte** 'gündelikte' (62, 23), **kışta** 'kışın' (176, 22).

+ Dan

inceden 'inceden' (198, 6), **koldan** 'elden' (177, 22), **tezden** 'hemen' (19, 21), **yorulğanımdan** 'yorulduğumdan' (20, 24), **yürekten** 'yürekten' (131, 31).

+ dAş

yoldaş ‘yoldaş’ (154, 4), **arkadaşları** ‘arkadaşları’ (156, 23), **kardeşim** ‘kardeşim’ (198, 27), **köydeş** ‘köydeş’ (104, 11), **subetdeşine** ‘sohbetteşine’ (117, 8).

+ day

denizday ‘deniz gibi’ (203, 14).

+ DI

fısıldinen ‘fısıltıyla’ (196, 31), **güdürdi** ‘güdürdü’ (185, 23), **gürülti** ‘gürültü’ (185, 23), **inilti** ‘inilti’ (126, 10), **lakırdı** ‘lakırtı/söz’ (146, 19), **patırdı** ‘patırtı’ (139, 29), **şatırdı** ‘şatırtı’ (139, 28), **şuvultı** ‘şuvultu’ (107, 15), **tasırdıları** ‘tasırtıları’ (185, 6), **uvultısı** ‘uğultusu’ (161, 20), **zırlıtısını** ‘zırlıtısını’ (158, 36).

+ DIn

aydınlattı ‘aydınlattı’ (142, 4).

+ dlz

kündüz ‘gündüz’ (16, 40), **yıldızların** ‘yıldızların’ (84, 7).

+ ev

birevlerge ‘birilerine’ (103, 9), **ekevi** ‘ikisi’ (120, 29).

+ ge

başka ‘başka’ (6, 35), **birge** ‘birlikte’ (193, 35).

+ (I)ncI

beşinci ‘beşinci’ (109, 44), **birinci** ‘birinci’ (8, 39), **dörtünci** ‘dörtüncü’ (172, 43), **ekinci** ‘ikinci’ (23, 2), **sekizinci** ‘sekizinci’ (146, 38), **üçünci** ‘sekizinci’ (24, 36), **yedinci** ‘yedinci’ (145, 8), **yigirminci** ‘yirminci’ (47, 41).

+ iş

keniş 'geniş' (116, 14).

+ kar

saipkar 'sahipkar' (29, 22), **zulumkarlıklarının** 'zulümkarlıklarının' (38, 8), **günahkar** 'günahkar' (40, 5), **cevapkar** 'cevapkar' (49, 39), **ziyankarlarga** 'ziyankarlara' (57, 15), **iylekarlık** 'hilekarlık' (81, 39), **azimkarlığı** 'azimkarlığı' (160, 24).

+ kene

kiçkene 'ufak' (34, 10).

+ kir

işkir 'çalışkan' (204, 24)

+ le

üyleden 'öğleden' (38, 39).

+ ll

alçağgönüllü 'alçak gönüllü' (199, 41), **areketli** 'hareketli' (198, 8), **borçlu** 'borçlu' (175, 4), **boyly** 'boyly' (188, 41), **divarlı** 'duvarlı' (23, 1), **kabaatlısıñ** 'kabahatlisin' (22, 43), **közlü** 'gözlü' (145, 37), **küçlü** 'güçlü' (12, 6), **merametli** 'merhametli' (199, 30), **saçlı** 'saçlı' (3, 14), **suçlu** 'suçlu' (22, 18), **suvlu** 'sulu' (201, 32), **sütlü** 'sütlü' (3, 15), **türlü** 'türlü' (99, 15), **tuzlu** 'tuzlu' (11, 8), **yaşlı** 'yaşlı' (95, 32), **yünlü** 'yünlü' (151, 22), **zavallı** 'zavallı' (26, 6).

+ llk

açlıktan 'açlıktan' (114, 1), **boşluk** 'boşluk' (17, 37), **buzluk** 'buzluk' (126, 34), **çöplük** 'çöplük' (24, 17), **hinzırlığıdır** 'hınzırlığıdır' (118, 16), **hastalığı** 'hastalığı' (136, 16), **hucurlık** 'gariplik' (12, 30), **közlüklü** 'gözlüklü' (94, 19), **küllükke** 'küllüğe' (159, 34), **merametlilik** 'merhametlik' (169, 9), **reisliğine** 'reisliğine' (5, 33), **tazelik** 'tazelik' (139, 16), **tezliknen** 'tezlikle'

(203, 1), **yokluğu** ‘yokluğu’ (25, 10), **yolluk** ‘yolluk’ (56, 13), **yorgunluk** ‘yorgunluk’ (71, 19).

+ sız

ayaksız ‘ayaksız’ (101, 42), **çaresizlikten** ‘çaresizlikten’ (102, 8), **gönülsiz** ‘gönülsüz’ (78, 20), **isteksiz** ‘isteksiz’ (103, 14), **mecalsızlaşan** ‘mecalsızlaşmış’ (99, 20), **sessiz** ‘sessiz’ (108, 13), **susuz** ‘susuz’ (38, 7), **suçsuz** ‘suçsuz’ (41, 33), **uyğunsuz** ‘uygunsuz’ (6, 4), **zararsız** ‘zararsız’ (81, 16).

+ şın

sarışın ‘sarşın’ (69, 14).

4.4.1.2.2.İsimden Fiil Yapan Ekler

+ A –

aşadılar ‘yediler’ (162, 10), **cönedi** ‘yöneldi’ (14, 9), **benzey** ‘benziyor’ (84, 3), **kanamay** ‘kanamıyor’ (70, 26), **oynağanda** ‘oynağında’ (30, 7), **yaşaylar** ‘yaşıyorlar’ (96, 28).

+ Al –

tüzelsek ‘düzelsek’ (41, 37).

+ Ar –, + r –

ağarmağa ‘ağarmaya’ (73, 16), **incerip** ‘incelip’ (88, 11), **karargan** ‘kararmış’ (13, 34), **kızardı** ‘kızardı’ (90, 15), **koyurdılar** ‘koyulaşdular’ (9, 18), **morargan** ‘morarmış’ (132, 39), **yufkardı** ‘inceldi’ (131, 42), **suvara** ‘suluyor’ (81, 22).

+ Ay –

aķaytıp ‘gözlerini fal taşı gibi açıp’ (48, 12), **serteydi** ‘serteldi’ (146, 21).

+ DA –

avuldadı ‘havladı’ (16, 13), **çıtırdap** ‘çıtırdayıp’ (12, 45), **fısıldadı** ‘fısıldayıp’ (161, 40), **fışıldap** ‘fışıldayıp’ (58, 16), **ğırıldadı** ‘ğırıldadı’ (11, 12), **kıbırdadılar** ‘kıpırdadılar’ (15, 7), **şatırdadılar** ‘zingıldadı’ (65, 31), **şakıldap** ‘kahkaha atıp’ (140, 14), **şırıldap** ‘şırıldayıp’ (11, 9), **şuvuldap** ‘şuvuldayıp’ (92, 33), **tasırdadı** ‘tasırdadı’ (30, 42), **vayıldap** ‘vıyıklayıp’ (84, 41).

+ et –

közetip ‘gözetip’ (51, 1).

+ Glr –

aykırdı ‘haykırdı’ (30, 27), **püskürtkenler** ‘püskürtmüşler’ (4, 7), **sızgıruvlar** ‘sızlanmalar’ (186, 3).

+ lk –

açıkķandırısn ‘acıkmışsındır’ (157, 24).

+ l –

doğrulğanlarını ‘doğrulduklarını’ (16, 18), **ķaraltıları** ‘karaltıları’ (70, 41).

+ lA –

abaylamadan ‘fark etmeden’ (30, 7), **anladı** ‘anladı’ (33, 28), **aşlama** ‘haşlama’ (175, 43), **aşlangan** ‘haşlanan’ (108, 5), **aylandı** ‘döndü’ (14, 43), **bağışlamaycağıma** ‘bağışlamayacağıma’ (203, 11), **bağladı** ‘bağladı’ (91, 40), **belleysinmi** ‘belliyor musun’ (100, 14), **buzladı** ‘dondurdu’ (185, 30), **erkelemege** ‘şımartmaya’ (103, 29), **gürledi** ‘gürledi’ (126, 15), **hırsızladılar** ‘çaldılar’ (86, 24), **horlanacaķımız** ‘horlanacağız’ (94, 1), **ķorçalaysın** ‘koruyorsun’ (5, 44).

+ IA – n –

açuvlandı ‘öfkелendi’ (169, 30), **alsızlandırmı** ‘halsizleştin mi’ (184, 7), **evlendirdi** ‘evlendirdi’ (167, 18), **gönülsizlenip** ‘gönülsüzlenip’ (188, 13), **kifayetlendi** ‘yetindi’ (176, 3), **meraklandı** ‘meraklandı’ (179, 23), **raatsızlanmay** ‘raatsızlanmıyor’ (171, 13), **sabırsızlandı** ‘sabırsızlandı’ (185, 23), **şübelenmedi** ‘şüphelenmedi’ (118, 14).

+ IA – ş –

ağırlaşkanlar ‘ağırlaşmışlar’ (46, 15), **cemaatlaştırmam** ‘cemaatlaştırmam’ (91, 20), **çoklaştırmak** ‘arttırmak’ (38, 25), **davalaşma** ‘davalaşma’ (48, 17), **esaplaşacaktır** ‘hesaplaşacaktır’ (66, 40), **kamburlaşkan** ‘kamburlaşan’ (51, 42), **karanlıklaştı** ‘karanlıklaştı’ (11, 10), **kararlaştırılğanına** ‘kararlaştırılmışına’ (71, 25), **kıyınlaştı** ‘kötüleştı’ (29, 41), **koyulaştı** ‘koyulaştı’ (13, 9), **küçükleşken** ‘küçükleşmiş’ (112, 13), **sağlıklaştı** ‘vedalaştırmıştır’ (87, 18), **tenalaşsa** ‘tenhalaşsa’ (14, 44), **uzaklaşalar** ‘uzaklaşıyorlar’ (35, 32), **vedalaşmağa** ‘vedalaşmaya’ (40, 2), **yakınlaştı** ‘yakınlaştı’ (46, 37).

+ IA – t –

aydınlattı ‘aydınlattı’ (142, 4), **buzlatmayım** ‘dondurmayayım’ (176, 22), **çanalatmak** ‘yavaşlatmak’ (188, 40), **dumanlatmakta** ‘dumanlatmakta’ (155, 29), **nervalatmak** ‘sinirlendirmek’ (4, 23).

4.4.1.2.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

4.4.1.2.3.1. Mastarlar

– mA

bakmağa ‘bakmaya’ (45, 42), **berilmesini** ‘verilmesini’ (125, 14), **kaçması** ‘kaçması’ (70, 39), **kelmesi** ‘gelmesi’ (4,41), **silkinmesi** ‘silkinmesi’ (70, 18), **tüşmesi** ‘düşmesi’ (177, 27), **yıkılmağa** ‘yıkılmaya’ (44, 30), **yürümesi** ‘yürümesi’ (15, 5).

– mAk

anlamak ‘anlamak’ (15, 10), **aşıkmamak** ‘acele etmemek’ (102, 4), **demek** ‘demek’ (201, 6), **isbatlamak** ‘ispatlamak’ (15, 33), **köçmek** ‘göçmek’ (156, 6), **ketirmek** ‘getirmek’ (193, 40), **tüşünmek** ‘düşünmek’ (103, 17), **unutmak** ‘unutmak’ (97, 26).

– (I)ş

bakış ‘bakış’ (25, 32), **körünüş** ‘görünüş’ (72, 30), **kösterişleri** ‘gösterişleri’ (124, 38), **külüşi** ‘gülüşü’ (139, 24), **uruş** ‘vuruş’ (156,29), **yaşayış** ‘yaşayış’ (36, 17), **yürüşü** ‘yürüyüşü’ (198, 29).

– (U)v

bağıruvlar ‘bağırmalar’ (186, 3), **çağıruv** ‘çağırma’ (205, 39), **kayğıruv** ‘endişelenme’ (57, 9), **kelüvde** ‘gelmede’ (120, 22), **kuruv** ‘kuruma’ (47, 22), **okuv** ‘okuma’ (35, 7), **sızgıruvlar** ‘ısıklık çalma’ (186, 3), **teşkerüv** ‘denetleme’ (38, 39), **yaşavdan** ‘yaşamadan’ (206, 6).

4.4.1.2.3.2. Sıfat Fiiller

– Dlk

yaşadığı köy ‘yaşadığı köy’ (149, 22).

– GAn

asılğan saat ‘asılan saat’ (170, 12), **berilgen** vesikağa ‘verilen vesikaya’ (168, 24), **dağılğan** saçlarını ‘dağılan saçlarını’ (173, 33), **karışkan**

taş ‘karişan taş’ (12, 14), **kelgen** köydeşlerini ‘gelen köylülerini’ (166, 45), **körülgen** şey ‘görölmüş şey’ (169, 34), **yapışkan** saçlarını ‘yapışmış saçlarını’ (186, 14), **yasalğan** yolkapığa ‘yapılan sokak kapısına’ (171, 41).

– A / ycAk

hırsızlaycağ malları ‘çalacak malları’ (11, 35), **kelecek** korantasını ‘gelecek ailesini’ (81, 17), **kösterecek** bahşışı ‘gösterecek armağanı’ (181, 21), **kırtulacağ** vakti ‘kurtulacak vakti’ (53, 19), **külecek** kün ‘gülecek gün’ (183, 8), **silinmeyecek** tamğalar ‘silinmeyecek damgalar’ (203, 5), şaka **etilecek** yer ‘şaka edilecek yer’ (92, 13), **unutılmaycağ** levhalarını ‘unutulmayacak durumları’ (58, 38).

– (I)r

azırlanır kibi ‘hazırlanır gibi’ (7, 25), **kıvanır** kibi ‘sevinir gibi’ (21, 38), **karşılar** kibi ‘karşılar gibi’ (82, 23), **der** kibi ‘der gibi’ (65, 35).

– mAz

anlaşılmaz şuvultı ‘anlaşılmaz uğultu’ (141, 27), dava **etilmez** aқиkat ‘dava edilmez hakikat’ (47, 24), **eşıtilmez** davuşnen ‘işitilmez sesle’ (148, 15), **tanılmaz** derecede ‘tanınmaz derecede’ (135, 1), **yaramaz** kadınğa ‘yaramaz kadına’ (187, 23).

4.4.1.2.3.3. Zarf Fiiller

– A / y

çekine – çekine ‘çekine - çekine’ (78, 30), **kıorka – kıorka** ‘korka - korka’ (23, 16), **sıkıla – sıkıla** ‘sıkıla - sıkıla’ (23, 16), **sözüle – sözüle** ‘süzüle - süzüle’ (139, 11), **sürte – sürte** ‘sürte - sürte’ (145, 29), **istemey – istemey** ‘istemeye - istemeye’ (121, 43), **kağa – kağa** ‘ite - ite’ (140, 27), **kana – kana** ‘kana - kana’ (162, 23), **kıymay – kıymay** ‘kırmadan’ (150,29).

– (y)ArAk

atarak ‘atarak’ (203, 2), **bakarak** ‘bakarak’ (190, 44), **çekerek** ‘çekerek’ (75, 28), **davranarak** ‘davranarak’ (5, 5), **doğrularak** ‘doğrularak’ (198, 31), **keterek** ‘giderek’ (27, 19), **külerek** ‘gülerek’ (7, 1), **köpüklenererek** ‘köpüklenererek’ (36, 4), **tüşerek** ‘düşerek’ (77, 29), **uyanarak** ‘unarak’ (191, 17), **yerleşerek** ‘yerleşerek’ (20, 7), **yılmayarak** ‘yılmayarak’ (197, 3), **yuvarak** ‘yıkayarak’ (4, 3).

– gAncA

ağırgance ‘ağırıncaya kadar’ (14, 20), **buzlağance** ‘donuncaya kadar’ (45, 13), **degence** ‘deyinceye kadar’ (37, 15), **kelgence** ‘gelene kadar’ (150, 28), **körmegence** ‘görmeyinceye kadar’ (97, 35), **kuvgance** ‘kovana kadar’ (115, 7), **oturğance** ‘oturana kadar’ (40, 40), **söylemegence** ‘söylemeyene kadar’ (110, 14), **tapmağance** ‘bulmayınca’ (161, 39), **temizlemegence** ‘temizlemeyince’ (162, 17), **tıngance** ‘dininceye kadar’ (121, 12).

– GAndA

atıkanda ‘attığında’ (49, 2), **bağkanda** ‘baktığında’ (31, 33), **kaytkanda** ‘döndüğünde’ (41, 39), **karanlıklaşkanda** ‘karanlıklaştığında’ (119, 11), **ketkende** ‘gittiğinde’ (135, 19), **tintkende** ‘aradığında’ (124, 19), **yatkanda** ‘yattığında’ (19, 15).

– (l)p

aylanıp ‘dolaşıp’ (200, 16), **çapıp** ‘koşup’ (53, 10), **dangırdatıp** ‘dangırdatıp’ (82, 26), **dep** ‘deyip’ (6, 44), **dolaşıp** ‘dolaşıp’ (3, 6), **yapışıp** ‘yapışıp’ (90, 7), **toldurıp** ‘doldurup’ (101, 39), **ketirip** ‘getirip’ (3, 16), **koyup** ‘kotup’ (94, 29), **kösterip** ‘gösterip’ (191, 39), **sokulup** ‘sokulup’ (106, 14), **okup** ‘okuyup’ (32, 20), **öpüp** ‘öpüp’ (17, 29), **söylenip** ‘söylenip’ (40, 40), **silip** ‘silip’ (72, 14), **süzüp** ‘süzüp’ (200, 22), **tolup** ‘dolup’ (92, 42), **türtüp** ‘dürtüp’ (68, 45), **tüşünip** ‘düşünüp’ (128, 12), **tüşüp** ‘düşüp’ (162, 7).

– ince

körmeyince ‘görmeyince’ (60, 41).

– **keç**

der **ekeç** ‘der iken’ (86, 28).

– **ken**

men sağ **eken** ‘ben sağ iken’ (190, 15), olacağ **eken** ‘olacak iken’ (113, 4), vicdan azabı çeker **eken** ‘vicdan azabı çeker iken’ (165, 45).

– **mAdAn**

abaylamadan ‘fark etmeden’ (30, 7), **aşıkmadan** ‘acele etmeden’ (118, 9), **bakmadan** ‘bakmadan’ (64, 2), **beklenilmeden** ‘beklenilmeden’ (134, 8), **bilmeden** ‘bilmeden’ (103, 35), **çıkarmadan** ‘çıkarmadan’ (17, 40), **indemeden** ‘ses vermeden’ (65, 5), **koşulmadan** ‘katılmadan’ (9, 32), **türmeden** ‘göz altına alınmadan’ (122, 14).

– **mAy**

beklemey ‘beklemeden’ (160, 28), **bilmey** ‘bilmeden’ (86, 4), **dayanamay** ‘dayanamadan’ (54, 14), **indemey** ‘konuşmadan’ (113, 16), **kıbırdamay** ‘kıpırdamadan’ (6, 5), **yaşamay** ‘yaşamadan’ (52, 2), **yuçlamay** ‘uyumadan’ (83, 9).

– **mAzdAn**

açmazdan ‘açmadan’ (5, 4), **başlamazdan** ‘başlamadan’ (59, 9), **bildirmezden** ‘bildirmeden’ (59, 22), **ketmezden** ‘gitmeden’ (142, 35), **söylenmezden** ‘söylenmeden’ (67, 30), **vermezden** ‘vermeden’ (42, 13), **yamanlamazdan** ‘kötülemeden’ (119, 3), **yıkılmazdan** ‘yıkılmadan’ (131, 14), **yummazdan** ‘yummazdan’ (53, 41).

4.4.1.2.3.4. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler

– Ak

bataklık ‘bataklık’ (93, 16), **konakbay** ‘ev sahibi’ (5, 26), **kucaqlap** ‘kucaklayıp’ (56, 43), **orak** ‘orak’ (194, 18), **pıçakını** ‘bıcağını’ (174, 32), **tirseklerini** ‘dirseklerini’ (30, 10), **yanakları** ‘yanakları’ (54, 32), **yatak** ‘yatak’ (114, 42), **uçaklar** ‘uçaklar’ (77, 28).

– alak

yapalak ‘lapa’ (74, 31).

– Gı

bilgi ‘bilgi’ (124, 35), **duygularını** ‘duyguları’ (201, 15), **içkici** ‘içkici’ (198, 15), **külküni** ‘gülüşünü’ (33, 27), **saygılı** ‘saygılı’ (127, 28), **sergiye** ‘dergiye’ (30, 1), **sevgisine** ‘sevgisine’ (76, 30).

– Gln

aşkın ‘aşkın’ (22, 3), **azgın** ‘azdın’ (199, 7), **baskıncılıktır** ‘baskıcılıktır’ (91, 15), **coşkun** ‘coşkun’ (115, 12), **dargın** ‘dargın’ (117, 22), **kızgın** ‘kızgın’ (179, 19), **kerginlikten** ‘gerginlikten’ (201, 2), **keskin** ‘keskin’ (11, 9), **küskünleşe** ‘küskünleşiyor’ (15, 2), **satkın** ‘satılmış’ (115, 44), **solgun** ‘solgun’ (116, 31), **sürgün** ‘sürgün’ (39, 45), **şaşkın** ‘şaşkın’ (148, 4), **uygun** ‘uygun’ (42,20), **yangın** ‘yangın’ (13, 16), **yorgun** ‘yorgun’ (142, 14).

– I

tolu ‘dolu’ (132, 1), **örtüsine** ‘örtüsüne’ (121, 16), **yarı** ‘yarı’ (151, 36).

– Ici

alıcı ‘alıcı’ (157, 19), **bezidirici** ‘bezdirici’ (54, 27), **bulandırıcı** ‘bulandırıcı’ (92, 28), **celp etici** ‘celp edici’ (136, 22), **kandırıcı** ‘kandırıcı’ (148, 26), **kavratıcı** ‘kavratıcı’ (154, 21), **sağıcı** ‘sağıcı’ (168, 35), **satıcı** ‘satıcı’ (202, 18), **yalvarıcı** ‘yalvarıcı’ (96, 5).

– Ik

açık ‘açık’ (144, 9), **alçak** ‘alçak’ (180, 13), **boğuk** ‘boğuk’ (149, 13), **bozuk** ‘bozuk’ (151, 16), **bölükniñ** ‘bölüğün’ (124, 41), **karışık** ‘karışık’ (42, 31), **kapakları** ‘kapakları’ (23, 6), **kaynak** ‘kaynak’ (38, 27), **öksürük** ‘öksürük’ (198, 32), **suvuk** ‘soğuk’ (121, 44), **tayağlar** ‘sopalar’ (99, 15), **töşekke** ‘döşeğe’ (114, 43), **yarık** ‘ışık’ (139, 12), **yüksek** ‘yüksek’ (182, 8).

– ka

kıska ‘kısık’ (84, 10).

– mAn

şışman ‘şışman’ (21, 41).

– mur

çamurda ‘çamurda’ (164, 11), **yağmur** ‘yağmur’ (92, 35).

– (I)m

inamnen ‘inançla’ (134,23), **ölüm** ‘ölüm’ (197, 7), **sağlam** ‘sağlam’ (197, 17), **uçurımlı** ‘uçurumlu’ (32, 3), **yarım** ‘yarım’ (54, 27), **yutum** ‘yutum’ (203, 2).

– (I)n

kıyın ‘zor’ (15, 11).

– vuk

kaltıravuk (159, 23), **sızlavuk** (122, 45).

4.4.1.2.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

4.4.1.2.4.1. Çatı Ekleri

4.4.1.2.4.1.1. Geçişli – Ettirgenlik

– Ar –

çıkarganları ‘çıkardıkları’ (148, 36), **kaytarıp** ‘dönüp’ (160, 42), **köterirsin** ‘kaldırırsın’ (168, 40).

– Dır –

avuştırdı ‘aktardı’ (67, 5), **bastırıp** ‘bastırıp’ (107, 17), **değiştirmey** ‘değiştirmiyor’ (119, 2), **endirdi** ‘indirdi’ (157, 34), **işandırılar** ‘inandırıyorlar’ (188, 3), **kaldırdı** ‘kaldırdı’ (130, 29), **karıştırıp** ‘karıştırıp’ (47, 31), **kestirip** ‘kestirip’ (190, 10), **kıstırılğan** ‘kıstırılmış’ (60, 29), **söndürdi** ‘söndürdü’ (121, 16), **tayandırdı** ‘dayandırdı’ (142, 18), **toldırdı** ‘doldurdu’ (174, 11), **tuttırdı** ‘tutturdu’ (121, 42), **yaraştırdık** ‘düzenledik’ (200, 1), **yerleştirip** ‘yerleştirip’ (68, 8).

– Ir –

ayırdı ‘ayırdı’ (99, 2), **batırıp** ‘batırıp’ (149, 32), **bitirmedi** ‘bitirmedi’ (166, 39), **kaçırmadılar** ‘kaçırmadılar’ (145, 19), **keçirmedi** ‘geçirmedi’ (147, 31), **pişirip** ‘pişirip’ (152, 36), **tüşürirken** ‘düşürürken’ (183, 3), **köçürdiler** ‘göç ettirdiler’ (89, 2), **şaşırdı** ‘şaşırdı’ (89, 35).

– sAt –

kirsetilmesi ‘sokulması’ (134, 27).

+IA – t –

aydınlatkan ‘aydınlatan’ (202, 5), **buzlatkan** ‘dondurmuş’ (3, 9).

– t –

ağırtkan ‘ağırtmış, acıtmış’ (130, 3), **anlat** ‘anlat’ (137, 10), **donatmak** ‘donatmak’ (203, 44), **çağırtmay** ‘çağırtmıyor’ (134, 24), **dumanlatıp**

‘dumanlatıp’ (55, 39), **oturt** ‘oturt’ (78, 39), **toktatıp** ‘durdurup’ (140, 8), **uzatıp** ‘uzatıp’ (88, 18).

4.4.1.2.4.1.2. Edilgenlik

– (I)I –

asılğan ‘asılan’ (170, 12), **atılğan** ‘atılmış’ (176, 37), **berilgen** ‘verilen’ (170, 10), **donatıldı** ‘donatıldı’ (185, 10), **eşitildi** ‘iştirildi’ (4, 16), **kağıldı** ‘çalındı’ (127, 4), **koşuldi** ‘katıldı’ (158, 30), **koyulmay** ‘koyulmuyor’ (174, 30), **kömülgendir** ‘gömülmüştür’ (43, 1), **körülmediñ** ‘görülmedin’ (25, 1), **pekitildi** ‘sağlamlaştırıldı’ (145, 6), **tikilip** ‘dikilip’ (189, 31), **yasalğan** ‘yapılan’ (171, 41), **yazılğan** ‘yazılmış’ (145, 22).

– (I)n –

alınğan ‘alınmış’ (137, 11), **incinğan** ‘incinmiş’ (131, 42).

4.4.1.2.4.1.3. Dönüşlülük

– (I)I –

yıkılmadı ‘yıkılmadı’ (19, 2), **koşulam** ‘katılayım’ (47, 15), **çekildiler** ‘çekildiler’ (53, 37), **sıkıldı** ‘sıkıldı’ (63, 11), **tikildi** ‘dikildi’ (93, 38), **toktaldı** ‘durdu’ (110, 29).

– (I)n –

azırlanır ‘hazırlanır’ (7, 25), **bakındı** ‘bakındı’ (55, 23), **dolandı** ‘dolandı’ (183, 45), **sevinecek** ‘sevinecek’ (183, 8), **raatlana** ‘rahatlanıyor’ (165, 5), **tutundı** ‘tutundu’ (3, 28), **tüşündi** ‘düşündü’ (166, 45), **yaslandı**

‘yaslandı’ (158, 5), **yuvunmağa** ‘yıkanmaya’ (11, 34), **uzandı** ‘uzandı’ (23, 34).

4.4.1.2.4.1.4. İşteşlik

+ IA – ş –

davalaşma ‘davalaşma’ (48, 17), **uzaklaşa** ‘uzaklaşıyor’ (65, 5), **vedalaşmağa** ‘vedalaşmaya’ (40, 2).

– (I)ş –

çekişüvlernen ‘mücadelelerle’ (141, 35), **oynaşa** ‘oynaşılıyor’ (145, 18), **körüşmege** ‘görüşmeye’ (169, 11), **külüşe** ‘gülüşüyor’ (145, 18), **uruş** ‘vuruş’ (73, 42), **çapışıp** ‘koşuşup’ (145, 17), **toplaşuvda** ‘toplaşmada’ (160, 41), **rastkeliştir** ‘rastlaştılar’ (9, 44).

4.4.1.2.4.2. Tekrar Bildiren Ekler (Edeleme Ekleri)

– AIA –

çapalanğan ‘çabalanan’ (71, 28), **kuvalap** ‘kovalayıp’ (114, 31).

– kAIA –

çapkalay ‘koşuşturuyor’ (196, 30).

– kIA –

süyreklendi ‘sürüklendi’ (13, 4), **yuqlamay** ‘uyumuyor’ (16, 12).

– mala –

şaşmalay ‘şaşalıyor’ (24, 40).

– (l)ştır –

çekiştire ‘çekiştiriyor’ (101, 1), **yaraştırmak** ‘güzelleştirme’ (204, 4), **yerleştirdiler** ‘yerleştirdiler’ (100, 41), **yatıştırmak** ‘yatıştırmak’ (102, 17), **sıkıştıracak** ‘sıkıştırmak’ (136, 9).

4.4.1.2.4.3. Fiilden Fiil Yapan Diğer Ekler

– ğa –

kozğamadı ‘uyandırmadı’ (110, 9).

– It –

aytmadı < ay – It–‘söylemedi’ (206, 28), **kayttı** < kay – It – ‘döndü’ (4, 29).

– ş –

yetişmey ‘dayanmıyor’ (175, 36), **koşuldu** ‘girdi’ (75, 13).

– (ı)mslrA –

ağlamsırap ‘ağlamaklı olup’ (111, 6), **külümsiredi** ‘gülümsedi’ (110, 45).

– y –

koydı ‘koydu’ (14, 11), **toyğanday** ‘doymuş gibi’ (38, 28).

4.5. KELİME TÜRLERİ

4.5.1. İsimler

4.5.1.1. İsim

Canlı, cansız bütün varlıkları ve kavramları karşılayan kelimelerdir.

4.5.1.1.1. Özel İsim

Tek olan, diğer varlıklar içinde tam bir benzeri bulunmayan varlıklara verilen isimler özel isimlerdir.

Abdulla ‘Abdullah’ (96, 12), **Akmescit** ‘Akmescit’ (203, 6), **Aluşta** ‘Aluşta’da’ (203, 6), **Atatürk** ‘Atatürk’ün’ (202, 29), **Gandi** ‘Gandi’ (202, 28), **Garibaldi** ‘Garibaldi’nin’ (202, 28), **Gulag** ‘Gulag’ (37, 26), **İdris** ‘İdris’ (5, 45), **Kırım** ‘Kırım’da’ (125, 37), **Kolpaşev** ‘Kolpaşev’ (3, 29), **Lenin** ‘Lenin’ (202, 29), **Moskva** ‘Moskova’ya’ (92, 4), **Ob** ‘Ob’ (3, 30), **Özbekistanda** ‘Özbekistan’da’ (116, 22), **Rusiyeye** ‘Rusya’ya’ (136, 39), **Seydamet** ‘Seyit Ahmet’ (4, 40), **Sibirde** ‘Sibiryada’ (3, 9), **Smail** ‘İsmail’ (5, 16), **Sovetler Birliğinin** ‘Sovyetler Birliği’nin’ (125, 36), **Türkiyeye** ‘Türkiye’ye’ (202, 24), **Tomsk** ‘Tomsk’ (3,2 9).

4.5.1.1.2. Cins İsim

Aynı cinsten bir çok varlığın ortak olan isimlerdir.

ağızını ‘ağızını’ (202, 12), **alma** ‘elma’ (201, 24), **anamının** ‘anamın’ (130, 25), **arkadaşının** ‘arkadaşının’ (93, 1), **ayak** ‘ayak’ (103, 31), **ayvannı** ‘hayvanı’ (50, 37), **babamın** ‘babamın’ (130, 25), **bayrakını** ‘bayrağı’ (78, 4), **boya** ‘boya’ (200, 13), **çardakta** ‘çardakta’ (103, 31), **çaynik** ‘çaydanlık’ (3, 4), **duygularını** ‘duyguları’ (201, 15), **kokusu** ‘kokusu’ (200, 13), **köy** ‘köy’ (78, 11), **köpekler** ‘köpekler’ (93, 32), **kün** ‘gün’ (50, 3), **mektepte** ‘mektepte’ (202, 17), **minderler** ‘minderler’ (3, 2), **odada** ‘odada’ (200, 13), **pıştavını** ‘silahını’ (203, 37), **resim** ‘resim’ (202, 17), **sözleri** ‘sözleri’ (130, 1), **şekerlik** ‘şekerlik’ (3, 4), **vagonlar** ‘vagonlar’ (93, 33).

4.5.1.1.3. Somut İsim

Beş duyu organımızdan herhangi bir algılayabildiğimiz varlıkları karşılayan isimler “somut” isimlerdir.

azbardaki ‘avludaki’ (200, 42), **başını** ‘başını’ (15, 2), **bekçilerinin** ‘bekçilerin’ (41, 1), **çirayı** ‘yüzü’ (27, 39), **dımlı** ‘nemli’ (35, 22), **hastaneye** ‘hastaneye’ (108, 39), **kan** ‘kan’ (72, 2), **kardeşinin** ‘kardeşinin’ (57, 39), **kasabamızda** ‘kasabamızda’ (199, 25), **kolunu** ‘kolunu’ (186, 27), **közlerine** ‘gözlerine’ (32, 1), **masa** ‘masa’ (10, 35), **mektüp** ‘mektup’ (53, 20), **parmaklarından** ‘parmaklarından’ (49, 17), **peksimet** ‘peksimet’ (86, 28), **piçennen** ‘samanla’ (165, 7), **sofada** ‘salonda’ (3, 2), **ştan** ‘pantolon’ (62, 9), **yağmurdan** ‘yağmurdan’ (93, 27).

4.5.1.1.4. Soyut İsim

Beş duyu organından biriyle algılayamadığımız, var olduklarını düşünce yoluyla bildiğimiz kavramları karşılayan isimlere “soyut” isim denir.

acıvsız ‘öfkesiz’ (138, 8), **ayneciliknen** ‘kurnazlıkla’ (26, 41), **cazibeli** ‘cazibeli’ (155,3), **cirenç** ‘iğrenç’ (165, 44), **duygusu** ‘duygusu’ (110, 9), **ğarezli** ‘garezli’ (190, 21), **hayalının** ‘hayalinin’ (103, 22), **işanç** ‘güven’ (102, 18), **incinuv** ‘incinme’ (115, 22), **nefret** ‘nefret’ (130, 45), **kuvanç** ‘kivanç’

(55, 1), **merametsiz** ‘merhametsiz’ (138,8), **sevgi** ‘sevgi’ (201, 7), **tüşüncelerden** ‘düşüncelerden’ (205, 30).

4.5.1.1.5. Topluluk İsmi

Biçimce tekil, anlamca çoğul isimlerdir. Çokluk eki almadığı halde anlam olarak birden fazla varlığı ifade eden isimler ”topluluk” isimleridir.

cemaati ‘cemaati’ (59, 45), **halk** ‘halk’ (57, 14), **kolhoz** ‘kooperatif’ (51, 23), **korantani** ‘aileni’ (56, 26), **milletlerge** ‘milletlerge’ (126, 1).

4.5.1.2. Sıfat

İsimlerden önce gelerek onları niteleyen ya da belirten isimlerdir.

4.5.1.2.1. Niteleme Sıfatları

İsimlerin niteliklerini bildiren sıfatlardır.

beyaz ‘beyaz’ (145, 15), **boz** ‘boz’ (161, 32), **buzlu** ‘buzlu’ (149, 32), **eski** ‘eski’ (47, 12), **ışıklı** ‘ışıklı’ (141, 3), **kalın** ‘kalın’ (23, 1), **kart** ‘yaşlı’ (37, 21), **kirli** ‘kirli’ (140, 23), **küneşli** ‘güneşli’ (140, 32), **mavi** ‘mavi’ (39, 19), **sarı** ‘sarı’ (54, 41), **sim – siya** ‘simsiyah’ (5, 24), **sütlü** ‘sütlü’ (3, 15), **yaşlı** ‘yaşlı’ (129, 19), **yeşil** ‘yeşil’ (161, 32), **vahşiy** ‘vahşi’ (125, 41).

4.5.1.2.2. Belirtme Sıfatları

İsimleri sayı yönünden tamlayan, yerlerini işaret eden, özelliklerini belli belirsiz olarak bildiren, isimlerin özelliklerini soran sıfatlardır.

4.5.1.2.2.1. İşaret Sıfatları

İsimleri işaret ederek belirten ve yerlerini belirten sıfatlardır.

anavı 'hemen şu' (122, 13), **böyle** 'böyle' (24, 25), **bu** 'bu' (15, 42), **mina** 'bu' (39, 34), **şu** 'şu' (21, 37), **öyle** 'öyle' (19, 27).

4.5.1.2.2.2. Sayı Sıfatları

İsimlerin sayılarını belirten sıfatlardır.

a. Asıl Sayı Sıfatları

İsimlerin gerçek sayılarını belirten sıfatlardır.

bir 'bir' (25, 44), **eki** 'iki' (25, 44), **üç** 'üç' (27, 11), **dört** 'dört' (55, 29), **beş** 'beş' (27, 11), **altı** 'altı' (91, 21), **yedi** 'yedi' (3, 3), **sekiz** 'sekiz' (4, 31), **on** 'on' (33, 44), **on eki** 'on iki' (8, 18), **on beş** 'on beş' (70, 8), **yigirmi** 'yirmi' (152, 35), **yigirmi üç** 'yirmi üç' (55, 29), **otuz** 'otuz' (70, 9), **üç yüz** 'üç yüz' (70, 9), **otuz yedi** 'otuz yedi' (55, 28), **kırk beş** 'kırk beş' (131, 40), **elli** 'elli' (165, 27), **altmış** 'altmış' (88, 28), **yetmiş beş** 'yetmiş beş' (3, 2), **altı yüz elli** 'altı yüz elli' (182, 18), **yedi yüz** 'yedi yüz' (137, 14), **on bin** 'on bin' (193, 37).

b. Sıra Sayı Sıfatları

İsimlerin sıralarını, derecelerini belirten sıfatlardır.

birinci 'birinci' (8, 39), **ekinci** 'ikinci' (23, 2), **üçüncü** 'üçüncü' (24, 36), **dördüncü** 'dördüncü' (172, 43), **beşinci** 'beşinci' (109, 44), **yedinci** 'yedinci' (145, 8), **sekizinci** 'sekizinci' (146, 38), **yigirminci** 'yirminci' (47, 41).

c. Üleştirme Sayı Sıfatları

İsimlerin bölümlere ayrıldığını, bölüştürüldüğünü belirten sıfatlardır.

birer ‘birer’ (200, 28), **ekişer** ‘ikişer’ (206, 24), **onar** ‘onar’ (202, 38), **üçer** ‘üçer’ (39, 1).

d. Kesir Sayı Sıfatları

İsimlerin parçalarını belirten sıfatlardır.

yarım ‘yarım’ (9, 5).

4.5.1.2.2.3. Soru Sıfatları

İsimleri soru yoluyla belirten sıfatlardır.

angi ‘hangi’ (30, 3), **kaç** ‘kaç’ (9, 29), **kaysı** ‘hangi’ (133, 43), **nasıl** ‘nasıl’ (10, 6).

4.5.1.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

İsimleri belli belirsiz olarak belirten sıfatlardır.

bir ‘bir’ (31, 2), **bir de bir** ‘harhangi bir’ (95, 28), **bir kaç** ‘bir kaç’ (3, 5), **bütün** ‘bütün’ (200, 2), **er** ‘her’ (12, 30), **iç bir** ‘hiçbir’ (18, 40), **pek çok** ‘pek çok’ (36, 1).

Aitlik Ekiyle Yapılmış Sıfatlar

azbardaki ‘avludaki’ (200, 42), **gazetadaki** ‘gazetede’ (4, 29), **odadaki** ‘odadaki’ (157, 42), **ögdeki** ‘öndeki’ (100, 39), **tıştaki** ‘dışardaki’ (35, 17), **yanındaki** ‘yanındaki’ (88, 40).

4.5.1.3. Zamir

İsimlerin yerini tutabilen ve onların aldığı ekleri alabilen kelimelerdir.

4.5.1.3.1. Kişi Zamirleri

Kişi isimlerinin yerini tutabilen zamirlerdir.

	Teklik		Çokluk
1. Kişi	men	1. Kişi	biz
2. Kişi	sen	2. Kişi	siz
3. Kişi	o	3. Kişi	olar

men 'ben' (74, 8), **maña** 'bana' (97, 23), **baña** 'bana' (15, 36), **meni** 'beni' (73, 37), **mende** 'bende' (136, 38), **menden** 'benden' (202, 22), **menim** 'benim' (96, 21).

sen 'sen' (20, 14), **saña** 'sana' (21, 4), **seni** 'seni' (24, 2), **sende** 'sende' (81, 37), **senden** 'senden' (89, 25).

o 'o' (90, 19), **oña** 'ona' (50, 27), **onda** 'onda' (204, 6), **ondan** 'ondan' (7, 11).

biz 'biz' (41, 21), **bizge** 'bize' (58, 23), **bizni** 'bizi' (58, 26), **bizde** 'bizde' (129, 11), **bizden** 'bizden' (61, 6).

siz 'siz' (74, 25), **sizge** 'size' (105, 27), **sizni** 'sizi' (89, 2), **sizde** 'sizde' (92, 20), **sizdenmi** 'sizden mi' (117, 34).

olar 'onlar' (37, 38), **olarda** 'onlarda' (162, 6), **olardan** 'onlardan' (35, 9), **olarğa** 'onlara' (53, 37), **olarnı** 'onları' (32, 9), **olarnıñ** 'onların' (82, 14).

4.5.1.3.2. DönüŖlölük Zamirleri

KiŖi zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip olan zamirlerdir. Kırım Tatar Türkçesinde 'öz' dönüŖlölük zamiri sıklıkla kullanılmakla birlikte 'kendi' de dönüŖlölük zamiri olarak kullanılmaktadır.

öz 'kendi' (52, 16), **özlerini** 'kendilerini' (126, 34), **özüm** 'kendim' (191, 14), **özün** 'kendin' (194, 45), **özünün** 'kendinin' (192, 27), **özü** 'kendi' (193, 19), **özümüz** 'kendimiz' (41, 36), **özünüzni** 'kendinizi' (124, 13).

kendi 'kendi' (46, 5), **kendimni** 'kendimi' (200, 14), **kendiñ** 'kendin' (192, 33), **kendisinin** 'kendisinin' (134, 19), **kendimiz** 'kendimiz' (55, 43), **kendileri** 'kendileri' (35, 18).

4.5.1.3.3. İşaret Zamirleri

İsimleri işaret ederek karşılayan zamirlerdir.

bu 'bu' (206, 10), **bunda** 'bunda' (56, 19), **bundan** 'bundan' (95, 34), **buña** 'buna' (196, 37).

mina 'buraya' (176, 38), **mında** 'burada' (176, 30), **mından** 'buradan' (58, 24).

şu 'şu' (29, 30), **şundan** 'şundan' (85, 18), **şunı** 'şunu' (81, 5), **şunıñ** 'şunun' (127, 40).

onı 'onu' (86, 12), **ondan** 'ondan' (96, 10).

anda 'orada' (98, 37), **andan** 'oradan' (203, 1).

olar 'onlar' (70, 5), **olardan** 'onlardan' (190, 5), **olarnı** 'onları' (3, 6), **olarnıñ** 'onların' (60, 19).

4.5.1.3.4. Soru Zamirleri

İsimleri soru yoluyla karşılayan zamirlerdir.

ķayda ‘nerede’ (8, 4), **ķaydan** ‘nereden’ (50, 7), **kim** ‘kim’ (13, 15), **kimden** ‘kimden’ (51, 14), **ķimge** ‘kime’ (67, 29), **ķimniķ** ‘kimin’ (102, 7), **ķimni** ‘kimi’ (33, 39), **ķimler** ‘ķimler’ (142, 21), **ne** ‘ne’ (50, 23), **nege** ‘neye’ (158, 12), **nerege** ‘nereye’ (31, 89).

4.5.1.3.5. Belirsizlik Zamirleri

İsimleri belirsiz şekilde karşılayan zamirlerdir.

bazıları ‘bazıları’ (177, 21), **bazılarını** ‘bazılarını’ (120, 40), **biri** ‘biri’ (185, 43), **birisi** ‘birisi’ (180, 23), **episi** ‘hepsi’ (7, m22), **episinde** ‘hepsinde’ (30, 6), **episini** ‘hepsini’ (9, 15), **episinin** ‘hepsinin’ (124, 38), **er keske** ‘herkese’ (8, 7), **er kesniķ** ‘herkesin’ (93, 39), **er kesten** ‘herkesten’ (64, 20), **iķ biri** ‘hiķbiri’ (62, 17), **ķey** ‘ķey’ (62, 32).

4.5.1.3.6. İlgi Zamiri

Belirli isim tamlamasındaki tamlanan görevindeki kelimenin yerine kullanılan ‘+ķi’ ekidir.

eveldeki ‘önceki’ (34, 28), **evdekilerniķ** ‘evdekilerin’ (179, 22), **ocanıķki** ‘hocanınķi’ (28, 13).

4.5.1.4. Zarf

Zarflar bir fiili, fiilimsiyi, zarfı veya sıfatı belirten, onları pekiştiren veya onların durumunu bildiren sözcüklerdir.

4.5.1.4.1. Zaman Zarfları

Fiili ya da fiilimsiyi zaman anlamıyla etkileyen zarflardır.

Zaman isminden oluşanlar:

artık 'artık' (9, 6), **bıltır** 'geçen yıl' (116, 18), **çok vakıttan beri** 'çok vakitten beri' (135, 4), **çok vakıtkace** 'çok vakte kadar' (42, 28), **endi** 'şimdi' (111, 29), **er kün** 'her gün' (31, 76), **sonra** 'sonra' (61, 43), **şimdi** 'şimdi' (137, 6), **yarın** 'yarın' (64, 27).

Zarf fiillerden oluşanlar:

atarak 'atarak' (203, 2), **çapıp** 'koşup' (53, 10), der **ekeç** 'der iken' (86, 28), **indemeden** 'ses vermeden' (65, 5), **kıbırdamay** 'kıpırdamadan' (6, 5), **körmeyince** 'görmeyince' (60, 41), olacağ **eken** 'olacak iken' (113, 4), **tapmağance** 'bulmayınca' (161, 39), **yatkada** 'yattığında' (19, 15), **yıkılmazdan** 'yıkılmadan' (131, 14).

Hal ekli isimlerden oluşanlar:

bakkada 'baktığında' (31, 33), **kışta** (121, 20), **sabağace** (10, 29).

İsim + son çekim edatlarından oluşanlar:

Bayağı vakıttan beri 'baya vakitten beri' (9, 4), **eki künden berli** 'iki günden beri' (64, 15), **bundan son** 'bundan sonra' (68, 14), **defn merasiminden sonra** 'defin merasiminden sonra' (112, 27).

4.5.1.4.2. Yer – Yön Zarfları

Fiili ya da fiilimsiyi yer – yön anlamıyla etkileyen zarflardır.

aranına doğru 'ambarına doğru' (7, 42), **içeri** 'içeri' (181, 42), **düşmanğa karşı** 'düşmana karşı' (84, 9), **idarege taba** 'idareye doğru' (10, 20), **kadınlarga taba** 'kadınlara doğru' (88, 16), **kayıklarına doğru** 'kayıklarına doğru' (11, 22), **yukarı** 'doğru' (8, 7).

4.5.1.4.3. Nitelik Zarfları

Fiili ya da fiilimsiyi durum anlamıyla etkileyen zarflardır.

çabik ‘çabuk’ (84, 26), **kana – kana** ‘kana - kana’ (162, 23), **keterek** ‘giderek’ (27, 19), **niyetinen** (132, 14), **samimiyetnen** (26, 21), **terenden** (158, 29), **türtüp** ‘dürtüp’ (68, 45), **yavaş – yavaş** ‘yavaş’ (171, 3), **yorulğan adam kibi** ‘yorulan adam gibi’ (27, 21).

4.5.1.4.5. Azlık Çokluk Zarfları

Sıfatı, fiili ya da fiilimsiyi miktar anlamıyla etkileyen zarflardır.

biraz ‘biraz’ (44, 28), **çok** ‘çok’ (54, 15), **daa** ‘daha’ (19, 30), **iç de** ‘hiç de’ (52, 13), **pek** ‘pek’ (36, 1), **ziyade** ‘ziyade’ (71, 15).

4.5.1.4.6. Soru Zarfları

Fiili ya da fiilimsiyi soru anlamıyla etkileyen zarflardır.

kayda ‘nerede’ (60, 28), **kaydan** ‘nereden’ (50, 7), **nasıl** ‘nasıl’ (66, 4), **ne** ‘ne’ (67, 39), **ne için** ‘ne için’ (90, 42), **ne kadar** ‘ne kadar’ (100, 10).

4.5.1.5. Edat

Edatlar tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelimelerdir.

4.5.1.5.1. Bağlama Edatları

Cümleleri ya da cümle içindeki kelimeleri, kelime gruplarını anlam ya da şekil bakımından birbirine bağlayan edatlardır.

amma ‘ama’ (60, 4), **belki** ‘belki’ (136, 40), **çünkü** ‘çünkü’ (112, 22), **eger** ‘eğer’ (198, 20), **em deniz, em bağçalar, em de kumlu yalılar** ‘hem deniz, hem bahçeler, hem de kumlu sahiller’ (13, 6), **galiba** ‘galiba’ (81, 38), **Gülzade ve Naciye’nin Kerim** ‘Naciye ile Kerim’ (166, 33), **lakin** ‘lakin’ (90, 8), **ne ağladı, ne de bir yakka ketti** ‘ne ağladı, ne de bir yana gitti’ (17, 19), **sanki** ‘sanki’ (15, 12). **yalnız** ‘yalnız’ (14, 17), **ya sen, ya da ben** ‘ya sen, ya da ben’ (10, 14), **yoksa** ‘yoksa’ (12, 32), **Zakir** ‘Gülzade ve Zakir’ (157, 1).

4.5.1.5.2. Son Çekim Edatları

Hal eki almış isimlere gelerek bu isimlerle cümledeki diğer öğeler arasında benzerlik, tarz, başkalık, zaman yer ve yön anlamlarıyla ilgi kuran edatlardır.

eykel gibi ‘gibi’ (14, 31), **tez barmakıçün** ‘için’ (151, 14).

insan gibi ‘insan gibi’ (159, 11), **kara bulut gibi** ‘kara bulut gibi’ (26, 33), **kara kış gibi** ‘kara kış gibi’ (186, 43), **taba gibi** ‘tava gibi’ (152, 25).

yarım saat kadar ‘yarım saat kadar’ (11, 32).

namus ile ‘namus ile’ (40, 5), **kemiknen terisi** ‘kemik ile derisi’ (167, 37), **közlerinin** ‘gözleri ile’ (200, 21).

ketken sayın ‘gitmiş gibi’ (12, 8), **tüşüngen sayın** ‘düşünmüş gibi’ (35, 3).

kelgen son ‘geldikten sonra’ (88, 33), **eki kün keçken son** ‘iki gün geçtikten sonra’ (64, 42).

köz taşıdığı anda ‘göz attığı halde’ (96, 16).

aytқанlarına göre ‘söylediklerine göre’ (132, 2), **yengemnin söylegenine göre** ‘yengemin söylediğine göre’ (133, 7).

ķırımtatarlarķa bola ‘Kırım Tatarları uğruna’ (159, 36).

ona taba ‘ona doğru’ (10, 1), **sokağına taba** ‘sokağına doğrı’ (123, 17), **mal bazarına taba** ‘eşya pazarına doğru’ (151, 13).

ondan başka ‘ondan başka’ (7, 11), **senden başka** ‘senden başka’ (89, 25).

adam ķapamaķtan ğayrı ‘adam tutuklamaktan başka’ (50 ,41), **bir kaç adamdan ğayrı** ‘bir kaç adamdan başka’ (64, 20).

4.5.1.5.3. Soru Edatları

Soru için kullanılan, soru anlamı taşıyan edatlardır.

galiba ‘galiba’ (98, 34), **ķana** ‘hani’ (166, 26), **ketemi** ‘gidiyor mu’ (11, 34), **mümķünmi** ‘mümķün mü’ (169, 33).

4.5.1.5.4. Berkitme Edatları

Anlamı kuvvetlendirmek için kullanılan edatlardır.

atta ‘hatta’ (26, 15), **bile** ‘bile’ (29, 14), **da** ‘da’ (132, 9), **de** ‘de’ (28, 13), **em** ‘hem’ (205, 19), **ki** ‘ki’ (30, 33).

4.5.1.5.5. Cevap Edatları

Cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan tek başlarına onay veya ret anlamı taşıyan edatlardır.

ebet ‘evet’ (23, 27), **elbette** ‘elbette’ (135, 42), **evet** ‘evet’ (5, 14), **hayır** ‘hayır’ (113, 36), **yok** ‘yok’ (142, 33).

4.5.1.5.6. Ünlem Edatları

Duyguları, doğadaki sesleri, seslenmeleri ve çeşitli gösterme şekillerini ifade eden edatlardır.

ah ‘ah’ (150, 39), **E-e** ‘eee’ (173, 21), **aydı** ‘haydi’ (14, 41), **ey** ‘ey’ (140, 6), **olan** ‘ulan’ (177, 22), **ana** ‘işte’ (27, 35), **bak** ‘bak’ (40, 37), **işte** ‘işte’ (111, 12), **ma** ‘işte’ (155, 34), **mına** ‘işte’ (15, 7).

4.5.2. Fiiller

Olumsuzluk Eki

Kırım Tatar Türkçesinde fiillerde olumsuz için ‘-mA’ eki kullanılmaktadır.

aşıkmadı (5, 9), **bilmedim** (206, 37), **istemegen** (205, 21), **kalımadı** (141, 14), **kelmegenmi** (182, 39), **tapılmadı** (13, 26), **unutmağanlar** (159, 2).

Fiillerde Soru

Kırım Tatar Türkçesinde fiillerde soru için ‘mI’ eki kullanılmaktadır. Soru eki her zaman sona gelerek kelimeye bitişik yazılmaktadır.

aşamaycaşınızımı ‘yemeyecek misiniz’ (79, 37), **baracaşınızımı** ‘varacak mısın’ (57, 29), **doğğanımı** ‘doğmuş mu’ (201, 31), **kalmağan ekenmi** ‘kalmamış imiş mi’ (179, 38), **soradıımı** ‘sordun mu’ (196,32), **tanıysınızımı** ‘tanıyor musunuz’ (110, 30).

4.5.2.1. Birleşik Fiiller

4.5.2.1.1. İki Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

4.5.2.1.1.1. ‘Yeterlik’ Anlamı Verenler

Getirildiği fiile “gücü yetme, başarma, olasılık” anlamları katar. Fiile yeterlik anlamı kazandırabilmek için ‘bil-’, ‘al-’ ve ‘ol-’ yardımcı fiilleri kullanılır.

ilişe bilir ediler ‘ilışebilirdiler’ (36, 73), **işite bilirler** ‘işıtebilir’ (72, 8), **kayta bilem** ‘dönebilirim’ (149, 39), **oynatıp aldı** ‘oynatabildi’ (129, 25), **aytıp olamay edi** ‘söyleyemiyordu’ (142, 26), **oturup olamadı** ‘oturamadı’ (171, 5).

4.5.2.1.1.2. ‘Süreklilik’ Anlamı Verenler

Fiilin gösterdiği hareketin sürekliliğini anlatır. Fiile süreklilik anlamı kazandırabilmek için ‘çık-’, ‘kal-’, ‘kel-’, ‘ket-’, ‘tur-’, ‘yat-’ ve ‘yür-’ yardımcı fiilleri kullanılır.

aķayıp turķan ‘gözlerini faltaşı gibi açıp duran’ (14, 3), **atılıp turdı** ‘atılıp durdu’ (53, 15), **alıp kettiler** ‘alıp gittiler’ (14, 11), **alışıp ķaldı** ‘alışıp kaldı’ (28, 36), **aydap ketti** ‘sürüp gitti’ (81, 6), **ķalışıp kelmekte** ‘ķalışmakta’ (135, 5), **kelip ķıktı** ‘gelip ķıktı’ (11, 17), **kucaklaşır yürğendirler** ‘kucaklaşmışlardır’ (106, 27), **ķurulayatķan** ‘yapıladuran’ (197, 6), **morarır tura** ‘morarır duruyor’ (199, 9), **oķraşıp ķıktı** ‘uķraşıp ķıktı’ (45, 36), **pişirip ketirdi** ‘pişirip getirdi’ (179, 6), **serilip ķaldılar** ‘serilip kaldılar’ (164, 26), **yuklap ķalma** ‘uyuyup kalma’ (11, 2).

4.5.2.1.1.3. ‘Tezlik’ Anlamı Verenler

Fiilin gösterdiği hareketin hemen yapıldığını anlatır. Fiile tezlik anlamı kazandırabilmek için 'ber-' yardımcı fiilli kullanılır.

kıyıp berdi 'dödürüverdi' (120, 41) **süyükley berip** 'sürükleyiverip' (45, 1).

4.5.2.1.1.4. 'Başlama' Anlamı Verenler

Fiilin gösterdiği hareketin başladığını anlatır. Fiile başlama anlamı kazandırabilmek için 'başla-' yardımcı fiilli kullanılır.

kabarıp başladılar 'kabarmaya başladılar' (175, 43), **kıdırıp başladı** 'aramaya başladı' (199,27), **korkıp başladı** 'korkmaya başladı' (32, 42), **silkip başladı** 'silkmeye başladı' (33, 11).

4.5.2.1.2. İsim ve Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller

'et-' yardımcı fiilli ile

areket etsem 'hareket etsem' (76, 32), **azat etüv** 'azat etme' (104, 14), **devam etti** 'devam etti' (56, 10), **dua etüv** 'dua etme' (32, 5), **ğayıp etmegen** 'kaybetmeyen' (157, 9), **is etti** 'hissetti' (71, 10), **işmar etip** 'işaret edip' (69, 19), **laf etermiz** 'laf ederiz' (74, 7), **red etmez** 'reddetmez' (75, 5), **talap eteler** 'talep ediyorlar' (113, 42), **tayin etilgen** 'tayin edilmiş' (78, 26), **tesir etti** 'tesir etti' (14, 2), **ümüt etmegen edi** 'ümit etmemiştii' (81, 10), **yardımetmeğe** 'yardım etmeye' (75, 8).

'ol-' yardımcı fiilli ile

asılolğan 'hasıl olmuş' (135, 4), **elakoldı** 'helak oldu' (157, 20), **karabulutolıp** 'kara bulut olup' (70, 44), **kelinolıp** 'gelin olup' (167, 21), **kıyınola** 'zor oluyor' (3, 11), **köz - kulakolacak** 'göz kulak olacak' (1,7, 15), **musafirirolursın** 'misafir olursun' (136, 38), **peydaoldı** 'ortaya çıktı' (4, 14),

tabiiyolarak ‘doğal olarak’ (135, 13), **toy–dügünola edi** ‘toy düğün oluyordu’ (173, 12).

‘başla-’ yardımcı fiili ile

ağarmağabaşladı ‘ağarmaya başladı’ (73, 17), **ağlamağabaşladı** ‘ağlamaya başladı’ (24, 15), **arınabaşladı** ‘temizlemeye başladı’ (139, 39), **aykıрмаğabaşladı** ‘haykırmaya başladı’ (39, 35), **çapmağabaşladı** ‘koşmaya başladı’ (85, 12), **kötekbaşlandı** ‘dayak başladı’ (141, 16), **sızlamağabaşladı** ‘sızlamaya başladı’ (108, 6), **tariflemegebaşladı** ‘anlatmaya başladı’ (97, 15), **üşümeğabaşladı** ‘üşümeye başladı’ (141, 31), **yuvmağabaşladı** ‘temizlemeye başladı’ (45, 2).

‘ber-’ yardımcı fiili ile

cevap bere edi ‘cevap veriyordu’ (26, 24), **faydabermedi** ‘fayda vermedi’ (32, 5), **imkanbermeyler** ‘imkan vermiyorlar’ (44, 30), **işberinçiz** ‘iç veriniz’ (59, 20), **kararberdi** ‘karar verdi’ (27, 42), **ruhsetbermegenler** ‘izin vermemişler’ (40, 2), **selambermediler** ‘selam vermediler’ (91, 10), **sözbere** ‘söz veriyor’ (74, 37), **vakitberile** ‘vakit veriliyor’ (84, 17), **yolbermemiz** ‘yol vermeyiz’ (57, 15).

‘gel-’ yardımcı fiili ile

areketke keldi ‘hareketlendi’ (19, 25), **başınakelgen** ‘başına gelen’ (94, 16), **nekarargakeldi** ‘ne karar verdin’ (21, 44), **oşunakeldi** ‘hoşuna gitti’ (160, 24), **rastkelgen** ‘rast gelen’ (175, 6), **vaktikeldimi** ‘vakit geldi mi’ (181, 8).

‘ketir-’ yardımcı fiili ile

aķılınaketirmedi ‘aklına getirmedi’ (10, 36), **bahtketirmez** ‘şans getirmez’ (129, 8), **faydaketirip** ‘fayda getirip’ (134, 33), **közaldınaketirdi** ‘göz önüne getirdi’ (3, 35), **meydanğaketirdiler** ‘meydana getirdiler’ (128, 7), **rastketirdi** ‘rast getirdi’ (9, 10).

‘al-’ yardımcı fiili ile

boynumaalıp ‘üzerime alıp’ (7, 10), **gönülalsa** ‘gönül alsa’ (121, 27),
kolğaaldı ‘ele aldı’ (28, 10), **nefesalmasından** ‘nefes almasından’ (123, 8),
yolaldılar ‘yol aldılar’ (123, 17).

5. SONUÇ

İbrahim PAŞİ'nin "Canlı Nişan" adlı eserinde büyük oranda Kıpçak Türkçesi dil özellikleri hakimdir. Ancak eserde özellikle Türkiye Türkçesi olmak üzere hatırı sayılır ölçüde Oğuz Türkçesi özellikleri ağır basmaktadır.

Kırım Tatar Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kendisinden sonra düz - dar bir ünlü bulunduran "y-" sesi Kıpçak Türkçesinden farklı olarak korunmaktadır: **yıldızlar** "yıldızlar" (43, 20), **yıl** "yıl" (53, 20), **yiğit** "yiğit" (96, 22).

Türkiye Türkçesindeki kelime başı "k" nin ötümlüleştiği örnekler Kırım Tatar Türkçesinde de mevcuttur: **gecesi** "gecesi" (20, 16), **gönlümde** "gönlümde" (203, 15).

Türkiye Türkçesindeki kelime başı "t" nin ötümlüleştiği örnekler Kırım Tatar Türkçesinde de mevcuttur: **dalgaların** "dalgaların" (16, 9), **demir** "demir" (176, 33), **dört** "dört" (37, 34), dudakları "dudakları" (13, 4).

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de "-acak" eki gelecek zaman eki olarak kullanılmaktadır: **baracağsınımı** "gidecek misin" (57, 29), **kızdıracak** "kızdıracak" (153, 16).

Tamlayan ekinin sonunda yer alan "n" yerine Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 1. kişi zamiri çekiminde Kırım Tatar Türkçesinde de "m" kullanılmaktadır: **benim** "benim" (105, 10), **menim** "benim" (194, 15).

Eserden hareketle Kırım Tatar Türkçesindeki yabancı dil kökenli alıntı kelimelere baktığımızda özellikle Arapça ve Rusça'ya ait kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

akimiyet "hakimiyet" (4,7), **ceet** "cihet" (7,5), **elem** "elem" (5, 11), **hadim** "hadim, hizmet eden" (16,2), **kaar** "kahır" (111,24), **maalle** "mahalle"

(65,21), **nevbet** “nöbet” (96,9), **refika** “eş, kadın arkadaş” (4, 16), **saa** “saha” (9,37).

Arapça kökenli kelimelerin varlığı, Kırım Tatar Türklerinin İslâmiyeti kabul etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Kırım Tatar Türkçesinde yer alan Rusça kökenli kelimelerin varlığı ise Rus hâkimiyeti ile açıklanabilir.

avtomat “otomatik silah” (65,28), **avtomuessisege** “Araba müessesesi” (134, 9), **avtonomiyağa** “Özerklik, muhtariyet” (136, 14), **dissertatsiya** “Tez” (120, 34), **grajdanin** “Vatandaş” (125, 7), **granata** “El bombası” (70, 9), **instruktsiya** “Talimat, yönerge, direktif” (10, 15), **kino** “Film” (3, 20), **kinomehanik** “Sinema makinisti” (199, 39), **kolhoz** “Kolhoz, kolektif çiftlik” (9, 31), **komandir** “Komutan, kumandan” (65, 7), **komendant** “Komutanlık” (201, 12), **komissariyat** “Levazım sınıfı yönetimi” (102, 21), **komissiya** “Komisyon, encümen” (134, 26), **komitet** “Komite” (115, 33), **köntrik** “Muhafız, karşı devrimci” (90, 38), **kran** “Musluk” (108, 22), **kreslo** “Koltuk” (181, 22), **krovat** “Karyola, yatak” (76, 15), **kvartira** “Daire, konut” (127, 20), **leytanant** “Teğmen” (101, 45), **lineyka** “Cetvel” (64, 4), **litrolık** “Litrelilik” (80, 19), **lom** “Bir çeşit balta” (13, 34), **lokata** “Bedavadan, zahmetsiz” (115, 6), **maşinka** “Daktilo” (119, 43), **militsioner** “Milis, milis eri, milis mensubu” (4, 8), **militsiya** “Milis” (4, 1), **nadziratel** “Yönetici” (38, 39), **nalog** “Vergi” (7, 12), **podval** “Bodrum, mahzen” (64, 6), **pogonlı** “Apolet” (128, 29), **polkovnik** “Albay” (104, 11), **pomidor** “Domates” (111, 6), **post** “Nöbetçi” (69, 9), **poyezd** “Tren, katar” (35, 21), **prokuratura** “Savcılık, adliye” (116, 40), **prokuror** “Savcı” (125, 15), **proletariat** “Emekçi sınıfı” (89, 18), **semiçka** “Çekirdek” (130, 27), **serjant** “Çavuş” (83, 32), **stakan** “Bardak” (12, 4), **stantsiya** “İstasyon” (35, 21), **starosta** “Muhtar, başkan, sorumlu kişi” (44, 45), **student** “Öğrenci” (46, 27), **svarkacı** “Kaynakçı” (160, 38), **şnyel** “Hızlı, çabuk, çabukça” (69, 20), **zavod** “Fabrika” (101, 10).

TRANSKRİPSİYONLU METİN

CANLI NİŞAN

Yımşak, yün minderler töşeli sofada yetmiş beş-yetmiş yedi yaşlarında kart oturmakta. Ögünde ufak, alsçak kona. Onın üstünde çaynik, şekerlik, eki filcan ve bir de közlük tura. Kart bir kaç dakka evvelsi (5) torunçığinen soğaklarını dolaşıp, yañıçık evine kaytıp keldi. Oturır – oturmaz, aman ayağına yapıştı, onı devamlı surette sıypadı. O, sağ ayağının parmaklarını Sibirde, torf yataklarında buzlatқан. Kimerde, hususan suvuk, dımlı avalarda sızlay. Ağrısına da- (10) yanmak pek kıyın ola. Bu saqatlık kartқа lager yaşayışından қалған accı bir hatıradır.

Kart narın kevdeli, mulayim қоңур közlü, siyrek çal saçlı adam. Betini, keñ mañlayını teren бүрүşikler қапlap алған. O, сүтлү қavesi yutum – yutum içken (15) arada, torunçığı Zöreçik yañı gazetalarnı ketirip қona üstüne қoydı da, dedege teren nazar taşlap, çıkıp ketti.

Kartnıñ adı Smail, soyadı Temet. O, gazeta oқumaқnı, sergüzeştli kinolar baқmaқnı, başından ke- (20) lip – keçken musibetlerni ikaye etmekni seve. Onda aytmağa şey çok.

Smail emce eki yutum қаве içip, közlüğini taktı da, gazetağa uzandı. Közlerine birden “Sökülgen yar” degen hucur serlevalı maқale ilişti. “Yar” sözü onı ses- (25) kendirdi, ayrette қaldırıp, түşünmege mecbur etti. Arқasını, dersin çimçep – çimçep aldılar. Meraқlandı. Deral maқaleni oқumağa tutındı. Anda şu satırlar yazılған ediler: “1979 senesi Tomsk vilayetiniñ Kolpaşev şeerinde, Ob özeniniñ sarp yalısında, 1930 – 1940 (30)

(3)

seneleri militsiya idaresi bulungan yerde insan kafaları tapıldı. Er bir kafada kurşun yarası bar edi. Özen çok yıllar zarfında yalını yuvarak, mezarlıkni açtı. Bu, kocaman bir çukur edi. Mında “halk düşman”larını ata ediler. Atılğanların cesetleri çürip sa- (5) sımasın, dep olarnı kireç qarıştırılğan mahsus şingenliknen püskürtkenler. Yerli akimiyet teşkilatı bu mezarlıktan kurtulmak için yalını asker ve militsionerlernen sarıp alarak, şeer sakinlerinin közleri ögünde ölülernin kemiklerini özenge sürüp yolladılar”. (10)

Smail Temet gazetanı iddet ile köterip attı. Sanarsın, bu vahşilikte tek gazeta kabaatlı edi. Onı benzi solıp, keyfi bozuldı. Onı bu dağkalarda er şey açuvlandıra edi. Çeresinde teren igrenüv alameti peyda oldı. Öz başına sögündi: “Alçaqlar, cellatlar!” Ayatta ayak (15) tapırdıları eşitildi. Smail kart kelgen adam refikası Müzeyen ekenini duydu. O, akayınıñ sabırsızlanganı, eyecanlanganını deral anladı. Onı az da olsa tınçlandırmak istep:

– Ulan, saña iç de kederlenmek olmay, niçün diñ- (20) lemeysin, – dedi öpkenen. Smail emce kolunu tersine silteyerek serteydi, yüzünü ekşitti.

– Meni acığanıñdan aytasıñmı bunı, yoksa nervalatmak içinmi? Bir şey bilmeysin, bareme indeme. (25)

– Açuvlanmaknen bu dünyanı tüzetmezsin ep bir!

Temet zayıf kolunen terli mañlayını silip, çaynikten pialağa kök çay tökti de, onı bir kötergende içip yiberdi. Fikirleri kene gazetadaki makalege kayttı. Kolpaşev şeer, Ob özeniniñ sarp yalısı oña yahşı ta- (30) nış edi. Sekiz yıllık azaplı, meşakatlı ömür o yerlerde keçti. Müşköl yıllar yañı baştan zeinde canlandı, vaqıtsız atılğan dostlarını, tanışlarını, kapı aldında buzlap qalğan kadınlarını, kan kuskan ösmürlerni köz aldına ketirdi. Yüregi toktamak (35) bilmey ep sızlay edi. Tarihnin kanlı saifeleri onı otuzıncı yılların acınıklı künlerine kaytardı.

Kıdırlez bayramına eki – üç kün qalğan edi. Smail Temetniñ evine gâfletnen şura reisi Seydamet Şeri- (40) fovniñ kelmesi, ev saibi için beklenilmegen bir vakıa oldı. Müzeyen çardağtan akayına:

– Seydamet kele, – dedi. Temet kendisini sıkmadı.

– Kelse, hoş sefa kelsin. Kapımız açık, törümüz

(4)

boş, – dep cevaplandı. Lakin Seydametniñ kelmesini asıl begenmedi. Bu ziyaretni yahşılıkka yoramadı.

Temet tış körünişte özüni sakin tutsa da, eyecanlana, açuvını bastırıp olamay edi. O, köydeşi ağız açmazdan davranarak: (5)

– Olan, Seydamet, nasıl eller ketirdi seni benim evime? – dedi oña taba adımlap.

Kerçekten de, Şerifov Temetniñ evine çoktan kelmegen edi. Şimdi o cevap kaytmağa aşıkmadı. Kalın, tokal ve yünlü parmaklarından sert sakalını (10) sıypadı. Reisiniñ de özüne köre kederi, elemi bar edi. Lakin bunu bildirmemege tırıştı. O, bu arada ev saibiniñ ne meramda ekeni, soravlarına nasıl cevap kaytacağı aklında düşünirken, esnedi. Evet, arada kolay laf olmaycağ, o bunı yahşı bile. (15)

– Men, Smail, seniñnen köz – közge laf etmege keldim, – dedi Şerifov çekinmey. – Canıñ ağırsa da, ağırmasa da, niyeti saña aytamak borclum.

O böyle subet için Temetni idarege çağırta bile edi. Lakin bunı yapmadı. Köydeşiniñ evine özü keldi. An- (20) cağ Temet keyfini bozmadı. Reisnen iç bir türlü davacı yok. O, Şerifovniñ maqsadını anlamak istep, onıñ sert çırayına,

mañlayını tel – tel olup dağılgan sim – siya saçlarına, daima ƣaltırağan suvlı, ƣalın dudaklarına diƣƣat etti. (25)

– Lafıñ var eken, buyur! – dedi ƣonakbay ƣattı davuşnen.

– Eşitkenine köre, benim yerimi közley ekensin, öylemi?

– Senin yerine, reislikkemi? – Temet mısıƣıl ile (30) dudaklarını sıƣtı. – Menim kibi zır – cail adamdan nasıl reis olacak! Men dülgerlik zenaatımın senin reislige bir vaƣıt deñişmem. Tek bu haberi ayتماğa keldiñmi?

Tok bedenli, uzun ƣara saçları ta yanbaşlarına et- (35) ken Müzeyen ƣave ketirip, ƣona üzerine ƣaldırdı da, deral odadan ƣıƣtı.

– Yok, bu da esası degil, – Şerifov tişleri arasından.

– Olmasa, senin esas saydıñ nedir o? (40)

– Mektüp, mektüpten haberiñ varmı?

– Var. O adamı it yuvasına sokıp ƣıƣardıkız, Seydamet, ayıp degilmi sizge!

– Milletçileriñ, halk duşmanlarını ƣorçalaysın, Smail, İdris ocanın kim ekenini bilesiñmi? (45)

(5)

O milliy fırƣanın azası. Balalarımızğa “Ant etkenmen” ni ögrete, yırlata.

Şerifov söylegenlerinin doğruluğını isbatlar kibi yumruğını tizine urdı. Ƙonakbay kendisini uygunsız alda is eterek, ƣıbirdamay otura ve közlerini (5) köydeşinden almay. Oña baƣƣan sayın açuvlandı, beñzi soldı. O, söz – dava ƣıƣmaması için meseleni nasıl añlatacađını bilmedi.

– Alla – Alla, Seydamet, öyle şeyler ayتماğa nasıl tiliñ vardı, – dedi o taaciplenip. – Duyam, sen mese- (10) leni biraz ƣabartasıñ. İdris balalarımıznıñ birinci ocası. Doğru, benim daa mektep ƣađına yetken evladım yok amma, ađamnıñ, eñiştetniñ var. Zaten ocanın günahı nede? Öz halkını sevgenindemi?

Temet reiske kinayeli baƣtı. Şerifov degeninden dön- (15) medi.

– Biz sınıfıy duşmanlarnen amansız küreşmek kerekmi! – dedi.

Onıñ ƣırayı ƣızargan edi. Bir tosat aldına baƣıp oturdı. Betiniñ iç bir müçesi areket etmey edi. Ev (20) saibini ƣandırıp olamaycağına emin olsa da, ƣuvetine, mesul vazifesine işandı. Köydeşini ƣorƣuzmaƣtan da vazgeçmedi. Reisniñ tenbilevine Temetniñ ƣandırıcı delilleri bar edi.

– Bir adam aƣƣında nasıl fikirde olsañ ol, tek (25) onıñ ayatına ƣast etme! O, ömür – billa üstüne kir olup ƣalır.

– Sen ne, Smail, Sovet ükümetini begenmeysiñmi?

– Öyle demeye senin iç de aƣƣıñ yok. Eger men Sovet ükümetini begenmegen olsam, yigirminci senesi (30) beyazlarğa ƣarşı küreşmez edim.

– Zamanlar deñişe, insanlar da deñişeler, Smail, – dedi Şerifov, suvuğan ƣaveyi içip. – Memleketimizdeki siyasiy küreşten ƣete ƣalasın.

Temet indemedi. Köydeşiniñ lafnı başƣa tarafƣa (35) burması, onıñ keyfini bozsa da, o bu ƣıƣımsız vaziyetten ƣurtulmaƣnıñ yollarını ƣıdırdı. O öyle aylanƣıƣlı, mürekkep edi ki, sanarsın ƣıtırmanlı ormannı añdıra edi. İnsanlarğa nefret ile baƣmağa alışƣan, nezaket ne ekenini bilmegen böyle kütür adamnen (40) nasıl añlaşıp olursın! Şerifov bütün aƣsızlıƣlarını özünde toplanan insanlardan birine beñzey edi.

– Duşman degende sen İdris ocanı közde tutasıñ-mı? – dep soradı ev saibi.

(6)

Reis başını tik köterip külerek, eñsesini ƣaşıdı.

– Bir o degil, yat unsurlar ƣoƣlar, - dedi o boğula - boğula, – bunu saña, Smail,

anlatmanın aslı aceti yok. Bu sebepten o mektüpni başkaca, siyasiy ce- (5) etten tutamaklı etip yaından yazmak kerek olacak.

– İç anlap olamayım.

– Anlamamağa anda ne var!

– Bu gunahsız adamlarğa iftira atmağtan olur edi. Men yalan yazmağni boynuma alıp olamayım. (10)

– Er alda tüşünip bak Smail ondan başka sen nalog tölemekten kaçınıp, sürüdeki koylarını, yıldıdaki eki atıñni gizley ekensin. Bizge signal tüşti. Eger doğru olsa, vallay, başıñni belaya oğratırsın, dep korkam. (15)

– Sen benim kaydımı çekesinmi, Seydamet! Sağ ol!

Temet bu yalan sözleri eşitip, tekmiş şaştı. O eyecannen yerinden atılıp turarak, oda içinde dolandı ve tınçlanıp olamay, kene yerine kaytıp oturdu. (20)

– Sizge ne tüşkeninden haberim yok amma, devletten iç bir şey gizlemeyim. Episi anda, sürüde, teşkere bilesiniz, at ise mende yok, – dedi dudağlarını yalap. Reis özü için biraz kelişmegen suretini uzatmak istemedi. O, turmağa azırlanır kibi şamarlarını biri- (25) birine urdu da:

– Aş – suv için sağ ol, Smail! – dedi ve sofraya başından kalktı.

– Aş olsun! – dedi konağbay musafiri közlerinden özgarıp. (30)

Temette bu subetten bir suvuqlık, titislik kaldı. El – ayağı kaltıradı. Şerifovda İdris ocağa beslegen düşmanlığın kaydan kelgeni ağızda tüşündi. Akılğa iç bir şey tüşmey edi. Filcanları yığıştırğan, sofranı sürken apayına tikilip baktı. (35) Onı közlerinde terin keder, kaygı saklı ediler. Ona öyle keldi ki, Müzeyen er şeyni eşitken, aradaki davanı kerginliginden tamamı ile haberdar edi. Ebet, o reisin merametsizliğini, kimseni acımağanını bile edi. Temet apayında özünün göñül alıcısını taptı. (40) O, efkarını dağıtacak olup, yerinden kalktı da, tuvar arana doğru adımladı. Kaşka sığırın arkasını, mañlayını kaşığalap, aldına bir basım piçen taşıladı. Hayli vakıttan son azbarğa çıktı. İşnen meşgul olmağa istegi yok edi. Azbardaki kütük (45)

(7)

üstüne oturdu. “Meni karmasına ilindirip, oyuncakka çevirecek ola. Onı degenini yapacak olsa, kabatsız adamlarğa iftira atacağın. Bu mümkünmü? Ya vicdan kayda? Pezevenk, vatana sadıqlığını, sevgili, insanların takdirinen oynamakta köre. Sen, (5) asabam, bugünkü al – evalıñnen kabaatlenmek istemeysin, ep yukarı köterilecek olup tırışmasıñ. Er keşke baş olmak hususunda tüşünesin. Buña irişirsinmi, yokmı, bilmeyim, amma dünya merdivendir, degenler. Em çıkarsın, em tüşersin. Menliğin saña yuku ver- (10) mey, cümle alemni yutacak olasıñ. Sonu hayır olsun! Etrafındaki öksüz balalarğa bir bak. Olar da külmek, şenlenmek, aşamak, içmek iste ediler. Er şeyden marum kaldılar. Bu işte semin de koluñ var. Evlatlarını tüşün. Dinsizliğin ağğından imansız (15) keke, degenler. Sen o künni ille köreceksin”.

Şerifovni reislilik etkenine üç yıl tolmasa da, “halk düşman”ları, “milletçiler” dep, köyden on eki adam alındı. Ayağından çarık çıkmayan, potik ne ekenini bilmegen, ömür boyu yımşak töşekte yatmayan ço- (20) ban oğlu çoban Cantay da düşman, milletçi olğanmı? Yedi bala yollar içinde kaldı. Bir tilim ötmekke, cartı şana muhtaclar. Köyde aklıktan, ezziyetnen kan kışkan balalar azmı? Olarnı tüşüngen de, kaygırğan da yok. Halkın seadetini kimse tüşünmey. Tek düşman- (25) ları kıdırmağnen oğraşıla, Şerifov, reis olarak senin başka kaygıñ yokmı?

– Ne oldı saña kıbırdırmay oturasın, işten – küçten vazgeçtin, – dedi Müzeyen.

– Tokunma maña, biraz tınçlanayım bir kün saña (30) er şeyi aytıp anlatırım.

Er şeyni...

Müzeyen boş kópkanı cıllı suvnen çaykadı da, sığırını sağmak niyetinen aranga taba yönedi. Temet öyle asabiylendi, öyle eyecanlandı ki, az kaldı açuvını alayından alacak edi. Sonra, bütün günahlarının asıl (35) sebepcigi reis ekenini anlap: “Ebet, günahkar tek o, reistir”, – dedi dudakları arasından.

Bundan beş ay evel, Temet Cuma künu, bismilla, dep turganda eşitken birinci sözü, İdris ocanın kapatılğanı akkındaki haber oldu. O bunu bilmek is- (40) tep:

– Kimden işittin? – dep soradı apayından.

– Sığır aydağanda kadınlar laf ete ediler, – dedi

Müzeyen. – Yarı gecede alğan ekenler.

Temetnin çırayı ağardı. O, facianın erte – keç (45)

(8)

olacağını bilip, oña maneviy ceetten azırlangan olsa da, şimdi eşitken hayırsız haber onı tekmiil ayaktan yıktı. “Başımız beladan ayınmay” – dedi de, ayakları túbüne baqtı. Bayağı vakıttan beri keçirgen azapları onı onı tamamı ile töñüldirdi ve sinirleri kemane (5) telleri kibi tartıldılar. Artık tegin otırp olamay edi. Turıp, bir baş İdris ocanın evine ketti. Tamillanın göñülini kötermek, ağır dakkalarda oña keñeşçi olmak istedi. O, Tamillanı ağlap oturğan alda rastketirdi. Zavallı kadınının közleri ağlavadan kı- (10) zargan, keñ mañlayı çembernen bağlangan edi.

– Kelgende yarı gece avğan edi, – dedi Tamilla, - Seydamet ağa da olarnen edi. Közlerime bile tikilip baqmadı. İdrisnen sert – sert laf etti. Dostları yazğan mektüplerinin episini, anamnın kıranını, İdris- (15) nin bir kaç kitabını toplam alıp kettiler.

Temet ne aytacağını bilmedi. Başını aşağı alıp otura edi. Betindeki kızıl lekeler ep koyurdılar.

– Sen, Tamilla, kederlenme, – dedi o, niyet – İdris melaïke kibi adam. Onı anda çok tutmazlar, çıka- (20) rırlar.

Ancak o buña tamamı ile emin degil edi. Tamilla közlerinin yaşını silip:

– Sağ ol, Smail, – dedi, - Seydamet ağa da men onı kırtarırım, dedi. O, yarım saat evelsi mında edi. (25)

– Şerifovmı? İnanma o mınafıkka. Seydamet dini-imanı olmağan adam. İdrisni kıpattırğanlardan biri de odır. Azbarına kıoyma onı!

Endi kaç kündir Temetnin ne yüregi tınçlana, ne de tamağından aş keçe. Yaralangan bödeneye oşap kaldı. (30) Kimsege derdini açmay. Kolhoz anbarına kıpalıp, ses-sedasız, tena – tena, kimsege kışulmadan, anda buluna. Paķıl kibi bugün mal almağa kelgenler de, deyerlik olmadı. İdris ocanın kıpalması içi – bağrını yakқан edi. Şerifovğa canı pek ağırdı. Onı körmege közü yok (35) edi. İçinde öpke dalğası kıozgaldı. O accı bir duyğuga çevirilirken, Temet bunu reisten gizlemedi. Bu saada Şerifovda borclu kıalmadı. Olar bir yipte oynap olmağan canbazlar ediler. Lakin Temet vicdanlı, ar etmege bilgen adam aluvnen, Şerifov ise edepsizligi- (40) nen, namussızlığınen biri – birinden fark ete ediler. Köy şurasının reisi künci acetçi edi.

Bugün bu eki adam tesadüfen, tükán öğünde kene kıarşı – kıarşığa rastkeliştiler. Reis bir de – bir şeyge manaçık etip bu kıörüşüvden kıaçınmak istese de, çare (45)

(9)

olmadı. Köydeşi dos – doğru oña taba adımladı. Lafnı da birinci olup o başladı. Davuşı sert edi.

– Olan, Seydamet, – dedi o yakın adamına hitap eder kibi, – anavı Mömine ablayı aslı acımayışın, evet. Basa – bas nalognı şışirtasıñ. İnsanlığın yok seniñ! (5)

– Nasıl nalog o? – dep soradı reis.

– Nasıl nalog olsun, bağçadaki meyva teregi olmasa da, o ğaripke terekleri var dep, nalog urasıñ.

– Er kesniñ tölegen nalogını o da tölemek borclu.

– Niçün er kesniñ! Çavuş Ramazannen o kadınını (10) bir etmek olur mı?

– Men birevniñ aqılınen iş körmeyim. Mende instruksiya var.

İnstruktsiyanı kimler yaza, ya sen, ya da men. Lakin insanda insaf olmalı, insaf! Sen o instruksiyanı adam- (15) lardan üstün köresniñ, ğaliba.

– Seniñce men enķastan yapam, öylemi?

– Doğrusını aytacak olsaķ, öyle!

Şerifovniñ keyfi tek mil bozuldı. Erte olsa da, idarege taba adımlarken, yol boyu köydeşinen nasıl etip (20) açuvını almaknı, onı cezalamaknı oylandı. Türlü hurnazlıklar kıdırsa da, tapamağanından azaplandı, içini çekti. “Zararı yok, sen bu sözleriñ içün kanun ögünde cevap verirsniñ”, – dep somurdandı. O, idarege kelgende, Vacip emce bağçadaki çeçeklerni suvara edi. (25)

– Seydamet, ķardaşım, ne öyle erte turdıñ, gece yuklap olamadıñmı, yoksa? – dedi Vacip emce.

– Aķıkaten de, Vacip aķa, yuklap olamadım. Töşekte sabağace aylanıp çıķtım.

– Olıcıdır, ķardaşım, inanam, – dedi ķart si- (30) pirtkisini ısrarlı sallap.

Reis sonķi aftaları raatsız keçirdi. Temetke açuvıbüyük. İş odasına kirip deyerlik yerinde oturmadı. Eyecanlanğanından artına – öğüne dolandı. Sekretarnıñ ketirip masa üzerine taşlağan kağıtlarını bile közden (35) keçirmekni aqılına ketirmedi. Sonra, birden başını köterip, sekretar yaştan soradı.

– Şükür, Temetniñ bizge borcu varmı?

– Yok, episini töledi.

Köydeşine tiş kayradıķķa amma, ķabaat- (40) lamaķ içün bir türlü sebep tapıp olmadı.

Latif bugün başına büyük bela kelegecini aqılına dahi ketirmegendir. Babası onķa hitap etip:

– Bugün benim yerime ķalacaķsniñ. Er şeyge köz

(10)

ķulaķ ol! Bağķalarķa insandır, ayvandır kirmesin, – dedi. – Saķın yuklap ķalma!

Bala kuvanğanından bir ayağı üstünde oynadı. O, kimerde babası yerine ķaravullıķ ete ve kendisini bala degil de, endi büyük yigit zan ete edi. (5)

Ortalıķ tınlıķ ve saķin edi. Yalıñız çırcırmazınler çırılday, hafif yelçik deñizniñ tıñ şuvultısını, tuzlu ķokusını ketirip iñlemekte. Bala şırıldap aķķan arıķ yanında oturıp diñlendi. Avada keskin nane ķokusu bar edi. Ortalıķ tamamı ile ķaran- (10) lıķlaştı. Latifniñ yanında ayaklarını uzatıp yatķan Kokman ķulaķlarını tiklep ğırıldadı. Turacaķ olup başını yukarı köterdi. Bala köpegini sıypap, piyazlap yavaş, lakin katıy bir davuşnen: “Kokman, yat!” – dedi. Köpek söz diñlep deral tındı. Kaç daķķalar kıbır- (15) damay yatķan son, birden sıcrap turarak, avuldap özen taraķķa çaptı. Birazdan teķrar arıķ yanına kaytıp keldi. Bu arada kaydandır ayak tapırdıları, fısıldılar eşitildi. Kokman bir daa közden ğayıp oldu. Beş – on adım kenarda, bera terekleri arasında kölge köründi. O (20) yata – tura, bekley, köpekni tomarnen şıbalay, sonķa pısa berip, balıķķı kayıķlarına doğru adımlay edi. “Balıķķlardan olsa

kerek, – dep oylandı karavul bala, – keç maalde kim ola bilir. Şübeli adamğa benzey”. O, belgisizni izlemeğe karar berdi. (25)

Belgisiz kıora artına saklanıp, tekrar közden ğayıp oldı. Birazdan o taşöl kenarına kelip çıktı. Endek içine yatıp bekledi. Kokman avlap onıñ artından kalmadı. Latifniñ esaplağanına köre, belgisiz armut hırsızlığına degil de, başka meramnen kelgen. Er alda, (30) ne yapmak istey o? Bala için bu sır olup kaldı.

Yarım saat kadar vakıt keçti. Belgisiz adam çabik adımlarnen atlap, yolını o bir yağında peyda oldı. Kım üzerine uzandı. “Yuvunmağa ketemi, yoksa? Yoo-ok, kayıklardan hırsızlaycağ malları olmalıdır”. (35)

Sağda, ambar yanında Kokmannıñ davuşı kıoptı. O de ögge çapa, de artına çekile, epkinliknen belgisizniñ üstüne atılıp, iddetnen avulday edi. Köpek kaç kereler bu adamnıñ balaklarına yapıştı, çekeledi, ştanını yırtıp da aldı. Latif ayak davuşları eşitile- (40) sin dep, kumlı yalıdan ketti. Anda – kolhoz ambarında yakarlık, balık avı, yelkenler, arkanlar, kıatran metiyleri, benzin saklı edi.

Bala ambar tarafkıa çapқан arada, Kokmannıñ accı – accı vayıldısı onı bir an toktamağa mecbur (45)

(11)

etti. Akılına, köpekni pıçağnen urğandırılar, değen şey keldi. Son, er şey tındı. Demiki adam ambar karavulı yanında peyda oldu. Latif iç bir şey eslep olamay, artına kayıttı. Ambar taraftan şişe, stakan davuşları, sarguş adamlarnıñ lafları eşitile edi. Aradan bir saat (5) kadar vakıt keçti. Birden küçlü patlav yerni – kökni sarsıttı. Ambardan kökke allı – yeşilli ateş alevi köterildi. O ketken sayın alevlene, patlay, çıtırdıy edi. Çevre – çet kındüz kibi aydınlandı. Ateşniñ er şeyni yakıp viran etici yalını kenarlara atıla, yolunda ne rastkel- (10) se, onı yakıp yok ete. Ambar yanında gür ösken badem teregi, kıavak ağacı bar edi. Olar bir saniye içinde yanıp bitti, yalnız kıorlanıp, tüten turğan kevdeleri kaldı. Benzinnen kıarışқан taş – toprak, yanmakta. Bala ambar tarafkıa çaptı. (15)

Belgisiz adam ala daa artından kalmagan Kokmannıñ izlevinden özüni kıurtarmak istep, onı taşnen kıuvmağa tırıştı. Köpek duşmanından sakınıp artkıa çekilgende ateş yalını üstüne avdarıldı. Ğarip ayvan vayıldı kıoparıp, tükleri yangını alda, etrafına ay- (20) lanaberdi. Çapkıalağan sayın alevlendi. Fığan kıopardı. Er şey öyle apansızdan oldı ki, Latifke deral yardımğa barmak imkanı olmadı.

Birazdan Kokmannıñ accı vayıldısı da kesildi, özü de közden ğayıp oldı. Balanıñ yüregine bundan (25) teren ağrı, sızlav kaldı. O, ambar tarafkıa çapқан arada birden köydeşi – ambar karavulı Sarı Ğafarnen Çıllık Ametni rastketirdi. Olar yangını kıöndürmek için areket etseler de, ayak üstünde zornen tura, laflarında da bir hucurlık bar edi. Bu arada er ekisiniñ urbaları (30) yanmağa başladı. Latif ne yapacağını bilmedi: ambarnı kıöndürsinmi, yoksa köydeşlerini kıurtarsınmi. O, köydeşlerini kıurtaracak olup, öz urbalarınıñ yangınını da duymay kaldı. De Sarı Ğafarğa, de Çıllık Ametke yapıştı, üstlerine kıopқанen suv tökti, (35) fayda bermedi. Olardan yanık kıokusu kele edi.

Sarı Ğafar areketsiz yata, zornen terenden nefes ala edi. Latifniñ de kıolları yanıp acıtmağa başladılar. Çıllık Amet deñizge çapıp, kendisini suvğa atқан. Öyle de kıurtulğan, lakin yaraları fena edi. Latif ise (40) çaresi olmağanından, aman suv tolu kıopkıağa atıldı, kıollarını onıa batırıp – batırıp kııkardı. Tekrar köydeşiniñ yanına keldi: “Ğafar ağa! Ğafar ağa!” – dep, onı kıöterecek oldı. Ondan ses – soluk kııkmay edi.

Ortalıkını sakin tınçlık bastı. Tek ateşniñ çı- (45)

(12)

tırdap yangını, çapğaçıqlarının kaygısız şuvultısı eşitle edi. O dalğaçıqlar “Ğafar ağa! Ğafar ağa!” degen sözlerni ta uzaklarga alıp kete ediler. Bala bir kaç adım ögge süyreklendi. Araretti dudakları çatladılar. O, ıñranıp öz başına söylendi. Köküsini ağır (5) bir yük basa, boğa edi. Közleri torlandı. Em deniz, em bağçalar, em de kumlu yalılar bir saniye içinde baş aşağı çevirildiler.

Karanlık ep koyulaştı. O, Sarı Ğafarın cesetini de öz içinde gizledi. Ğuya onı adamlardan künley (10) edi.

Latif deniz yalısında köydeşlerini kurtarmak için çekişken arada, köyde, Temetniñ azbarında davuşlar kıptı. Ev saibi yatқан yerinden kalkmay, apayından:

– Laf etken kim? –dep soradı. (15)

– Smail, tur, yangın! Kolhoz ambarı yana!

Müzeyen em söylene, em de çardaқта çapkalay edi. Temet eşitkenlerine birden inanmasa da, tüb urbalarinen tışka çıktı. Azbarda komşusu Bekir Şamil tura edi.

– Yangın! – dedi o, – Yür, kettik! (20)

– Şimdi, çarıkларımı keyim de...

Deniz yalısı ateş – alev içinde edi. Temetnen Bekir yangın ambarğa kelgende, köyniñ bütün cemaatı anda edi. Er kes areketke keldi. Ses – sedadan yer, kök titremekte. Adamlar küçlerine, iktidarlarına köre yangını sön- (25) dürmege tırışalar. Çetten seyir etken tapılmadı. Temet arıktan suv taşıp, yangının en koyu yerine atıldı.

– Olan, Smail, ateşke yakın barma, – dedi Bekir, – urbalarınızı yakarsınız!

Er ekisi de eyecanlı, kasevetli edi. Olar toktav- (30)duvar bilmey çaptı – çapkaladılar. Amma yangının sonu görünmey edi.

– Kaşларımı çirkittim, – dedi Temet kolundaki lomnen yanıp küygen, karargan ağaçları urıp yerge tüşürerek. (35)

Bu arada Temetniñ yanına Şerifov kelip kaldı. Reis küyelengen kollarını o yakğa – bu yakğa sallasa da, ateşke yakın barmamaktan kaçına edi.

– Nasıl, nasıl oldu bu şey? Etrafta rakı şişeleri, stakanlar. Sarı Ğafar da sarguş edimi? Ya Çıllık (40) Amet ne merammen keldi bu yerge? Bu, teşkilatlandırılğan cinayetke beñzey, Üsein! – dedi o kolhoz reisine ilave etip.

“Abdal, mandabaş”, – dep söylendi reis göñsüzlenip. O, açuvdan patlayacak derecede kelse de, inde- (45)

(13)

medi, başını aşağı alıp adınlandı. Karamannın telaşlanması başkalarına da tesir etti. Közlerini akeytip turğan Bakir Şamil bir an toktadı, nasıldır dualar okudı ve avuçlarının betini sıypap:

– Sargışlık belası, – dedi. (5)

Şerifov onı sögecek oldu. Karamandan çekinse kerek, sögmedi, lakin oña açuvlu bakıp aldı. O, daa ses-şamataları kesilmegen adamlar arasından atlap, yol yakasına cönedi, yerde yatқан ağaç parçasını köterip aldı.

Çıllık Ametni deniz yalısından tapıp, arabğa (10) koydı ve hastanege alıp kettiler. O, esini coyğan edi. Öyle de özüne kelmey, fani dünyadan ketip, közlerrini ebediy olarak yumdı.

– Burunımızniñ tübünde cinayetçiler yuva kurganlar, haberimiz olmadı, – dep mırıldandı Şerifov. Bu (15) accı sözlerniñ kimge ayt ekenini kimse anlamadı. Yalnız Temet bu lafları öz adına kabul etse de, yangını söndürmeknen ağraşkanından, reisnen davağa tutunmakni şanına sıgdırmadı. Bunı kendisi için aşşalık dep saydı. Dudaklarını ağırğance tişle- (20) di amma, tınçlanıp olamay edi. O,

yanınıçık ağır hastalıktan ayınğan adam kibi can çekişe ve bu azaplardan kurtulmağın çarelerini kıdıra edi. Şerifovnen söylenmek degil, oña bakmak bile istemedi.

Adamlar ne kadar tırıssalar da, yangını söndürüp (25) olamadılar. Er şey yanıp bitti. Etraf taş – toprak, suv içinde edi. Yorgun adamların kölgeleri tenbel – tenbel arekette ediler. Biraz kenarda, pelit ağaçları túbünde Sarı Ğafarın ceseti yata. Üstüne yün çekmen taşlanılğan. Köydeşleri ölünin başı ucunda eykel (30) kibi katıp kaldı ve dudaklarını kıbırdatıp, yavaştan fısıldadılar.

Temetnin bütün fikirleri Şerifovda edi. Reisnin beti semizlikten, raat ömürden degil de, sinirlerinin kozğaluvından, içki duygulardan kızargan edi. Temet (35) bunu yangın ağaçların yarığında esledi. Reis köydeşinen köz – közge körüşmekten kaçına ve közlerini kayda gizleyceğini bilmey edi.

Bir atlı araba kelip, arık yanında toktadı. Ölünü piçen töşelgen arabaga koydılar. Erecep ağa telbev- (40) lerni koluna alıp, kamçısını avağa köterdi. “Aydı, no – no!” – dep bağırdı. Araba taşlı yol boyu akırdın – akırdın ketti. Yangın meydanı yavaş – yavaş adamlardan boşap tenalaşsa da, yanıp siyargan ağaçlar ala daa tütey ediler. Şerifov arabadan eki adım artta yüre. Kollarını (45)

(14)

arkasına alğan, kumral kalpak kiygen, başını egiltken. Çeresi de allana, de küskünleşe. O, bir an başını köterip, etraftaki adamlarğa tılsımlı nazar taşladı. Közlerine kene Temet ilişti. Onın kaviy adımlarnen yürmesi, kendisini gayet sakin tutması reisni daa ziyade(5) açuvlandırdı. Zıtına bastı. Onı şübeli bakışnen özgardı. Dudakları zornen kıbırdadılar. “Mına, hurnazlık kayda. Kopyayma zıpkın, cezağın bulursın. Senin işindir bu!” – dep mırıldandı öz başına. Bu yerde Temetnin ne sebepten kopyayacağını anlamak (10) kıyın edi. Belki Şerifov şay olmasını istegendir. Yok, o ciddi tavurnen, sanki tutulğan hırsıznen laf etken kibi söylendi. O, em tüşündi, em de kolunu arkasından alıp, manlayı terlemese de, onı eki kere sıypadı. (15)

Köy sakinleri geceni ayak üstünde keçirdiler. Yuklağan adam olmadı. Yangın, Sarı Ğafar ve Çıllık Ametnin ölümlelerinden bağli vakıalar, emiş – demişler er kesnin ağzında edi. Bazıları olup keçken vakıanı kabartıp, özünden de koşıp, yaldızlap ayta. Te- (20) metnin yapkan garezlik işidir demekten de kaçınmay ediler.

Arası çok keçmedi, er şey unutulğan kibi oldı. Yalnız bir yanık kaldı. Aқиқatta ise unutulğan bir şey olmadı. Şerifov bunu iç de aқılından çıkarmadı. (25) “Yangını tek Temet teşkilatlandırgandır”, – dedi. Özünün aқlı ekenini isbatlamak için o yalandan da, uydurmalardan da, iftiradan da kaçınmadı. Atta insan taқdiri bile ortağa koyulğan edi. Kolhoz reisi Karamannen bu saada bir kaç kereler subetleşti. Teftiş ola- (30) cağını evelden anlap, ambarnı enkaştan yaktırdı demekten taymadı. Pek çok deliller ketirdi. Olarğa inanmak kıyın edi. Karaman bunu isbatlamak kerek dep, baş kestirse de, Şerifov onı kandırmağa tırışıp:

– Yangının özü, eki adamın ölümü cinaiy (35) işni isbatlay, – dedi. – Bu saña, baña atılğan taşlardan biri. Sınıfı duşman yuklamay...

Karaman ağızını açmadı. Incınuvnen Şerifovğa baқtı. Ondaki vesvese öyle artkan edi ki, o er şeyni yakıp – yıkıcı kaba bir kuvetke çevirilmege azır edi. (40) Karaman yüzünü kenarğa çevirdi.

Niayet, bu işni teşkermek meselesi mahsus teşkilatlarğa avale etildi. Temetnin başı üstünde kara bulutlar üymeleşmege başladılar. O, bunu özü de sezdi. Ambar müdirliğinden çıkargan ediler. Bağçalarda çalıştı. (45)

(15)

Atta brigadirlikni bile işanmadılar. Bir de – bir işnen idarege kelse, hadimlerinin suvuk, titis çıraylarını köre ve köydeşleri arasında özünü yat adam saya edi. Şay etip bir kaç afta daa keçti.

Fındıklı köyünün küzü birden, beklenilmeden (5) keldi. Bacalarda boran aç kaşkı kibi uvladı, pencereler açılıp yapıldılar. Temet ne kadar tırışıp baksa da, pencereni kapatıp olamadı. O, denizni şapırıp – kuturğanını, epkindi dalğaların kumlu yalıga kelip urulğanlarını seyir etti. Yakın zamanlarda den- (10) izni böyle ökte mli körmegen edi.

Ortalık çı m – çırt. Müzeyen daa yuklamay edi. Birden köpek avuladı. Ayak tapırdıları, fısıldınen laf etken insan sesleri eşitildi. Kadın buğa emiyet bermedi. Komşular musafirlikten kaytadırlar belledi. Koca- (15) sını da uyantmadı. Çardağnı tahta parmakları arasından azbarğa köz taşladı. O, bir kaç adamnı evlerine taba doğrulğanlarını kördi. Kene kulak asmadı. Bütün tüşüncesi, kaygısı yuklap olamay, şınşıklap turğan kızçığında edi. Kimdir birisi: (20)

– Müzeyen! Müzeyen! – dep bağırdı. Bağırğan köydeşi, köy şurasının katibi Şükür Osman edi. Kadın taacipke daldı, raatsız yüreginde korku kıgılçımları asıl oldı. “Niçün akeyimni değil de, meni soradılar? Zaten bu hınzırlarğa yarı gec0ede kim kerek olup (25) kaydı?” – dep soradı özü – özünden. Tekrar kadının adı nı çağırdılar.

– Müzeyen korkma, bu benim, men, Şükür Osman, Smail ağam evdemi? Kadın ayakka kalktı. (30)

– Evde olmay kayda olacak, yuklay, – dedi titrek davuşnen.

– Uyant, çıksın çardağka!

Temet laflarını eşitip uyandı ve tüb urbalar n en çardağta peyda oldı. (35)

– Şükür Osman Seni soray, – dedi Müzeyen.

Temet tek şimdi alel – acele urbalarını üstünesoğtı da, çardağ kapını açtı. Köydeşinden başka kene eki adam içeri soğuldılar. Temet olar nı deral tanıdı. Kündüz idarege barganda, azbarda dolana ediler. Musa- (40) firler rayondan kelseler kerek. Areketlerinde bir hucurluk bar edi. Adamlar n en isteksiz laf ete, kaçına, çerelerinde kibbarlık sezile.

Kelgenlerden biri, uzun yazlık palto, kök kalpak

(16)

kiygen mıyıklı adam içeri kirgeninen, evini tinteceklerini aytıp, arkadaşına köz kım dı. Töşek – yastıklar, sandıktaki urbalar, basmalar ev ortasına köterilip atıldı.

Tasıldılardan, kaba laflardan uyanğan balalar, oda- (5) nı köşesine sıyıkıp, korku, acizlik tolu közçiklerini tanış olmağan, sert çıraylı emcelerden almay ediler. Mıyıklı emce Temetnı ortancı oğlu Niyazi içün mağara köpçeklerinden yasalğan arabaçıkka basıp, onı çil – parça etip taşladı. Bala ökür- (10) ökür ağlayarak, mıyıklığa öyle bir incıuvnen, bala nefretnen baktı ki, insaflı adam içün bu ölümden de beter edi. Lakin balanı közyaş tökip ağlavı emceğe zerre kadar tesir etmedi. Büyük oğlu Server babasından ayrılmay, o kaysı odağa kirse, onı peşinden kal- (15) may edi. Balanı babasına sadıklığı mıyıklığa yaraşmadı. O, Serverni bar kuvetinen itep:

– Ket, ket bu yerden! – dep cekirdi. Server ne ağladı, ne de bir yakka ketti. Akıllı, ziyrek közlerinin mıyıklığa baktı. Babasının koluna yapışıp, er (20) şeyni aklıda kaldırmağa tırışıp kibi nazarını olarğa tiktı.

Niayet, evni ahtar – tönter etip bitirdiler. İç bir şey tapılmağan son, Temetniñ eki közlü avcı tüfeğini aldılar. (25)

– Azırlan, biznen keteceksiñ, – dediler oña.

– Qorqıp abdıramañız, dep tenbileli Müzeyenni Şükür Osman, – o eki saatke barmaz, kaytıp kelir.

Temet birer – birer balalarını öpüp, bir çift urbanı boğçağa soқты da, kelgen adamlarnen beraber odadan (30) çıktı.

– Babam kayda kete? – dep soradı Server. Balanıñ suali cevapsız qaldı.

Müzeyen adamlar artından çardağğa çıktı. Qaranlıқта insan kölgeleri zornen körüne ediler. Bir kaç (35) dağğadan son kölgeler de, ayak tıyırdıları da gayıp oldılar. Arada tek bir boşluq, ömürni kemirgen, berbat etken boşluq, manasızlıq qaldı. Müzeyenni adetten tış ağırlıq, yürek ağırsı, yañğızlıq eskence kibi eze edi. Ğarip kadın sakinden, ses – soluk çıkar- (40) madan ağlamağa başladı. “Eki saatten kelecük” degenlerine iç de inanmadı. Bıltır Qadır Osmannı ağanda da şay degen ediler. Şimdi o zavallınıñ kayda ekenini kimse bilmey. Mektüp de kelmey. Müzeyen Serverniñ başını sıypap, bağırına bastı. (45)

(17)

– Ağlama, oğlum, babanı mıtlağa kelir, – dedi onı tınçlandıracaq olıp.

– Kelecük deysiñ amma, özün de ağlaysıñ, – dedi oğlu.

Müzeyen indemedi. Laf etse, ağlağanı duyulacaq edi. (5) Dudaklarını sıkıp, areketsiz oturdı. Oqlunı piyazlap yuklatmaq istese de, o aslı yuklamaknı aqlına bile ketirmey edi. Ep babası aqqında tüşünip – taşındı. Balanıñ yaş, gunahsız qalbiy telçe – telçe olğan edi.

Temetni Acı Mambet üstanıñ tütün aranlarına ke- (10) tirip qapadılar. O, zift qaranlıq olsa da, köydeşleri Züdi ve Halilni davuşlarından tanıdı.

– Olan, siz de mında ekensiñiz de? Menden evel davranğansıñız, ebet.

– Aysa ne? Saña bir özünde can sıkısı olmasın (15) dedik, köresiñ.

– Evalla, evalla sizge.

– Seni de, meni de, kimseni tegin taşlamazlar, - dedi Züdi. – Menden ağan İdrisniñ altınlarını soraylar. Altın çarpsın onı desem, inanmaylar, açuvlana- (20) lar. Tamillanı kıynarlar, dep qorqam.

– O eriflerden er şeyni beklemek mümkün, – dedi Halil.

Accı tütün qokusından nefes almak kıynlaştı. Arannıñ keñ, ağır qapısı olsa da, pen- (25) ceresi yok edi. İçeride, köşe yanında eki dane tütün tayı, obalağan sııqlar, bir yerge obalanıp bağlağan temenler turalar. Sıçanlar bir divardan digesine vızır – vızır çapışa, tasırday ediler. Köydeşler sabağace yuklamay söyleşip çıktılar. Kimse ne (30) içün qapalğanını bilmey. Tek umutnen yaşay. Ey, seni umut dünyası! O kimerde insağa qarardan ziyade telaşlanmağa, ruhtan tüşmege imkan bermey. Melem kibi tesir ete.

Qapalıları saba tañ maalinde, köy sakinleri te- (35) ren yukuda ekende arandan çıkardı ve maşınağa oturtıp, rayon merkezine alıp kettiler.

Temet ne qadar tüşünip baş yorsa, qapalğanınıñ asıl sebebini öyle de anlap olamadı. Köy şurasında da bu aqta adam aqlı iç bir şey aytmadılar. Şura (40) ükümeti adamları qabaatsız yerde qapatmay, demeknen kifayetlendi mıyıklı. Temet çok vaqıtğace bu qaidege inanaraq, erte – keç kaytaracaqlarına emin olsa da, azatlıq küni kelmey edi.

Onı bar kuvetinen arqasından itediler. O, az qal- (45)

(18)

dı içerideki adamların birinin üstüne yıkılacak edi. Fakat yıkılmadı, özünü zornen tutup oldı. Son, hayli vakıt yıkılmadı, özünü zornen tutup oldı. Son,

– Bu yakka kel, Smail! – dedi birisi. Tanıdı, bu köydeşi Topal Üsein edi. Onı eki afta evelsi alğan (5) ediler. Temet oturğanları közden keçirdi. Adamlar arasından atlap, köydeşinin yanına bardı.

Ambarğa oşağan balaban bu oda mahbüslerden tolu edi. O, çürük kapıda, ter kokuy edi.

– Seni de boş bırakmadılar, Smail, – dedi Topal (10) Üsein.

– Züdi de, Halil de mındalar.

– Vay, anasını. Otur, mına bu yerge.

Boş yer deyerlik yok edi. Er kes biri – birinde sıyıkıp otura, yatkanda episi bir tarafına yata, çevirilmek ke- (15) rek olsa, episi bir kereden çevirile ediler.

– Niçün kapadılar? – dep soradı Topal Üsein köydeşinden.

Temet omuzlarını kaçıp, dudaklarını sıktı.

– Bir şey aytmadılar, – dedi. (20)

– Aşıkma, tezden anlarsın, – dedi mahbüslerden biri ösken sakalını sıypap.

Kapının kiliti ştırdap, o keş açıldı. Bu al Temetke bir şey anlatmadı. Diger adamlar eleslenip areketke keldi, yüzlerinden kaygı kölgeleri keçip, ne- (25) nidir beklediler. Yalnız Temet buña tabiiy al, dep bahtı. Aklına yaramay fikir kelmedi. Öyle mahbüsler bar edi ki, sorgu akimine çağırğanda korkanlarından bağıra, ırana, kameradan çıkmak istemey ediler. Daa bir soy mahbüsler bar edi ki, olar indmeden ayakka tu- (30) rar ve indmeden kameradan çıkıp keter ediler. Digerleri özlerini batırlar kibi alıp bara, sorgu akimi ögünde titremey, oña nefretten bakıp, yapmağan cinayetini bir vakıt tanımak istemey ediler. Temet bu soy mahbüsler sırasına kire edi. (35)

Kapıda peyda olğan bekçi ötkür davuşnen:

– Smail Temet barmı? – dep soradı.

– Var, men olam! – dedi Temet başını köterip.

– Çıkkın! – dedi bekçi.

Temet boğçasını alacak olup oña yapıştı. (40)

– Boğcanı taşla! – dedi bekçi.

Temet ögde, bekçi ise arttan kelip, uzun koridor boyu atlap azbarğa çıktı, solğa burulup, yer túbüne endiler. Kündüz olsa da, mında elektrik çırağı yana ve er yer, er bir köşe mezar tınclığını andıra edi. Kara derma- (45)

(19)

ntinnen kaplı kapıdan içeri atladılar. Bekçi bosağada toktap:

– Smail Temet sizin uzurınızda, kapitan arkaşa! – dedi.

– Yahşı, ketiniz, – dedi kapitan ve kolumu skemle (5) taba uzatıp: – Otur! – dedi Temetke.

Temet sahtlıknen skemlege yerleşerek, karşısındaki sarışın betli, siyrek saçları sol tarafka taralğan sert adamğa bahtı. Onı yüzü külmey edi. Kaşları tüyümçiklengen, andan titislik, suvuklık (10) keledi. O, nasıldır kağıtları okumağa başladı, uzun parmaklarından oları devamlı surette karıştırdı.

– Sen ambar müdiri ediñ, öylemi?

Temet başını sallamağnen soravğa cevap berdi. (15)

– Mayıs 21 gecesi, saat birde, kolhoz ambarı yangında sen kayda ediñ?

Kapitan oña kıyadan bahtı. Açıvlu edi. Közlerinde merametsizlik sezile. Temet o közlerden korkmadı. Sesi sakın ve kattı edi. “Men cinayetçimi, yoksa cinayetçi- (20) lerniñ kurbanımı?” – dep oylandı ve:

– Evde edim, – dedi eminliknen.
– Ne yapa ediñ evde?
– İşte pek yorulğanımdan , erte yattım. Yangın aķķında seslerni işitip uyandım. Sonra komşum Bekir (25) Şamilnen yangınını söndürmeğe çaptım.
– Saat on eki kararlarında seni deniz yalısında körgerler.
– Olacak şey degil, yalan. Men saat sekiz kararlarında ambarnı kapatıp, doğru evime kaydttım. (30)
– Yolda, cami ögünde Sarı Ğafarnı rastketirmedinmi?
– Hayır, rastketirmedim.
– Doğrusını söylemeysin. O senden kayda ketkenini sorağan edi. Sen oña bir sigarlık tütün berdin. (35)
– Ne vakıt olğan şey bu?
– İnkâr etme, bizge episi malüm. Meni, Şerbakovnı, aldatķan adam bir kün bile yaşamay, bilesinmi bunı!
Bugünkü sorğu çok devam etmedi. Temet er şeyniñ (40) yahşı bitkenine, fevķulade bir al olmağanına pek kıvandı. Onı döğmediler, kıynamadılar.
Kamera içi ter sasıy edi. Üsein emceden başķa erkes yuklamakta. Kerçek, köşede kimdir birisi inlemekte.

(20)

Diger birisi tüş körse kerek, sandıraķlay, bağıra, yalvara. Tına, soñ ağlay.
– Onı sifte urdılar, – dedi Üsein emce köşedeki adamnı kösterip, – saña tokunmadılar mı?
– Hayır, tokunmadılar. (5)
– Alla versin, çastıñ var eken.
Temet oturğan yerinde yuklap kaldı. Uzanmağa yer yok edi. Bayağı vakıt ayaklarını toplap oturdı, ağıрмаğa başlağan soñ, çaresi olmadı, ayaklarını yavaştan diger birisinin üstüne uzattı. O, teren yukuğa dalsa ke- (10) rek, duymadı, indemedi. Temet de biraz raatlık tapıp, bol nefes aldı.
Kimdir onı kattı olacak türtti, omuzına yapışıp ısrar ile silkedi. Kızlerini açıp baksa, bosağada bekçi turmakta. Temet oña inamsızlıknen, atta açuvnen baķ- (15) tı. Arķasında qarıncalar çapķalağan kibi keldi. Sanarsın o bu sefer dögeceklerini duya edi. Lakin abdıramadı. İster – istemez ayakķa kalktı.
Kene ahret sorğusu başlandı. Bugün onı pek urdılar. Kollarını artına kayırıp burdı, kelpedennen eki (20) parmağının tırnağını suvurıp çıkardılar. Kamerağa kaytıp kelgeninen Üsein emce kanlı parmaklarını körmese de, köydeşinin müşkül alından fena şey olğanını deral anladı.
– Urıp ezdilermi, tuvğanım? – dedi tişlerini ğı- (25) çırdatıp.
Temet yavluğın yırtıp, parmaklarını bağladı. Oña Üsein emce yardımğa keldi.
– Baķ sen bu işe! Ah, cinasirler! – dep söğündi o.– Adamnı saķatlamak, kardeşim, o pezevenklerniñ (30) zenaatı. Oña iç de ayretlenme!
Ertesine Temetni kene çağırdılar. Bu sefer kızlerine evela masa üzerindeki kelpeden ilişti. Olar oña dünki soracdan beri pek yahşı tanış ediler. Sağ kolunun eki parmağındaki tırnakları ala daa ağıra, ka- (35) nay. Üç kere bağlavnı deniştirdi.
Şşerbakov yüzünü ekşitip, kıyadan şu parmaklara köz taşıladı. Özünün üstalığına, becerikligine kıvanır kibi, mıyık astından yılmayarak, yazılı kağıtlarını aldına çekti. Pıştavını kınından çıkarıp, (40) masa üzerine, kelpeden yanına koydı. Şişman bedenini skemleniñ arķalığına taşılap, kerildi ve qarık sesnen:
– Soñ, ne qararğa keldin, kabaatıñnı tanıysın mı? – dedi. (45)

(21)

O, şay dedi de, sağ kolunu kelpedenge uzattı, Temetniñ bütün teni çimirdedi, cırayı ağardı, dudakları kaltıradı, onı adetten aşkın suvuqlık, nefretdeleleti sarıp aldı. Günahını boynuna almağnıñ özücina yet olsa da, ne çare... – Yok, bu çekişmeniñ, azap- (5) larnıñ sonu olacağını? Olmaycağ, galiba! Bareme bu zillet saibi mahlükniñ boğazına yapışıp, ya kurtulırım, ya da ölerim, – dep oylandı Temet.

– Ne indemeysiñ? Men ep bekleyim. Bizde seniñcina iy işiñe ait bütün malumatlar bar. Şçerbakov te- (10) gin oturıp olamay, ka taz başını sıypay, ka pıştavğa, kelpedenge tokunıp ala. Buña o tenbilev vastası, depbaksa kerek, Temetni korkuzmağa tırışa. Sorğu akimi ne kadar sert olsa, Temet o kadar sade, yımşak edi. Şçerbakov köylü balasınıñ bu kadar temilli, gurur- (15) lı olğanına şaştı ve bunıñ asıl manasını anlamağa istemey edi. Temet teren köküñ keçirdi. Oña söylenmek, suçlu olmadan özüni yok yerde suçlu tınımak pek kıyın edi. O başını tik köterdi ve sakın davuşnen:

– Men kabaatli degilim, – dedi ve bir sözde turdı. (20)

Kene kötek, kene kıynav... Bütün bular Temetke zerre kadar tesir etmediler.

– Bu yerde atıp öldürseñiz de, – dedi Temet, – söylegenlerime bir söz bile koşmaycağım.

– Gizleme, ep bir aytmğa mecbur etermiz. Çirkil- (25) gen kirkiklerini , kaşların cinayetçi ekeniñni isbatlaylar.

Sorğu akimi bir an sustı ve kağıtlardan birini Temetniñ aldına koyıp:

– Okumağa bilesiñmi? Ma, oku ve imza et! – dedi. (30)

Temet kıyış – konga ariflennen yazılğanlarını zornen okudı. Okuğan sayın beñzi soldı. O, er bir sözniñ, cümleñiñ doğru manasını anlamağa tırışa edi. Aşıkmadı, sabıren okudı. Şçerbakov sıkıla, sabırsızlana, amma beklemege mecbur oldı. Beş dağka- (35) dan soñ, Temet kağıtnı çetke itedi.

– Söylegenlerim doğru yazılmağan, – dedi ve imza etmekten red etti.

– Sorğu akimi yumruğıni bar kuvetinen masğa urdı, kızardı. O, sinirleriniñ kozğalavından kaltıray (40) edi. Söz davasından yumruk, tepme davasına geçildi. Temetni bir sutka buz kibi suvuk kamerada tuttılar. “Cinayetiñni tanısañ da, tanımasañ da sen kabaatlısıñ”, – dedi Şçerbakov.

Bundan soñ Temetke tokunmadılar. Tek yatқан kame- (45)

(22)

rasını deñiştirdiler. Yañı kamera kalın divarlı balaban binanın ikinci katında edi. Demir parmaklık keseklegen ufak pencereçikten içeri temiz ava değıl de, dert kire edi.

Züdi de mında edi. Körüşkenlerine pek kuvandılar. (5) Züdiñiñ beti, köz kapakları şişken, morarğan ediler. Soluk, zayıf edi. Tamilla Züdiñiñ apakaynen beraber eki kere aş, urba ketirseler de, ne kösterdi, ne de ketirgenlerini berdiler.

– Tanış adamların maña aytқанlarına köre, al- (10) tın kıdırıp Tamillanın evine eki kere barğanlar. Lakin tapmağanlar.

– Episi Şerifovniñ tepmesidir, Züdi! – dedi Temet.

– Men de öyledir belleyim. (15)

Tamilla korka – korka, sıkıla – sıkıla Şerifovniñ iş odasına kirdi. Odada reisten başka kimse yok edi. Kadın bosğa yanında toktap, kollarını kökreğı üstüne koydı. O, ipranğan, lakin temiz yuvulğan, çeçekli basmadan tikilgen anter kiygen, ayaklarında say (20) kaloşlar bar edi.

– Meni çağırğan ekensiniz, Seydamet ağa, – dedi o çekinip.
Şerifov kendisinin boy – postuna, mazallı bedenine tam zıt olğan ince sesnen, oturışına resmî bir kı- (25) yafet bermeye tırışırken şöyle dedi:
– Ebet, çağırdım, Tamilla.
Közleri kadının dızman ayaklarında dolandı. Son kökreklerine, betine avuştı. Niayet, başını aşağı alıp söylendi: (30)
– Bizge tüşken malumatlarğa köre, sizde saklı altın var eken, doğrumı?
Reis kağıtka nelerdir yazmağa başladı. Telefonga uzandı, bir daqqı söylendi, eki kere İdris ocanı adını tekrarladi, trubkanı yerine koyıp kerildi. Oda- (35) nı sukünet bastı. Kadın taaciplendi, korktı, ayaklarının kaltırağanını duydu.
– Nasıl altın o, Seydamet ağa, anlap olamayım. Bizde bir vakıt altın yok edi ve olmadı da. Ne aytқан olsalar, episi yalan! (40)
Şerifov ayakka kalktı. Tamillanın yanına kelip:
– İdris ocanı kapağan adamlar, meni kattı olaraq tenbiyelediler. İdris, altınımız var, degen. Eger yah-

(23)

şılıknen çıkarıp bermeseniz, olar em altınlarını kıdırıp tapar, em de seni kapatırlar. Reis yalan söylegeninden iç de sıkılmadı. Onı tabiiy al, dep saydı. Çünkü bu birinci kere degil edi. Adamnı aldatmak, kıynamak oña çibin öldürmekten de (5) kolay edi. Eger bütün bular ğarip kadına tesir etmez, o doğrudan doğru korkuzuvğa, cebirge kececek. Niyeti öyle, kattı.

– Olmağan altını kaydan alayım, Seydamet ağaçığım, – dep yalvardı kadın. Eger yalan söylesem, eki (10) balamnıñ hayırını körmeyim.
– Men saña inanam, Tamilla, inanam, yemin etmek kerekmey. Mına, men bu iftira mektübini yırtıp atam ve şu melunlarğa episini ayıp anlatırım.
Tamilla ağlamağa başladı. Tıgız omuzları yavaştan (15) kaltıradılar. Şerifov ise tek özüne kerekmegen ğağıtlarını yırtıp, çöplük sepetine taşıladı da, ayakka kalkıp, kadının yımşak omuzlarından tuttı.
– Tınçlan, tınçlan, Tamilla! – dedi o. – Endi var, balaçıklarının kaydını çek. (20)

O, sağ kolunen kadının boynundan ta baldırlarınace sıypap aldı. Tamilla köydeşiniñ bu arsızlığını begenmese de, onı tesadüfen olğan erkek nazlığı, dep kabul eterek, indemedi. Yavaştan kapını açıp, koridor boyu ketti. O, ömüründe iç de böyle uygunsız vazi- (25) yette kılmağan edi. “Birinci adım olsa da, ümütli, –dep tüşündi Şerifov, – yarın kene bu vakıtta ikinci adımını atamız. O, bayağı ciddiy olur. Şay da bir gün maksadımızğa irermiz”.

Ekinci künü Tamilla kelmedi. Şerifov açuvlandı (30) amma, kğa fena söz aytmaqtan kaçındı. Kollarını kökregine haçlap, dudaklarını sıkıp oda boyu dolandı. İşiniñ onaytlı bitecegine emliknen bakқан reis, ters bir areketnen öz kısmetini tepmek istemedi. (35)

Tamilla yalnız üçüncü künü üyleden son keldi. Keyfi yahşı degil edi. Lakin birinci künü olğan korkudan eser bile kılmağan. Er ekisi de lafnı neden başlayacağını bilmey, eki daqqı sustılar. Başta sözge reis başladı. Tıyıla, şaşmalay, de öksüre, de boğazi- (40) nı yımşatmak için suv içe. Onıñ hucur areketleri kadını biraz seskendirdi. Lakin o köydeşiniñ insaflığına bazana ve onıñ aqqında fena fikirlerden kaçınmağa tırışa. Yalnız Şerifov ayta, Tamilla ise isteksiz olsa da, onı dinley edi. (45)

(24)

– K r lmedi , kayda kald  ? – dep kar ıladı onu  erifov.

– Aytl  an k n  kelmek  art edimi yoksa? – dedi kad n.

–Yoo-ok,  art degil. (5)

Reis aradaki kerginlikni az da olsa, y   atmak niyetinen uzaktan k  ti.

– Bilem, Tamilla, sa a  dris ocas z ya amak kıy n. Ebet, o seni  koca . Kay ırmamak, on  rak dirine yan p – k ymemek m mk n degil.  drisni  yoklu ı (10) bizim i  n de b y k  ayıp. –  erifov yut un p, k rnazlı n n sust .  uya o da keder i inde edi. Sonra, kene  u sak n davu n n devam etti. – Lakin sen  imdi e  evela  z   a  ında, eki bala ı ın a  ında t   n mek kerek   . Sa a ya amak, evlatları n n kay- (15) d n   ekmek kerek. Bu, e  m imi!

On  s zlegenlerinde baba nasiat  bar edi. Amma Tamilla bu a inanmad . G zel, tatlı s zler altında aynecilik,  arezlik gizlengenini kad n pek yah ı anлай edi: “Balar m n  kay ıra, – dep f s ldadı o, – (20) can m, dey bak sen o a. Y re i ise a uv ve nefret n n tolu”. Zaten o t   ncesinde yan lmadı. Bu on  bo a, nefes almak n  kıy nla tır a edi.

 erifov ise nasiat n  ep devam etti. Merametli olma a t rı tı. (25)

– Men bilem, – dedi o, – sen a  – suvdan zamet  ekesi . Men   seinnen anлайt m, sa a yardım etmeye  arar verdik. M na bu ka ıtn  al da, yar n dos – do ru ambar m dirine var.

O, Tamilla a ka ıtn  uzatırken, e  kasta n ince (30) parmaklarına tok n p, yava ta n olarn  sıkt . Kad n k yde ine ciddiyy ve suvu  bak    att . O,  z n n  ık ms z vaziyette  al an n  anлайp, uzat l an ka ıtn  als nm , yoksa, almas nm , on  kesen – kes al etip olamay edi. Reis kad n n   a mal an n  duyd . Ta- (35)milla kar ısındaki adam a nasıl cevap bermekni k dırırken,  z n   ayrı – ihtiya iy alda bu adam n  tak dirine berilgenini eslemey olamad .

Ancak bundan  urtulmak yolunu tapamad . Bu on  bo a, eze edi. (40)

– Sen  ekinme, al! – dedi reis emir etici bir davu n n.

 ad n ka ıtn  al an n n, o a kıyadan k z ta ladı. Anda be  kilo un, bir kilo penir, eki kilo bakla, eki  alıp sabun yaz l an edi. K nd z kolhozda  ap   p, (45)

(25)

geceleri k yde lerine urba tikken kad n i  n bu osal yardım degil edi. Amma bun n nenen bitece ini de a ıl ndan  ıkarmadı. O, bu a ta t   nme e k r a edi. A ay   apal an son, Tamilla a da ocal k yapmak yasa  etilgen edi.  imdi adiy kolhoz ı olup ba - (5) larda  alı a. Zavall  kad n bundan da osal n  beklegeninden, bu a da raz  oldu. Ne  adar t rı  p  alı sa da, birini eki yap p olamad . Yan ız atn n toz   kmaz, degenleri do ru eken. Yoksull k, a lı n n m d hi  k lgesi on  er adımda izley edi. O, i ten kelip, (11) i eri oda a kirer – kirmez o lu Nusret n n  tmek istep o a taba  ap an n  a ıl na ketirse, sa ı tim – tik tura.  imdi bu ka ıtn  kaytars nm , yoksa al p, reis n n sa lı ına bir dua okus nm , bilmey edi. T   nd , ta ınd . S k l an ndan atta b t n bedenini sıca - (15) l k bast . Sonra, “ne olsa olur”, dedi de, ka ıtn  eki  at b klep anterini  cebine sok tı.

–  ok sa  olun z, Seydamet a a! – dedi sak n bir ses ile.

– Te ekk r ni son ayt rs  , – dedi  erifov. (20)

Olar samimiyet n  ayr lı t lar.  erifov kad n n   ap ıca e oz ard . O, k n – k nden Tamillan n ba ı n   aviyle tird , on   z ne has sert cilvelerine sıca lı n n, istek n n cevap bere edi.  erifov bir k n  amar n  ma layına urd  da: (25)

– Tamilla, az kald  unutaca  edim, – dedi dudakları arasından. –  driske mekt p yazmak isteys  m ? Men seni  hatiri  i  n sa a eyilik yapa bilem. Yaz, i an lı adam m var, on n n yollarm z.

Tamilla eyecannen oña bahtı. Birden inanmadı. Son, (30) razı olğanını bildirip, başını salladı. Lakin gönlünde bir yengillik yok edi. Ağır muit kadının üstüne kara bulut kibi çökken edi. Künler biri – birinden beter olıp keçe ediler. Elbet, Şerifovnın köstergen maddiy yardımını oña bayağı yengillik doğurdı amma, bu deñ-(35) izdeki bir tamçı suvğa oşay edi.

Akşam işten kaytқан maal edi. Tamilla tesadüfen sokakta Şerifovğa restkeldi. Reis kadınca şaka tarzında:

– Akız, bir filcan kave içmege de çağırmay- (40) sın, – dep küldi ayneciliknen. Kadın ne deyceğini bilmey şaşmaladı ve aklına şu arada ne kelken olsa, onı aytaberdi.

– Kıpım, Seydamet ağa, sizin için daima açık. O bunu temiz kalıpnen ayttı. Aklına başka iç (45)

(26)

bir şey ketirmedi. Tamillanın bu sözleri Şerifovda yanı ümütler kozğadı. “İşim beş”, dep oylandı o.

Bugün Cuma künü. Tamilla pek erte yattı. Daa yuklamay edi. Kimdir bağçalıkka açılğan pencereni şiddetnen takırdattı. Ortalık zift karanlık edi. Kadın (5) töşekten tursa da, pencere yanına barıp, tışka bakmağa korktı. Niayet, “kim eken bu?” – dedi de, pencerenin perdesini yavaştan çetke çekti. Tışta Şerifov tura edi.

Tamilla nege oğrağanını bilmedi. Korkudan yap- (10) rak kibi kaltıramağa başladı. Üç dakkanı, beş dakkanı areketsiz turdı, yerinden kıbırdamadı. Közlerine sanarsın karanlık çökken edi. Pencereni açmağa ve şu beklenilmegen caris adamını içeri yollamağa cesaret etalmay edi. Ep bekledi. (15)

Perdeni keri çekip, pencereni kapattı. Şerifov ise bekley ve ara – sıra pencereni tasırdıta edi. O, pencerenin camına degil, guya kadının kökregine ura edi. Tamilla istemey – istemey, idaresine karşı keterek, kaltırağan kolunen pencereni açtı. (20)

Şerifov ağır kevdesini içeri atarken, yorulğan adam kibi skemlege oturdı.

– Mektüpni yazıp azırladınımı? – dedi o ve terenden nefes aldı. Tamilla kollarını kökregi üstüne haçlaştıırarak, oña bağa edi. Onın dudakları kaltı- (25) rap kıbırdadılar.

– Mektüpni almak için yarı gecede kelmek kerek edimi, Seydamet ağa! – dedi kadın açuvnen.

Bir tanış cevap eşitilmedi. Şerifov kolunu Tamillanın tizine koyğanda kadın onı nezaketnen, (30) lakin kattı olarak kenarğa itedi.

– Doğrusını aytaçak olsam, göğercinim, – dedi Şerifov, – men saña başka niyetnen keldim. Men bunu bugün açık olarak söylemek borclum. Yaşlıgımda seni sevgenimni yahşı bilesin. Ana şu eski sevdalık duyğu- (35) sı yanıdan kozğaldı. Yüregim yana, özümni tutıp olamayım. Eviğe keldim. Meni kuvmazsın, belliyim. Afu et!

Tamilla terenden nefes keçirdi. Çırayı al – ak kesildi. Sanki nasıldır kemik boğazına kelip tirelgen, oña (40) söylenmege keder ete edi. Köydeşini kuvsnımı, yoksa kuvmasnımı, bilmedi. Yok, sabır etip, beklemeye karar berdi.

– Menim eki balam, kocam var, – dedi muğayıp.

– Sen kıcağını bırak, onıñnen işin olmasın, (45)

(27)

– Şerifovnın sözlerinde tenbilev, atta kıközuv alametleri sezile edi. – Eger yoluña men restkelmege olsam, sen eki balañnen kıktan Arhangelsk dağlarında

olacak ediñ. Seni qorçalaycañ olup, az sıkıntılar çekmedim. Men sağ ekende kimse parmañnen toñun-(5) maz...

Tamilla özünü tutup olamadı, eki kolunen betine yapışıp, yavaştan ağlamağa başladı. O, açuvdan saçlarını yuklamağa, anterini parça – kesek etmege azır edi, amma kendisini kolğa aldı. Biçareligine, yañğızlığı- (10) na, ağalarının yanında olmağanına yandı. Köyde onı Temetten başqa qorçalağan adam da yok edi. o, zavallının taliyi de İdris ocanınki gibi belli degil. Böten yerde yandı. Sağmı, ölümü, tek Alla bile. Tamilla közyaşlar tökip, dua okudu. Bunda bir tınçlık, göñül (15) raatlığı tapa edi.

– Niçün ağlaysıñ? – dedi Şerifov qadınının omuzına toñunıp. – Saña daa toñunğanları yok...

– Toñunıp da baqqaydıñ?

– Ne yapar ediñ? (20)

– Bilmeyim, men bir şey bilmeyim.

– Maña tek seniñ razılığın gerek. Zorlamak niyetinde degilim.

Bir saat oturıp laf etseler de, aralarındaki munasebet zerre qadar yımşamadı. Lakin arada dargınlık da (25) çıkmadı. Tamilla buña pek kuvandı. Çünki o reisniñ havflı adam ekenini bile edi. Öyle insanlarnen şaka olmaz. Bayağı vaqıt olğan edi. Şerifovğa evini terk etmekten başqa bir şey qalmadı. O, pencereden nasıl kirgen olsa, öyle de ımpıs – tımpıs çıkıp ketti. Ondandır (30) qadında akılğa qalacak ne qaldı? Carizlikmi yoksa abdallıkmı? Qadın dilmey edi. Şerifov evden çıkar – çıkmaz Tamilla onı unuttı. Lakin, iş, şübesiz, bunıñnen bitmedi. Reis aftada bir kere, gece saat birde kelmekni adet etken edi. Qadın çok vaqıtace buña (35) alışıq qaldı. Qarşılık köstermekniñ facianen bitecegine emin edi. O, kendisini degil de, balaçıklarının acıdı, kayğırdı. Oların sağ qalmaları, yaşamaları için kıynalmağa, aşalanmağa azır edi. Sonundan tamamı ile oynasınıñ cilvesine beril- (40) di. Zayıflığını lanetlese de, ondan qurtuluş yolunu tapamadı.

Şerifov er kelip ketken son, qadında nasıldır ağırlık qala, yüregi qusacaq derencede bıvana edi. Bütün tüşünceleri bir tüyümge kelip bağlanıp ola- (45)

(28)

may, ayrılıp – ayrılıp, parça – kesek olup kete ediler. Buña kene bir müdhiş vaqia daa ziyade tesir etken edi. Bu al Tamillanı tekmiñ şaşırğan, şerifovğa beslegen nefretini kart- kart arttırğan edi.

Künlerniñ birinde Tamilla işten kayta edi. Bugün (5) sabadan beri kolundan çapa tüşmedi. Avuçların içi kızarıp, puskalanğanlar. Aslı qadın koluna benzemeyler. Tiken gibi sert. Qadın ayaklarını zornen alıp yüre. Özenge burulğan arık kenarına kelgende, taptalğan kögetler içinde yırtılıp atılğan kağıt parçaları- (10) nı kördi. Başta kulak asmay, keçip ketecek oldu, lakin kağıtlar ona tanış olup köründiler. Eyecannen toñtaldı. Egilip bir danesini koluna aldı. Aldı degence bedeni titredi. Atta közlerine bile inanmadı. Qocasına yazğan mektübi yırtılıp otlar içine atılğan. (15) O, şu mektübni Şerifovniñ ricasinen yazıp, ona bergen edi. Niçün yollamay, yırtıp taşılağan. Yoksa, meramı mektübni yollamak degil edimi? Onı fikirleri qarıştı. Bütün kağıt parçalarını topla, anteriniñ cebine soñtı. (20)

Şerifov bugün bu evge – gururlı qadınının aldına, akikiy saipkar, akılı oynaş safatnen keldi. Gece saat on ekini yarım saat keçe edi. Qomşular yatқанlar, yarıkları körmey. Adet gibi Şerifov pencereni üç kere tasırdattı. (25)

Şerifov içeri kirgeninen, közüne ilişkin bir şey olsa, o da masa üzerinde dağılıp yatқан kağıt parçaları edi. O, yırtılğan mektübniñ kağıtları olğanını tanısa da, körmegenday olup indemedi.

– Yuklap kaldıymı şu, Tamilla, – dedi o kadın- (30) ğa yakın kelip. – Gel, gel, seni bir ohşayım!

Tamilla kürsüde oturup, masanı kösterdi.

– Bular ne, Seydamet ağa? – dedi. – Em ohuldama, balalar yuklay.

Şerifov başta söz ne akta ketkenini anlamaganday (35) olup, taacip ile kağıt parçalarına tikildi. İsrar ile sustı. Dağınık kara kaşlarının astında tüşünceli közleri, sım – sık kapalğan dudakları, terli yanakları – onı azaplanganını köstere ediler. Kadının çeresini suvuklık perdesi kaplap aldı, atta (40) nefes alması bile kıynlaştı. O, kene söylendi. Sıkıntılı yüzünden kölgeler geçti.

– Bu kağıtlardan haberin barmı, Seydamet ağa? – dedi parmağınen kağıtları türtip.

Şerifov tüşünceli, biraz da eyecanlı edi. (45)

(29)

– Men olarğa bakam da, anlap olamayım, sergiye çıkarıp koyğansın.

– Tanımadıymı? Yahşı etip bak! Angi yerde taşladı olarnı?

– Tanıdım, Tamilla, tanıdım, – dedi Şerifov ken- (5) disini aqlamağa tırışp, – episinde bala kabaatlı. Cebimden alıp, oynaganda abaylamadan yırtkan. Bir kötek urdım, bir kötek urdım oña körmelisin.

Reis ayta ve kıza edi. Közlerini kayda gizleycegini bilmedi. O, tirseklerini masağa tirep, eki қо- (10) lunen başına yapıştı. Bayağı vaqıtqace indemey oturdılar.

– Sen kederlenme, Tamilla, mektüpni men gayrıdan yazıp yolladım.

– Bu nasıl sözdir. İnanırlar bellediymı? (15)

– Seni bugün tanımaq kıyın. Nasıl biy çaqtı seni!

– Maña iç bir şet olmadı. Saña ne oldı, söyle bakayım. Ağızın leş – rakı sasıy. Of – f Allam! Zeval!

– Endi begenmey kaldıymı? Belki başka oynaşnı tapkandırısın! (20)

– O, benim işim, amma sen şimdi, şu arada, közümden coyul!

Kadın ayakğa kalkıp, kin tolu közlerini reiske tikti. Bilegine yapışıp iteycek oldı, beceralmam deptoktaldı. (25)

– E – e, tokta, sen kimin qarısı ekeninden haberin varmı? – dep aykırdı reis.

– Bar, bar, – dedi kadın, – açıl başımdan!

Tamilla öyle afağanlangan, öyle kızğan edi ki, közlerine karanlık çökti, ne yapğanının farkına bar- (30) madı. O, can alametinen masağa yapışp, onı yalpak tarafinen Şerifovnı başına, mañlayına öyle urdı ki, o atta yerge pısmaga, kollarinen başını saklamağa tırıştı. tamilla buña da kanmay onı sümsüklep, iteklep odadan çıkardı, betini tırnadı. Şerifov qarşı- (35) lık kösterip, şamata kötermek istemedi. Balalar uyandı ve odada ses – şamata koptı. Tamilla evlatlarına sarıldı. Olar kazağa oğrağan gemiden yalığa çıkarılıp atılğan yolcularnı andıra ediler. Kadın eki қолunen balalarını bağına basıp, yatқан yerinde yuklap kaldı. O, (40) atta pencereni kapatmaqnı bile unuttı. Esken ruzgardan o em açıldı, em kapanıp tasırdadı.

... Şerifov ertesi künü idarege kelgende, mañlayı beyaz sarğınen bağlangan edi. Sanki dersin cebeden kelgen. Çırayı da küskün edi. Burunında tırnaқ yarala- (45)

(30)

rı körüne. Çardaқ onı birinci olup Şükür Osman rastketirdi. O, taacipli bir tavurnen:

– Seydamet ağa, hayırlı kaza, – dedi yılmayıp, – ne oldı mañlayıña?

Şerifov cevaplı evelden azırlap koydı. O, çok (5) tüşünip oturmay:

– Gece abaylamay alma tereginiñ pıtağına uruldım, – dedi. Buña inanğanlar da oldı, inanmağanlar da.

Şerifov Tamillağa katnağanını ne kadar gizli (10) yapmağa tırıssa da, buña irişip olamadı. Körgeñler de, duyğanlar da oldı. Ebet yerniñ, kökniñ kulağı bar degenleri kibi, er şey yavaş – yavaş aşkar oldı. Bu akta köyde çeşit türlü emiş – demişler cayradı. (15)

Tamilla bir kün bağlarda işlegende, yüzüm kütükleri arasında hırsız kibi ştırdap esken yaz yelçigi, köydeşleriniñ bölünip – bölünip ketken sözlerini alıp keldi. Ğarip kadın olarnı dinlemek istemey, kulaqlarını parmaklarinen tıķasa da, çaresi olmadı. O, accı, igrinç sözler köz ögünde dolangan arsız çibin- (20) larde oşap, kulaqlarına kire, yürek ağrısı kozğay ediler. Bu laflardan soñ o iş arkadaşlarınıñ közlerine körünmege korktı, utandı. Öz – özünü lanetledi. Yer yarılssa, yerge kirmege azır edi.

– Tamillanıñ semirgenine diķķat etesiñmi? – (25) dedi kadınlardan biri mısķıl ile.

– İşitkenime köre, Şerifovnen yaşay eken.

– O ayasız erif Ğaripni ya korkuzğandır, ya da aldatğandır. Öyle olmasa, Tamilla oña oş köpegi demez edi. (30)

– Şerifovniñ oña bermegen şeyi kalmağan eken. Açlıktan kırtarğan, deyler.

– Böyle, tıştan baķķanda, eki – üç aylık olğanı duyula.

– Cireñ adamdan piç bala tapķance, aldırssa ol- (35) maz edimi?

Ekinci kadın bir kaç daķķa indemedi, soñ karıķ sesnen:

– Ğaripniñ başından bela eksik olmadı. Acıyım men onı! (40)

Sustılar. Avanıñ tazeliği, küneşniñ cümert şavleleri Tamillanıñ yüregine zerre kadar tesir etmediler. O, şu künü evine köydeşlerinen beraber kıytmadı. adamlarınıñ közlerine körünmekten kaçınıp, işni keç taşladı. Yolsız – izsiz yerlerden, bağ – bağdan atlap, abına – sü (45)

(31)

rüne kıyttı. Közlerine karanlık çökken edi. O, evinde de raatlık tapamadı. Kün – künden vaziyeti ağırlaştı. Bu uçurımlı yoldan kırtuluş yok edi. Gece – gündüz balaçıklarını tüşündi. Aş – suv yetmey, açlık çekeler. Allağa dua etüv de fayda bermedi. “Yarabbi, - dedi o ah çe- (5) kip, – niçün meni cinayet yoluna itediñ? Niçün? Men akayımni seve, oña sadık edim de... Maņa ne oldı? Şeytan şerine oğradım. Şimdi evimden, balaçıklarımın, tuvğanlarımın ayrılacağım, olarnı bir daa körmeycegim. Deşet! Felaket! İdris, sen kıydasıñ! (10) Meni işitesiñmi! Maņa artık yaşamak, evlatlarımniñ temiz – pak yüzlerine bakmak, küneş şavlelerinden feralanmak aram. Bu kargışlı dünyada ölmesen, seni zornen öldürirler. Söyle, ne yapayım?”

Tamilla bayağı vaķıtķace areketsiz yattı. Tenini (15) suvuķ ter başķan edi. O, kıbırdamağa bile korktı. Kolumı yastık túbüne soķtı. Anda Kuran-i azimuşşan tura edi. Parmaklarinen onı sıypadı. Kitap kıynanasınıñ hatırası. O, kimerde Kırandan ayatlı kürsünü okup, Azret Aliniñ ayatından rivayetler aytıp, ev- (20) latlarını eglendire, yuklata edi. Şimdi başı túbünde muķaddes kitapniñ bulunması da onıñ farığan yüregine tesellik bermedi. Tüşündi, ep tüşündi.

Ögde kelgen kış da onı raatsızlay edi. Oña şimdiden, yaz aylarında azırılanmasañ, suvuķlar başķağan soñ (25) kıyın ola. Künde ketirgen çalı – çırpısınen, toplağan tezeginen kıştan nasıl çıkarsıñ. Kıysı tarafķa aylanma, yoksullık, açlık, közyaşı... Soñķi bir aftada evini eki kere tinttiler. Kene altın soraylar.

Tamilla bugün işke ketmezden evel, eki balasını (30) alıp, akayınıñ kıardaşı Şekurege ketti. İdris akķında yazğan mektúbine cevap kelgen, bölgege çağırılar, dedi. Ömürinde birinci kere yalan söylegenine özü de şaştı, abdıradı. Azabından

patlap – patlasa da, başka çare yok edi. O, böyle lanetli dünyadan bezgen, amma özü (35) yaşamak, etrafka, küneş, ay yarığına bakmak istey edi.

Bir yakka ketmedi. Evde kapalıp, telaşları içide çekişti. Közyaşlarından yastığı şır – suv olğan edi. Onı kaç kereler çevirdi, başka yastıknen deñiştirdi. (40) Akşam olup, ortalık karanlıklaşa da, Tamilla balalarını almağa daa kelmey edi. Şekure yenge korkıp başladı.

– Ulan, barıp bakımsıymı, belki kelgendir, –

(32)

dedi akayına. Aşır, bir haber alayım, dep doğru Tamillanın evine ketti. O, çardakka çıkkanınen:

– Tamilla, e – e, Tamilla, evdesiymi? – dep bağırdı. Cevap beklemey evge kirdi. Kapı beklenilmegen edi. Körgenlerine özü de inanmadı. Tamilla yün minder üs- (5) tünde areketsiz yata, kökregini kapatkan anteri yırtılğan, ağızı köpüklengen, akkan silekiyeler yastığını sılatkanlar. Zavallının tabanları balavuz renkini alğan ediler. Aşır Tamillanın ölü ekininden haberi olmasa kerek, uyantmak için kolunen omuzına tokunıp, (10) onı silkip başladı. Kadınğa tokunır – tokunmaz abdıradı. Saçları tim – tik köterildi. Kolu, tiri adamğa degil de, dersiñ kuruğan ağaçka tokunğan kibi oldı. Bir adım kenarğa çekildi. Kadında bir türlü can alameti yok edi. Yarı karanlık, tıncılık ev mevtanı özün- (15) de ebediy saklamağa tırışır kibi ölüm tıncılığında edi.

Aşır aman evine çaptı. Soy – akraba, kolum – komşu toplanıp keldiler. Mevtanı ikinci künü, üyleden soñ cıydılar. Tamillanın keçingenini Şerifovğa Şü- (20) kür Osman aytkan edi. O, közlerini keñ açıp:

– Niçün onı maña aytasıñ! – dedi canı ağırıp.

– Halk arasında çeşit türlü laflar yüre. Belki bir de – bir yardım kerektir, ne deysiñ?

– Maña yardım için kimse muracaat etmedi, – dedi (25) mısırlı ile külip.

Şükür Osman bu külkünü Tamillağa nisbeten ürmetsizlik, dep anladı ve:

– Ölü ögünde muqaddes olmak kerekimiz, – dedi ayakka turıp. Şerifovğa bu da tesir etmedi. (30)

Onı evinde de uygunsızlık bekley edi. Apayı onı tikenli sözlernen karşılap aldı. Köydeki laflar garip kadınğa barıp ettiler. Şerifov bugün evine kirer – kirmez, bosağada xarısına rastkeldi. Onı, sanarsıñ, koyu duman perdesi sarıp alğan. Boşamay. Abibe akayının (35) içeri kirmesini beklemey, açuvnen:

– O zavallının ölümüne sebepçi sensıñ, sen! – dep bağırdı. – Köyde er kes ayta buni.

– Tokta, ne saçmalaysıñ sen! Kimni öldürgenim?

– Melaikeyim dese! Ağılıñı başına topla, yok (40) sa peşman etersiñ!

– Ağız, açuvlanma, valla, er şey inşalla hayırlıdır.

Arağa sukünet çökti. O, deyerlik on dakka devam etti.

(33)

Ne apayı, ne de akayı laf etmey, eyecannen oturalar. Abibe afağanlanıp:

– Alladan korkkaydın, o sabiylerniñ közyaş seni ille tutar!

– Tutsa, meni tutsın, ondan saña ne! (5)

– Artında balaların var, olarnı kayğırgaydın orospı.

Abibe bütün kederini ortağa tökti. Kene de tıncılanıp olamay yüregi kozğala, deñiz kibi taşa. Yarı gece kavğa etip çıktılar. Kiçkene kızçıgının (10) ağlamağa başlaması, Şerifovnı apayının azaplarından kurtardı. Abibe yanaşa odağa kirgen

arada, Şerifov çardağa çıktı. Eşitken öpkelerini unutmak için sigar çıkarıp tutandırdı ve tirseklerinden parmaklığa tayanıp, közlerini karanlık bağçağa (15) doğrulttı. Bu arada kalbi de gecenin zift karanlığı gibi edi.

Soñki aftalarda Temetniñ bütün tüşünceleri kaygısı mahkemenen bağlı ediler. Onı kurtarırlarmı, yoksa?.. Niçün kabaatlamak borclular? Onıñ ne (20) günahı var? Ambarnı o yaqtırmadı, “halk düşman” larinen bağı yok. O, şay dedi de, tilini tişlep aldı. Ya kabaatlav kağıtında bularnıñ episi yazıldı da... Canım onıñ iftira ekenini er kes bile.

Niayet, bugün – Salı künü onı mahkemege çağırdılar. (25) Temet oña açık göñülnen, büyük ümütten ketti. Özünni bütün günahlardan arınğan bir adam olarak is etken bu insan, eveldeki gibi köy sokağlarında baş köterip kaviy adımlarnen yürecegini köz aldına ketirip yürekten kuvandı. (30)

Yanında oturğan arkadaşları kaar – kasevetke daldı. Başını kolları arasında alıp, areketsiz otura. Söylenmege de korka. Soñra, burunı tübünden mırıldana.

– Ne deysiñ, kardaş, kurtarırlarmı bizleri?

Temet indemey, tişlerini sıkıp otura. Kuruğan (35) dudaklarını yaladı. Közlerini bir noktağa doğrulttı.

– Bizni ileride ne bekley? – dep soradı komşusu Temet açuvnen:

– Facia! – dep cevaplandı amma, yüreginden ayıl- (40) mağan bu sözlerge inanacağı kelmedi.

Şimdi Temetniñ körgenleri aslı mahkemege benzemey edi. Zal boş. Arbiy urba kiygen üç adamdan başkakimse yok. Cemaat kayda: ana – babası, apayı, şaatlar

(34)

kayda? Olarnı niçün çağırmadılar? Köyde mahkemeler böyle olmay edi de! Canım, bu nasıl şey? O, bu akta tüşüngen sayın eti – teni çimirdedi. Şu arada sığın cam davuşını andırğan qarık ses kulağlarında yañğıradı: “ Eger düşman teslim olmasa, onı yok ete- (5) ler!”

Senedlerni okuv bitti. Beş adamnıñ taqdiri on beş dakçada al etildi. Yahşımı, fenamı? Mahbüslerni odadan alıp çıktılar. Olardan er birini uzun müddetli sürgünlik bekley edi. Taqdir üküminiñ nasıl buyura- (10) çağını kimse bilip olamadı. Accı ayatnıñ ağır perdesini nefret ve közyaşlarinen taşımaknı kim ister! Hayır, bu yalnız bir korku, aldav. İradeni boğıp, tırşavlap esir almaştır.

... Vagonlar astında köpçekler tasırdılar. Kündüzmi, (15) gecemi anlaşılmay. Kıp – kara titis perde er yerni kaplap alğan. Tosat – tosat tıştaki bekçilerin keskin davuşları eşitle. Davuş çıkarğanlar kendileri korka edimi, yoksa korkuzmak istey edilermi, anlamak kıyın edi. (20)

Poyezd tañ maalinde ormanlık içindeki stantsiyağa kelip çıktı. Ava saşın, dımlı edi. Birazdan ince yağmur yağa başladı. O, tenge ine kibi sançıla. Mahbüslerni askerlennen, köpeklennen sarılıp alınğan meydana aydap çıkardılar. Sılağ toprağa oturmağa mecbur (25) ettiler. Ayvan sürüsini andırğan bu insan taşkını kaydan kelip çıktı? İptidai devirniñ kullarını olar? Yoksa cenk kurbanlarını? Nasıl cenk? Ne zaman oldı o?

Mahbüslerni ka poezdlarğa, ka maşinalarğa yüklep, mal kibi alıp kete, ka ise yağmur, çamurda cayav yürmege (30) mecbur ete ediler. Olar kün sain ana – baba yurtundan uzaklaşalar. Suvuk Sibir çölleri sürülgen adamlar için yanı mekanga çevirileler. Mında er yer bellisiz mahbüsniñ mezarinen, kemiklennen tolu. (35)

Özen yalısındaki liman yengil duman içinde yukusıramakta. Yalığa yakın yerde kömür, külçe taşılğan yük gemileri areketsiz turalar. Kade bir düdükler çalıp yağıray, o nasıldır telaşlı adiselerni andırıp, in- (40) sanlarda korku kozğay. Tan maalinde mında fevkulade areket başladı. Mahbüslerni gemilerge aydadılar. Erkeklerge kadınlar da, bala – çağa da koşuldu.

Endi ikinci kündir ki, gemiler Ob özeni boyu yaldamaqtalar. Toktamay yağmur yağğanındanmı, yoksa ömü (45)

(35)

rinde pek çok accı, musibetli künler körüp keçirgenindeki, özen kararıp, titis kıyafet alğan. Gemiler kimerde kırğa tırmaşkan ögüz araba kibi yavaştan kete, dalğaçıklar şapırıp köpüklenerek, olarnıñ kabırğalarını merametsizce dögeler. Yağmur ise toktamak (5) bilmey, ep yağa. Bu arada aşağıdan, gemi ambarından kadın, bala ağlavlari eşitildi. Erkeklerden kimdir birisi pis sözlernen söğündi. Tapırdılar, bekçilerinıñ davuşları eşitildi. Birazdan er şey tındı. Bütün bu azaplar Temetnıñ közleri ögünde olup keçmekteler. İn- (10) sannıñ feraseti, alicenaplığı, ululığı cebir sayesinde onı teknil terk eteler. O, bu tüfekli adamlarğa bağa da, indan zatına nefret besley. Oña öyle keldi ki, dünyada saf yürekli, merametli adam qalmadı. “Niçün insanlar dost, muabbet olup yaşamaylar. Niçün? Düş- (15) manlıq, asretlik, bir – birini çaquv adetke çevirildi. Böyle yaşayış ne zaman bitecek? Em bitecekmi? Zorbalıq, aldav ayatıy kanun olup qaldı. Serbestlik, azathıq aqqında çok ayıla. Güzel, tatlı sözler, tek olar kağıt üstünde qalalar. Bugünkü eziyetler de serbestlik- (20) mi? Yok, serberstlikniñ özü de zindanğa qapatıldı. Andan çıkıp olamay. Aceba yarın bizni daa neler bekley. Mağa bunı kim aytır. Ölümni?

Bellisizlik, korku oña raatlıq bermediler. Temetnıñ fikirleri arqadaşı Üseinniñ gamlı sesi böl- (25) di.

– Kene eki adam Allağa can berdi. Biri kart, digeri yaş, – dedi o tişlerini gıçırdatıp. – Bular endi on ekincisi. Epimizni böyle taqdir bekley, galiba!

Temet ağızını açmadı. O, artık şimdiki yaşayış- (30) qa, acınıklı facialarğa alışıp qaldı. Alışmamaq mümkünmi? Amma bu aqta oylansa, qalbini biñ bir türlü eziyetler hırpalay.

– Bizni bu taraflarğa yaşamak içün degil de, ölmek içün ketirdiler, anladını mı? (35)

– Ebet, merametsiz adamlarnıñ cilvesi bu, baş yazısını köz körece, ne çare.

Gemi ambarında gayrıdan ağlavlari – sızlavlar koptı. Arada ölgenler de bar. Olarnı andan alıp çıqa da, yarı gecede er kes yuklağanda, boyunlarına taş bağlap, (40) geminiñ kögertesiden özenge köterip atalar. Temet kaç kere bunıñ saatı oldı. Bundan soñ bayağı vaqıtğace özüne kelip olamadı. Şu ölüler közleri ögünde dolanıp turdılar. Bu, aqıkiy ceennem ateşi edi. Can alıcı Azrail uzaqta degil degil, yanında, bir adım kenarda. İn- (45)

(36)

sannı boysundırmaq içün cebr iç vaqıt yahşı vasta olmadı. Öldürmek kolay, boysundırmaq kıyın.

Üsein emce köydeşiniñ ne tüşüngenini bilgeni kibi mümkün mertebe onı tınçlandıрмаğa tırıştı.

– Alla Kerimdir, Smail. Öz bahtını başkasınıñ (5) bahtsızlığı esabına kurganlar, bir zaman kün körmezler.

– Sen buğa eminsini mi?

– Eminim, qardaş, eminim!

Özen ince duman içinde yatmakta. Gemiler yalığa yak- (10) ın yaldaqanda bekçiler daa da sert ola, bağıra, tenbileyler. Qurşunnu acımaycaqlarını kesen – kes aytalar. Duman ise çegerli, sarp yalılarda buvlanıp, ağır sabırlen ormanlık içine dağılıp kete. Etraf yerler köründi degence, duman kene ortalıknı kaplap ala. (15) Dersin o özenden yaldap çıkkan. Binalçık özen boyu çalılar, tamırlarnen çıkarılğan kögetler, ağaç parçaları yaldamakta. Bütün bular remilerdeki artkaç, kereksiz adamlarnı aqndıra ediler. Temet bunı tabiiy bir al, dep esapladı. Köydeşi Üsein emcege aytmağa batma- (20) dı. Kart adamnı raatsızlamak, göñüldeñ tüşürmek istemedi.

Gemilerden biri kuşluk maalinde kumlu yalığa kelip tayandı. Ögde, duman içinde, ufağ şeerçik yatmakta. Evleri ağaçtan yasalğan. Kolpaşev şeeri, dediler. (25) Onıñ yanında diger, bam – başqa şeer, GULAG. Silalı askerler köpeklerinen beraber etrafnı sarıp aldılar. Mahbüslerni yalığa tüşürdiler. Büyük cinayet yapkanlarnı gemiden çıkarmadılar. Olarnı kaydadır başqa yerge alıp kettiler. (30)

Temet Üsein emcenen yan – yanaşa adımladı. Laf etmey ediler. Mahbüsleri lager ögünde toqtattılar. Temetniñ közlerine eñ evela eki kat tikenli tel qora, lagerniñ dört köşesine bekçi kulleleri, daima avlap turğan köpekler ilişti. Andan titislik, suvuqlıq, ciren- (35) çlik keledi. İçerideki ayat Üsein emcege de, Temetke de tanış olmasa da, onıñ facialarnen, aizarnen tolu ekenini olar aqlamay qalmadılar. Em aqıqaten de anda bam – başqa bir alem üküm sürmekte edi. O bütünley insanlık alemine zıt edi. (40)

Bu arada balaban araba kapı açılıp, bu eki adamnıñ közlerine titis bir manzara köründi. O müdhış körünişni söznen tarif etmekniñ imkanı yok edi. Yarı çıplak, yalınayak insanlık kıyafetini coyğan, saqalları yetken arıx adamlar kübre yüklü arabalarğa yekilip, (45)

(37)

olarnı tarta ediler. Ayvanga çevirilgen bu insan sürüsü yıqıla, tura, soñ kene arabanı tartalar. İnsanlarnı niçün ögüzler kibi arabalarğa ekkenlerini ne Temet, ne Üsein Topal, ne de diger mahbüsler aqlap olamadılar. Olardan er biri telaş içinde edi. Bu iş, at ve ögüzler- (5) niñ olmağanından ya da yetişmegeninden degil de, insanlarnı kıynamaqnıñ, susuz adamlarnıñ üstüne avdarılğan zulumkarlıqlarnıñ acıvsız, merametsiz körünişi edi. Temetniñ yüregi düküldedi, cırayınıñ renki kaçtı, lakin bir kereden ruhtan tüşmedi. (10)

Mahbüslerni lager ögünde eki saat tuttılar. Niayet, içeri yolladılar.

– Biri – birimizden ayrılmayık, dedi Üsein Topal.

– Zornen ayırmasalar, ayrılmamız, dedi – Temet. (15)

Büyükten büyük barak. Tavanı yüksek, sol tarafta tozlangan, kirlengen, balçığı kopkan rus sobası. Pencereler kiçkene, tar, küneş şavleleri içeri zornen soqulalar. Eki dane lampa baraknı zayıf aydınlata. Şişeleri kuyenlengen. Eki kat narlar baraknıñ er eki tarafına (20) yerleştirilgenler. Ortadan yürmek için yer kaldırılğan. Köydeşlerge bir nardan yer kösterdiler.

Aqşamlık yemek birildi. O, sasığan balık başından pişilgen şingen şorba “balanda” edi. Açlıqtan onıñ sasığanı bile duyulmadı. Şorbanı biraz daa çok- (25) laştırmak, qarınıñ qabartmak için Usein emce oña bir meşrebe kaynakı suv koştı. Qarınıñ davul kibi şişip toyğanday olsa da, közler aç ediler. Köydeki lezetli aşlarnı hatırlap ah çekti.

Töşek – yastık daa bermediler. Tahta narlar üzerine çek- (30) menlerini yaydırıp uzanıp yattılar. Sabağace qandalayğa talandılar. Saba turğanda Üsein emce yuklamağan kibi sandıraqlap çıkısa da, yün çoraplarını, kara ştanını tapmadı. Aqşam yatqanda başı túbüne büklep koyğan edi. Alğanlarını da duymadı. (35)

Kündüz, üyleden son, baraknın en arttaki köşesinde kötek başlandı. Eki adamnı pıçaqladılar. Odanın tabanı al kanga bılangan edi. Tertip – nizamnı baqqan nadzirateller bile körünmediler. Yalnız akşam teşkerüv zamanında keldiler. Şu eki yaralını yaralarını (40) bağlamadan alıp kettiler. Baraknın tabanında kan lekesi ala daa tura edi.

Ertesi künü, saba erte turganda mahbüsleri anadan doğma soyundırıp, baş, saçallarını maşinkanen kırkıp, tibbi komissiyadan keçirmek için bir odağa üçer – (45)

(38)

üçer yolladılar. Odada ekimler, arbiy urbada lager başlıkları otura ediler. Olar öz largerlerine adam saylap almaq niyetinen kelgenler. Topraq saipleri, insan saiplerinen deñiştı. Feodallıq devirine topraq saipleri öz kullarını biri – birine paranen sata, insan (5) alış – verişi ete ediler. Kulların bütın taqdiri bu adamların idaresine bağı edi. Tekaran başkaca olsa da, tarih niçündür tekrarlanmaqta. Odada oturgan lager başlıkları belli derecede şu topraq saiplerini andıra ediler. Lakin bugünkü şorbacılar kullarını pa- (10) ranen degil de, bedava alalar. Mahbüsler ayrı şahsların kұлundan, devlet kұлuna çevirileler. Arada iç bir türlü fark yok. Merametsizlik, garezlik, kıynav, istismar etüv kat – kat arttı.

Temet “torf” sözünü birinci kere bu yerde ekimden (15) eşitti ve onı ne ekenini bilmegeninden özünü sıkmadı. Ep yahşılıkka yordı. Mına, o yumruğunu sıkıp, ekimge doğru adımladı. Temette kolunu daima yumruk etip tutmaq adeti bar edi. Kambır burunlu, esmeri, mavı közlü ekim bunu deral esledi. O açuvnen: (20)

– Koluñda ne bar? – dep soradı.

– Bir şey de, – dedi Temet yumruğunu açıp. Ekim inamsızlıknen onı baqtı ve dudakları arasından:

– Ayuv kibi sağlam, İnav Fedoroviç. Saña torf yataklarına pek kelişe, dep koştı. (25)

Köydeşler ayrılıştılar. Temet buña pek yandı. Üsein emcenin qaysı lagerde tüşkeninden onı haberi yok. Temet bunu birinci künden is etti. İş sabadan akşamğace devam ete. Mahbüsler bel kötermey, torf kesmeknen, kuruğan soylarını sarpanlarğa tizmeknen oğ- (30) raşalar. Bir daqqa toqtav edi. İş, iş, kene de iş!..

Temet dün pek yorulğan edi. Ayakları, kolları, beli bütün gece ağırıp, sızlap çıktılar. Bugün yañından iş başlansa da, ağırları toқтаğanı yok. Mına brigadir kene aykıрмаğa başladı. Pezevenk bir tilim ötmek (35) için babasını satmağa azır. Temet onı bağırğanına kulak asmay amma, canı ağıra, gadabı kozğalana. O, nefretnen brigadirge köz tike de, ortağı Camşid Serkebayevnen torf taşıy. Çimkentli bu adam endi bir aftadır Temetnen beraber çalışa. Camşid Temetnin musül- (40) man ekenini anlağan son, ondan ayrılmak istemedi. Sadık dost, nezaketli adam. Şimdi bir yerde işley, bir barakta yatalar. Er ekisinin taqdirleri de bir. Camşidnin koyunları, sığır ve atını tutup alaraq, ailesini bir tarafğa, kendisini diger tarafğa sürgün et- (45)

(39)

tiler. Qapalğanının ertesi künü yetmiş yaşında babası keçingen. Oğluna babasinen vedalaşmağa ruhset bermegenler. O, bu aksızlıkka pek öküne. Serkebayev keçken künlerni hatırlap, şöyle dey:

– Men, qardaş, kimse ögünde günahkar degilim. Na- (5) mus ile yaşadım. Ölsem de Alla – Taalya ögünde vicdanım temiz.

O, didaklarını kıbirdatıp, içinden dua okudı ve avuçlarinen yünlü betini sıypap aldı.

– Adamlar ögünde günahkar olmasak da, devlet ögünde (10) günahkar olup çıktık, – dedi Temet.

– Yok, Smail, aksine devlet günahkardır, – dedi Camşid, – öz evladına hor bakқан baba, bir zaman oınmadı ve oınmaz da.

Er alda, o özünün bugünkü al – evalinen iç de razı- (15) degil. Yuvası temelinen bozulğan, onı tüzetmekniñ çaresi yok. Camşid közlerini mavı kökke tiktı. Kıbırdamay oturdı. O, keyfi olmağanda daima şay yapa turğan edi.

– Öz toprağımızda yat adam olup kaldık. Keçken (20) asırlarda insanlar Allağa, dinge bazanıp yaşay ediler. Ürmet, ırız – namus bar edi. Ya şimdi nege bazanalar, nege inanalar!

– Halkқа, öz cemaatına bazanmak kerek, – dedi Temet. (25)

– Pek doğru aytasın, қardaş! – dep coştı Camşid, – Amma şu cemaatnı da bir sürü қoyға çevirdiler.

Camşid em burunı içinden söylendi, em de gadapnen torflarını desteledi. Adamlar қарıncalar kibi tok- (30) tamaқ bilmey kıbırdanalar.

Bu arada қomşu karyerde çalışқан қadınlар fiğan қopardı, kimindir yeteklep alıp kettiler. Bekçilerinñ ayқırғанları, köpeklerniñ avuldamaları eşitildi. (35)

– Ey, otlaqçı! – dep bağırdı yaş қadın bekçiye, – baқ anda, ayakyolға ketem, kaçacak dep belleme! Böten yerde atıp öldürseñ de, senden onıñ kim ekenini soramazlar.

– O matüvnen söylenip oturgance, – dedi diger қа- (40) dın, – ştanıñnı түşür de, ayıp yeriñi көster oға. Yüregi belki yımşar.

– Alda yürek yerine mermer taş tolu. Onı yımşatıp olamazsın!

(40)

Қadınlар шақıldap күлүштüler. Bekçilerinñ büyügi yayқara қopardı.

– Қана, sesiñizni kesiñiz!

– Tek sen eksik ediñ mında қorқuluk! – dediler oға. O daa ziyade afaқанlandı. (5)

Temet бақulı professor Guseyn Hazar oğlunıñ yeñinden tartıp:

– Қadınlıқ sotsializm yolunda, – dedi işlegen қаadınlарға işmar etip. Guseyn Hazar oğlu öyle bir iştianen, öyle bir hoşnutlıқken күldi ki, sanarsın içek- (10) leri aқtarıldı. Atta bekçiler bile onıñ күlküsine taaciplenip, bunda bir hurnazlıқ olmasın, dep aқuvlandı ve “professor”dan toktatmasını talap ettiler. O, çok zamangace tınçlanıp olamadı. Sonra, Temetni қуақlap: (15)

– Ay da, Smail, – dedi göñül şadlıғinen, – қaydan geldi bu seniñ aқılıña.

– Yoksa, aytқанlarım aқıқatқа zıtmı?

Professor tekrar күldi.

– Maşalla, maşalla bu aқıllı қırımtatarға! – (20) dedi ve devam etti. – Bilesiñizmi, biz қанun esasında degil de, ayrı şahslarınñ көsterişlerinen yaşaymız. Mina, onıñ aқibeti. Guseyn Hazar oğlu bu lagerde daa yaқında keldi. Baku universitetiniñ professorı, aynı zamanda қatmerli (25) milletçi. On yıl bergenler. Brigadir onı tek “professor” dep çağıra. Bu onıñ lisanında mısқıl tarzında yaңғıray. Lakin Hazar oğlunıñ canı ağırmay.

– Ne sözdir, o, қardaş, – dey ve күlküнен devam ete, – gunahı onıñ boynunda. Zaten biz kimiz? İnsan- (30) lıқtan bizde ne қaldı? Ayақlarımıznıñ astındaki topraқ bile insanlardan bezdi, olardan yüz çevirdi. O, öksüz kibi inlep, nimetini adamdan gizley ve bir suçsuz öldürilgenlerniñ mekanına çevirile. Aziz topraқ, seni nege çevirdiler! Onı bu alға insaniyetlikni tekmi (35) doyğan ahlaksız adamlar ketirdiler. Eger biz özümüz tüzelsek, onı da tüzetirmez.

Hazar oğlu sustı. Zayıf kökregi korkudan kıltıray edi. İşten lagerge kaytkanda da, deyerlik söylenmediler. Pek yorulğan ediler. Laf etmege bile gönül kal- (40) madı. Ekinçi künü brigada azalarını tañ maalinde tursattılar. Vagonlardan kömür boşatmağa yollaycaqtırlar, dep oylandı mahbüsler. Lakin yañıldılar. Bir sırağa tizip,, şeer civarına alıp çıktılar. Balabandan balaban endek. Onı toprağnen toldurmak kerek. Mahbüs- (45)

(41)

ler üç sıra tizilip, endekke toprak ata başladılar. Andan nasıldır, leş koğusu kele edi. Temet endekniñ ortasına turıp, toprak kürey edi. Oña yımşak rezina köpçeklerge başkandan keldi. Abrıdap artka çekildi.

– Ne oldı? dep soradı Camşid. (5)

Temet oğa köz kımdı da, yavaş sesnen:

– Ayaklarımızniñ astında ne yatğanını bilesiñ mi? Ölüler! Bizim kibi gunasızlar, – dedi.

–Kerçekmi? Vay, anasını...

O, eykel kibi yerinde katıp kaldı, söylenip olamay (10) edi.

– Sen, Smail, kimlerdir bular belleysiñ?

Temet cevap vermezden evel de arkadaşına, de bekçilerge baqtı. Betiniñ kızılığı daa ziyade arttı.

– Bizim qardaştan başka kim ola bilir, – dedi (15) başını aşağı alıp.

– Ebet, doğru. Mında tek olar, bizim qardaşlar yatalar.

Bu mezarlık Muhammed peygamberniñ degenine pekuyğun kele edi. Peyğambernin aytkanına köre, mezar- (20) larınıñ bütün bir – eki yıl zarfında toprağnen teğizlenmek, onıñnen bir seviyede olmaq kerek. Mezarlıqqa renk yapmağni, şekil çekmekni peygamber münasip körmegen. Mında da tıpkı şu. Bu yerde kömülgenlerniñ adları bir yerde yazılmağan. Atta onıñ mezarlık ekeni (25) de belli degil. Guya anda yatқанlar dünyada insan olup doğmağanlar.

Temet çok vaqıtkace özüne kelip olamadı. İnsanların bahtsızlıklarına şaştı. Kimse öz – özünü adaletsizlikten, cealetten qorçalap olamay. Aceba bu ne (30) demek? Eyat! Anlaşılmagan, qarışık fikirler onıñ zeyinini terk etmediler. Ne qadar aç olsa da, akşamlık “balanda”nı aşamadı. Camşidke berdi.

– Ne hastalandıñmı? – dep soradı arkadaş. Temet cevap bermedi, tek başına qaqtıp aldı. O, bir kaç (35) daqqa susıp oturmadi. Bu qadar vahşilik, zillet üküm sürgenine kimse ağılına dahi ketirip olamay edi. Baq sen, alemde neler neler olup keçmekte. Körmeseñ, bilmeñ, aslı inanmazsıñ. İnsanlarını canlı nişan yerine kıullanalar. Temet bu soy oylardan arınıp, başını (40) köterdi. Mavı kök kıubbesini körmek istedi. Közlerine barakñıñ kap – kara tavanı ilişti. Barak balkıurt sepetini ağıdırıp, uvulday edi.

– Ne indemeysiñ? – dedi Camşid Temetke taraf

(42)

çevirilip. – Şu özen yalısında ne qadar adam kömülgendir, bileysiñmi?

– Yok, bilmeyim, em bilmek de mümkün degil.

– Atılğanların episi anda! – dedi Camşid.

– Ebet, episi anda. (5)

– Olar bilir.

Temetniñ vücudı titredi. Camşid başını de solğa, de dağ tarafka sallap, dudaklarını kıbırdatarak, dua okuy edi. O, yalnız dua okuğanda özüni raat duya ve bu fani dünyanıñ bütün ıztıraplarını unuta edi. (10) Unuta edimi aceba? Onıñ

fikirlerinde, bu dünyanın em zalımlığı, em de merametsizliği alemge sığmay edi. Şimdi o nara üzerine uzanıp yatarken, bu aқта түşündi. Amma başı aylandı, bir neticege kelip olamadı. Etrafta aqsızlık, cealet, zulüm ğayet çok. (15)

Kış karlı boranlarnen, sert ayazlarnen kirdi. Endi üçünci kündir ki, toqtamay kar yatmakta. İri yapalak – yapalak. Kök yüzü tutaş bulutlarnen kaplı olsa da, kimerde bulutlar arasından aqçıl ay, yıldızlar körüneler. Ay da, yıldızlar da öz yerlerinde bulunsalar da, (20) yarıkları eksilgen, evelki renklerini deñiştirgenler.

Borannın uvuldağanına, kar yağğanına bakmadan, bütün mahbüsleri – erkekleri de, kadınları da azbarğa kuvıp, kar küremege mecbur ettiler. Sonra er- (25) kekler çanalargā ekilip, kürelgen karnı lagerden tışqa, ekin meydanlarına taşıdılar.

Ortalıkta fevkulade bir şamata üküm sürmekte edi. Çanalar teren kargā batıp kala, adamlar sürünip yıķıla, zor – belanen çanalarını tartıp çıkķa ve süyrekley- (30) ler. Köpekler ise bekçilerin kollarından kurtulacak olup ögge atıllar. Mahbüsler sürüsünün öğünde ve artında eki tarafında bekçiler, köpekler adımlamaķtalar. Arada – sırada bekçilerin:

– Laflarnı kesiniz! – dep bağırganları eşitle. (35) Bu, tenbilev sözleri kurşun kibi ağır, suvuk olup adamların kulaķlarında yanğılaylar.

Mahbüslerin kimleri pötik yerine çul parçalarından çılgavlar, bazıları ise aķķayın ağaçından yasalğan tabandırılık kiygenler. (40)

Temet, Camşid ve Guseyn Hazar oğlu en ögde ketken çanağa yekildiler. Esken küçlü boran kar danelerini betlerine ketirip şıplay. Yırılğan ştanlarının balaklarından içeri soķulğan ayaz ava bütün tenini çı-

(43)

mırdata. Burun delikleri buzlap, kırav kibi karnen kaplangān. Ayaz ise olarnı terk etmege istemey. Kimdir ırana.

– Dayanmak kerek, – dey Temet tişlerini sıkıp.

– Ne zamanğace, – dep somurdana arķadaşı. – Çok laf etme, keyf çatacak vakıt degil. (5)

– Ahmaksın sen, ebet.

– Sus, baş kütme.

Aķşam üstü ava sakinleştı, ayaz arttı. Kar yağması devam etse de, boran tınğan edi. Adamlar kar tolu çanalarını ep süyruklemekteler. Temetnin de, Hazar oğlunun (10) da içi – bağırları buzlangān edi. Olarnın şimdi bir istekleri olsa, o da baraklarga kaytmaq, buzlap kalğan bedenlerini azaçık da olsa isitmek ve raatlanmaq edi. Buña hususan mecalsızlangān esli – başlı adamlar ziyade muhtac ediler. Eyat, böyle şey olmadı. Arzu – istek yarı- (15) yolda kaldı.

Niayet, mahbüsler çanalardaki sonki karnı boşatıp, lagerge kayttılar. Lakin ümütleri telçelendi, lagernin kapisı aldında kalabalık. Yanı mahbüsler sürüsü kalgen. Olarnı niçündür içeri yollamay, turalar. Çana- (20) larnı tartķanlar da toķtağanlar, bekleyler.

– İşimiz martaval, – dedi Temet.

Solğun çıraylar da padişā kapisına doğrutıldı. Dersin anda ayat da, ümüt de bar edi. Temet ayaklarındaki çıllarını kaviy etip bağladı. Ayazdan dır – dır kaltı- (25) rasa da, sabır etti. Ayaklarının parmaklarını birer-birer tutup bağtı, çimçegende duyula, demek, buzlamağanlar. Göñülü biraz köterildi. Bir kaç adam ögde, kimdir birisi topallap zornen adımlay. Arķadaşları oña yıķılmağa imkan bermeyler. (30)

– Ayaklarının tabanlarını buzlatkan, – dedi Camşid. Sesi ıktıradı, közleri bunarlandı.

– Hazar oğlu, nasılsın? – dep meraklandı Temet.

– Bak ne eyleyim, gardaş, açlıkça, bu eziyetke dayanırsan, beyler gibi yaşamak mümkün, – dedi o şak- (35) ağa urunıp.

– Zararı yok, Hazar oğlu, bu horluğun sefası da olur.

– O künni körer ekenmizmi?

– Şübesiz, köremiz. (40)

– İnanmayım. Dünyada adaletsiz insanlar çok.

– İnsaflılar da az degil.

Mecalsızlangan adamlar köyün sürüsü kibi baraklara toluştılar. Amma kene de kızınıp olamadılar. Barak suvuk edi. Şuğa bakmadan, barak strostası kop- (45)

(44)

kanı aselet tasırdatıp, taban yuvğan çulnı süyrükley berip, odanı yuvmağa başladı. O, bu işni adamlar olmağanda yapkan olsa, olmaz edimi? Bu da eziyetnin bir körünişi. İştten kelgeler daa kızınıp yetiştiramadılar, strosta kopkanı kenarğa taşılap: (5)

– Atanda! – dep bağırıldı. Mahbüsler telaşlanıp, areketke keldiler.

Nadzirateller sürüsü yel kibi baraklara soğuldılar. Adamlarının episi tışka, azbarğa aydadı, çıkkanlarının üst – başları tinledi.

– Ava çatlatıcı edi. Hususan, kadınlar yaşalgan ba- (10) raktan accı, muşkül sesler keke, ağlav – sızlavlar eşitle edi.

– Buzlağance azbarda tutacaklar, – dep şikayetlendi Camşid.

– Keçken sefer bir buçuk saat tutkan ediler. (15)

Tintüv bu sefer eki saat devam etti. Naralarını, çul-çubur urbalarını, tüşekleri ast – üst çevirdiler.

– Yahşı şorbacı böyle avada köpegini bile soğakça yibermedi. Bular ise... – dep köçti dülger Şefner.

– Yahşı şorbacılarının özleri mında köpekke çe- (20) virildiler.

Niayet, tintüv bitti. Baraklara kirmege ruhset etildi. Camşid aman torbasına yapıştı.

– Tıraş için tenekeden üstra yasağan edim, aldılar melunlar, – dedi açuv ve incinuvnen. (25)

– Terenge saklamağandırın, – dedi Temet.

– Olar delikni – teşikni aqtaralar.

Temet eski – püşkü urbalar saklı torbanı aqtar – tönter etse de, ötmek pıçağını tapmadı.

– Menim pıçağımın da alğanlar, – dedi o. (30)

– Seniñ melaıke olğanını bilgen olsalar, belki almaz ediler, – dedi Şefner.

– Barak da, tüşekler de, sanarsın buzlu kobanı ağıdıra, ve ondan er şeyni buzlatkan ava keke edi. Temet sabağace yuklamadı. Üşügen bedenini kızdıрмаğnen (35) oğraşıp çıktı. Öyle de kızınıp olamadı. Tañ maali kene turmak kerek oldı. Olarnı anda, suvuk taygada torf yatakları bekley. O, şimdi bekçiler tarafından sarılıp alıngan insan sürüsinen yol boyu adımlarken, çölde uçıp avelengen kuşçıklarga suğlandı. Olar kibi serbest (40) olmak istey edi. Eyat, onı kaydan alırsın! Temet ömür ge açlık köznen bakmağa alışkan. O, bu yaşayışın ilaiy kuvetten marum etilgenini, anda insanlıktan iç bir şey kalmağanını anladı. Böyle cemiyetke böyle alçaklar, böyle sadık kullar kerek. Bu da bahtlı yaşay- (45)

(45)

ışı? Ukuş da, serbertlik de, kirli çizimler altında inlemekte, ve er ekisi de zindana kapıldı. Bu cemiyette öyle bir gizli anlaşılma kuvvet bar ki, o insanlarını, daa doğrusu adamlarını öz etrafına toplay ve onların, tek onların kendi maksadları için faydalana- (5) lar. O, zaten nasıl kuvettir?

Bu fikirler Temetin yol boyu çekıştirdiler. Keyfi fena edi. Kök kubbesinin sağ tarafına baktı. Yanında adımlağan arkadaşları da ayaklarını zornen süyrükleyler. Azğan – tozğan, kemiknen terileri kalğan. Daa azaplı, (10) meşakatlı iş başlanmasa da, olar takattan tüşken, mecalsızlağan ediler. Sanarsın, damarlarında kan akımı toқтаğan, közlerine karanlık çökken.

Ayazlı ava ince urbadan kirip tenge ine kibi saça. Urbalar katıp kalğan, ağırlaşkanlar. Ayazdan kaçıp (15) kurtulacakday yer yok. Tola biçimde torflarını taşımak gerek. O, eziyetke çevirildi. Toktap yal almağa kimsenin cesareti yetmey. Brigadirler şu dakkası ayak üstünde ola, başına yapırılalar.

– E-ye “professor”, kıbırda. Bu saña okuv ocağı (20) degil.

Nezaketli, aliy malumatlı, miskin felsefe ocağı zalım oğluna aylanıp bile bakmay, yavaştan, alına köre kıbırdana. Söz kaytarmağa ıntılmay. O melunlar daa da ziyade kuturalar. (25) Guseyn Hazar oğlu bunu yahşı bile. Arkasinen brigadirge çevirilip, közlüğünü tüzetip ala. Onı doğrudan doğru ders keçken vakıtta, studentler öğünde alıp kapadılar. Apayını da kapaganlar. Şimdi apayının kaysı lagerde olğanından haberi yok. Kendisinin söylegenine köre, vakıt bütün gece apayının, (30) balalarının adlarını aytıp çıkkan. Kendisini asacak olğan, tutkanlar.

Temetnin Hazar oğlunen tanışlığı tesadüfen olğan edi. Bundan son, o ondan ayrılacağı kelmedi. Künlernin birinde o baraktan azbarga çıkkaninen, (35) “professor”nın kapı aldında paynözü oturganını körip, ona yakınlaştı. Hazar oğlu başını tepretip:

– Otur, gardaş, biraz yal al, – dedi ve yanından yer kösterdi. – Eybi yok, nerelisin?

Temet subetdeşine diğkat ile baktı ve kıskadan: (40)

– Kırımlıyım! – dep cevap berdi.

– E- e, gardaş, Kırım yahşı ölkedir. Acayip kırımlı dostum vardır, professor Bekir Çoban-zade işittinmi, bilesinmi?

– Yok, işitmedim, bilmeyim. (45)

(46)

– Eybi yok, ola bilir. Büyük til alimidir.

– İhtimal. Kitap okumağın adet etmegenim.

– Çok yazık, çok yazık. Okumak lazım edi.

– Okumağan olsam, şimdi bu yerde degil de, belki yanda yatar edim, – dedi

Temet kolumu özen tarafka uza- (5) tıp.

– Demek, söylegenleri gerçek eken de...

– Men onı kördim. Şimdi etim – benim çimirdey.

– Mına, Smail, biz bunu bahtlı ömür, dep adlandı- (10) ramız.

– Onı sizin kibi okumuş adamlar adlandırılar.

Menim için yanı ömürmi, eski ömürmi, farkı yok. Tek insan yahşı yaşasın, serbest nefes alsın, aksızlıklar olmasın.

– Arzularına men de koşulam. Ancak bizde adalet- (15) sizliğin öğünü alcağ kibi kanunlar işletilmegen. Cemiyet öğünde de, kanun öğünde de kimse mesuliyetlik taşımay.

– Hazar oğlu mışkıl ile küldi. O, bu meseleni öz bilgeni kibi anlatmağa tırışırken, aradaki subet za- (20) manın nabızını tutkan müim işlerden ketkenini

bildirmek istedi. O, sözünü devam ederek: “Lagerler kuruv yolnen cemiyetni pekleme mümkün degil. Bu – dava etilmez aқиқat”.

Er ekisi de eyecanlı edi. Bir aņ sustılar. Yanların- (25) dan keçip ketken, üran – püran adamlarğa baqtılar. Kimdir birisi içini tutup, devamlı surette, çekişip – çekişip öksürdi. Hazar oğlu okşandı ve kenarğa aylanıp yerge tükürdi. Tüküriginde kan körüp, abdıradı, korktı ise, eyecanlanğanını komşusına dıydırmadı. (30) İnce parmaklarınen topraķnı karıştırıp, tükürigini kapattı. Temet de körmegenday olıp indemedi.

– Devir öyle keldi, Guseyn Hazar oğlu, – dedi Temet közlerini sık – sık oynatıp. – Adamlarda samimiylik, biri – birine ürmek kalmadı. (35)

– Zamanlar ağırımı, bilmeyim! Zan etsem, onı enķastan ağırılaştırılar.

Hazar oğlunun soluk cırayı, kansız dudakları Temetni kerçekten de raatsızladı. Özünü oņa köre aznavur saydı. Hazar oğlu tekrar söylendi. (40)

– Yigirminci seneleri, – dedi o, – bilgini, tecribeli muteshhasıs degen aņlav var edi. Sonundan o sadık sözünen deņiştirildi. Yataķlık, büyüklerge bir sözsiz itaat etmek pek cayradı. Böyle şahslar müstakil fikirge malik degiller. Olar iş becermeseler de, şor- (45)

(47)

bacılarına sadıķlıķları sayesinde içtimaıy merdiven boyunca ep yukarı köterileler. Bu ise ğayet havflı yol.

Temet bu sözlerde ömür aқиқatı gizlengenini aņladı. Şerifovğa benzegen adamlar az degil eken. Ertesi (5) künü işke çıkar – çıkmaz brigadir kene Hazar oğluna kılınmağa başladı. Esli – başlı adamnı de anda, de mında çaptırdı, en ağır işlerni yapmağa mecbur etti. Temet bu aķsızlıkķa açuvlanıp sabır etecek olsa da, dayanıp olamadı, aķibeti patladı. (10)

– Brigadir, bugünden son, o adamğa tokunmaycaķsın, aņladınmı? – dedi Temet közlerini akaytıp.

– Tokta, sen kimsin maņa akıl öğretneme! – dep cekirdi o, – Sen otur, benim işime karışma!

Sözge Hazar oğlu kirişti. O, Temetnin yerinden tar- (15) tıp:

– Bırak, Smail, o vicdansızlar ile davalaşma. Ep bir faydası olmaz. Sakın irslenme, incinme.

– Men, Guseyn aģa, tek seni degil, umumen, adaletni koruyım. İndemesen başıña minerler, bir daa tüş- (20) mezler.

– Bizim zayıflıģımızdan faydalanalar.

– Hayır, biz zayıf degilmiz. Aksine, kuvetlimiz. Olar bunı korkudan yapalar.

Brigadir tiş kayıp tursa da, Hazar oğluna söz ayt- (25) mağa sakına edi. Kuruģan akķayın aģacı astında, üstünü yosun başkan taş üstünde oturģan brigadir işle- genlerge bakıp, yüreginde aģrı duydı. Böten yerde olarnı incitķanına yandı, lakin tabiatını deņiştirmek meramında degil edi. Eger mahbüsler onun işlegenlerge (30) taba kelgenini körseler, “muķayt olunız, şorbacı kele” dep biri – birilerini tenbiley ediler. Çoktan sevmegen bu sözni o, yaşılarında eşitken edi. Şimdi ise onun özüne aynı şu ad ile muracaat eteler. Bir ande bu vazifeden vazgeçmek istedi. Lakin “şorbacı” aқиқа- (35) ten de oņa ait ekenini o bilmedi. Bunun için özünü raat duydı. Yok, mahbüs adam bir zaman “şorbacı” olabilmez, dep oylandı o. O, torf obalarına taba yönedi. Brigada azaları arasına deral sakinlik çökti. Mahbüslerni lagerge kaytarmak için bir yerge toplanģanda, brigadir (40) er kesni birer – birer közden keçirdi. Olarnı aķınıķlı, muşķul allarına yanıp ah çekti. Özünden ziyade bu mecalsız insanların taķdirine yandı.

Kış künü olsa da, ava pek suvuk degil edi. Temet
(48)

aşıkmadan çalışa. Kürek buzu parlanmış torfka kolaylıknen kire, köterip kenarga atkanda zorlana, kimerde kendisini tutup olamay, yerge yıkıla.

Üyleden son edi. İşlep turuğan arada sağ ayağı birden tayıp, tizinece sazlıkka batıp ketti. Zornen tar- (5) tıp çıkardı. Suvnen tolğan pötügi şu arada, bir kaç dakka içinde buzlap kaldı. Ne kadar tırışıp baksa da, ayağını pötüğinden çıkarıp olamadı. Parmakları ağırına, suvuknu duymay ediler. Lakin aklına iç bir fena şey kelmedi. Kıyın olsa da, çalıştı, arkadaş- (10) larından artta kalmamağa tırıştı.

Lagerge zar – zornen, arkadaşlarının yardımnen, kelip yetti. Camşid bir koltuğına, Hazar oğlu diğer koltuğına kirdi ve lager ekimine alıp bardılar. Mında pötüğünü boydan boy kesip, ayağını çıkardılar. Ekim (15) deral ne olup keçkenini anladı.

– Parmaklarından ayrıldın, kardaş, – dedi yanıknen, – buzlatkansıñ.

Temet ekimniñ söylegenlerine birden inanmak istemedi. Parmaklarından ayağını tutup baqtı. O, sançuvni (20) da, çimçevni de duymay edi. Ağaç olup kaldı. Eger evelki, küç – taqat yerinde olğan ise, o kürekni kötergende yıkılmaz ve sazlıkka batıp ketmez edi. Takatsızlıktan özünü tutup olamadı, dup etip çukurğa yıkıldı.

– Takdir, baş yazısı! – dep şikayetlendi Temet. Ekim (25) defterge nelerdir yazmaknen oğraşırken, ağızını açmadı.

Temet ayakka turacak oldı, turıp olamadı. Masanın kenarına yapıştı. Sağ ayağı iradesine boysunmay edi. Ekim Temetniñ koltuğına kirip, yavaştan yürmege (30) yardım etti.

– Ahlaqça bozğunlık, – dedi o kaviy inam ile, – cemiyetniñ hastalığı, accı yarasıdır. Alimler alimlennen, yazıcılar yazıcılarnen, ocalar ocalarnen küreşeler. Biz ise buña “közaçıklık” deymiz. amma (35) nasıl etip bozulğanımızdan haberimiz yok. Nasıl deysiñ, Hazar oğlu?

– Pek doğru ayılğan. Zaten biz kimge kerekmi! Ormandaki kiyik ayvanların ölmesinde kimse cevapkar olmağanı kibi, bizlerniñ de ölümüne kimse cevapkar (40) degildir. Ölgenlerni kimseden soramaylar. Mına, accı aқиқat!

Bayağı vakıtkace söylendiler. Son, beraber barakka kayttılar. Temet yorulğanından, kendisini fena duyğanından erte yattı. Yarı gecede abdırıp uyandı. Tüşünde (45)

(49)

babasını körgen edi. Olar evlerinde, çardaқта otura ediler. Soқақта tapırdılar eşitildi. Ayak davuşları Temetniñ evlerine yakınlaşa edi. Çardaqtaki minder üzerinde babası Mamut kart otura. Temet babasına hitap etip, yavaş sesnen: (5)

– Emcem kelgen, – dedi.

– Emceñ, kaydan? Sürgünliktemi?

– Uraldan! – dep cevapladı Temet.

Baba yerinden kıbırdamadı. Çırayı da külmedi. Guya kardaşının kurtulıp kaytıp kelmese kuvanmay (10) edi. O, öyle de kıbırdamay, indemey bayağı oturdı. Temet davuşlardan uyandı. Amallar brigadasını işke, vagonların kömürini boşatmağa çağırdılar.

Temet gece körgen tüşün tabirlerken, bütün fikirleri köyde, evlerinde edi. O, körgen tüşünü begenmedi, (15) onı fenalığka yordı. Evdeki al – eval onıñ bütün zeinini, tüşüncelerini kaplap aldı. Yürekte bir ağırlık, sıkıntı bar edi.

Mamut kart azbarga çıkkanınen evni sarıp alğan adamları kördi. Olar arasında köy şurasının reisi (20) Şerifov olmağan olsa, aklına fena şey kelmeycek edi.

– Ne oldı, Seydamet, – dedi kart Şerifovğa taba adımlap.

– Ne olğanını senden soramadı, Mamut ağa, – dep (25) cevaplandı o kaba davuşnen.

– Açık ayt, meramın ne?

– Ametni kıdıramız. Bastıktan kaçkan eken.

– Bunı kerçek aytasınımı?

– Eviñni tintecekmiz. Eger Amet evde olsa, işiñ (30) var!

– Ya olmasa...

Militsioner ve eki yaş yigit aman tütün aralarına kirdiler. Hayli vaqıttan soñ tozğa şışıp, andan çıktılar. Militsioner üst – başını, şapkesini kaçtı ve (35) göñülsiz tavurnen:

– Kimse yok, – dedi pıştavını tüzetip.

Zade yenge ve Müzeyen çerdakta peyda oldılar. Parmaklıkka tayanıp, azbardan çıkmakta olğan adamlarğa baktılar. Zade yengenin kökreginde düküldi koptı. (40)

– Ev tintmekten, adam kapamaktan gayrı iş – küçleri yok, – dedi o qarık sesnen.

Şerifov Zade yengege ters baksa da, ağızını açmadı.

(50)

O, yaşlardan birine evni közetip turmağnı tenbilerken, militsioner ve diger idarege taba yol aldılar.

Üç kün zarfında evni boşamadılar. Mamut kartnı eki kere idarege çağırdı, kardaşını soradılar. Mamut emce militsionernin soravına sadece cevap ber- (5) mege tırıştı.

– Ah, olum! – dedi o şaşkınlıknen, ceennemden kaçıp kayda barırsın!

Militsioner başta külse de, soñ özüne ciddiy, atta resmiy kıyafet berip sögündi. Kart kendisini tutup ola- (10) may açuvlandı.

– Men saña babañ kibi adam olam, – dep öpkelendi o, – küfür sözlernen söylenmege utanmaysınımı!

– Utanmağ, kimden, sendenmi?

– Menden utanmasağ, yapkan merafetiñden utan! (15)

Mamut emce bu ayın – oyunlarda tek Şerifovnı kabaatladı.

– O keratanın işidir bu! – demekten kaytmadı. – Ametnin aslı bastırıktan kaçkanı yok. Episini o uydura. Munafık kafir! (20)

– O aram oğluna köre kızışıp keyfini bozma, – dedi Zade yenge aķayına.

Mamut emce işine keterken, tesadüfen kolhoz idaresine kirdi. Kolhoz reisi ve ferma müdiri at aķķında laf ete ediler. Mamut emce meselenin aslını anla- (25) masa da:

– Nasıl at o, Üsein, – dedi.

– Nasıl at olsun, Mamut ağa, – dedi reis hastacan atnı kösterip.

– Kimge berecegimizni bilmeymiz. Belki alıp baķ- (30) arsınız.

– Körmek mümkünmi? – dedi Mamut Temet.

Olar aranga kirdiler. Mamut emce atnıñ tişlerini, tuyaķlarını dikkat ile baķtı, hoturlı boynunu şamarlap: (35)

– Yahşı at, lakin vicdansız kimselerinî koluna tüşip, ayvannı hırpaladılar, – dedi. O, atnı alıp bakmağa razı oldı. Bir ay keçmedi, Ulker tanılmaz derecede deñiştı. Hotur, yaralardan eser bile kalmadı. Arık yanbaşları, kaburğaları tegizlenip semirgen, beli dört (40) köşe şekilini alğan edı. Yürüşı de bam – başka. Mamut emce işinen gayet memnün, azaçık kamburlaşkan belini tözetip ala, omuzları kerile. Ondan daima at kokuşu kele.

Bir kün Mamut emcenı kolhoz idaresine çağırdı- (45)

(51)

lar. Resiniñ odasında Üsein Karaman, Şerifov ve ferma müdiri otura ediler. Mamut emce yaşamay bir iş olğanını oturğanların küskün çıraylarından anladı.

– Otur, Mamut ağa, – dedi Karaman, – seni biraz ıncıtacak olamız. (5)

– O da nasıl şey? – dedi kart. Közleri faltaş kibi büyükleştı.

– Ulkernı köy şurası imayesine alacak ola.

– Seydametni taşığan atka ne oldı? – dep soradı uyken Temet ve keskin közlerinden Şerifovğa tikildi. (10)

– Onı yılkığa berdik.

– Haraplandılar mı?

– Yo – ok, iç de haraplanmadı. Öyle qararğa keldik.

Temet açuvlansa da, ağızını açmadı. Başını aşağı alıp tüşüncege daldı. Keyif tekmiñ bozulğan edı. (15) Şerifov kıbırdamay otura. Sanarsın öz areketinden kórka edı. Karaman da ne eteceğini bilmedi. De Mamut emcege, de Şerifovğa bağa edı.

Mamut emce eyecanle:

– Şorbacı sizsiniz, ne deseñiz o olacaq! – dedi (20) de, ters aylanıp odadan çıktı. O, bir yerde toktamay bir baş aranlarğa ketti. Ulker onı kórgeninen kulaqlarını, başını köterip, ayakların arannıñ tabanını tepmeledi, kişnedi. Mamut emce atnıñ calınlarını, boynunu sıypadı. (25)

– Ah, seni Ulker, – dedi ğannen, – benim müşkül alımnı anlamaysın. Hayır, öyle degil, anlamaysın faķat yardım etip olamaysın. İndemeysin, demek, kederlisin, öylemi? Bizni, dostum, ayırmak istediler. Sen bu işke ne dersin! Biz ayrılmamız, şaymı, Ulker! (30)

Mamut emce atnıñ mañlayından ölip, evine kaytıp keldi. O, minder üzerinde uzanırken, tek Ulker aķkında tüşündi. Zade yenge akayının göñülsiz ekenini kórse de, ne olup keçkenini sormadı. Kart ise ep tüşündi. Atnıñ bütün kıyafetini köz aldına ketirdi. (35) Ondan ayrılganına pek yandı, onı acıdı. Yanğızlık onı iskence kibi sıkı edı. Şerifovğa canı pek ağırdı. “Üstümüzge mindi, tüşip olamay, bizni kıynadıķça kıynay” – dep ökelendi.

Er şeyni unutmağa tırıssa da, unutıp olamadı. İş- (40) siz oturmak onı daa ziyade eziyetledi. Yüregine azaçık olsa da teselli olmak, kayğı – kasevetini unutmak içün tereklerini pıtamağa karar berdi. O, bu işke kaç künden berli azırlana edı. Ulkernen bağı acele işler, pıtavnı er keri kaldırdı. Bugün bağça maķasını alıp, (45)

(52)

azbarğa çıktı. İşini alma tereginden başlamak istedi. Merdivenni terekke yakın çekti. Eki – üç basamak köterilgeninen, ayakların kaltırağanına özü de şaştı. “Bu ne, zayıflık mı? – dedi öz – özüne. – Mamut Temet öyle tez çökken adamlardan degil”. (5)

Şay da şay amma, taķatsızlık, er alda, üstün çıktı. Birden merdiven avdarıldı. Mamut emce turacak olup ıntılsa da, yerinden kıbırdap olamadı. Apayını yardımğa çağırmaķnı da ar etti. Azbardaki tasırdını eşitip, Zade yenge ve Müzeyen çapıp

keldiler. Uyken Temet te- (10) rek altında uzanıp yata, kenarda avdarılğan merdiven tura. Bağça maķası ise otlar içine atılıp ketken.

Ƙadınlar ses – şamata köterdi, Ƙolum – Ƙomşular toplanıp keldiler. Ƙart iç bir şey olmağan kibi ayakķa atılıp turdı. Er kes şaştı ve ne deyeceklerini bilme- (15) di, külüştiler. Uyken Temet de külđi.

Smail Temet tüşüniş şay bölüngenine pek yandı. İşke ketmege azırlanğan ammalcılarnı sögdükçe sögdđ. Yattı, lakin yuklap olamadı. Ƙurtulacak vaķtı yakınlaşa edi. Soñki eki yıl Ƙalğanda köyge mektüp yaz- (20) mağa ruhset ettiler. Aman mektüp yazmağa tutundu. Üç ay degende Ƙarşılık aldı. Ƙara haber... Yok, o bunı aslı beklemeden edi. Babasının vaķıtsız ölümi onı ayaktan yıķtı. Baba oğlunu, oğlu babasını körmey asret kettiler. Müzeyenniñ yazğan yanıklı mektübini tekrar – tek- (25) rar oķudı. Tamillanın facialı ölümi, episi bir yerge Ƙarıştı. Yanık üstüne yanık...

Camşidnen Hazar oğlu Temetni böyle muşķıl alda rastketirdiler.

– Ne oldu? – dep soradı Hazar oğlu. (30)

Temet çok vaķıtğace ağızını açmadı. Babasının vefat etkenini ayتماğa tili barmay edi.

– Er alda, ne oldu? – dep tekrarladı sualini Hazar oğlu. Niayet, Temet özüne kelip:

– Babamniñ Ƙara haberini aldım, – dedi yavaş ses- (35) nen. Ortalıkni kergin sukünet bastı. Azbarnıñ tena köşesine çekildiler. Mında olarğa kimse keder etmey edi. Merhumniñ ruhuna bağışlap dua oķudı, yatķan yeri cennet olsun, dediler.

Müzeyenniñ yazğanına köre, Mamut Temet Cuma künü, (40) tañ maalinde keçingen. Közlerini ebediyen yummazdan evel oğlu Smailni hatırlap:

– Körmek istey edim, olmadı, – dep yanılğan. Bu onıñ soñki sözleri olğan.

(53)

Temet köyde apansızdan keldi. Zade yenge torunlarına beraber evde edi. Ğarip ana bosağada oğlunu körip, şaştı – şaşmaladı. Ne yapacağını bilmedi. Özüne kelgen soñ oğlunu bağırına basıp, boynundan, saçlarından öpti. Torunçığına aylanıp, yanıklı ses ile bağırdı. (5)

– Çap, bağırlarğa çap, Server! Ayt anağa, babam keldi de! Çabık ol!

Özü kene oğluna yapıştı. Server aşıkmadı. O, babasını bilmey, Ƙapalğanda üç yaşında edi. Şimdi kenarda turarak, közlerini kirli pamuk çekmen, Ƙara ştan (10) eski potik kiygen bu adamdan almadı. Onıñ er bir areketini, aytkan sözlerini aķılda tutmak için diķķat ile onı diñledi. Bita ise açuvlana, de bir torunına, de digesine baķa, soñra dayanamay Ƙıçırmağa baķlay.

– Server, daa çok bekleteceksiniz? Nege ketmey- (15) sin?

– Niyaz barsın, – dep inatlık ete o.

– Bita Başıta saña ayttı, sen bar, – dey Niyaz.

Zade yenge de ayatķa çıķa, de içeri kire, eyecanlana, sabırsızlana amma, ala daa babaları ekenine inanmağan, (20) torunlar, ka birine, ka digesine siltem ederek, babaları yanından ketmek istemeyler.

Server evde bükleri olğanındanmı, yoksa Ƙuvançlı haberi birinci aytıp, anasından müjde almak niyetindenmi, ne de olsa, artık dayanmay, atlas – atlas oynag- (25) anı alda, sızgırıp soķak boyu çapıp ketti.

Temet için bezdirici, azaplayıcı yarım saat vaķıt keçti. Ƙolul – Ƙomşular toplanıp keldiler. Apayı Müzeyen daa körünmey edi. Sekiz yıl içinde onıñ nasıl yaşağanı, deñişip – deñişmegeni oña malüm degil. O, (30) onı evelkisi kibi mazallı,

kemalatlı, kara uzun saçları beline yetken, yanakları kızarıp allanmış bir insan belleyedi. Amma onun öğünde çırağ kibi irip ketken, benzi solmuş, kara iri gözleri içke batmış, saçları çalırılmış kadın peyda oldu. “Yaşayış mında da tatlı (35) değil edi”, – dedi o yavaştan fısıldap.

Müzeyenin taaciplenmesinde de bir mana bar edi. Eger o akayını şimdi evinde değil de, sokakta rastketirgen olsa, ya tanırdı edi, ya da yok. Kartaymış, çökken. Beti uzanmış, öğdeki dişleri tükülmüş. Yürgende topallay. (40) Domuz kılına benzegen sarı mıyıkların taşımakının aceti barmı? Temetni kart etip köstergen de belki şu mıyıklardır! Bak sen bu adaletsiz dünyaya. Ne edi de, ne oldu.

– Smail! Smail! – dep bağırdı Müzeyen. Eki asret biri- (45)

(54)

birinin kucağına atıldı, inlevler, iniltiiler kuvañ duygularınen değıştirildi. Smail yanaklarında, boynunda apayının sıcak cazibeli öpüşünü is etti.

– Akız, tokta özüm keleyim! – dep başladı Temet. (5) Müzeyen onun mırıldanmasına bakmay, ep boynuna sarıldı, başını bağrına bastı. Dersin akayından ayrılmaya korka edi. Sonra akayını boşadı da, bir adım kenara çekildi.

– Sağa yahşı etip bakmak isteyim, – dedi ağlap, (10)– azizim, sağa ne yaptı olar!

Uzun kirpikleri közyaşlarından silinip ağırlaştılar. Er ekisi de minder üzerine keçip oturdu. Oda adamlarnen tolu olsa da, kimse söylenmey, nenidir bekley ediler. Asabiylik bir kaç dakika devam etti. (15)

– Alla – Taala var eken, o benim dualarımın işitti, – dedi Zade yenge, başındaki kıyığını tötetip.

– Sen, Zade, Allanen biraz sağıt ol, – depten bile di onu komşusu Bekir Şamil. – Tiliğini çok uzatma!

– Tövbe, niçün? Men neden korkacağım ya, Bekir! (20) – dedi o.

Ana başını tik köterse de, havfsırağanday olup, etrafına bakındı. Eppeyi zamandan beri yüreginde toplanmış derdini cemaat öğünde söylemek için oğlunun kelmesini en yahşı fırsatlardan biridir, dep saydı. (25)

– Seni kapağın sağ da, Smail, köyde tıñ yaşayış olmadı, – dedi Zade yenge de oğluna, de musafirlerge bak-ıp. – Otuz yedi senesinin kısıp ayında köyden bir gecede yigirmi üç adam alındı. Artık dört yıldır haber teber yok. Ölülermi, tirilermi, kimse bilmey. Nazife (30) yengenin üç oğlunu da aldılar. Buğa yürek dayanırmı? Zavallı ağlay – ağlay tekmiil sokur oldu. Alın ne değen adam tapılmay. Bozuldu cemaatımız, tekmiil bozuldu. Duşman olup kimge zararı tokundu onların!

– Bozuldu değil, Zade, bozdular! – dedi Bekir Şa- (35) mil.

Temet anası ve köydeşinin aytkanlarını isteksiz dinlep, karşılığına bir şey demedi, ne maküm etti, ne de akladı. Tek sigarını dumanlatıp oturdu.

Bekir Şamilnin çehresinde bir göñülsizlik bar (40) edi. O, Temetnin susıp oturmasının asıl manasını anlasa da, özünü anlamağın adam kibi alıp bardı.

– Biz kendimiz de, Zade, dinsizden beter oldık. Büyükke ürmet, küçükke meramet kalmadı.

(55)

– Şaydır, şay, Bekir. Bala babanı, baba balanı tanımay. Ahır zaman, – o tutuldu, sağ birden tokladı.

– Olup keçken vakıaların sebebi araştırarak olsağ, – dedi Temet sigarını küllükke taşlap, – başın belaya oğrar, çaresini de tapamazsın. (5)

– Ebet, devlet işine karışmak olmaz.

– Smail qardaşım, bizim Abibin rastketirmediñmi? Onı da Nazifenin oğlanlarından bir gecede alğan ediler, – dedi Tevide abla közyaşlarını silip. O terenden ah çekti, son devam etti. – Ne için qapağan (10) larını da anlamadık. Geceleri bağ suvara edi. İşten kelip çarıkalarını çıkarmağa da izin vermediler, alıp kettiler. Paqıl kibi yolluq vermege bir tilim ötmegimiz bile yok edi. Aç – zebil ketti, tosunım!

Temet qartiyge baqtı – baqtı da, ne deycegini bil- (15) medi. Atta közbebekleri ağırdı. Şaşkınlığı keçken son, qandırıcı bir sesnen:

– Körmedim, yenge, körmedim, – dedi yürek ağrısınen. – Raseya balaban, biri anda, biri bunda.

– Ebet, qardaşım öyle. (20)

Aradaki laf bunıñnen bitken edi. Balalar evniñ bir köşesinde minder üstünde serilip, yuklap qaldılar Temet musafirlerini ozğarıken, tuvar aranına kirdi. Çubar sığırniñ boynunu sıypadı. Çubar sığır o qapalğanda yañı doğğan buzaçık edi. Artıq eki bala- (25) niñ anası oldı. Bütün qorantanı sütnen besley. Qarı-qoca töşekke kirer ekenler, Tamillanu büyük yanıknen hatırladılar. Temet açuvından barmağa yer tapmadı. Yuklap olamay edi. Şerifovğa beslegen nefreti qat – qat arttı: “Ah, seni alçaq erif!” – dep söğündi, yatқан yerin- (30) den turıp, odanı boydan boy dolandı. Kene de tınçlanıp olamay edi. O pezevenkni aqaretlemege söz bile tapamadı. Azaplandıkça azaplandı. İçi içine sığmadı. Pek sıkıntılı edi.

Ertesi künü Şerifov da, Qaraman da Temetke hoş (35) keldige keldiler. Şerifov eki yıldan beri kolhoz reisi olup işley. Temet öyle afağanlangan edi ki, eger Şerifov paynozyu kelgen olsa, evine koymay, bosağadan kuvıp yiberecek edi. Lakin o alçaqlıqnı yapmadı. Qaramannıñ hatırını saydı. Lanet şeytan, dedi de (40) sustı.

Şerifov ses – şamatanen içeri kirdi. Aman köydeşi Temetni kuçaqlap, qolunu qaviy etip sıqtı. O, bayaqı deñişken, qartayğan, zilflerine kırav tüşken, közlerinin tübünde torbaçıklar büyükleşken. (45)

(56)

– Baq sen bu kırcıman yigitke. Baykal artı kazaklarınñ mıyıklarınen kelgen. Maşalla, maşalla! Zade abla, közaydın. Batırına baq da, kuvan, – dedi o yarı ciddiy, yarı mısıql bir tavurnen. Zade abla istemeyistemey söylendi. (5)

– Aysa, ya ne, Seydamet, sağ – selamet qayıp keldi. Bala – çağasına qavuştı.

– Qayıtmay ne, sağlıq olsun, Sovet ükümeti kimseni böten yerge qayıp etmey. Bizde insan aqqında qayğıruv birinci yerde tura. Mına, kolhozımıznı alayık, (10) yaşayışımız, Stalin arqadaşnıñ aytkanı kibi, yahşı, şeñ oldı. Bıtır emek küñüne eki buçuq kümüşten aqça töşelik. Bu sene üç kümüş için qattı küreş kete. Tek halk duşmanları işimizge keder etmege tırışılar. Biz böyle ziyankarlarga yol bermemiz. (15)

O, ağır kevdesini kıbırdatıp, yastıkğa tayandı. Sağ ayağının tizini büklep, astına aldı. Musafirler turmağa azırlanırken:

– Qave için sağ olunız, – dedi Şarifov ve Temetke çevirildi. – Aydı, bugünlik yeter. İdarege kel, (20) laf etermiz, – dedi.

Şamatanen kelgenleri kibi, şamatanen de evden çıkıp kettiler. Bugün Temet saba turğanınen apayına:

– İdris ocanıñ balaçıkların barıp baqacaq olam. Sen, o sabiylerge, bahşış – mahşış kibi bir şey- (25) ler azırla, – dedi.

Müzeyen torbaçıkni ceviznen, bera qurusınen, baqlanen toldurıp, sofa üzerine koydı.

– Bir özün baracaqsıñmı? – dep Müzeyen.

- Yok, Servernen barırmız. (30)
- Baba, kayda baracağımız? – dedi Server.
- Senin Nusret degen dostuñ var edi, aklıñdamı? Onı barıp körecekmiz.

Ava cıllı olğanından, balalar azbarda oynadılar. Nusret maķara köpçeklerinden yasalğan arabacıķnı tar- (35)tarak, sarı mıyıklı, topallap yürgen yat adamnıñ oğlançıǵınen beraber azbarlarına kirgenlerini körgeninen, tars toktadı ve korku tolu közlerinen olarǵa tikildi. Kız kardaşınıñ koluna yapıştı. Temet balaların yatsırağanını körıp, olarnı tınçlandırmak (40) niyetinen:

– Nusret, korkma, oğlum, men Smail aǵa olam, Temet, bu oğlum Server. Alañ evdemi? – dedi.

Nusret cesaretlendi, közlerdeki korku ğayıp oldı. O, Serverniñ uzatķan torbasını alarak: (45)

(57)

- Alam evde, – dedi de, artına aylanıp:
- Alaa, e – e, ala! Smail aǵa keldi! –dep bağırdı.

Temet aǵaç merdivençikten yukarı köterildi. Server ise Nusretnen azbarda oynap kaldı.

Şekure yenge yün taramakñnen meşğul edi. O, Temetni (5) körgeninen şaştı – şaşmaladı, hoş keldige barıp olamağanı için afu soradı ve ev içinde dolanırken, aman cezvege yapıştı.

– Sağ – selamet kaytıp keldiñ, Smail. Maşalla, maşalla tuvğanım, – dedi. – İdris öyle de kaytıp kel- (10) medi. – O ağladı, peştimalınıñ ucunen közyaşlarını sildi. – Tamilla da, belki işitkendirsiñ, masharalıkķa dayanmay, öz ayatına kást etti. Seydamet bizim ecdadımıznıñ başına yetti, eki közü kör olsun! Evlatlarınıñ hayırını körmesin! (15)

Odanı sukünet bastı. Soba üstündeki çaynik fışıldap kaynay edi.

– Birer filcan kara kave içeyik, Smail, – dedi Şekure yenge, – sen belki onıñ adını da unutķandırsiñ! (20)

- Aysa, anda, lagerde kave çapsın.
- Arpa kavesi, tuvğanım. Temiz suyu aǵalardan artıp bizge tiymey. Epeyi oturıp, andan – mından laf ettiler. Turmak vaktı olğan edi. (25)
- Bizni unutma, Smail, kene kel! – dedi Şekure yenge.

Yolda Temet oğlundan:

- Nusretni begendiñmi? – dedi.
- Begendim. O maña bu arabacıķnı berdi. Onda eki dane eken. (30)
- Ana, kördiñmi, endi er kün kelip onıñnen oyna.

Olar dos – doğru mezarlıkķa kettiler. Temet babasınıñ ve Tamillanıñ kabirlerini körecek, o yaǵını-bu yaǵını tüzetecek edi. Öyle de yaptı. Baba öǵde, oǵlu ise onıñ artından adımladı. Smail Temet babasınıñ (35) mezarı yanında yerge çökip dua okıdı. Mezarınıñ etrafını tüzetti. O, başını aşıǵı alıp, babasınıñ taķdirinen baǵlı eñ muteber, unutilmaycaķ levhalarnı hatırlaycaķ olıp tırıssa da, aķılına bu arada iç bir şey tüşmedi. Yavaştan ayakķa kalktı ve Tamillanıñ (40) mezarı olğan tarafķa kettiler.

Aç közüñni, yum közüñni bir ay keçip ketti. Evde işsiz oturmak, apayınıñ kazañçinen yaşamak Temetke ağır keldi. Evde yañǵız kalganda bir de – bir işnen oǵraşmasa da, bu onı kánaatlendirmedi. Sakıtlıǵına (45)

(58)

bakmadan, faydalı bir hizmetnen meşğul olmaķnı, evge, balalarǵa bir tilim ötmek ketirmekni daa da maķpul kördi. Meramını apayına ayttı. O, omuzlarını kısıp:

– Özün bilirsin, – dedi. Zorlamadı. (5)

Temet ertesi günü dos – doğru kolhoz idaresine ketti.

– Kel, kel, Smail, – dedi Şerifov ayakka kalkıp, – otur, laf eteyik.

Temet sözge başlamazdan evel oturgıçta kavıy yerleşti, tayağını eki ayağının arasına alıp, divanda (10) yatқан kara pardoş mışıkka bağıtı. O, yat adamnıñ içeri kirgenini körgeinenen, yeşil közlerini oña tiktı ve atılıp Şerifovnıñ tizine oturdı. Eki dakqadan soñ kene divanğa avuştı. “Bu da ne demek, – dep oylandı Temet, – korucımı, yoksa yañı adetmi? Şura reisi (15) ekende böyle şey yok edi de”. Temet taaciqlendi. Mışık ise kalaçlanıp yata, kimerde kıçırıp söylengende, başını köterip, etrafına bakına.

– Meni kolhozdan çıkarmağandırısınız belleyim, – dedi Temet, – Maña yengil iş beriniz, boş oturıp (20) olamayım.

Şerifov öz fikirini bildirmezden evel, bir an oyğa daldı, ögündeki kağıtlarını masanıñ kenarına itedi ve esnep aldı. Burun deliklerinden ava fışnadı. O, ağır – ağır söylendi, sesine resmiy tús bermege tırış- (25) tı.

– Bilem, işlep alışқан adam, evde oturıp olaymay. Brigadirlik saña, şübesiz, kıynlık eter, öylemi?

– Ebet, brigadirge çapıp – çapkalamak kerek olacak. Men o işni yapıp olamam. (30)

– Men de öyle tüşünem. Tütün aralarına karavul kerek. Kail olsañ, tamam seniñ arcıñ.

– Bu iş maña kelişir.

Temet bugünden itibaren özünü tam ukuqlı adam olarak is etti. O, sekiz yıl zarfında insanlık ak – uq- (35) uqlarından marum etilgen edi. Oña şimdi azırğa duacı, dep aytmaycaqlar.

Tütün araları köyniñ çetinde, mezarlık yanında edi. Temetniñ evine yaqın. Cayav ketseñ on dakqalık yol. Bu aran ta otuzıncı seneleri, o kolhoz ambarında müdir (40) olğanda kurulğan edi. Eger evniñ çardağına çıkıp baksañ, araların ögündeki meydan yahşı körüne. Buña bakmadan, Temet özünüñ bütün boş vaqtını anda, aralarda keçire. Ava bulutladımı, o demir çağıni öyle ısrar ile kağa ki, köy cemaatı şu arada aranğa yeti- (45)

(59)

şip kele, bir adam kibi tütün sırtıklarını içeri alıp kireler. Temetniñ özü de, zametli olsa da, köydeşlerine sırt taşımğa yardım ete. Künler çipçeler kibi birbirine oşap keçeler amma, bu, Temet için can sıkısına çevirilmedi. O, adamlar arasında çalışıp alışk- (5) an, olar olmasa, kendisini yañız duya, asabiylene.

Temet işinen, yaşayışın belli derecede memnün olsa da, Şerifovnıñ Tamillağa yapқан zorbalığını, zıpkınlığını asıl unutıp olamadı. İdris ocanıñ muqaddes adını kirlemek, ayak astına alıp çamurğa bul- (10) galamak layık edimi, oña? O, kimgе bazanıp böyle gururlana? Temet bu suallerge cevap tapıp olamay edi, Yüreği raatlık ne ekenini bilmey ve bilmeycek galiba! Demek, Şerifovdan intikam alıp olamaycağ. Reis evelde olğanı kibi yer yüzünde baş köterip yüreceğ, keyf (15) çatacağ. Temet başını tepretti, yüreginde büyük dert bar edi. Çok şıñırlı edi. Kendi – kendisine: “ Aşığma, yapacağ işiñni sukünetle yap...” – dep mırıldandı.

Şerifovğa ilişmege iş çok amma, olarnıñ episini isbatlamak kerek. Temette er türlü malumat olsa da, o (20) vicdansızlık yatmak, fena adam, dep oña kuyu kazmağni munasip köremedi. Tek köz – közge kelgende niyetini iç bir şeyden çekinmey közüne bakıp aytmğa karar berdi. Barsın kendisinin kimliğini yahşı bilsin, burun köterip yürmesin, dep oylandı. (25)

Bir kün Şerifov tütün aranlarına kelir – kelmez, kadınlar onun yaçasına yaprıldılar.

– İşandırğan bala bağçası, üç kümüşiñ kayda? – dep soradılar. Reis kendisini divarğa kıstırılğan adam kibi is etti. Kollarını sallap: (30)

– Yaramazlar, toktañız, yıl daa bitkeni yok, – dedi. Fayda bermedi. Onı alkalap aldılar. O, kene söylendi. – Meseleni bu kadar bu büyütmege lazim yoktır, – dep koştı. Yüzünün çizgileri kerildi amma, telaşı keçmedi.

– Niçün aldatasın, doğrusını aytmaysin! – dedi (35) kadınlar.

– Men sizni aldatқан vaqtım oldımı? Olmadı. Maña inanıñız, episi degenim kibi olacak.

Lafka Temet koşuldı. Şerifovdan az da olsa aqqını almağa tırışırken, o reisniñ közlerine bakıp: (40)

– Suv körmeyince, papuç çıkarma, Seydamet, – dedi kattı davuşnen, – cemaatnen şaka, oyun olmaz!

Reis yalk etip Temetke baktı. Şerifov közlerini kapatıp – kapatmaz, olarnı deral açtı. Köydeşinden öyle sözlerni beklemeden edi. Onı kadınların aşkısın- (45)

(60)

dan qorçalar, dep belledi. Olmadı. Temetke canı ağırsa da, söz kaytarmadı, davanıñ kabarcığından sakındı. O, omuzı üstünden kadınlarğa bakarken:

– Siz açuvlanmañız, – dedi biraz yımşap, – yañılmağan bir Alla, diyler. (5)

– Yok, bizden öyle kolaylıknen kurtulmazsın, Seydamet, – dedi Anife yenge.

– Eski yasli binasını kızıl köşege çevirdiñiz. Niçün? Oda yetmey edimi?

– Anda balalarını tutmaq havflı, divarlarını köresiniz, zornen turalar. (10)

– Yasli için havflı, ya kızıl köşe için? Yalan söylemekniñ de qararı olmalı.

Balalarımızı mında alıp kelmege mecburmız. Sabiyler zifir qoquylar. Olarnıñ nazik cigarleri bu sasıq tozğa dayanır mı? Verem hastalığına oğrasalar, sen cevap vereceksiñ. (15)

– Aydı, çok zorlanmañız, istekleriñizni memuriyet ögünde koyar, o meseleni mılaka çezermiz. Kaç dane tay yolladıñız, Ramazan?

– On. Yarın da o kadar olur. Ancaq temiz, qoqulı tütün. Ağalar bir tavlansınlar. (20)

– Tütünimiz bizim iftiharımız!

– İftiharımız amma, aqçası az.

– Napayık, kıymeti öyle.

Reis şay dedi de, aman ketmege, kadınların azabından kurtulmağa tırıştı.

Atta Temetke aytacaq bazı (25) keskin sözler bile aqılından çıktılar.

Öyle de göñülsiz alda, tütün aranlarından uzaklaştı. Belki kelgenine peşman etkendir. Yakın zamanlarda böyle dubarğa oğramağan edi. Özünü daima köydeşleri ögünde itibarlı adamlardan saya edi. Bugün bi- (30) rinci kere yañılğanını anladı.

Temet çardaqtaki minder üzerinde uzanaraq, ötmekni sarımsaklap kiraznen aşay edi. Müzeyen eyecannen çardaqka kirdi. Bir qopka sütini yerge koydı da:

– Cenk başlağan, cenk, Smail! – dedi telaşlı (35) davuşnen.

– Cenk, o da nasıl cenk! – dedi Temet taaciplenip. Apayı zembilden kirazları çanaqka boşatırken:

– Nemseler Aqarnı bombalağan ekenler. Miting oldı, men andan kelem, – dedi. (40)

Smail yatқан yerinden atılıp ayakka kalktı. O yakka – bu yakka dolanıp tayağını kıdırsa da, tapamadı, afağanlandı. Sonra, minder astından taparak, tasırdı

koparıp, çardak boyu atladı. Bir an kayda keteceğini bilmedi, kapı yanında toktadı, başını aşağı (45)

(61)

alıp evden çıktı. Yolda bir yerde toktamadı, dos – doğru kolhoz idaresine ketti. Adamların er şeyden haberleri olğanından, ğamlı – ğamlı yüre, az laf ete, bazıları evlerine tez barmağa aşıkıp, çabık – çabık adımlay ediler. Memuriyet binası aldında kalabalık. Temet avlakta (5) turgan bir topar adamnın kızgın söyleşkenlerini, kırlağa bakıp nelerdir tariflegenlerini kördi. Kolhoz reisi Şerifov merdivenden aşağı tüşip, o adamlarğa koşıldı. Tok bedenli, galife ştan kiygen kırcıman yigitten: (10)

– Karavulları tayin etip bitirdiñizmi? – dep soradı.

– Bitirdik, – dedi yigit.

Temet de onların yanına keldi. O, tayağını yerge urarken: (15)

– Endi ne olacak! – dedi kimsege bakmadan.

Toplanganlardan iç biri onıñ soravına cevap bermedi. Reis sağ kolunu Temetniñ omuzına koydı. Kolu yaprak kibi kıltıray edi.

– Sen, Smail, aranalrğa köz – kulak ol. Melunlar (20) kelip bir iş çıkarmasınlar. Biz seniñ kündeliğini arttırmız.

– İş kündelikte degil, Seydamet. Sonki haberlerde ne yañılıñlar var?

– Şimdilik bir şey anlaşılmay. Amma, umumen al- (25) ğanda, vaziyet ağır.

Temet evine kaytmadı, aranalrğa ketti. Brigadirnen esaplı özara laf ete, davalasha ediler. Karavulnı körgenlerinen laflarını birden kestiler. Temetniñ arkasında karıncalar çapkalağan kibi keldi. Kalbin- (30) de bir ağrı, suvuqlık bar edi. Ondan nedir gizlegenlerini anlap, canı ağırsa da, ağızını açmadı. Kürsüğe oturdı. Kimse laf etmey edi. Temet kalpağını eşsesine itep, kaşlarını köterdi.

– Anlaşılganına köre işler uymay, – dedi o reis- (35) niñ söylegenlerine bazanıp, – bizimkiler o melunları toprağımızğa ayak bastırmazlar. Sen ne deysiñ, Ramazan?

– Zorı bilir, – dedi o. – Pek çok şeerleri bombalağan ekenler. (40)

– Saña, Smail, nemselerden korkmağa ne acet var. Sen sekiz yıl lagerde oturıp çıktıñ. Faşistler seni el üstünde taşırlar.

– Sen, el üstünde taşılğanlarını isteysiñmi? Olar seniñ de, benim de hatirimizni soramazlar. – O, bir an (45)

(62)

toktadı ve son devam etti. – Reis arandan ketme, kündeliğini arttırmız, dedi. Saña, brigadirge, mılaka ayırlar.

– Reis aytkan olsa, o yapar. Maña daa bir şey belli degil. (5)

– Yarım saat evelsi olğan laf bu.

Kün telaşlı tüşüncelernen, korkunen keçti. Temetke akşamlık aşnı aranalrğa oğlu Server ketirdi. O, baklalı laşsanı kaşıqlarken, közleri öğünde Kolpaşevdeki lagerde keçirgen musibetli künleri can- (10) landı. Yağızlıktan yüregi sıkıldı, ğarezli fikirler başında dolandılar. Er bir şıttırda, davuşka eleslendi, şakınıp abdıradı. Bütün gece raatzsızlanıp çıktı, közge yuku kirmedi. Nasıl dolanmasın köydeşleri onı, muğayt ol, suvnu zeerlemesinler, dep kattı (15) tenbilegen ediler.

Brigadir onı sabasına yukusız, ezilgen, yorulğan aldarastketirdi. Közleri içke batıp ketken ediler. Ramazan emcege Temet bir gecede eslilengen kibi köründi. Külecek oldı, külmedi. Aksine, muğaydı. (20)

– Gece tınç keçtimi? – dep soradı yılmayuvnen.

– Tınc keçkendir belleyim. Aslı yuklamadım. Çeşme başını belki on kere dolangandırım. Onıñ zeerlengenini qaydan bileceksiñ. Saba tañ atkanda içip baqtım. Bir şey olmadı. Demek, zeerlemegenler. Qorğunçlı (25) tüş, hayırlı olıp çıqtı.

Brigadir kıs – kıs etip küldi. O, köydeşiniñ şaşkınlıq içinde çarpılğan çerisine baqtı. Qaravul uşuse kerek, bıcağına yahşı etip sarılğan edi.

– Bizimkiler artqa çekileler! – dedi brigadir ğam- (30) lı sesnen.

– Demese... Olacaq şeymi bu! Kimden işittin? Radiodan söyledilermi?

– Er kesniñ ağızında o. Radiodan da aytқанlar. Ancak, Smail, tütünden bu sene öyle nomay bereket alın- (35) dı ki, bir vaqıt böyle olmağan edi. Meyva, yüzüm de oñ oldı. Terekler yükünü köteramaylar.

– Saçım – töküm yılı. Duşmañğa yarar.

– Olar bu taraflarğa kelirler belleysiñmi?

– Er şey olmak mümkün. Ahır zaman... (40)

Biri – digeri artından köydeşler cenkke kettiler. Köyde kart – kırt, bala – çağa, kadınlar qaldı. Temet cebege ketken brigadirni deñiştirse de, aslı kıvanmadı. Buña o çaresizlikniñ belası, dep kıymet kesti O, kündüzleri brigadirniñ vazifesini eda ete, gece- (45)

(63)

leri ise qaravullıq yapa edi. İş boğurdaqtan. Saqatlığına bakmadan eki adam yerine çalışa.

Bugün üylege yakın Şerifov keldi. Göñülsiz, açuvlı edi. Temetniñ al – evalını soradı, çok oturmadı, lineykasını çaptırıp, bağlarğa ketti. Yollar toz – duman (5) Şarap podvalı içün yüzüm cıymağa başladılar. Arabalardan biri kete, digeri kele. Arabacılar reisniñ indemey keçip ketkenini körip taacipleneler. Kimse onıñ göñülsizliğinde cenkni qabaatlamak istemey, apayinen qavğa etkendir, degen şey ağıllarına kele ve (10) Şerifovğa söz qatmağa utana ediler. Şerifovniñ qayğısı şimdi ğayet büyük. O, arabalarını közden keçire amma, dağğa yollanılacaq qavurma aqqında oylana. Oña, reiske, partizanlar içün on tonna qavurma azırlamak vazifesi berildi. Eki künden berli beş adam köy (15) soymağnen, et qavurmağnen meşğul. Dağğa eki metiy qavurma yollanıldı. Özü de bugün – yarın emirni bekley. A degende dağğa zuvacaq. Alacaq urbalarını azırlap qoydı.

Qavurma azırlav er kesten gizli yapıldı. Onı bir kaç (20)adamdan ğayrı kimse bilmey. O, köyden uzaqta, ta Çıgıntra dağındaki çoban qoşlarından birinde azırlanıla. Şimdi Şerifov lineykada oturırken, közleri ögünde de yüzüm bağları, de çoban qoşları canlandı. Eñ musibetli, müdhış işlerden biri de ailesinden ay- (25) rılmaq edi. O, qorantasını Kavkazğa yollamağa qarar berdi. Bugün olmasa, yarın ailesinden ayrılacaq.

Onı çok beklemek kerek olmadı. Temet tütün aranla rından qayta edi. Şerifovniñ evi öğündeki maşına onıñ diqqatını celp etti. Soqaqta turğan köy- (30) deşlerinden soradı:

– Nasıl azırlıq bu?

– Seydamet ağa qorantasını Bakuğa yollay, – dep cevaplandı birisi.

Temet maşınada küskün alda oturğan balaçıklarğa, (35) Abibege baqtı – baqtı da, acındı. Şu arada fikirleri İdris ocanıñ balaçıklarınınıñ taqdirine qayttı. Bahtsızlıq kara kölge kibi soqaqlarda, meydanlarda, evlerde dolana edi.

Abibe kadın baştan ayak qaralar kıygen. Mañlayı- (40) nı yaşmağnen sıkıp bağlağan, yalnız eki közü, ince burnı körüne. Aradan eki kün keçken soñ, diğereberler de ailelerini Kavkazğa yolladılar. Köy sakinleri olarnı közyaşlarından ozğardı, aq yol tilediler. Ayrılmak kıyın, muşkül edi. (45)

Cebenin köyde yaklaşmasınen, yollar askerlennen, maşinalarınen, arabalarınen tolup kaldı. Artka çekil- gen askerlerden de biri, de digeri kelip Temetten tütün soray, tozlu, kirli közlerini çeşme suvunen yuvarak, indemedən, küskün çiraynen arandan uzaklaşa. Temet (5) askerlerni incinuvnen özğara ve özünü olardan da beter, çastsız saya. Komandirlerniñ söylengenlerine köre, nemseler Fındıklı köyüniñ bosağasında tura ekenler. Şay ise de, Temet aralarını bırakıp ketip olamadı. Doğru, anda deyerlik iç bir şey kalmadı. Tütünni de, (10) sıırıqlarını da, tay kalıplarını da köy sakinleri evlerine taşıdılar. Olar bu çapkınlıknı karavulniñ közleri ögünde yaptılar. Eger bu bir ay evelsi olğan olsa, o buña yol berir edimi? Sırıkmı, demetni almak isteseniz, başta benim cesetimni taptanız, son alır- (15) sıınız, der edi. Şimdi bu mümkün degil. Kimse kimseni tanımay. Ana – baba küñü. Talağan talağanıniñ ola.

Ertesi küñü de, ondan sonki küñlerde de Temet aranalrğa barmadı. Köyde şura akimiyeti de, bir şey de kalmadı. Sovet askerleriniñ katnavı eksildi. (20)

Birden yukarı maalede mavı urba kiygen askerler, aşağıda, özen içinde kullesi ögge uzatılğan tank peyda oldı. O, tar, aylançık soğaklarğa sığmay, divarlarını eşip, araba kapılarını avdarıp, ep aldğa ıntıldı, arası bir kaç dakka keçmedi, köyniñ digeri tara- (25) fina çıkıp, mezarlık artında közden gayıp oldı. Atışmalar deyerlik eşitilmey edi. Boydan – boy muşambadan yapınca kiygen, boyunlarında avtomatları asılğan askerler soğaklarda dolana, evlerge kire – çıkalar.

Karşı bayırda mina patladı. Yer – kök sarsıldı, pen- (30) cerelerniñ camları şatırdadılar. Arası üç dakka keçmedi, ekincisi patladı. O, birincisine nisbeten daa küçlü edi. Taş – toprak şadırvan kibi töpege fırlandı. Köyü toz dumanı dereler içine sarktı. Temet yatқан yerinde sıçradı, evniñ köşesi eşilmegenmi, der kibi (35) etrafına köz kezdiridi, er şey hayırlı keçti. Evde zarar kelmedi.

Yalı boyundaki balıkcı evlerinde rumınler yerleştiler. Yalını ekige bölgen özenniñ er eki tarafına boydan – boyğa okoplar, endekler kazılıp, yalı minalanı- (40) dı. Mektep artındaki burunda uzakka atқан top yerleştirildi. Onıñ kullesi dağlarğa doğrultılğan.

Köy sakinlerine tuvğan soğaklarında kezmek bile havflı oldı. Temet dört künden berli bir yakka çıkmadı. Sofa üzerine yanbaşlap yattı. Şübesiz, tarsıka, la- (45)

kin ne çare. Sonra, yahşı niyetnen komşusu Bekir Şamilniñ evine kirdi. Bekir arannıñ kübresini kürey edi.

– Bekir, işler nasıl? – dedi bosağada toptap. Komşusu kürekni divarğa tayandırdı da, sınavcı közleri- (5) nen Temetke manalı – manalı baqtı. Yengilden yılmaydı.

– Yür, evge kireyik. Doğrusı, yolda – soğakta körünmege korşam, – dedi o aldğa atlap. – İşnen oğraşmağa da gönül yok. Kollarım yiberilip keteler.

– Öyle amma, – dedi Temet, – keçinmek, bala – çağa (10) nı bakmak kerek. Bilesiñmi, aklıma nasıl bir iş keldi. Elverişli. Kolhoznıñ eski degirmenini çalıştırtayık. Yıkılğan, boş yata. Men degirmenge nemseler kelmezden üç kün evel bargan edim. Degirmen taşı yerinde. Eki uluk kerek. Episi ufağ – tüfek işler... (15)

– Yaşı şorbacılar oña nasıl bakarlar. Starosta tayin etilecek dep aytalar, biraz bekleyik.

Aradan bir afta keçti. İşgalciler degirmen meselesine karşı çıkmadılar. Tamir işleri bir aftada bitirildi. Köy sakinleri bunu bekleseler kerek, olğan (20) az – buçuk

boğdaylarını, arpalarını aman degirmenge ketirdiler. Rumınler de atları için zahireni mında tarttılar.

Er şey sırasinen, tertibinen alınıp barılsa da, Temetniñ içini mışıklar kemire edi. Oña eñ ziyade (25) tesir etken, yukusını kaçırğan şu oldı ki, bu ilki ve sonki küreş degil edi. O bunu yahşı anladı. İleride onı daa da ciddi, daa da qarsambalı, zıddiyetli sınavlar beklegenini aslı aqılından çıkarmay, oña maneviy ceetten azırlık köre edi. Bu vaqıtqace kör- (30) genleri, közleri ögünde deşetli bir vahşiylik, musibetli yuğu kibi canlandılar. Olarnıñ episini onıñ ağır, meşakatlı taqdirinden silip atmaq mümkün degil edi.

Temet başını tiremege tayandırıp, çeşit türlü emiş- (35) demişlerini aqılına ketirdi, can çekişken arada, degirmenge köydeşi, partizan Şerifov sürüp keldi. Temet qorqmadı deseq, yalan, qorqıtı, atta, abdıradı bile. Eleslenip olaraq köydeşine, onıñ boynunda asılğan avtomatına tikildi: “Menimnen esaplaşacaktır. (40) Ondan er soy alçaqlıknı beklemek mümkün”, – degen fikir aqılına keldi.

Şerifov oturmadı, ayak üstünde turmaqñı devam etti. Sağ qolu cebinde edi: “Pıştavını azır tuta, – dep

(66)

oylandı Temet, – kimden qorqa, mendenmi, yoksa başqalarındanmı?”

– Otur, Seydamet, qışnı uzayma, – dedi oña. Şerifov kene oturmadı. Ağırılığını sol ayağından sağ ayağına avuştırdı. Niayet, qolunı cebinden çıkarıp, (5) kuşağı arasına keçirdi.

– Er kes can derdinde, Smail, sen ise mal derdindesin, – dedi o qarık sesnen.

– Yanı şorbacılarga hızmet etesin. Ne qadar töleycek oldılar?

Temet köydeşine açuvnen baqtı. Bu sözler Temetniñ (10) içine qurt tüşürgen kibi oldı. Tüşündi, taşındı, sonra:

– Degirmen cemaatnıñ, o ne dese öyle olur. Onıñ şorbacılardan ziyade belki saña faydası tokunır, – dedi. (15)

– Maña! Niçün?

– Onı zaman kösterir. Açlıqtan ölmek istemezsin, ebet!

– Ah, baq sen ne tüşünesin! Yo – oq, meni açlıqnıñ olduralmazsın! (20)

– Laf benim aqkımda ketmey. Sen, Seydamet, boş boğazlıknı taşla. Otur, yanıqık pişti mübarek, taze katık da var, aş! – dedi Temet köydeşi ögünde sıcak piteni koyıp.

– Meni pitenen aldatacak olasınmı? Aldanmam! – (25)O, aynecilik ile küldi ve, – şaka etem, açuvlanma. Kelgenimniñ maqsadı başqa. Yardım kerek bizge... – dedi.

– Yardım, kimge? Nasıl?

Şerifov söylenmezden evel etrafına baqındı. Te- (30) metniñ qulağına eğilip fisıldınen:

– Nazife yengenin evinde yaralı adamımız var, Şu kür Osman. Onı dağğa ozgarmak kerek, – dedi.

– Ne vaqıt?

– Emniyeti yok. Ne qadar tez olsa, o qadar yahşı. (35)

– O işni yapmak kıyınlıq doğuramaz belleyim, – dedi Temet qatıy bir davuşnen. – Bu, endi anlaşılgan mesele. Qorantalardan ne haber?

Şerifov başını aşağı aldı. Közleri bunarlı edi. Esnedi, yetken saqalını sıypadı. Eyecanı biraz yatıştı. (40) Albuki o meseleniñ şay tez al etilecegine pek emin degil edi.

– Bakudalar, – dedi eki dakkalık sukûnetten son, – mektûp aldım, yahşılar. Üsein de anda. Yaralangan son, Kavkazğa yollagan ediler. Qorantalarnen körüşken. (45)

(67)

– Sen, Seydamet, Şükür Osman için kasevetlenme. Onı kurtarmaknı men boynuma alam.

– Sağ ol, Smail! Men saña inanmasam, bu yerge kelmez edim. Eski öpkelerini unutmak zamanı keldi. Tuz ötmek için teşekkür. (5)

– Eki atlı araba azbardan köçmezden evel, Temet katran kôpkasını arttaki köçerge ilîştirdi de, üç çuvalını arabanın en aldına yerleştîrip, etrafını piçennen yahşı etip tîkadı. Yün çekmenini onun üstüne taşladı. At torbaları öğdeki qollukğa keçirilgen ed- (10) ler. Arabacı köpçeklerge ayağınen tokunıp alarak, Şükür Osmannın qoltuğundan tutıp, ona arabaga çıkmaga yardım etti. Atların taqımlarını teşkerdi. Yalnız bundan son o arabaga mindi. Örne kamçısını avaga köterdi. (15)

– No – o! Aydı, tosunlarım! – dep bağardı.

Araba alçaklı – yüksekli yerlerden atlap, özen boyu akırın – akırın ketti. Arabaga taze ayvan kübresi yüklenilgen. Onın ortasına sançılğan dört tişli senek, araba sarsıldıkça sallansa da, yıkılmay, tek bir tarafğa (20) yantayğan tura.

Qırlar artından kızarıp dokkan küneş, eki sırık kadar köterilgen. Ava sıcak. Kübre sasığı etrafğa cayramakta. Arabada oturğanlar bunu duymağanday olup, kendilerini sıkımay, sakinden laf eteler. (25) Olar özlerinin tınçlığını kimdir birisi bozacağından havfsınarak, bağçalarga, derelerge, çayırlarga şübenen bakalar. Dersin andan cin ya da şeytan çıkıp, arabacakilerge ucum etecekler.

Arabada eki adam bar. Biri arabacı Smail Temet. O, (30) yaznı çillesi olkanına bakmadan, santraç kölmek, kara kalpak, kerz çizmalar kiygen. İkinci adam Şükür Osman. O, çok söylenmey, tişlerini sıkıp, daima köydeşini dinley. Yaraları ona yatmaga da, oturmaga da keder eteler. Ağıra, sızlaylar. Ne kadar azaplı olsa da (35) dayana. Arabacı em ikaye ete, em de közlerini yoldaşının qoşma qaşlarından, sılaq dudaklarından, almay. O dudaklar yengilden kaltıraylar.

Temet kamçısının ucunen kalpağına tokunıp, onı enşesine itedi. Arkasına döndi. Başını kaqıt- (40)tı.

– Nasıl deysin, Şükür, bu zalım oğullardan kedersiz keçip ketermizmi?

– Şükür Osman arabacının kaburğasını yavaştan turtüp ala da: (45)

(68)

– Qorkma, Smail ağa, ebet de keçip ketermiz, – dep onı tınçlandırdı.

– Belki, qardaş, köz kapaqlarınını çevirirsın!

– Sen ne aytasın şu, Smail ağa, soqur adamnı (5) bu maalde çölde ne işi var. Bizni deral duyarlar.

– Tü, – dedi Temet, – buña valla aqılım yetmedi, qardaş, kartlık belası olsa kerek.

Araba nemselernin dostu yanına kelgende, yürüşini biraz yavaştattı. Atlar talimli askerler kibi ayak ayakğa (10) kelip adımladılar. Köpçeklerin taşlatğa uruluvından çıkkan sadalar, atların kişnevlerine qoşulıp keteler. Arabacı bu davuşnı dinlerken bir sigar yaktı. Son, sarışın, beti temiz tıraş etilgen, aq çereli askerge köz taşladı. O, bir kolunen burun deliklerini (15) kapatıp, diger kolunen, tez keçip ketiniz oqmazlar, degen kibi onı ısrar ile salladı. Çirkin sözlernen söğündi, arabaga taba adımlaycak oldu, adımlamadı, kene artına qayttı. Arabacığa işmar etip:

– Şnel! Şnel! – dep cekirdi. (20)

Temet mıyıklarını burıp, kıs – kıs etip küldi de, atlarını zorladı. Arabacı kancısını çizmedi arasına sokıp:

– No – o! Aydı tosunlarım! – dedi. Araba tasırdı koparıp, ögge ıntıldı. (25)

– Endi korkmağa acet yok, – dedi arabacı yerge tükürüp.

– O zıpkınlargâ inam olmaz, Smail ağaçığım, – dedi Şükür Osman yavaştan kıbırdanıp, – olar kimerde apansızdan aldına çıka ve üst – başını tinteler. (30)

Sustılar. Dersin er şey çoktan ayılıp bitken edi. Yaralı sırma, beyaz tişlerini sıkıp ınrana, bir tarafından diger tarafına çevirilecek olup tırışa, aylanıp olamay, zorlana, kollarının de arabanın kolluğına, de yanbaşına yapışa. (35)

– Ağıramı, kadam! Taze yara, ağırmay olurmu? Aydı dayan, sağ – selamet bizimkilerge barıp çıksak, aruv eterler.

Arabacı böyle dedi de, astındaki piçenlerini tüzete başladı. (40)

– Kavkazğa yollarlar dep korkam, – dedi Şükür Osman içini çekip, – bir kaç ay arkadaşlarımdan ayrılacağım.

– Ayrılacağıña aslı da ökünme. Tek aruv ol.

Temet tekrar kancısını avada salladı. (45)

(69)

– No –o! Aydı tosunlarım! – dep kıçırdı. Atlar pertavlap çaptılar.

Küneş sanarsin baş töpesinde toktap kalğan. Atlar yavaş – yavaş adımlasalar da, terlegenler. Yanbaşlarının arası köpüklengen. Olar kuyruklarını, başla- (5) rını ısrar ile sallap, özlerini arsız çibinlerden korçalamaga tırışalar. Atlar de çapa, de adım – adım yüreler. Vakıt ganimet, onı sozmağ olmaz. Arabadaki on beş dane avtomat, otuz granata, üç yüz dane kurşun, bir çuval un bir türlü kedersiz partizanlarğa teslim ol- (10) mağ borclu. Ya yaralı Şükür Osman? O, eñ müimi! Temet onu ayatınen korumağa azır. Şimdilik er şey sırasınca kete. İnşalla, dağa barıp yetermiz. Arabacının istegi öyle.

Temet ayaklarını arabadan aşağı sallandırarak, (15) köpçeklerinin tasırdısını dinley. O, bu davuşka alışıp kalğan, onı eşitmese canı sıkıla. Şükür Osman ise açuvlana, tarsıka. Arabanın silkinmesi, taşlarğa kağılması onı kıynay, azabına azan koşa. Guya yarası daa ziyade ağırmağa başlay. O, Karabiy yaylağa, (20) partizanların lagerine tez barmaga aşık. Tişlerini ağırğance sıkıp, yavaştan, ses çıkarmazdan ınrana. Ne yapacağını bilmey, lakin dayana. Başka çare yok. O, kimerde kolunu ştanının içine soğa da, taze yarayı sıypay ve kanağanını ya da kanamağanını bil- (25) mek istey. Yara ağıra, faqat kanamay: “Şükür Allağa!” – dey o biraz tınçlanıp. Son öz – özüne inanmağan kibi kolunu çıkara ve parmaklarına köz taşılay. Olar kanlı degiller. “Şükür Allağa!” – dey o tekrar. Şu arada zei- ninde eki afta evelsi olup keçken vakialar canlana- (30) lar.

Gecenin dep maali. Ava bulutlu, yaşınlı. Tek – tek tüfek ve avtomat sesleri eşitile. Olar uzaktan keceler. Şükür Osmannın sak omuzu tartıla. O, kolunda pıştav, belinde eki granata, duşmannın sila saklı ambar- (35) larına taraf adımlamağta. Tosat – tosata toktap diğlene. Ondan beş – on adım arkada dostu Latif Kerimov kelmekte. Mağsad – ambarlarını patlatmağ edi. Yürgende tasırdı çıkmasın, kaçması kolay olsun dep, çarık kiygenler. Olar ep ögge cılışalar. Mına, ambarlarının (40) titis karaltıları körüne. Anda insanlarğa ölüm saçқан sila gizlengen. Eger bugün şu ocağ tar – mar etilmese, yarın belki keç olur, bu silalar kabaatsız adamlar üstüne kara bulut olup avdarılırlar. Sila ambarları turarken, ne Şükür Osmannın, ne de Latifnin közle- (45)

(70)

rine yuğu kirer. Lakin olarnı patlatmağ da öyle kolay iş degil.

Ögde, ambarlarğa barmazdan evel, tikenli tellernen sarılğan eki kat qora bar. O, üç yüz adım mesafege uzangan. Bir buçuq metr yüksekliginde. Bu arada avlaqta yür- (5) gen bekçilerin ayak tapırdıları eşitildi. Olar tenbilev çanı kibi yağıramaktalar. Şükür Osman pıstavını bir qolundan digere avuştırıp, sağ qolunen granatalarğa toqunıp aldı. O, silaların suvuqlığını is etti. (10)

Sila ambarlarına barmağa pek az mesafe qaldı. Onon beş adım. Tel qoranı keçmege acet yok. Tek granata atqanda tellerge ilişmese olacaq. Şükür Osman eyecanlanmaycaq olıp tırışa, fakat tınçlanıp olamay. Yüregi ziyade düküldey. Arqasında dersin qarınca- (15) lar çapqalaylar.

O, kursaq üstüne yatıp, tirseklerini yerge tirep, aldğa cılışa. Kimerde ayaklarının qaltırağanını duya, lakin bu yorgunlıq degil, eyecanlanuv. Qulaqlarında sıcaq yaz yelçigi uvulday. Latif körünmey. De- (20) mek, baracaq yerine bargan. Şükür tenekenen qaplı binanı, Latif ise kirametli ambarnı patlatmaq borclu. Ambarlar endi burunı túbündeler. Ortalıq qaranlıq. Ambarlar aydınlatılmağan. Bu, işni biraz yengilleştire edi. Qararlaştırılğanına köre, ambarlar saat (25) bir qararlarında patlatılacaq. Lakin vaqıtını nasıl bilmeli? Sernik çertmek havflı. O, azaplar içinde çapalanğan arada yaşın yaşnadı. Şükür Osman içün bu yeterlik edi. Aman saatına baqtı. Birge on daqqa da bar. Beklemege artıq acet qalmağan edi. O, pıstavını (30) qınına keçirdi de, granatlarını qoluna aldı. Bir kaç daqqa daa keçti. Eñ ağır daqqalar kelip yetti. Aceba, o nenen bitecek? Hayırlımı, hayırsızımı? Ah, bunı evelden bilse de, aslı qasevetlenmez edi amma...

Yel quruğan yapraqlarını uyurım – uyurım etil tel qo- (35) rağa ketirip sıpladı. Şükür Osman granatlarını bir yerge bağlap, tizleri üzerine qalktı da, olarnı bar kuvetinen ambarlarğa fırlattı. Deşetli patlav yerni – kökni sarsıttı. Ambarlarını ateş, alev qaplağan edi. Anda nelerdir patlay, çatırdı qoparıp allı – pullu olıp yana (40) ediler. Bir andan soñ er şey közden gayıp oldı. Tasırdılar insan seslerine qoşulıp, kergin avada sinip keterek, gayırdan yağıradılar.

Şükür Osman endek boyu qaça edi. Arıqnı atlap keçecekte, sağ yağınığ yanbaşında sıcaqlıq sezdi, (45)

(71)

dayanılmaycaq ağrı qoptı. O, yürmege, süyrüklenmege keder ete edi. Akqan qan, ştanını sılatıp, balağından aşağı sızgaladı. İncir ağaçları yanına zornen kelip yetti. Qaranlıqta kimdir çağalap onı yanına keldi. Bu Latif edi. (5)

– Sen yaralanmadıñmı? – dep soradı Şükür Osman arqadaşından.

– Tss... yavaş ol, bizni işite bilirlər. Men yaralanmadım, ya sen?..

Latif soravına cevap almasa da, deral episini aq- (10) ladı ve aman dostunıñ qoltuğına kirdi. Havfsız yerge kelip çıkmak içün yarım saat yürmek kerek oldı. Latif Şükür Osmanın bir maniasız Nazife alasınıñ evine alıp keldi. Yaranı cıllı suvnen yuvdı, yod silip bağladı ve minder üzerine yatqızdı. Evge nemseler kelgeni (15) taqdirde yaralı köz qapaqlarını çevirip, soqur, sağır adam kibi indemey oturmaq borclu edi. O, kendisini yapma soqur etip köstermek içün çok oğraştı. Bir taraftan yaranıñ ağrısı, diger taraftan bu iş ondan büyük gayret, irade talap etse de, dayandı, kıynaldı amma, er (20) alda, aqıbeti yeñdi. Şimdi o, köz qapaqları çevirilgen alda saatlernen otura, kıyafetini bile deñiştirmey.

Patlavdan soñ nemseler köyni sarıp aldı, tintilmegen ev, aran qalmadı. Yedi adam qapatıldı. Faşistler (25) Nazife yengenin evine de keldiler. Askerlernin közlerine eñ evela ocaq başında oturğan soqur adam ilişti. Onı tüknen qaplı yanakları, saqalı areketsiz ediler. Kiygen çul – çubur urbaları oña hucur, külünçli ve atta cirenç bir körüniş bere edi. Soqur adam başı- (30) nı yukarı köterip, parmaklarını

oynatıp tespi çeke, dudaklarını kıbırdatırken, nasıldır dualar okuy. Askerler bu mecalsız insana baktı – baktı da odadan çıkıp kettiler. Odanı dahi tintmediler. Soğur kızargan köz kapaıklarını endirdi. İrcayıp küldi. Çı- (35) rayı az – buçuk allanganday oldu.

Aradan eki afta geçti. Yara aruv olmay, irinley, şişe edi. Yaralını dağğa yollamaktan başka çare kalmadı. O, Nazife yengenin evini kuşluk maalinde terk etti. Kübre arabası üstüne oturan yaralı em ırana, em de (40) arabacı Temetnin ikayelerini dinley. Arabacı kade bir telbevlerni tarta da:

– Aydı tosunlarım! – dep atlarını urküte.

Yaralını Kızıl – Derede karşılap aldılar. Karşı

(72)

lağanlar arasında Şerifov da bar edi. O, Temetnin omuzını taptap:

– Sağ ol, Smail, – dedi. – Şükür pek kerekli adam, em köydeşimiz. (5)

– Onı lafi olamı, Seydamet. Şükür öz adamımız, onı kurtarmay daa kimni kurtaracağımız.

– Ebet, ebet şay!

Şükür Osmanga ikinci arabaya oturmağ kerek oldu. Dağlı – taşlı yerlerini geçmek ona kıyın olsa da, men- (10) zilge barıp yetmeknin başka yol – yoruğı yok edi.

Temet arabadaki kübreni bağına boşattı da, arabaya çalı – çırpı yüklep köyge kayttı.

Kış apansızdan keldi. Üç kündir kar toktamay yağmakta. Ava suvuk degil. Topraknın üst kısmı (15) cıllı olsa kerek, yerde kar çok yatmay, deral irip kete. Yalınız altıncı küni toprak ağarmağa başladı. Ağardıkça ava suvudu, akşam üstü ayaz kuvetleştı. Denizden zayıf, lakin kılıç kibi keskin accı yel ese edi. (20)

Yün çekmen, kara kulaklı kalpak, çarık kıygen orta boylarda adam, teren karda iz kaldırıp, tar sokaçık boyu adımlamakta. O, kıra yanına kelgende, solga, Temetnin evine taraf buruldu. Areketlerinde sakatlık sezile edi. Köpek zincirini tankırdatıp, art ayakla- (25) rı üstüne köterilip, avlamağa, ırcılaymağa başladı. Çardağta turıp, bu levhalı seyir etken Server aman içri atlap:

– Baba, baba! – dedi o telaşlı davuşnen. – Evimizge yat adam ke! (30)

Temet turmağa aşıkmadı. “Nasıl yat adam o?” dep oylandı da, çardağğa çıktı. Sağallının köydeşi Şükür Osman ekenini o tanımadı. “Ne olğan eken?” dedi öz – özüne. Dağdan köyge düşmek, özü de küpe – kündüz pek o kadar kolay iş degil edi. Ebet, o saç – sakal yiber- (35) gen, tanılmay amma, nemseler ille ilişe bilir ediler.

Şükür Osman odağa kirer – kirmez.

– Meni bu kıyafetimde beklemeğendirsin, Smail ağa, – dedi minder üzerine oturıp. Kalpağını çıkarıp, tizi üstüne koydu. – Zarur iş ile kaldım. – O, (40) bir an toktadı, soğ devam etti. – Dün akşam Üsein keçindi. Uruş vaktında ağır yaralangan. Arkadaşlar onı dağda kömmek istemeyler. Biz bir kaç adam razı olmadık. Onı doğğan, öşken köyü, ana toprağı var. Anda kömeriz, dedik. Mina, bugün seniñnen akıl tanış- (45)

(73)

mağa keldim. Mollanen anlaşmalı. O, cenazeni kılmağa kail olurmu? Er alda, zamanlar havflı.

Temet oyğa daldı. Sağ yanbaşı üstüne aylanıp, apayına bağırdı.

– Müzeyen, aş – suvdan bir şeyler ketir! – dedi. (5)

– Smail ağa, vaktim yok. Meni bekleyler...
– Sen aşıkma, em aşar, em laf etmez, belleyim. Men onu ille kandırırım. Öz soyunun cenazesin kılmayacak olsa, o ne marazın insanıdır. Yok, yo – ok, o işi mıtlağa yaparmız. Mevtanı kim- (10) niñ evine ketireceksiniz? Anasının evinemi? Pek yahşı. Cemaatımızğa işanmak mümkün. Kimseniñ haberi olmaz. Raatsızlanmañız. Tek ketirgende mukayt olmalı.

– Ebet, biz oña keregi kibi azırlandık. (15)

Şükür Osman yüzbeznen kollarını, dudaklarını silip, ketmek için ayakka kalktı. Samimiy kabul için teşekkür ayttı.

– Yazık, çok yazık, merametli, yahşı adam edi.

Merumnı üyleden soñ cıydılar. Temet adamlarğa (20) qarışıp, mezarlıkka keterken, köydeşiniñ şeñ çırayını, dızman kıyafetini köz aldına ketirdi. Olar soñki kere tütün aralarında körüşken ediler. Üsein gamlı edi.

– Cemaati müslim! Siz bu merumnı nice bilirsiz- (25) iz?

– Yahşı adam edi. Yatқан yeri cennet olsun! – dedi cemaat. Temet de bu sözlerni bağırap – çağırıp tekrarladı.

Merumnı kara toprağnıñ bağırina berir – bermez, (30) kene yapalak – yapalak qar yağdı.

Temet cenazeden Latif Kerimovnen beraber qayttı.

– Sizge aytacak sözüm bar, Smail ağa, – dedi o, – lakin bu laf etilecek yer degil.

Evge keldiler. Temet minder üzerine yanbaşlap otura- (35) raq, köydeşi Latifni dinley. Latif ağır vaziyette kalğan çufut kızını ölümden kurtarmağa söz bere. Adamlarnıñ yardımına muhtac. Çok oylana, anasinen akıl tanısa. Niayet, Temetke muracaat etmege karar bere. Onıñ alicenaplığına inana. (40)

Şimdi yaşıñ yalvarması, maksadına irişmege tırışması, Temetniñ yürek yağlarını iritti. Aslında o insanlarğa yahşılık yapmaknı özünüñ esas maksadı olarak bile edi. Yaşıñ eyi meramını da can – göñülden taqdirledi. Eger Latifniñ yerinde kendisi olğ- (45)

(74)

an olsa, belki o da tıpkı böyle yapar edi. Latif mollağa baracak edi, onı kandırıp olmam, dep bu niyetinden vazgeçti. Şimdi bir ümüti olsa, o da Smail ağa edi. Onıñ köy sakinleri arasında itibarı büyük, molla onı dinler ve bu eki yaşıñ nikahını kıyar, red etmez. (5) Latif böyle niyetnen Temetniñ evine keldi.

Temet Cemil Mollanıñ evine büyük ümütten ketti. O, özüne işana edi. Yaşlarğa yardım etmege kattı söz berdi. Mollanıñ aq balçıknen aqlanğan eki katlı evi şimdi onıñ qarşısında tura. O, arada qapı yanında (10) bir an toqtaldı. Evden bir – türlü ses – sada çıkmay. Qomşu azbardaki köpek keskin – keskin avladı. Oña mışıklarnıñ mırıldavları da koşuldu. At kişnedi.

Cemil molla Temetni bosağada, nezaket ile qarşılap aldı. Ev saibi köydeşiniñ ne meramnı kelgeni- (15) ni anlağanın, çırayını sıtıp, taacip, atta, qorquvnen aldına, sırlı yün çoraplarına, yımşak çablalarına bakarken, “şaymı?”, dep söylendi. Ufaq, kısıq közlerini aşağı endirdi. O, aşıkmadan qavesini içip bitirdi, beyaz yüzbeznen dudaklarını yengilden (20) sildi ve qarık ses ile:

– Sen meni, Smail, uygunsız alğa qaldırdıñ, – dedi sıkıntılı davuşnen. – Nemseler duysalar epimizni o bir dünyağa ozgarırlar.

Molla terenden nefes aldı. De apayına, de köydeşine (25) baqtı. Söylenmey edi. Ava şerfe aqaylar arasında ciddi laf olacağını anlağanından, tavuqlarğa yem

berecek olup odadan çıktı. Molla tespini çekerek, künci apayını özğardı, sonra Temetke aylandı.

– Onıñ çufut kıızı olğanını kimse bilmey. Tek (30) Akime er şey şeriat boyunca olsun, dep zorlay. Ananıñ istegi bu!

– Onıñ hristiyanca ne? – dep soradı molla.

– Mariya.

– Olmasa, barsın kıznıñ musulmanca Mer- (35) yem olsun, – dedi de, yavaştan hılıldap aldı.

– O razı.

Temet bu hılıldını mışkıl tarzında anlasa da, indemedi. Onıñ daa ne aytacağını bekledi. Sukünet eki daqqa devam etti. Molla ise özüniñ kattı sözünü daa (40) söylemegen edi. Niayet, o tizindeki yüzbezi kenargı itep:

– Bilesiñmi, Smail, – dedi tanıq sesnen, – yapılgan bir yañlıslık ekinci, attı üçüncü yañlıslıknı doğura. Men bile turıp yañlıslıknı yapmaq istemeyim. (45)

(75)

– Bu yañlıslık da, gunah da degil, Cemil, – dedi Temet eşsesini kaşıp, – tek alicenaplıktır. Sevap bir iştir!

– İhtimal, ihtimal, – dep somurdandı molla, – madamki sen buña tırışasıñ, böyle anlaşıyık. Beşin- (5) de, Cuma namazındın son evime kelsinler. Ancak er şey gizli olsun!

– Allağa şükür, o ceetten korkmağa acet yok, – dedi Temet de kaytmaq için ayakka kalktı. O, nasıl bir ağır muhte olmasın, eyilik hatirine er şeyni (10) yapmağa azır edi. Bugün de niyeti boş çıkmadı. Em Latif, em de Mariya ögünde yüzü açık edi. Gençlerge bu haberni aytmğa aşıktı. Evde Latifniñ anası Akime yengeden, Mariyadan başka kimse yok edi.

Mariya kroatka tayanıp, sağ kolunu çenğesine ti- (15) ren, Temetniñ ne deyceğini dinlemege azır edi. Kıznıñ bütün çeresi kedernen yana, mavı közlerinde korku alametleri saklangan ediler.

– Hayırlımı? – dep soradı Akime yenge.

– Hayırlı, hayırlı! – dedi Temet ve şularnı koş- (20) tı. – Akime, Latif kelse, ayt oña, beşinde, Cuma namazından son, Mariyanen beraber Cemil mollanıñ evine barsınlar.

Mariya bu sözlerni eşitkeninen, közlerindeki nurdan ortalıqka bir aydınlık, sıcaklık sepildi. (25) Kız başını sallamaknen cevap berdi. İnce dudaklarından tebessüm eksik olmadı. O korkudan kün boyu bir yakka çıkmay evde kapalıp kalğanına bakmadan, ruhiy azap çekmey edi. Köy cemaatınıñ merametligine, Latifniñ temiz – pak sevgisine inana edi. Olğan (30) deyerlik er kün kızğa: “Sen, Mariya, men sağ ekende iç bir şeyden korkma. Yañlıs areket etsem, özüm tüzetirim. Seni kimsege incıtmam. Namusımnıñ talabını men yahşı bilem. Meni buña insanlık borcum mecbur ete”, – dey edi. Bular yaşıñ kalbinden kopıp çıkkan (35) alevli sözler ediler.

Latif bugün evge hoş habernen keldi. Mariyanı omuzlarından tutıp özüne çekerek:

– Seni kuvandıracaq olam, – dedi o, ancak meni diqqat ile dinle. Köyde aleket büyük. Nemseler (40) kaçmağa azırlanalar. Yollar askerlennen, maşinalarnen tolu. Episi garb tarafka yol tutalar.

Mariya em kuvandı, em de kederlendi. Daa iç bir şey belli degil edi. Yahşılnı da, fenalıknı da beklemek mümkün. Kıznı nasıldır gizli iztiraplar kıynay (45)

edi. Beñzi soluk. Latif başta bu deñişüvni eslemedi, Mariyanıñ suvuqlığı onı abdırattı.

– Noldı saña? – dedi telaşnen.

Kız cevap bermey, yaşka şaşkınlıknen bağa edi. Omuzları köterilip endi. Odanı sukünet bastı. Atta ana (5) bile bu işke qarışmadı.

– Bir şey olmadı. Men bütün varlığımnen saña borclum. – Kız ağlap yiberdi. – Meni ölümden kırtardıñ, sağ ol! Lakin maña söylenmek pek kıyın. Nefesim tutula. Meni taşlap ketersin, dep korkam. (10)

Kız başını yaşıñ omuzına koydı. Mariya kerçekten de öz yaşına nisbeten gayet ciddiyy kız edi. Latif onıñ qorqulı saçlarını sıyparken, qandırıcı davuşnen söylendi.

– Otur, kederlenme, – dedi, – men başta seni olar- (15) nıñ pancasından kırtarıp, eyilik yapmaq istedim. Amma sonjundan saña sevda oldım. Niayet, nikağımız da kıyılacaq. Biz kanun ve şariat boyunca qarı – koca olacağımız.

– Kız ağlavını ala daa toqtatmağan edi. Odağa ana (20) kirdi.

– Nemseler çemidanlarını, urbalarını yaqalar, anda aleket, şamata, – dedi eyecannen.

Kimse ağızını açmadı. Tek armut kurusinen çay içtiler. Söylenmege bile göñül yok edi. Latif pencere (25) yanına kelip tışka baqtı. Deniz taraftan top sesleri eşitildi. Anda sıra – sıra olıp tizilgen gemiler Aqyargı yol tuta ediler. Töpede uçaklar peyda oldı. Deniz ortasında, gemilerin öğünde ve artında bomba tüşerek, suv şadırvan kibi bir kaç metr yukarı köterildi. Eki (30) gemi burunlarından suvğa batıp, közden kayıp oldılar. Ana qorqudan dua okumağa başladı.

– Buña da çok şükür, balalar, – dedi ah çekip, – beterinden beteri var.

Köy soqakları tena edi. Birazdan balaçıklar bağ- (35) ırışıp, kollarını avada sallap, o yakka – bu yakka çaptılar. Sonra olar da kaydalarğadır gayıp olıp kettiler.

Latif kızıl bayrağını çoktan evlerinde saklı tuta edi. Evni tintende de onı tapamadılar. Şimdi o bay- (40) rağını çardaqlarına asmaq içün kelişikli daqqalarını bekley.

Nemseler köyni tañ maalinde ettiler. Merem soqaklardan el – ayak çekilgeninen, kırmızı yolaklı töşekniñ kılıfını sökip, andan bayrağını çık- (45)

ardı da, aman Latifke uzattı. Ananın yüregi sıkıldı. Oğluna, kelinine eyecan ile baqtı. Areketlerini anlamay edi.

– O bayrağını şimdi asmağ kerek edimi! – dedi açuvlı, açuvlı. (5)

– Galebe, ana, galebe! – dep bağırdı Latif.

– O galebeniñ nasıl bitecegini daa kimse yahşı bilmey, – dep cevaplandı ana.

Latif ve Meryem bayrağını sırkıka pekitip, çardağniñ tiremesine bağlap koydılar. (10)

Bir kaç daqqadan sonj, köy sakinleri Kerimovniñ çardağında yelpiregen bayrağını körüp, ayrette kaldılar. Köy endi partizanların kolunda edi. Er kes arekette. Şerifov, omuzında avtomat, sağ kolunda kızıl şert, soqak boyu adımlay. Latifni körüp, omuzını tap- (15) tadı. Kolunu sıktı.

– Maşalla, maşalla saña, kadam, – dedi. O, evine ketmedi, anda onı kimse bekleme. Kolhoz idaresine doğru yol aldı. Saqalı yetken, kızıl şerti yıldırağan kara kalpağı sol tarafka yantayğan. Göñülsiz körüne edi. (20) Ailesiniñ asretligini çekedir.

Memuriyet binasının azbarı, tar ve uzun çardağ köy sakinlerinden, askerlenden, partizanlardan tolu. Odalarda kızgın laf ketmekte. Şerifov etraftakilere kıyadan göz taşlap, sabırlı adımlardan ağaç merdivenden (25) yukarı köterildi. O, kolhoz reisi olarak tayin edilgen. Vazifesinden gayet memnün. O, başını tik köterip, serasker gibi çardağ boyu adımlarken, iş odasına kirdi. Brigadirler onun artından odağa sokuldılar. Ayak üstünde turup laf etmek sırası keldi. Latif çekine – çeki (30) ne söylendi.

– Amet ağa fideler için peşin para istey, dedi o.

– O şaşkanmı, napkan? Şimdi, bu arada parayı kaydan alacağız. Emek künü yazarmız. Dün öyle anlaşkan edik de! (35)

– Karısı kail olmay eken.

– O ne, karı sözünen yüremi yoksa? Bar, ayt oña, eger kail olmasa, idarege kelsin. Sen ise kızlarını azbarga oturt da, Pulkiniyağa zuv! Fide oturtuvını andan başlaycakmız. (40)

İçeri mektep müdiri Osmanov ve Meryem kirdiler. Şerifov ocalar ne meramnen kelgenlerini bilse kerek, lafını uzatmak istemey:

– Bekir Pastağka muracaat etiñiz, – dedi – Tamir, kurucılık işlerinden o oğraşa.

– Bir an tok- (45)

(78)

tadı, soñ Meryemge ilave etip, – Mariya, işler nasıl? – dep soradı.

– Nasıl olsun, Seydamet Veliyeviç, mektepni açacak olamız.

– Pek yahşı. Yardım kerek olsa, kolhoz bir vakıt red (5) etmez . Başımın üstünde yeriniz var!

Şerifov bunıñnen subetnñ bitkenini bildirir kibi, masa artına keçip oturdu.

Lampa yarığında sabalık abul – kubil kapıñan soñ, Latif eki kartka atnı arandan çıkardı ve arabağa (10) ekip, açtı kartka söz kaytmay, azbarga çıktı.

Tütünci kızlar Latifni memuriyet binası öğünde bekley ediler. Yengil saba dumanı özen boylarında cayrağan. Kuşçıklar baar avasına kuvanıp çivildeşeler. Küneş yıldırsa da, kızdırmay. Kızlar ziy – çuv olup (15) arabağa toluştılar. Yol etrafını sarıp alğan kibi, sugüt ağaçları yem – yeşil tonuna bürülgenler. Ortalıkta acayip koku bar. Toğaylar, çayırlar zumurat kıyafetine kirgenler.

İş bir kereden kızışıp ketti. Toğayların boğ- (20) day ızanına yapırlığanları kibi, kızlar da tütün fidesi oturtuvına öyle gayretten, öyle avesliknen berilgen ediler.

Tahminen saat bir kararlarında, küneş ziyade kızdırmağa başlağanda, işlegenler raatlanmak, biraz ka- (25) pınmak istep, çevre etrafka bakındı, oturmak için salkın yer kıdırdılar. Brigadir Kerimov Nurzadeniñ tütün fidelerine suvnı direm – direm koyğanını körüp açuvlandı.

– Nurzade, taşımak uzak dep, suvnı kızganma, – (30) dedi o keder ile. – Çukurlarnı suvğa toldır!

– Suvnı kızganmayım, Latif, isteseñ, kel, bak.

– Körem men, körem!

Adamlar endi birer – birer çokrak başına toplandılar. Latif üyle maali yetkenini, kızların bir yerde (35) toplananlarını körse de, kolunu yukarı köterip:

– Ey, ey! Aşamaycağsınız mı? – dep bağırdı.

– Biz aşaycağmız, seni bilmeyim, – dedi Bekir Şamil sigarını dumanlatıp.

– Aydı, kızlar, toplanınız! (40)

– Belki biz ayrı oturırız, – dedi Nurzade.

– Kettik, kettik, – dep zorladı Latif, – arkadaşlardan ayrılmak yahşı degil.

Erkekler, kızlar çokrak başını sarıp aldılar.

Latif ketirgen çibereklerini sofraya koyup, kapınganlarğa baqtı da:

– Aş tatlı, aqaylar! – dedi.

– Kimge tatlı, kimge damsız, – dedi Nurzade.

– Buyur, buyur, Latif, – dedi Bekir Şamil, – Me-(5) remniñ maşallası var, seni çibereknen besley.

– Aysa ne, seniñ kibi tuz ve sarımsağnen kün keçirecegimmi!

– Dünyada sarımsağtan da lezetli daa ne var.

– Raqı! – dedi kızlardan biri ve aqaylarğa ti- (10) kildi, soñ şakıldap küldi.

– Kerçekten de, Latif, boğaznı sılatmağa bir şeyler yokmı? – Bekir Şamil etrafka köz kezdirdi.

– Boğazıñnı sılatmasaңыз da olur, – dedi eslice kelgen çubar betli kadın. (15)

– Niçün olmasın, – dedi Latif, – keyf içün tekarar olsa da tapılır. Anda, çokrak suvunda çaykalıp tura.

Bekir Şamil çokrak suvunen kollarını çaykap, şarap tolu üç litrolık bardağını köterip çalkadı ve meşrebelerge tökti. Köterdiler. (20)

– Zemzem suvı.

– Oh, ne de keskin, – dedi Bekir Şamil içkeninen – ta içiñden aldıra.

– Bir yıllık, – dedi Latif.

– Biz içtik, sizler ise yırlaңыз! dedi Latif kız- (25) larğa.

– Yağma yok, baq sen olarğa, – dedi Latif kızlara.

Erte tañlar atқаннен işke başlay traktorı,

Şenlendire kolhoz çölün hoş ezgili motorı. (30)

Nurzadege diger kızlar koşuldılar. Türküniñ acayip nağmesi yem – yeşil otlarnı, tereklerini aşıp, uzaklarğa cayradı.

Şarapnıñ tesirindenmi, yoksa yırnıñ aynennı kibi yuklatıcı hususiyetindenmi Bekir Şamilni yuku (35) bastı. O, ağırlaşқан başını koluna tirep, ağızını keñ açıp, fişnap yuklay edi. Latif kadınların külküsü altında, Bekirniñ ağızına bir çimtim tuz taşladı.

– Bekir, tur, işlemek vaktı oldı! – dedi o. (40)

Bekir Şamil ağızına toluşқан tükürigini yerge tükürerek:

– Ey, kafirniñ balaları! – dep ökelendi. – Nedir sizniñ yapқанıңыз!

Tekrar külkü koptı. Bekir Şamil ep okuşna, yerge tüküre edi.

– Aydı, kıbırdaңыз şunu, tekmi tenbellikke (5) uruldık, – dedi brigadir.

– Kaytmaq vaktı olmadımı?

Latif adamlarnıñ mucize köstereceklerine şubelenmese de, birinci künü böyle gayretnen çalışırlar, dep ümüt etmegen edi. Yanıldı, pek yanıldı. Er şey (10) közleri ögünde olup keçti. Tütün tarlası birden canlanıp türledi, tanılmaz bir körüniş aldı.

Köyge keç maalde kaytıp keldiler. Şerifov daa evine kaytmaqan, idarede edi. Asabiyliknen oda içinde dolana, de telefona yapışa, de kağıtlarğa köz taşılay. (15) Umumen, keyfi zararsız edi. Bugün – yarın köyge kaytıp gelecek qorantasını bekley. O, Latifni körneninen oña taba adımladı.

– Soñ, birinci kün nasıl keçti? – dep soradı.

– Pulkiniyanen işini bitirdik. Tek atlarını baķ- (20) mağa bir adam kerek. Men Bekir ağanı layıķ k rem. Atlarını suvara, yem bere, bu işnen pek memn n. Ara taptımı, kaŗađalay. Baŗka inan lı adam da yok.

– Sen  z n baķ anda, kimseniŗ emirini bekleme. İtiraz etecek olsalar, mağa yolla! (25)

– Er kes razı.

– Pek yahşı eken de. Mına, men bug n sabadan berli rayonnen bağlanıp olamayım.

– K lak asma, Seydamet ağa, – dedi Latif, – kerek olup  alsa, olar seni yer t b nde olsaŗ da, k dı- (30) rıp tapalar.

–  yle amma, bug nki işni yarıńa  aldırmaķ istemedim. Ğanimet k nleri, rayon yolbaŗ ları ise kendilerini s kmaylar. Dersin, řay olmaķ kerek. T t n oturtuvnıŗ ketiŗatı a ķında mal mat bermek istedim. (35)

– Taacipli işmi bu? Ep bir olarđa s z ke irip olamazsın, b t n  abaat sende  alır.

– Sen,  aliba, sarĝoŗsın, Latif, – dedi şerifov iylekarlık ile, – valla, sarĝoŗsın, lafını bilip et! (40)

– Men doğrusını aytam, Seydamet ağa. Em bunda ne fenalık bar? – dedi Latif degeninden d nmek istemey.

– Sovet hadimlerine iftira atma, kadam. Yoksa cevap vermek kerek olur.

– ş besiz. O, boŗ lafını biraķ, Seydamet ağa,  g z- (45)

(81)

lerini kimge işanacaķmız. Yazıķ ayvanlarđa, kimse mesuliyetlikni boynuna alacağı kelmey.

– ş k r Osman kelsin, s yleŗip ba armız. Amma sen lafını burma!

Kerimov indemeden odadan  ıktı. Azbarda  adını (5) Meryemnen rastkeliŗti. Uzun m ddet oŗa dı kat ile, teren sınavcı k znen ba tı.  adını onıŗ ş beli ba ıŗından  z nde bir uygunsızlık is etse de, soramağa batmadı. Dersin Latif  aydandır, d nki havflı yerlerden kelgen ve oŗa sert – sert ba arak, ince em (10) de suvl  dudaklarından kederli, atta merametsiz s zler  ıķıp, onıŗ y regine san ılaca lar. Meryemge  yle keldi ki, insanlar ni  ndir maŗinalarđa benzeyler, kimdir olarınıŗ bedeninde oturıp, suratle o yak a – bu yak a aydamaktalar. K resin, ne yak a kete adamlar, (15) olarını areket ettirgen kimdir, nasıl  uvettir? Latifni de bu mucizeviy, anlaŗılmaz  uvet areketke ketirse kerek, dep oylandı  adın.

Latif apayınıŗ ne t ŗ ngeninden haberi olmasa da, oŗa bir an nazar taŗlap, azbarda biraz dolandı, sonra (20) yarı  aranlık, salķın aranja kirdi. Aran k bre, pi en  okuy edi.  aŗ a tuvar artına aylanıp, Latifni  arŗılar kibi baŗını sallap aldı da,  ollarını  okladı. Ev saibi tuvarınıŗ baŗını sıypap aldı da, yanbaŗlarını taptadı ve aldına pi en taŗlap, arandan  ıktı. (25) Suvsağan edi. Dudakları, tamağı  urudı. Daŗırdı tıp  op anı  uyuğa yiberdi, salķın suvnı yukarı k terirken, buz kibi suvnı  ana –  ana i ti. Dudaklarının kenarlarından a  an suv  arı larının uclarını sılattı. (30)

– Bekir şamil kelip şarap soradı. Sen yollağan ekensin, – dedi Meryem tamağını kırıp.

– Berdinmi?

– Bermedim. Latif kelse,  z nen anlaŗıŗız, - dedim. (35)

– Maŗalla, yahşı yap ansın.  ul hatasız, ağa keremsiz olmay. Seni aldatıp, şarap alaca  olđandır.

– Aŗama  istemeysinmi? Y n el – betini, aŗ azır!

Meryem şay dedi de, çardakka taraf adımladı. La- (40) tif apayının peşinden kalmadı.

Baar künleri gayretleri, sebatlı işnen keçti. Latif sabadan akşamgace tarlada bulundı, beti esken serin

(82)

yellerden bakır renkini alğan edi. Ondan toprak, çöl kokusu külmekte.

Ertesi künü o memuriyet binasına kелgende, eşitken birinci sözü köydeşlerinden yedi adamnın kapatılması haberi edi. Kapatuvlar onı için yañılık olma- (5) sa da, yürekten kederlendi, adamlarının bahtsızlığına yandı. Qalbini, közüni, sanarsın buz kaplağan edi. Buz o kadar qalın edi ki, onı kolaylıqlan iritmek mümkün degil edi. Geceni köyde er kes yuklamay, ayak üstünde keçirdi. Üküm etilgen adamlarını deral şeerге (10) alıp kettiler. Olarğa yaqın kimseni yollamay ediler.

Eki kün daa keçti. Öyle olğan ki, yarı gecede köyge askerlernin kelip toplananından kimsenin, atta köy yolbaşçılarının bile haberi olmadı. Er şey gayet gizli, pek muqaytlıqlan, saqtıqlan yapıldı. (15)

Tañ maali edi. Şerifov bir afta evelsi kelgen ailesinen beraber teren yukuda edi. Qapı şiddetnen qakıldı. Tasırdını eñ evela Abibe duydu. O, başını yastıqtan köterirken, yavaştan aqayının omuzına tokundu. Şerifov uyğan, töşek içinde otura, isteksiz alda (20) apayına tikilgen edi.

– Ulan, tur, anda kimdir qapını qaka. Köpekler avuldaylar, – dedi qorkunen.

– Aqız yuklasa, vaqıtsız gecede kim ola bilir. Saña şay kelgendir. (25)

Balalar da abdırap urundılar. Qorkudan közçikleri faltaş kibi büyükleşken.

Olar daa yaş olsalar da, havflı, sabırsız geceleri çok körıp keçirgenler.

Qapını teqrar qaktılar. Şerifov artıq dayanalmadı, tüb urbalarinen çardakka çıqtı. Azbarda eki sovet (30) askerini körıp taaciplendi, lakin aqılına iç bir türlü fena şey kelmedi. Pos mıyıklı serjant bir an çardaқта tokıaldı. Ona gayet kıym edi. Vicdan azabı çeke başladı. “Bizge niçün aqıqatnı aytmadılar, – dedi o öz – özüne, – faşistler tarafından daqlarda qaldı- (35) rılğan kırimttatar alaylarına qarşı küreşeceksiniz, degen ediler de... Qana o kırimttatar askerleri? Bu qartlarını? Yoksa, bu qadınlar, bala – qağamı?..”

Arkadaşı de serjantqa, de ev saiplerine baqtı da, ögge atlap, keskin bir davuşnen: “Şuralar akimiyeti adın- (40) dan! – O, sesine resmıy tüs bermege tırıştı, – Vatanga hainlik yapqanınız için sizler Şuralar Birliğinin başqa bölgelerine sürgün etileceksiniz!” – dep bağııp okudu.

Şerifov askerni diqqat ile dinlerken, eşitken- (45)

(83)

lerine bir kereden inanmadı. “Tüşümedimi, bu түşümdemi, yoksa aynığımdamı?” – dedi öz – özüne. Kerçekten de түşke benzey edi. Qarşısında turğan askerler guya başqa bir tılsımlı dünyadan kelgen ediler. Lakin vaqıt keçkeninen o bunıñ yalan olğanını, ev ortasında turğ- (5) anlar şura adamları ekenini, lampa yarığında pilotkalarındaki yıldızların yıldırağanını, qollarında avtomat tutqanlarını kördi. Üç afta evelsi Şerifovnın özü de böyle silanen umumiy düşmanga qarşı küreşe edi. Aceba bu kışka vaqıt içinde ne oldu! Er (10) şey temelinden deñişti. Bu anlaşılmaz, accı bir aqıqat edi. Şerifov eleslenip alaraq, özüne has bir qururnen:

– Men kolhoz reisi olam, siz qalıba yañlışıqlan bu evge keldiniz, – dedi. (15)

– Kolhoz reislisini anda bargan soň bakarmyz. Şimdi azırlanınız! Ketmek içün on dakka wakit berile!

– Ey, Alla! – dedi Abibe balalarına sarılıp. – Nasıl zulum eken bu! (20)

– Şikayet eterim, Moskwağa, Stalinge yazarım, – dep bagırıkladı Şerifov. Menligi oňa tegin oturmağa imkan bermey edi. Oda içinde aylana berdi.

– Men partizanım, partizan! Dört yıl dağlarda faşistlerden döğüştim! (25)

– Çabik ol, beş dakka wakitiniz kaldı!

Serjant kapı yanında turarak, mawı közlerini ev saibiniň areketlerinden almadı. O, eyecanlı körünmese de, sabırsızlana, zeini çarışık tüşüncelernen tolu edi. (30)

Niayet Abibe alınacak şeylerniň cemisini boğçaladı. Sırlı kiyizler, yün minderler yastıklar, töşekyorganlar, divarlarda asılğan çavlıler, urba – basma tolu sandık, çanak – çölmek – er şey tokunmay kaldı.

Azbarğa çıktılar. Şerifov aranga doğru adımladı. (35) Sıgırniň başını sıypap, manlayından öpti de, kokuşu piçenniň episini aldına taşladı.

Soňra ayaklarına sarılıp yatakläğan köpekke çevirildi. O, yavaştan, kimsege duyurmadan ağılay edi. Közyaşlarını balalarından gizledi. Birden artında tüfek sesi (40) koptı. Köpek vayıldap yerge, serilip kalğan. Ayaqları túbüne kan akıp ketti.

– Bu, kerek degil edi, – dedi serjant arkadaşına ilave etip. O, indemedi.

(84)

– Ne yaptın sen, arkadaş! – dep bagırdı Şerifov incinuvnen.

– Laf olmasın! – cevabı eşitildi.

Cami ögündeki meydan köy sakinlerinden tolu. Ağlav – sızlavdan yer – kök inlemekte. Özen yakasında “ford”- (5) lar, “stüdebekker”ler ve diger yük maşinaları sıra – sıra turalar.

– Seydamet ağa, kayda alketeler bizni? Yoksa, Kara denizde boğacakları?

– Vay, ya oğlum Asançık kayda? (10)

Orta yaşlarındaki Aliye şay dedi de, özen boylap evine taba çapmağa başladı.

– Tokta, tokta deyim şaňa!

Şay der eken, avtomat sesi koptı. Aliye kollarını yaydırıp suv içine yıkıldı. Ölüge yakın kimseni yolla- (15) madılar. Yarası suvnen yuvulup, onı al kanga boyattı.

– Ağlama, Ayşe, nafiye közyaşı tökmeniň ne faydası olacak. Garipniň eceli şundan eken. Er alda, öz ana – baba yurtunda öldi.

– Ölmedi, öldürdiler. (20)

– Mevtanı kim kömecek, cenazeni kim kılacak!..

Maşinalarğa minmek emiri berildi. Köpekleriň vayıldaları, sıgırlarıň muňreşmeleri, koylarıň meleşmeleri çok wakitkace adamlarıň kulaklarında çanlap turdılar. Bu al tilnen tarif etil- (25) meyecek bir deşet edi. Soň er şey tındı. Yalınız ökteimli dalğalar açuvnen yalını döge ediler. Bu seslerge maşinalardaki adamlarıň ilaige beňzegen accı davuşları da koşuldi. Bir zamanları şen ayatınen nam kazangan Fındıklı köyü, şimdi merzerlikni anđı- (30) ra edi.

Er kes öz tağdirinen çekişmekte. Kayda ketkenleerini, ne yapacaklarını kimse bilmey. Maşinaları sasık, mal taşığan vagonlar deňiştirdiler. Vagonlarnen at, tuvar, domuz taşısalar kerek. Sasık avadan adam- (35) larıň, hususan yaş balalarıň, hastalarıň nefesleri tutula edi. Yalvarmak, şikayet etmek faydasız. Esli kadınlardan biri:

– Komandir arkadaş! – dep bagırdı. – Kapını aralık etiňiz, nefes almakniň çaresi yok! (40)

Cevap eşitilmedi, tek sögündiler. Kartlardan biri eziyetke dayanıp olamay, vagonnı tahtalarını tepmelemeğe başladı.

– Sesiñizni kesiniz anda!

Bir aň er şey tınğan kibi olsa da, vagonda ölümnen (45)

(85)

ayat arasında amansız küreş kete edi. Anda kündüzmi, gecemi ayırdı etmek mümkün olmadı. Er vakıt kap – karanlık. Tek demir parmaklıkları olğan ufağ pencereçikten yarık kire. Köpçekler raatlık bilmey ep tasırdaylar. Adamları kaydadır alıp keteler. (5)

Temetnıñ közleri ögünde çok yıllar evelsi etapnen ketken künleri canlandı. O, vagonnıñ eň töründen yer aldı. Kıbırdamay, indemey yata. Köydeki yaşayışını hatırlay. O, suklanılacak kibi olmasa da, er alda, serbest edi. Başı ucunda bekçiler turmay ediler. Mında (10) bam – başka bir alem. Aşşalav, cebir kanunga çevirilgen. Onı bozmağa ya da deñiştirmege kimseniñ küçü, iradesi yetmey. Temet bu aқта oylanıp, içini çekti, benzi soldı.

İçeride terden, nefes aluvdan sıkılğan ava, pat- (15) laycağ derecege kelgen.

Vagonnıñ kapısı yalnız “balanda” ketirgende açıla.

– Lagerge kelgenimnen, – dep mırıldana Temetnıñ komşusu leningradlı işçi, – paltomı satıp, ötmekke toyacağım. (20)

Diger mahbüs sözge koşulıp:

– Bekle, saña anda beyaz ötmekni azırlap koyğandırlar, – dey.

– Peksimet torbamnı hırsızladılar, – dep şikayetlendi birisi, – beriniz torbamnı? (25)

– Bar, bekçiden sora. O saña peksimet degil, daa çok şey berir.

Şay der ekeç, peksimet torbası karanlık vagonda uçarak, Temetnıñ dudağına kelip uruldu. Dudağı, burunu sıdırıldı ve ondan kan iyire edi. O, indemedi, (30) peksimetnıñ yarısını ceplerine toldurıp, şu torbanı diger bir tarafka köterip attı. Özü ise kündüz alıp kalğan bir çanak suvda peksimetlerini cibitip, yavaştan, şıttırdı koparmay aşamağa tutundu.

– Arkadaş, meni de unutma, – dedi komşusu ka- (35) birğasına türtip, – men de açım!

– Sus, aňkav, ne kadar bağırasın, – dedi Temet açuvnen, – ma, tıkın!

Koşusu bu tenbiyelevden soň, başını çekmeni astına sokıp, peksimetlerni kemirmeğe başladı. Katıp (40) kalğan ötmek keseçikleri tişleri arasında gıcırdıy ediler.

Niayet, komşusu başını çekmen astından çıkarıp,

(86)

karanlık vagon içine baktı. Anda bir şey körüp olamadı. Tek demir köpçekler tasırdıy ve tasırdıy.

– Köydeş, kayda ketemiz şu! – dedi komşusu Temetke.

Temet indemedi, yuklamak istey edi, közge yuku kir- (5) medi. Zeini uzaklarda, tuvğan köyünıñ yem – yeşil kırlarında, çayırarında, mas – mavı deniz yalısında dolandı. Sanarsın eçkilerni otlatmakta. İrgağ tayağını sallap, ayvanlarını özenge taba ayday. Zümrüt kayalardan esken serin ruzgar kızlarınıñ nazik, yımşak kolla- (10) rı kibi betini, mañlayını sıypap alalar. Boz kayalar arasından avelengen kuzgunlar acınıklı – acınıklı kıçırılar.

– Ey – y! Mında birisi ölgen. Üstü – başı bılaşkan!

Kapı öyle de açılmadı. Cevaplanmış da tapılmadı (15) Temet közlerini zornen açtı. Aklına çeşit türlü fikirler keldi. Ölgen adam ihtimal, hasta olmalıdır. Ya da açlıkça, azaplara dayanamay, dünyasından sağlıklaşkandır. Kıynalmay ölsen, böyle ceennem zindanından tez kurtulırsın. O kelpedenni, suvurıp alın- (20) ğan tırnaklarını köz aldına ketirdi. Yaraları ala daa tüzelgeni yok. Hatırlağanda eti – teni çimirdey.

Yarı gecede nasıldır bir stantsiyağa kelip toktadılar. Tıştan davuşlar, ayak tapırdıları eşitildi. Ayrı sözlerni ayırdı etmek pek kıyın. Jıkıldinen kapı (25) açıldı.

– Yeriñizden kıbırdamañız! – dep tenbiledi askerlerden biri.

– Ölü kayda? – dep soradı kene şu davuş.

– Kapı yanında. (30)

Bekçi kolenen işmar etip:

– Sen, sen, sen de yeriñizden kalkıñız! Alıp çıkıñız ölüni! Bu yakka, solğa!

Ağaç kibi katkan ölümi maşınağa köterip attılar. O, tahtalara urunıp, tasırdadı. Arası yarım saat keçme- (35) di, ketkenler kaytıp kelgenler.

– Badiyeni tökmege unuttık da...

– Sen onı taşla, – dedi ölüni alıp çıkanlardan biri, – akaylar, onıñ tabanlarını biznen sançıp bahtılar. Ölgenine inanmaylar, ebet. (40)

– Sen, şaplavuz yavaş ol, tiliñni çok uzatma, yoksa payıñnı alırsın.

– Olucıdır, – dedi ikinci birisi, – buña ahır zaman deyler...

Ortalıknı ağır tınçlık bastı. Er kes kayğı, (45)

(87)

kaseveti içinde edi. Degil yalnız tıştaki bekçilerden, atta öz adamlarından da sakına, korka ediler. Dersiñ aralarında seni, meni satkan şeytan kıyafetinde insanlar gizlengen ediler. Böyle şek – şübe yüreklerge singen. (5)

Poyezd fişnap, silkinip toktadı. Mahbüslerge vagonlardan çıkmağa emir ettiler. Nasıldır bir aralıkta toktattılar. Yağmur yağa başladı. Mahbüsler sılanıp uşügen, biri – birine sıyıkkanlar. Olar nasıldır kıyık ayvan kıyafetine kirgenler. Sönük közler, azgın (10) çereler, incirip, uzağan boyunlar. Kir – kifaz urbalar, Temet yün çekmenine sarılğan otura ve bunarlı közlerini yolda dolangan adamlardan almay. Bekçilerin başı – kapitan, yağmurlıñıñ eteklerini toplaп çette dolangan ve mahbüslerge bir tilim ötmek berecek olup (15) tırışkan kadınlara taba adımladı.

– Kenarğa, kenarğa çekliñiz! – dedi bekçi koleni ögge uzatıp. – Solğa, solğa buruliñiz!

Kartiylerden biri öz başına mırıldandı.

– Tekaran ötmek... açlar zavallılar! (20)

– Yakın kelmeñiz deyim sizge!

Bekçi tüfegini omuzından çıkarıp, koluna aldı. O, artık kasaba sakinlerine degil de, mahbüslerge çevirilip:

– Laflarnı kesliñiz! – dep bağırdı. (25)

Mahbüslerini ammamğa aydadılar. Ammağa barmaқ, yuvunmaқ degil de, beden sılatmaқ edi. İçeri bir kereden elli – altmış adam yollandı. Aylanmağa yer yok edi. Dört – beş mahbüske bir legen. İster ağla, ister kül. Ancak urbalarını yahşı kavrattılar. Olar şimdi yanık sa- (30) sıylar. Kuvurılıp kalğan beyaz, balaban bitler kölmekniñ tikişlerinden yerge kepek kibi töküleler.

Temet ammamdan kelgen soñ, vagonniñ orta yerine tüşti. Bus – bütün tanış olmağan, esli – başlı adamlar. Gece – gündüz dua okumaқnen, Allağa yalvarmaқnen meş- (35) guller. Közler yanıknen, azapnen tolu. Olar kartlıkta horlanganlarına, yaşayış körmegenlerine pek yanalar.

Temet bütün vücudunun sızlap ağırğanını is etti. Onı dersin omuzlarından, arkasından basıp ezeler, başını totlı kırşavnen sıkalar. Yanındaki azgın adam (40) terenden ıyrıandı, tişlerini sıkıp söğündi, son ağladı. Balalarını hatırladı. Olarının adlarını birer-birer tekrarlayarak, ökelendi. Kene küldi, kene ağladı.

– Oğlumnu öldürdiler, ah, cellatlar, tokunmanız oña!.. (40)

(88)

– Seydamet ağa, – dedi Ayşe yenge omuzunu silkep, – nasıl oldu da, sizni de köçürdiler. Komandirge aytıp bakmadığınızımı?

Bu sözler Temetnin fikirlerini böldi. O, başını köterip köydeşlerine baktı. Bir kaç dakka cevap (5) eşitilmedi. Şerifov ayaz urğan küz çeçeği kibi solgun alda otura ve nelerdir tüşüne edi. Laf etmege de, soravlarğa cevap bermege de, göñülü yok. Şimdi oña doğrudan – doğru sual berdiler. Bir şeyler aytıp, aklamak kerek. O, başını köterip: (10)

– Kerderlenme, Ayşe, bu işte yanlışlık var. Stalin arkadaşının bizni sürgün etkenlerinden haberi yoktıdır. Olsa, mıtlağa kaytarır, mına körersin, – dedi. Ayşe ep oña bağa ve onın aytkanlarına inanacağı kelmey edi. (15)

– Babağa raamet, – dedi kadın, – padişa olup, da, nasıl haberi olmasın.

– O padişa degil. Bütün dünya proletariatının reberi.

– Demek, er şeyden haberdar eken de... (20)

– Seydamet, bilesiñmi, kardaş, Stalin de, Gitler de bir mektepte okuyanlar. Ebet, ebet, sen mağa öyle ters bakma! Men doğrusını aytam.

– Sen ağızını tıy! İştirler, işin var!

– Sağa ağır kelmesin, mında senden başka çağ- (25) acağ adam tapılmaz. Em endi men neden korkacağım. Öyle de ölüm, böyle de!..

– Eñ yahşısı, indemey otur. Yarı gece oldu, yuklamak kerek.

– Közge yuku kirmey. (30)

– Sağa ne oldu? Kırımnda baş ediñ, nerege barsañ, anda da baş olursın. O, men garipniñ başına biñ bir türlü dert avdarıldı. Hasta anamnımı, yoksa cenkke ketken ağalarımınımı, akayımınımı tüşüneyim, teknil şaşırđım, sonu hayırlı olsun. – o, sustı, (35) sonra Temetke muracaat ederek: “Smail ağa, anamnın hastalığı ağırlaştı, belki bir dua okursınız!” – dedi.

– Okurım, okurım, lakin sizge yakın barmağın çaresi yok da... (40)

– Oturğan yeriñizden okusanız olmazmı?

– Yok, kadam, şifalı nefes hastanın yüzüne uralı.

Adamlar kıbırdandı ve Temetke keçmege yol berdiler. O, kimniñdir ayağına bassa kerek, vayıldı kıptı, dör- (45)

(89)

tayaklap Ayşeniñ yanına bardı da, tizleri üstüne oturıp, hastanın kolunu aldı. Kolu suvuğ bir şeyge tokundu. Mañlayını tuttı, o da suvuğ edi. Dua okumay, köydeşi Ayşege ne deyceğini bilmey, ep bekledi, İcini deşet, kayğı sarıp alğan edi. O, ömürinde böyle (5) eziyet daa bir zaman körmedi. Temet öyle is etti ki, kimdir birisi koluna yapışıp, onı kaviy etip sıkmağta. Lakin karanlıkta iç bir şey körünmey edi. “Er şey keçti, – dep oylandı o, – endi ne dua, ne de ekim fayda verir. Ah, Allam! Ne muşkül alımız var bizim!” (10)

Temetniñ közleri aldında kene mahbüsler sürüsü canlandı. Kart tegin oturmay, kıbırdamay bere. O, parmağını ağırğance tişlep aldı. Morarğan, çatlağan dudakları

birden kıbırdadı, közleri ateş içinde yandılar. Çırayı de kızardı, de ağardı. O, kollarını (15) şapıldatıp:

– Tutunuz, tutunuz onı, evimni yakacak! – dey ve kaydadır çapmağa intıla. Onı tutalar, tınçlandırmağa tırşalar, o kimseni dinlemey, kölmeginiñ yenlerini, yaqasını yırtı, yerge tüküre. (20)

– Emce, tokta, sandıraqlama! – dey digeri ayağından tartıp.

– Sen, eşek, bağırma, oğlumni öldürdiler, meni de öldürecekler. Şu yaramaznıñ kolundaki pıçağını alınız! Bak, bak, yukarı kötere! (25)

O şay dep, komşusınıñ artına pısa. Yanındakiler oña açuvlanalar, kollarını bağlaycağ olalar. Beceralmaylar

– Ey, tındırınız şu maraznı, damsızlanıp oturmasın! (30)

– Sen, azizim, aykırma, zavallı aqılını çıldırğan.

– Mında aqılınıñ çıldırmay daa ne yaparsıñ.

– Kim çıldırğan aqılını, menmi? Yalan! Yalan! Dinlemeñiz onı. (35)

Bunı eşitken bekçi kırgıy közlerini vagonnıñ penceresinden almay:

– Laflar! Kontrik, sus! – dedi.

– Bu zalımlıknıñ soñu olacaqmı? Ne deysıñ, arkadaş, – dey Temetnıñ komşusu. (40)

– Olacak, o bir dünyada...

– Sen, kardaş, ne içün tüştıñ? – dedi o Temetnıñ omuzına tokunıp.

Temet sualge sualnen cevap berdi.

(90)

– Ya sen ne içün tüştıñ?

Komşusu teren ah çekti. Parmaklarını sılatıp tütevden sararğan mıyıklarının uclarını burdı. Yengilden yumruğına öksürdi.

– Yaz künlerinden biri edi, – dep başladı o, – eger- (5) niñ sökülgen yerlerini tike, arabanıñ köpçeklerini maylay edim. Araba kapı açılıp azbarğa köy şurasınıñ reisi, militsioner ve komşum Yefim kelip kirdiler. Men olarnıñ kelmesinden yahşılık beklemedim. Al – hatir soramadılar, selam bermediler. Reis Yefimnen beraber at (10) aranına taba atladılar. Birisi sığırnıñ, digeri atnıñ başına bağlangan yipten tartıp, ayvanlarını azbarğa aylap çıkardılar. Pek kızdım, işimni bırakıp, olarnıñ aldına çıktım.

– Küpe – kündüz, soramay, bilmey, nasıl başkın- (15) cılıktır bu? – dedim.

– Lafnı bilip et! – dediler maña. – Biz şuralar ükümeti adından iş köremiz. Ayvanlarınıñ episi cemaat malı oldı. Bundan haberin barmı?

– Bar! – dedim. – Lakin sığırnı cemaatlaştırmam. (20) Altı bala, o ayvannıñ bergen bir kaşık sütüne bağa. Siz sabiyleri açlıktan öldürecek olasıñız mı?

Karım, bala – çağa azbarğa çapıp çıktılar. Kadı-nım Marfa Yefimni itep, sığırnıñ yipine yapıştı. Oña balalar da yardımğa keldiler. (25)

– Atnı alınız, lakin sığırğa tokunmañız! – dep yalvardım. Faydası olmadı. Militsioner pıstavını tönege köterip, eki kere attı. Balalar korkıp kenarğa çekildiler. Reis bir kolunen atnıñ yügeninden tutқан alda, digeri kolunen Marfanı şiddetnen itep yiberdi. (30) O, kübre obası üzerine yıkıldı. Balalar ağlamağa başladılar.

– Yat, unsurlar, siz daa karşılık kösterecek olasıñız mı? – dep ökelendi reis. – Siz bunıñ içün cevap berirsıñız! (35)

– Yalvarğanımızğa bakmadan, atnı da, sığırnı da alıp kettiler. Dayanıp olamadım, üç tişli senekni tağıştırıp aldım da, reisinıñ arkasına sallastırdım. Meni şu arada eki elimni bir yerge ketirip, sıcımnen bağladı, köy şurasına alıp keldi ve kapadılar. On (40) yılğa sürgün ettiler. – Kart toktadı. Soñra ağlamsırağan davuşnen devam etti. – Meni kapağan soñ, evde ne oldı, ne qaldı, bir şey anlamadım. Yoksa,

ailemni de sürgün ettilermi, onı bilmeyim. Sağlarmı açlıktan öldülermi, bir Allağa malüm. Tamağımdan aş (45)

(91)

ketmey, közüme yuku kirmey. Ne kibi gunahımız bar edi bizim. Bir tilim ötmekni kan – terinen tapıp aşaganımız kabaatımız oldımı? – o sustı. Sesinde incınuv nefret bar edi. – Moskvağa eki kere yazdım. Ne haber, ne teber... (5)

Ƙart artık söylenmedi. Ayretlendi ve biraz açuvnen, incınuvnen arkadaşına baƙtı. Sert ƙaşları çatıldılar, sinirleri ƙozğalğanından, ast dudağı ƙaltıradı. Banaki adam kene söylendi.

– Sen, asabam, çok şeyni gizleysiñ, aytmaysiñ. (10) Olar belki ƙadınıñnı, ƙızınıñnı umumiyleştirmegeni içün saña açuvlanıp ƙapalgandırlar.

– Sen boşboğazlık etme! Bu, şaƙa etilecek yer degil.

Ƙartnıñ közleri o yakƙa – bu yakƙa fırlandılar. (15) Ƙolları barmağa yer tapamay ediler. O bu sözleri eyecannen, canı ağırıp söylerken, başını aşağı endirdi.

– Vallai, şaƙa etmeyim, – dedi ƙomşusu inatlıƙnen, – köyümüzde tıpkı böyle şey olğan edi. Sizde de (20) olğandır, deycek olam.

– Lafnı burma!

Eki ƙomşu çok vakıtkace davalasıp çıktı. Saat kaç olğanından kimseniñ haberi yok. Sonra, yorgun çerele birer – birer yukuğa daldılar. Yalnız nefes al- (25) ğanları, fişnağanları eşitle. Vagondaki ava ise ep ağırlaştı... Mahbüsler o muitke öyle alışıp ƙaldılar ki, ağır, yürek bılandırıcı sasık ƙoƙunu sanki duymay ediler.

Poyezd tekrar toƙtadı. Ortalıƙnı sukünet bastı. O, (30) tahminen bir dakƙa devam etti. Mahbüsler böyle toƙtavlarğa alışƙanlarından, oña emniyet bermediler. Yağmurnıñ şuvuldap yağğanı eşitildi. Arası çok keçmedi, ƙapılar açıldı. Mahbüslerini tışƙa ƙuvdılar.

– Ƙuru avada vagonlarda ketemiz, yağmur yağdımı, (35) tışƙa aydaylar.

– İnsanlarını ƙıynamak içün er fırsattan faydalanalar.

Adamlar vagonlardan yerge ayak başƙanlarınen, köpekler tişlerini ırcaytıp, keskin – keskin afırıp aldı- (40) lar. Olarğa diger taraftaki köpekler seslendiler. Çavre etraf köpek davuşlarınen tolup ƙaldı. Akşam olsa da, mahbüslerini vagonlarğa aydamay ediler. Ava birden suvudu. Temetnıñ çekmeni ƙalın olsa da, omuzlarının, arƙasınıñ, sılanganından, uşümege, ƙaltıramağa (45)

(92)

başladı. İsinmek içün arkadaşınıñ arƙasına sıyıƙtı, arƙa – arƙağa tirep oturdılar. Bu da fayda bermedi. Tişler tişlerge urulup şatırdadılar. Adamlar yağmurdan sılanıp, cibingen çarıkƙa benzep ƙaldılar.

– Bizni yağmur astında tutmay, vagonlarğa ƙapasa- (5) lar olmaz edimi? – dedi ƙadınlardan biri.

– Senden soramağa unuttanlar, – dep cevaplandı ƙırcıman yigit.

– Körmeysiñmi, vagonlarını teşkereler. Ƙaçmasınlar, dep sinğan tahta, teşik ƙıdırılar. (10)

– Ƙuruluk olğanda ƙıdırsalar ne olur edi.

Kimse ağızını açmadı. Temet egilip kerz çizmalarınıñ suvunu boşattı, solak çilğavlarını sıkarak, tekrar ayaklarına sardı ve çizmalarını kiydi. İrmaklığan bilançık suv adamlarınıñ ayakları arasından (15) akıp, alçak, bataklık yerlerini basıp ğark etti. Yağmur ise ara – tınış bermey yağa. Yağmur yernen birge Temetnıñ yüregine de yağa edi. O, bu yağışta, iç bir güzellik körmedi. Çünkü bugünkü yağmur mahbüslerge adetten tış eziyet, azap bağışlağan edi. (20)

– Bizim kibi biçarelerni taşımak için vagon yetişmegendir, köresin.
– Şaydır, şaydır, kardaş. Bak sen bu zulumğa. Butün Raseyanın adamı bu yerge toplanğan.

Bunu söylegen em ökündi, em de nefret ile yerge tü- (25) kürdi.

– Buña da şükür et! Beterinden beteri bar. Yağmurdan kaçıp, kısırgalı boranğa oğrama.

– Doğrusını aytasın, emce, – dedi kene şu kırcıman yigit. (30)

Kart şübeli bakışnen etrafını közden keçirdi. Köpekler bir daa kozğaldılar. Adamlarını turguzdılar. Vagonlar tekrar insan seslerinden teldi. Poyezd yavaş, yavaş yerinden köçti.

Temetnin fikirleri kene bölündi. Komşusu onın (35) omuzına tokunıp:

– Duğa başlamaysıñmı? – dep soradı. Temet ağzını açmadı, sert çıraynen komşusına tikildi. Bu arada vagonda accı fğan koptı. O, er kesnin yürek yarasını sızlattı. (40)

– Öldi, öldi, anaçığım! – dep bağırdı Ayşe. – Sen bizni kimge taşlap ketesin, anaçığım! Evlatlarının yardımını körip kuvanmadın. Bu fani dünyadan vakıtsız ketesin. Anaçığım, meni bağışla, seni

(93)

kurtarıp olamadım. Yat illerde horlanacağımız. Babam, kocam, ağalarım anda, ateş içindeler, biz bunda, ölecekmişmi, kalacağımızmi, kimse bilmey. Ah, ne yapayım!

Kadın saçlarını yukmağa başladı. İnsanların (5) ses – sadaları vagonnin sağır divarlarına urunarak, artına, içerdeki adamlarğa kayta edi. Kapını tasırdattılar.

– Ey, kim bar anda! Komandır arkadaş, kartiy keçingen, kapını açınız! Mevtanı ne yapacağımız? (10)

Ses – soluk yok. Tek vagon köpçekleri tasırdı, tışta tuzğar uvulday.

– Tirimiz de, ölümiz de hor oldı, – dedi Temet öz yerine kaytıp.

– Saba ola, hayır ola, – dedi Şerifov. Közleri yumuk (15) olsa da, o yuklamay, başına kelgen felaket akkında tüşüne edi.

Saba açıldı. Adamlar bağırzılap, yaykara kopardılar. Niayet, kapı açıldı. Bosagada közlükli kapitan, avtomatını azır tutkan yaş asker peyda oldılar. (20)

– Çekiliñiz, çekiliñiz kenarğa! – dedi kapitan.

– Çekilmege yer yok. Biri – birimizin üstüne yatamız!

– Laflar, laflarını kesiniz!

Bu kattı ses singan cam kibi yağıradı. Kapı (25) yanında yatkan Latif aşığdan yukarı kapitanğa bağı. Azaçık kıyılğan közlerinde yaşına uymağan ciddiylik bar edi. Mevtanı, kapitan ketirgen balaban çuvalğa koyup, eki yaş eki taraftan tutup, vagondan çıkardılar. Kapı tekrar şart etip kapaldı. Kene ağılav – sız- (30) lavlar koptı. Kadınların toktatmak mümkün değıl edi. Temetke öyle keldi ki, bu ağılavların, büllür kibi üyrölüp çıkkan közyaşların sonu olmaycağ. O, bu akta oylanğan sayın, fikirleri kırışa, neticesi çıkmay edi. (35)

Arası çok keçmedi, yaşlar kaytıp keldiler. Sorav, sorğular başladı.

– Kadam, son ne oldı, anamnı kayda kömdiniz?

– Arabağa koyıp, mezarlıkğa alıp kettiler. O yağını bilmeymiz. (40)

– Yalan aytmaysıñmı?

– Üstümüzde Alla bar. Yemin etmek kerek olsa, yemin eteyik. Bilgenimizni, körgenimizni aytamız.

Kimdir sernik çertti. Adamların kölgeleri aydınlandı, bir anden son er şey kene zift karanlığına (45)

(94)

çökti. Vagon orta asırlardaki zindanlarını andıra edi. Balaçıklar de o yaştan, de bu yaştan ötmek soray ediler. Ğarip ana ne deyceğini bilmey, ep söylene.

– Sabır et, kozum, sabır et! Ne öyle kıbırday beresiñ, siyeceksiñmi yoksa?

Mına, bu yerge siy! Tahta- (5) lar arasından akip keter.

Aşağıdan kimdir somurdana.

– Oğlum, tekarar kenarğa çıbitsañ, olmaz edimi? Anterimniñ etegini sılatkansıñ.

Poyezd ise fişnay, yürüşini yavaşlatıp, ufağ bir (10) stantsiyada toktadı. Kartlar, kadınlar, kız balalar kollarında kazanları, kopkaları, çanaqları tışka aşıqtılar. Ayşe azanını eki taş üstüne koyıp, kurugan kögetlerden ateş tutaştırdı, çayma pişirecek oldu amma, yetiştiremedi. Poyezd yerinden köçti. (15)

– Ayşe abla, çabik ol, poyezdge yetiştiremezsiñ...

– Ya aşım pişmedi de...

O, kazanı kaynar – kaynamaz ona yapıştı da, tabana kuvet berip poyezdge çaptı. Zor – belanen vagonğa yetiştı. Zavallınıñ nefesi – nefesine kelmey edi. Onıñ artın- (20) dan kapı şart etip kapaldı. Kartiylerden biri yanık davuşnen söylendi.

– Oğlum Murat kayda? Kaytıp kelmedi de... Suvğa ketken edi.

Eslice kadın ses – şamata kopardı. Eyecandan ka- (25) pını tepmeledi.

– Sen, köydeş, korkma, – dedi Temet, – Murat yaş bala degil, coyulmaz. Bir de bir vagonğa ilişip kalğandır.

– Kim bilir onı, ömürinde köyden çıkkan bala (30) degil. Tüf, tüf!

Ana az – buçuğ tınçlansa da, peşimalını yaşlı közlerinden almadı. Musibet, azap insanıñ başına bir kereden, beklenilmeden keke. Vagonlardaki adamlar da bundan mustesna degil ediler. Eger vagondaki muacirlerniñ (35) gönülünü alğan Smail Temet olmağan olsa, olar kasevet ve tüşüncenen deli – divane olur ediler. Temet bu ağır künlerde yıkılğana tayama, hastağa melem oldı. Tek şerifov öz kapına kapalıp indemey otura, dersin bütün bu belalar yalnız onıñ başına patlağan (40) edi.

– Ey, kim bar anda, yüreginde meramet olsa, kapını açınız! Boğulamız! Badiyeni tökmek gerek. Üstünden taşa!

Cevap bergen tapılmay. Yarım saatmı, yoksa bir saatmı keçti. Birden kapı aralık etildi. Kül tüşünü al- (45)

(95)

ğan kök kubbesiniñ bir parçağı köründi. Sonra kapı keñ açıldı.

– Suv, alınız suv! – dep bağırdı kapitan. – Yakın yerde toktav olmaycağ!

Ana yalvarıcı sesnen: (5)

– Oğlum kayda, Muratnı tapınız! – dep ağladı.

Savut – sabalar tasırdadı, adamlar koylar kibi bir tarafğa çapıp, biri – birine karıştılar. Çeşme başında uzun nevbet peyda oldı. Abdulla emce ögündeki yaşnı itep, ondan evel suv almağa tırışırken yıkıldı, bir daa (10) kalktı ve ögge atıldı. Kırçıman yigit öz nevbetini kimsege bermek istemey edi. O, Abdulla emcege baktı-baktı da:

– Kayda, kayda soğulasın, Abdulla ağa, – dedi kattı davuşnen, – nevbetiñni bekle! (15)

Kart kade bir artına, vagonlarğa köz taşlağanı alda:

– Üç yaşında hasta torunçığım bekley. Suvızlıktan cigarleri yangan. Belki, kardaş, ruhset etersiñ! – dedi yalvarıp. (20)

– Menim anam da hasta. O da dört köznen suv bekley.

Kart bir adım çekildi. Kırcıman yigit onı acısa kerek:

– Aydı, al olmasa, – dedi.

Poyezd köçti. O ep kündeğuşka kete. Kayda barıp (25) toktaycağını kimse bilmey. Tasavur etip de olamaylar. Olar yalnız bugün sağ olğanlarına, bir kaç künde bir kere açık kök yüzü körgeñlerine kıvanıp yaşaylar. İnanç da, ümüt de tek o. Muacirlerde ümütten başka ne ev, ne eşya, ne mal – bir şey kalmadı. Atta candan, (30) yürekten sevgen vatanları bile musadere etildi.

Abdulla emcemij közüne mazun alda oturğan Meryem ilişti. O, mulayim bu kadını pek urmet ete. Eki balası onda okuy edi. Abdulla emce onı köyge nasıl kelgenini yahşı hatırlay. Yaş bir kızcık edi. Şimdi kema- (35) latlı kadın oldı. Az – buçuğ kırımatarecanı da bile.

– Meryem, – dedi o sakın davuşnen, – sen niçün köyde kalmadıñ? Saña tokunmaz ediler.

– Kocam olmağan yerde benim ne işim bar, Abdulla ağa, – dedi o. – Latifnen ayırılmağmı? Hayır, mum- (40) kün degil. Fağat teklif ettiler. Az kaldı közlerine tükürecek edim.

Yanaşa köşede eki kadın söylenip aldı.

– Anama bir duaçık yapaçık olam, Anife abla, Seydamet ağa alıp barmaz ekenmi? – dedi Ayşe. (45)

(96)

– Aslı yalvarma oña, ep bir razılık vermez, – dedi Anife bitay, – em onıñ duası kabul oluñmaz. Amma özün bilirsin, kadam, söylep bağ.

Ayşe çekine – çekine:

– Seydamet ağa, bugün anamnıñ yedisi. Bir dua yapıp, (5) Kıranhatmi bağışlaycağ olam. Ölgeler bizni unuttılar, dep bu dünyadan ökünçli ketmesinler. Duasını siz alıp barmaz ekensinizmi? – dedi.

– Yok, kadam, men şaşmalayım, çok yerlerini unuttım. Mına, Smailge ayt, o kemalatlı okuy. (10)

Anlaşkanları kibi duanı Temet alıp bardı. Onıñ sesi de, mağamı da pek acayip, mulayim edi. Er kes memnün kaldı. Şerifov yalnız kulvalla okumağnen kifayetlendi.

Dua bitken soñ, Temet körgeñ tüşünü tariflemege (15) başladı.

– Akşam bir çırm alganda, – dedi o, ilaiy bir davuşnen, – tüş kördim. Şeytan – Derede koy bağa ekenim. Birden karşıma bem – beyaz urba kiygen devletli adam peyda oldı. Şeytandır bellep, aman ayaklarına bağam. (20) Ayakları ters degil edi. Demek, eyi insanlardan, melek sıfatınen aldıma kelgen. “Smail, yanıqlama, – dedi o maña, – halknıñ başına büyük acınıklı al keldi. Bu, masharalıktan başka bir şey degil. Amma sabırlı oluñız! Halknıñ ağında eñ muğaddes vatan sevgi- (25) sini yok etmemege tırıñız. Kırmnı unutmak olmaz. O iç de unutulmaz! Men özüm bir yakka ketmeyim. Yanğız olsam da, mında kalam. Sizni bekleycegim”.

Öktem dalgalar ise, hatırlağız bizni, yuvmağız, saillerde izimiz kalsın, dep turalar. Devletli daa bir (30) şeyler aytıp, dere içine siñip ketti. Onıñ sözleri mende ümüt ışıkları uyandırdı.

– Ağızıña bal, Smail, – dedi Anife yenge, – Alla keremdir. İnşalla, bir kün kene böyle vagonlarğa toluşıp, köyümüzge kıytarmız. Bunu körmegence Tanrı (35) canımızı almasın.

Sözge Şerifov kışuldı:

– Ayttım, kene de ayttım, – dedi o, – Stalin arkadaşnıñ bu işten haberi yok.

– Senin degeniye inanmayım, Seydamet, – dep iti- (40) raz bildirdi Anife yenge, – evlatlarından ne olup keçkeninden babanın haberi olmazmı. Sen saçmalaysın, asabam!

– Baş yazısı, – dedi Abdulla emce.

(97)

– Zalımın ükümi. Aylaz keratanın cilvesi. Amma sonu hayırlıdır.

– Amin! – dedi kadınlar.

Poyezd yürüşini yavaşlatıp, birden toktadı. Kapılar daa açılmay edi. Tışta laf etkenlerinin ayrı söz- (5) leri vagondakilerge yahşı eşitle. Kapitan kimgedir ilave etip:

– Gracanin, vagonlarga yakın kelmeñiz, avlaqtan ketiñiz, – dedi.

– Kapitan arkadaş, şlapa kiygen adamnıñ kim ekenini bilesiñizmi?

– Bilmeyim ve bilmek de istemeyim.

– O abhaz şairi Dmitriy Gulia!

– Nasıl vagonlar bu? – dep soradı şlapalı.

Diger birisi oña cevap berdi.

– Kıyımtatarlarını vatandan köçüreler.

– Niçün

– Nemselerge hizmet etkenler. Vatan satkınları sayılalar.

– Bu balaçıklar da satkınlarımı?

Oña kimse cevap bermedi. Tek kene kapitannın ötkür davuşı kıptı.

– Bir yerde toktamak yasaq etile! Çabık ketiñiz! Yoksa, ayılğanlar sizge ait degilmi!

– Ait, ait, kapitan arkadaş! Raat olunız, endi er şey anlaşıldı. Biz sizge keder etmemiz!

Sesler kesildi. Poyezd fışnap yerinden köçti. Ketken sayın suratnı arttırdı. Vagonnıñ içi qarardan ziyade sıcak edi. Çır – çıplaq otursañ bile terleysiñ.

– Smail, bu nasıl şey ya, arkadaş, – dedi Anife yenge, – sıcaktan yanacaqmız. Kapını da açmaylar, kafirler!

– Ne aytayım, Anife, – dedi Temet, galiba, Orta Asiyağa taraf yol tutamız.

– O taraflar nasıl yer, musulmanlıqmı?

– Ebet, anda da musulmanlar yaşaylar.

– Napayık, buña da çok şükür!..

Poyezd ep kete, toktav bilmey. Adamlar sarhuşlar kibi mecalsızlanıp yatalar. Açlık olarnı kıynay, çekiştire. İçlerinde dersin üyrülme kıpa. Gecelerni kündüzler, kündüzlerni geceler deñiştirdi amma, yolculıknıñ sonu körünmey edi.

Künlerniñ birinde, tamam üyle maali edi, poyezd apan-

(98)

sızdan toktadı. Tışta ses – şamata kıptı. Ayrı sözlerni ayırdı etmek mümkün degil edi. Tasırdılar, güdürdiler eşitildi. anda ne olup keçkeninden kimseniñ haberi yok. Lakin yaramay bir şey olğanı duyulmakta. O yaramaylıknıñ neden ibaret ekenini adamlar tasavur bile etip olamay ediler. Tek onı yüreklerinen sezdiler. Kapılarını daa açmadılar. Tıştaki adamlar em söylene, em de vagonların etrafında dolana, ısrar ile tasırdı ediler. Akıbeti kapılar açıldı. Kapitan ögge atlap:

– Aşıqmañız, birer – birer çıkacaqsıñız! – dedi.

Başta balalarını, hastalarını, kırtlarını tüşürdiler. Temet yerge ayak başkaninen közleri ögünde hucur bir manzara canlandı. Sert kıraylı adamlar kıollarında tayaklar,

senekler, baltalar ve daa başka türlü aletler tutarak, kelgenlerni bekley ediler. Temet buniñ ne demek ekenini anlap olamadı. De kenarda turğan silalı askerge, de köydeşi Şerifovğa baqtı, O da bir şey anlamasa kerek, omuzlarını kıstı. Adamlar öyle ezilgen, öyle mecalsızlanğan ediler ki, zornen yüre, bazıları yürüp olamay, elde – ayakta taqatı olğan soy – aqrabasınıñ omuzına tayanıp, adımlay ediler. Temet bayağı vaqıtkaç yerinden kıbırdamadı. Vagonlarını sarıp alğan adamlarğa bakmaqñı devam etti. Qolunda senek tutқан yaşlardan biri:

– Bular aslı faşistlerge oşamaylar da! – dep bağırdı. – Olarnı Alla urğan, bizge de urmağa ne acet bar? Mişa, yür, kettik, bizni aldattılar. O ğaripler de bizim kibi insanlar. Tek al – evalları pek muşkül.

– Biçarelerni incıtıp, gunahnı boynumuzğa almayık, aqaylar!

Temet nege oğrağanını bilmedi. Söylenip de olamay edi. Sanarsıñ tili tutulğan.

– Zavallılarnı urmaq degil, olarğa, aksine yardım etmek kerek, – dedi eslice qadınlardan biri ve aylanıp soqak boyu ketti.

Temetniñ göñüli biraz köterildi.

– İşittiñmi, Latif, bizni urmağa kelgenler.

– Lakin aldanğanlarını tez anladılar.

– Aman, Alla, neler kördik, daa neler körecekmiz, – dep yanıqladı Anife yenge. – Bakıp oturma, Seydamet, ayt, sen partizansıñ, seni diñlerler.

Şerifov ağızını açmadı. Soñra, susқанını aqlamağa tırışıp:

– Partizan olğanım mañlayımda yazılmağan, – dedi.

(99)

– Yazılmasa da, söyle, sen er alda, erkek adamsıñ. Kimden qorqasıñ. Yoksa, seniñ yeriñe men aytayımñı!

– Tınçlan, Anife, endi dağıla başladılar. Bizni bam – başka taqdir bekley, o aqta tüşüneyik.

– Bu sözünñi begendim, – dedi Anife yenge.

Vagonların etrafını at, eşek arabaları sarıp aldılar. Anife yenge olarğa taacip ile baqtı. Meseleni anlap olamay edi.

– Ne kadar çok arabadır o, Smail. Kervan saraymı bu?

– Yok, Anife, yok. Bizni bekley olar, bizni...

– Bir yaklarğa daa aydaycaqlarmı yoksa?

– Aysa ne, mında kaldırırılar, belleysıñmi!

Arabalar vagonlarğa yanaştılar. Adamlar çul – çuburlarnı arabalarğa yükledi, olar sıra – sıra tizilip, dut terekleri arasından burmalanıp ketken toprak yolda tozduman köterip kettiler. Anife yenge çal saqallı, narın, uzun boylu, çapan kiygen qolsız arabacığa hitap etip:

– Bu yerlerniñ aldı ne, qardaş? – dedi.

Arabacı kamçısını avada salladı da, artına aylanıp, tanış, anlayışlı tilde söylengen özü kibi eslice qadıñğa de taacip ile, de azçık inamsızlık ile baqtı. Cevap bermege aşıkmay edi. O, cenkte faşistlerden döğüşip, qolunu Ukraina çöllerinde kaldırğanda, arabada oturğan bu adamlar belki duşmanlarnen kuçaqlaşıp yürğendirler, dep oylandı. Soñ, yüreği biraz yımşadı.

O, qadıñğa bakmadan:

– Bu yerge Bozsuv deyley, – dep cevaplandı sert çıray kösterip.

– Musulmanca laf etemi? – dep soradı Müzeyen. Temet de, Anife yenge de indemediler. Temet közüni tem – tegiz yoldan almadı. Bu yerlerge ayak başkanıñ

birinci adımlardan özüni yabancı sayğan Temet em kete ve em de ailesini ileride de beklegeni aķında tüşüne edi.

– İdris ocanın balaları da biznen, ğaliba, – dedi o apayına muracaat etip.

– Ebet, öĝdeki arabadalar. Yalınız Şükür Osman yok.

Muacirlerni ķasabanın eski, basık baraklarına yerleştirdiler. Temetnin beş candan ibaret ķorantasına bir odacık ayırdılar. Kiķkene, tar odaķık. Balaban penceresi azbarĝa açıla. Camları yok, sındırĝanlar. Odanın tabanı toprak, küf, sıçan ķoķuy. “Buņa da çok şükür”, – dedi Temet. Yerleştiler, amma Bunın-

(100)

nen iş bitmedi. Er kesni açlık, yoksullık ķekiřtiren, kıynay. “Açlıkķa dayansań, – dedi Temet, – bey gibi yaşamak mümkün”.

Temet eski minder üzerine yanbaşlap yatarak, evlatlarının közlerine körünmeĝe utana. O kade bir aĝaç ķařıknen bardaķtan ķatık ala da, onı yalay. ķatıkni oĝlu Server kazandı. O, Niyaziynen boş oturmay, özen boylarından piçen olup, onı süt ya da ķatıkķa deñiřeler. Baba daa ķalıřmay, evge bir şey ketirmey. Doğru, mařınayapıcılıĝı zavodının memuriyet binasında ķapıcı olarak işke almaĝa razılık berdiler. Ancak üç kün daa beklemek kerek olacaķ. Latif Kerimov, Seydamet Şerifov bu zavodĝa işke kirdiler.

Şerifov bugün birinci kere işke ķıķtı. Balabandan balaban styeh ķuralar. O, kün boyu tola, balķık taşıy. İş ortaĝı kene de şikayet ete. Onı tenbellikte ķabaatlay, aytmaĝan sözü ķalmay.

– Ey, mıyıklı! – dedi bir kün brigadir Vahabov tařçıĝa. – Senin insafın varmı? O adamnı kıynaysın, oņa ara – tınış bermeysin!

– Ne, işke oturmaĝa keldimi? O satķınnı brigadadan ķuvmak kerek.

Şerifov dayanamadı, yařķa yaķın keldi de, mıyıklılının tok betine bar ķuvetinen eki şamar yandırdı. Taşçı bunı beklemese kerek, başta indemedi, sonra közlerini aķayıp, balķık teknesinden kürekni alıp da, başından yukarı köterirken, Şerifovnı üstüne atıldı.

– Öldüririm, gebertirim seni, faşist! – dedi. Etraftaki adamlar Şerifovĝa açuvnen, atta nefretten baka ediler.

– Brigadada öyle soylarının kereĝi yok! – dedi birisi, – onı ķuvmasınız, aslı razılıĝımız yoktır.

Vahabov başını ařaĝı alıp, tükürçini zornen yutķunarak, arķadařlarının elemli sözlerini dişledi. Eki ateş arasında ķaldı. Brigadirde Şerifovnı ķorķalayacaķ gibi iç bir türlü delil yok edi. “Kim bilsin, belki kerçekten de nemselerĝe hizmet etkendir. Er kes olarnı aĝız toldurıp yamanlay, satķınlar dep adlandıralar. Ne içün men Şerifovnı tarafını almak kerekni. Adamlar buņa ne derler? Meni söĝmezlermi? Pıtraķlı mesele. Lakin cenkten ayaķsız ķayıp kelgen babam, ķırımıtatarlarının cesürligini maķtap – maķtap bir ola. Cebede olardan dostları çok edi. Leytenant İlmiy Mustafayev közüni ķöpten saķındır-

(101)

maĝan arķadař edi. ķaramanca küreşip, elak oldu. Abib Asanov da atik yigit edi. Babamnı ölüm pancasından ķurtarĝan Şerifov da öyle inançlı adamlardan biri olup ķıkřa, utanmazmı? Zanimca, aşıkmmamak kerek. Sorap er şeyni bilmeli. Kimden?” (5)

Brigada azaları Vahabovdan cevap bekley ediler. Nasıl cevap? Kimnin faydasına? Vahabov ne söyleyeceğini, kimni aķlaycaĝını bilmey can ķekiře. O, ķaresizlikten aĝaç parķaķıĝinen ayaķları túbündeki topraķnı temizlemeknen oĝrařtı. Vahabov içün bugün onun (10) vicdanını kemirgen, közlerine duman bařķan ağır bir

künge çevirildi. Onı abdıratқан, yüregine қорқу сиңdirgen bu қabalıқ, ıkımsız vaziyet içinde o tek Şerifovnı köre ve onı қabaatı olmaғанına inana edi. Lakin bunu nasıl isbat etersin? O, Şerifovnı doğru (15) anlamak için közlerini ondan almasa da, bu oға iç bir şey anlatamay edi. Aradaki kerginlikni yatıştırmaq, adamlarға biri – birine işanç duygusı uyandırmak için er kes brigadirniñ fikirini bilmek istey ediler. Eyat, o bugün bu talapnı yerine ketirip olamaycaқ. (20)

Vahabov saba arbiy komissariatқа bardı. Kapitan onı diққatle diñledi, nasıldır kağıtlarnı qarıştırıp, birisini eline aldı.

– Aқsımladıların? – dep soradı kapitan. Vahabov başını salladı. (25)

– Nafile aқaretlegenler, – dedi kapitan. – Sabıқkolhoz reisi, partizan komandiri. Yeterlikmi?

– Ebet, er şey anlaşıldı.

Vahabov hoş çerenen birigadaға қayıp keldi. Onıñ yüzü küle edi. (30)

– Tahir, – dedi o mıyıklı yigitni çağırıp, – bar, Şerifovdan afu sora.

– E – e, niçün? Sen çıldırdıñmı?

– Yok sora deyim, saña. Bir adamnıñ kim ekenini bilmeden, onı aқsımlamaға tırışma! (35)

Brigada azaları da ayretlendiler. Olar Şerifovnıñ aқlanmasını asıl istemey ediler. Onıñ için Vahabovnıñ ne deyceğini bilmezden evel, er türlü yollarnen Tahirniñ tarafını aldılar. Vahabov kendisini tutıp olamadı, puska kibi birden patladı. (40)

– Bilesiñizmi, Şerifov kim? – dedi o қattı bir davuşnen. – Partizan komandiri, ebet, partizan komandiri!

Adamlar biri –birine baқıp sustılar. Yavaştan yerlerinden қalkıp, ses – soluksız işlerine dağıldılar. (45)

(102)

Aradan bir ay keçti. Şerifovnıñ tesaddüfen hocalıқ müdiri olarak tayin etilmesi, brigada azalarını, eñ evela, Tahirni taaciplendirdi. Aқsız yerde onı aşalaғанına peşman etti. Lakin arası bir afta keçmedi, er şeyni unuttı. (5)

Şerifov iş odasına қayıırken, özünü tam manalı şorbacı is etti ve vazifesiniñ mesuliyetliginen gururlanıп, bala kibi қuvandı. Aslında o baş olmaға, birevlerge buyurmaға seve edi. Taқdiri oға kene külip baқtı ve özünü baht yıldızı astında doğған adam ola- (10) raқ zan etti. Biñlernen adamnıñ aқlıktan ölgeni, yoksullıқ içinde kıynalғанları, gunasız sabıylerniñ közyaşları onıñ yüregine toқunmadılar.

Şay ise de, o özünüñ bugünkü iş odasına isteksiz alda baқtı ve öyle bir күn kelecek, o bu sıcak, yara- (15) şıklı odanı can aғrısınen terk etecek. Lakin, Şerifov şimdi bu aқта түşünmek istemey edi. O, қуағında tutқан sarı mışıқnıñ başını sıypamaға başladı. Müdür tayin etilgeniniñ birinci күnünden, o bu odaға evinde beslegen mışıқnı ketirip, eski adeti- (20) ni күtmege başladı. Bu çirkin adetni o kimden öğrendi? Kimseden öğrenmedi. Öz hayalınıñ mahsulı edi.

Şerifov, omuzında mışığı, pencere yanına keldi ve tozlu camdan tışқа köz taşladı. Yolda çabık – çabık adımlaған Nafe Toқlını kördi. Bunarlı közleri- (25) nen tekrar odanı aylanıp çıktı. O, oға tar ve tınçlıқ olıp köründi. Öyle tamçlıқ edi ki, қайда baş sokacaғını dahi bilmedi. Yüregine tesellilik bermek için mışığını baғrıна basıp, onı erkelemege başladı. Bu arada özünüñ reislik çağını hatırladı. (30)

Şay der ekeç, çardaқта ayak tapırdıları kıptı. Şerifov mışıқnı kenarға, divan üstüne қoydı da, ciddi işnen oғraşқан adam kibi nasıldır kağıtlarnı qarıştırdı oқudı, bazı bir қaydlar yaptı, muştuғına papirosnı keçirip, iştianen çekti. (35)

İçeri uzun boylu, naçar, esmeri adam kirdi. Bu adam Nafe Toklı edi. Onı üstünde iprangın arbiy kölmek, galife ştan bar edi. Avanın sıcağına bakmadan, o askeri çizmalar kiye:

O, müdirge tikilip: (40)

– Meni çağırğan ekensiniz, Seydamet ağa, – dedi.

– Ebet, çağırdım, – dedi ve sağ kolunun işaretparmağının papirosunun külünü kullükke tüşürdi. Subetdeşler arasındaki laf kaba bir körüniş alganda,

(103)

mışık yeşil közlerini akkaytıp, karşısındaki tanış olmağan adamğa atılmağa, onı pancalamağa azır kibi belini, tüklerini kabartıp otura edi. Şerifov mışıkka samimiy bakıp aldı ve resmi bir davuşnen: (5)

– Niçün imza etmege katnamaysın? dedi Toklığa.

– Mında katnamağ için kan tökmedim, galiba!

– O kannı tek sen tökmegensin.

– Menim başkalarnen işim yok. (10)

– Bilesinmi, köydeş, senin ördenerin, polkovnik unvanın meni meraklandırmay. Men müim devlet işi eda etem. Yalnız kösterişlerge tabiy olam. anda senin kibilerini imzağa katnamağtan azat etüv akkında bir söz bile yazılmağan. (15)

– Men bu yerge bir daa kelmeyceğim. İmza etmek insanı aşımlav sayıla. Gururına tokuna.

– Başkalarna tokunmay, tek saña tokunamı?

– Tokunmağanı kaydan bilesiniz!

Temet bosğa yanında toktap, bu eki adamın dava- (20) sını dinledi. Eger aradaki laf onğa ait olmağan olsa, sözge kırışmaycek edi. Bütün kalbini o Toklını akladı, onın itirazlarını begendi. Begengi için Toklının tarafını aldı. Em onı, em özüni aklamağa tırıştı. (25)

– Sen akli degilsin, Seydamet, – dedi o içeri atlap, – imzağa katnav, alçaklık bu! Sen nasıl ola da bunu anlamaysın!

– Sen, Smail, bizim lafımızğa kırışma, – dedi Şerifov, – kanunğa tabiy olmak kereksin. Men tek (30) bunu talap etem!

– Kanundan başka insaniyetlik degen şey de var.

– Lakin menden insaniyetlik ahlakına riayet etmegenim de, kanunı bozğanımı soraylar.

– O kanun degil, zulüm! – dep bağırdı Toklı. (35)

– Saña zulüm, maña kanun. İtaat etmesen, yalvarmamız. Ancak cezalamğa akkımız var. Suvuk, tozlu aralar sizin için tarsıklar.

– Kıpamağ degil, atıp öldürseniz de kelmeyceğim, – dedi Toklı ve ters aylanıp, odadan çıktı. (40)

Müdür onı közlerinen ozgarıp, başını bir tarafka burdı da:

– Bak sen bu ahmakka, – dedi.

– O akli, Seydamet, sen çok zorlanma. Ne kadar tırışma, sen er alda, sürgün etilgenlerdensin. (45)

(104)

– Meni onınnen korkuzamazsın. Maña müim vazife işandılar, onı aklamak kerekmi.

– Akla, akla, tek adamları kıynama.

Mışık aman Şerifovniñ tizine minip oturdı. Temetke bakıp mırıldana edi. Mışık da, şorbacı (5) kibi raatsızlana, tegin oturalmay daima arekette edi. Şerifov sonki zamanlarda çok deñiştı. Bir kereden kartaydı. Amma farığanını tanımak istemey edi. “Eski künlerime, eski şahsiyetime kaytmañnı arzu etem. Köydeşlerim benim alime çok şey aytalar. Bunı pakıl- (10) lağanlarından yapalar. Sıkma özünñi, Seydamet! İşi-mişi at bir yana. Çık, dolan, kez bak adamlarñıñ yaşayışına. Ancak saña itibar ketirgen hızmetiñe ters bakma, doğru yoldan adımla”. O, kıyıdan köydeşi Temetke baktı. Ayakka kalkıp odanı dolandı, son kene tek- (15) rar yerine oturdı, yüzünden keder kölgeleri keçtiler.

Temet yüreginde kurşun ağırlıgınen evine kaydttı. Onı evde oğlunıñ em kuvañlı, em de dertnen tolu haberleri bekley edi. Baba bosağadan atlar – atlamaz, Server oña öz meramını anlatmağa başladı. (20)

– Baba, – dedi o yüzünü oña çevirip, – biz Nusretnen kündüzleri çalışıp, geceleri okumağa karar berdik.

O, tüşünceli, biraz da eyecanlı edi. Baba cevap bermezden evel oğlunıñ közlerine tikilip baktı. (25)

– O da niçün? – dep soradı.

– Sizge beş can qorantanı bakmaq gayet kıyın. Men çalışıp, ailemizge az – buçuk yardım etmek isteyim. Bekir ağanıñ oğlu İlmiy endi bir yıldan berli çalışa. (30)

Babanıñ közleri yaşlandı. O, şübesiz, vicdan azabı çeke edi. Qorantanı döndürüp olamay, oğlunıñ yardımına muhtac. Sonra, qolunu oğlunıñ omuzına koydı da:

– Maşalla, maşalla saña, – dedi. – Ancak zorla- (35) mayım, özün bilirsın. Doğrusı, qarşı degilim. Men saña inanam, namus ile çalışırsın.

Temet bugün evden soqakka çıkqaninen, birinci körgeñ adamı Şükür Osman oldı. O, dört kün evvelsi ailesinen bu yerge köçip kelgeñ. Babasinen bir barakta yaşay. (40) Adam çoñ, taraşlık, lakin dayanalar, bir – birine öpke etmeyler.

– Babamda oturam dediñmi? – dep soradı Temet.

– Ebet, anda oturam. Kelip sizni raatsızladım, dedim

(105)

babama. – Deli olma, dep darıldı. Yürek bol olsun, qalğanı keçer keter, dep koştı.

– Aysa, babaña sığınmay, daa kimge sığınacaqsın. Akşam kel evge, laf etemiz.

Köydeşler körüşecek olıp ayrılıştılar. (5)

Ortalık tekmiñ karanlıklaştı. Er yerde tena bir sukünet üküm süre edi. Ayatta Müzeyenniñ nazik sesi yañgıradı.

– Şükür, sensinmi? Kel, kel, Smail ağan evde, – dedi o musafirni içeri davet etip. (10)

Temet ayakka çıktı. Musafirnen beraber içeri kirdiler. Bütün qoranta azaları evde edi. Temet yengil bir areketnen, ses çıkarmadan pencereniñ perdesini çetke itedi. Ay yarığı odağa soqulup onı kündüzki kibi aydınlattı. Şükür Osman endi balaların bet sımaları- (15) nı yahşı köre edi. Server aқиқaten de delikanlı yiğit olğan. O, köydeşiniñ soravına:

– Em okuyım, em de çalışam, – dep cevap berdi.

– Bugün zavodka vardım, – dep başladı Şükür Osman, – Vahabovniñ brigadasına yollanma verdiler. Lakin (20) Bekir Şamilniñ oğlu İlmiy anda varmağa

tevsie etmedi. Seydamet ağa bu brigada işlegende er kesniñ canını yakқан. Turmay şikayet mektüpleri yaza eken. Adamlar bizim halkқа ters bakalar.

– Seydametniñ öyle çirkin adeti var. (25)

– Canım, işten kaçқан adamlar degilmiz. Kırimtatarniñ kanında o şey yok.

– Latif Kerimov da mında, dep işittim, – dedi Şükür Osman.

– Mında aydavcı olıp çalışa. Kairi Meryem o- (30) capçe, rus tilinden ders vere. Köydeşler dünya kadar. Lakin sonki eki ay içinde ölgenler pek çok oldı. Cıymağa adam da tapılmay edi. Bir kaç kart – kurt kaldık. Halkımızniñ alı pek müşkül. Künler ağır ve eziyetli keçeler. (35)

– Er yerde şu, Smail ağa. Beterinden beteri var. Kırgınlık için kimse cevap vermey. Men bu yerge köçecek olup varmağan, yazmağan yerim qalmadı. Aqibeti razılık berdiler. Tüşünseñ, deli olmak bir şey degil. (40)

Bu yabancı, yürek bılandırıcı accı sözlerden adamlarnıñ vucudı yaprak kibi titredi, damarlarındaki kan barmağa yer tapamay, miylerine ok kibi sançıldı. Temet terenden ah çekip:

– Abdulla, Anife, Şekure biri digeri artından ke- (45)

(106)

çindiler. Alsızlar, hastalar da dünya kadar. Müşkül alımızni kayğırgan yok.

Şükür Osman Temetniñ evinden keç maalde kayttı. Ertesi künü erte turıp işke aşıqtı. Avanıñ sıcağı daa ziyade köterilgen edi. Sabadam kızdıra başladı. Sı- (5) caq yaz yeli esti. O, kurucılığı daa bitmegen binalarnıñ tena köşelerinde üymeleşti, işlegenlerniñ közlerine, kulaklarına, boyunlarına sokuldı, betlerini alev kibi kuydürdi. İlmiy Şamil ve Şükür Osman terlep – pişip işke kete, toktap nefes ala, terli (10) mañlaylarını sile, yavaş – yavaş adımlaylar. Bozuk taşqoranı, zift tolu çukurnı atlap, tar yolçıkқа kelip çıktılar. O, kuruğan kögetlernen sarılıp alınğan. Qazan tsyehine barmağa az bir mesafe qalganda, sağır şuvultı kıptı, nedir patladı. Buhar dumanı tsyehniñ par- (15) lanık pencerelerinden, açık kapısından tışқа oqtaldı. Buharnıñ şuvultısını bastırıp, kaydandır yardımğa çağırğan adamniñ accı, vahşir sesi yağıradı. O, uzaktan, yer astından çıkқан kibi kele edi. İlmiy Şükür bir an toktap diñlediler. Kiyik (20) ses bir daa da deşetnen tekrarlandı.

– Kimdir qazalanğan, – dedi İlmiy, – barıp bakayık mı?

– Yür, kettik!

Azbarda qarabul kart, eki adam ve bir de aletlerniñ (25) sıcağını ölçegen kız peyda oldılar. Qaravul kart kolunı ögge uzatıp:

– Anda Erkin bar edi... Çilengir bala, – dedi talaşlı davuşnen.

Olar yerlerinden kıbırdamadılar. İlmiy Şükür (30) Osman aman davuş çıkқан tarafқа adımladılar. Qazan tsyehine yetip kelseler de, buhar dumanından iç bir şey körmekniñ çaresi yok edi. Tsyeh sanarsıñ, soqsız bir kainat. Şükür Osman avuçlarını dudaklarına yakın ketirip, bar kuvetinen bağırdı. (35)

– Ey-ey! Kim var anda?..

Ses bergen olmadı. Başta Şükür Osman, sonra İlmiy yerge yatıp, tsyehni közden keçirdiler. Ortalık suv içinde edi. Üst – başlarına sıcak suv tamçıları yağdı ve kıska müddette urbaları şır – suv oldı. Çevre – etraf (40) nı diqqat ile baksalar da, beton tabandan, ölçü aletlerinden, kenarlarından suv tamçılağan balaban qara qazanlardan başka şey körmediler. Yardımğa kelgenler tsyeh boyu bir kaç adım yürdiler. Qazanların aralarına köz taşladı, beton tabanda kimniñdir uzanıp yat- (45)

(107)

kanını eslediler. İnranuvlar, söğüşler eşitildi. Şükür Osman ögde, arkadaşları onun artından keledi. Olar tez cılışacak olup tırıssalar da, yakın barıp olamay ediler. Kaynak sıv betlerine, kollarına urıp, yerge çibirdi. Er ekisinin aşlağan boyunları (5) acımağa, sızlamağa başladı. Lakin artlarına kaytmağ meramında degil ediler. Başlağan işniñ sonuna çıkmak isteyler. Şükür Osman kolçağınen betini kapatıp, ögge taba cılıştı. Arkadaşı ondan artta kalmadı. Yatқан adamnı ee evela İlmiy kördi. Urbalarına (10) tokundı. Sılağ ediler. Daa da yakın bardı. Yerge yatқан adamnıñ yüzü, kolları kızarganlar. O, közlerini açıp, tişlerini gıcırdatıp sıktı.

– Peta! – dedi o fisıldinen. – Tartma, kölmegim tenime yapışқан, ağır! (15)

– Men Peta degilim, İlmiy Şamilim!

– A-aa!..

İlmiy kolunu keri aldı.

– Yahşı, yahşı, yat, kıbırdama, – dedi ve Şükür Osmannen beraber biñ bir türlü manialarnen küreşip, (20) zor – belanen yigitni kapı yanına alıp çıktılar. İlmiy bir daa artına kaytıp, umumiy krannı kapattı. Buhar şuvultısı yavaş – yavaş eksildi, niayet tındı ve ortalık aydınlandı.

– Buhar kazanlarını teşkere edim, – dedi yaş yigit (25) Erkin, – birden uluknıñ kranı parladı. Bütün kaynak suv üstüme avdarıldı.

– İlmiy! – dep bağırdı Şükür Osman, – acele yardım maşinasını çağır, tez ol! Telefon nomerasını bilesiñmi? (30)

– Bilem, ÖZ!

Çilengir yigitni hastahanege alıp kettiler. İlmiyni de, Şükür Osmannı da hastanede alıp kaldılar. Olar da bayağı zararlangan ediler.

Brigada eki adamnıñ üç künden berli işke çık- (35) mağanından, hastalangandırılar, dep bellediler. Ertesi künü İvan Pronin yanı haber ketirdi.

– Qadır aka, kırimlılar hastanege tüşkenler. Militsioner gece – gündüz yanlarından ketmey eken. Kazanlarını olar patlatқанlar. Erkin de anda yata, onı öl- (40) dürececek olğanlar.

Brigadada İvannıñ öşekçi ekenini bilseler de, bu sefer kolaylıknen oña inandılar. Kollektiv azaları bir ağızdan kırimlılarını brigadadan kuvmağnı talap ettiler. (45)

(108)

– Kim ayttı bu haberi? – dep meraklandı Vahabov.

– Kim aytkan eken! Menim aytkanım yeterlik degilmi. saña! Bu cinayetni zavodda er kes bile. Kimniñ ağızına baksañ o. Kırimlılardan yahşılık bekleme. Olar adam öldürüp alışқанlar. Nafile köçürmediler olar- (5) nı!

Pronin şapırıp – köpürüp söylendi. Adamlar onı sarıp aldı, er şeyni temelinden bilmege tırıştılar.

– Ayt, ayt, da ne oldı? – dep zorladılar.

İvan sözge çeber edi. Saranlık etmedi. Birge eki ko- (10) şıp, ballandırıp ayttı.

– Ya Erkin ne dey?

– O, sessiz yata. Kendisine kelip olamay. Ziyade urğanlar.

– Bak sen aydutlarğa! Miskin adamçıklar olup kö- (15) rüne ediler.

– E-ee, miskin adamçıklar eken! Yolbasar olar, yolbasar! Siz nasıl tüşünceseñiz tüşüniñiz, bizge böyle cinayetçilerin keregi yok!

– İvan doğrusını ayta, – dedi diger birisi. (20)

– Sen, İvan, aşıkma, – dedi brigadir sabırlı davuşnen, – olar aqqında fena tüşünmege daa erte.

Sözge Ergaş koşuldu. O, sağ kolunu Proninniñ omuzına koydı da:

– Sen, dostum, safsatanen bizni işten kaldır- (25) ma. Eger kırımlılar cinayet işleseler, o işnen oğraşacak organlar bar. Onıñ kaseveti saña qalmasıñ!

Pronin Ergaşnıñ aytkanlarını eşitmegen olıp, etrafında anahtar kıdırdı, tapkan soñ vintlerni bur- (30) dı, kelişmegen yerlerni egevledi. O, yalan söylegeninden aslı sıkılmadı. Ona çoktan alışıñ qalğan.

– Yaramay iş yaptılar, brigadağa büyük kir, – dep inatlık etti Pronin. – Ketirgen zararlı bıñlarnen kümüşni teşkil ete. (35)

Vahabovnen Ergaş kırımlılarını qorçalağanları içün özlerini uygunsız alda duya ediler. Adamlarnıñ açuvı büyük edi. Brigadirniñ başına öpkeler yağmur kibi yağdı. Ve o bularnı caninen, qalbinen qabul etmedi. Ancak tüşüne, daima kayğı içinde yüre edi. Er kün (40) yañı – yañı haberler bekledi. Olar muşkül, biri – birinden betor ediler. Er kes kırımlılarını ağız toldurıp yamanladı.

Eziyetli eki kün daa keçti. Beşinci künü İlmiy de, Şükür Osman da işke çıqtılar. Qolları beznen sarı- (45)

(109)

lı edi. Betlerinde, mañlaylarında aşılanğan yerlerinin izleri qalğan. Brigadir meseleniñ asılını daa bilmese de, biraz tıñladı, yürek sıkıntısı boşadı. Ayrelengen tek Pronin edi. O, çırayını sıtıp, Şükür Osmanga aylandı. (5)

– Bularnı qayda qazandıñ dost? – dedi mışkıl ile.

Onıñ soravları ne İlmiyde, ne de Şükür Osmanda açuv duyğusu qozğamadı. Aslında olar kimsege esap bermek meramında degil ediler. Aqıqatnı erte – keç ille (10) anlar, yapılğan işke degerli kıymet kesilir, dediler. Öyle de oldı.

– Erkin bir kaç saat essiz yattı, – dedi İlmiy. – O, özüne kelip, ne olıp keçkenini söylemegence, bizni cinayetçi saydılar. Qazan tsyehini siz patlattıñ- (15) ız dediler. Erkinniñ sağığı şimdi zararsız. Aşay, içe...

– Pronin, eşitesiniñmi? Dereden – tepeden söz ketirip, kırımlılarını qabaatlağan ediñ.

– Ne, Pronin, ben o emiş – demişlerini özüm uydur- (20) ğanıñ yok. Eşitkenimi ayttım.

Pronin iş kününiñ soñuna qadar ağızını açmadı. Bütün vaqıt başını aşığı alıp, burunını somurıp çıktı. adamlar aqladılar ki, bu eki kırımlıniñ yüreklerinde iç bir türlü fenalık, hasislik yok. (25)

Açık yaz künü edi. İşniñ bitmesine yarım saat qalğanda, brigadada esmeri yigit peyda oldı. O, qolunda balaban boğça tuta edi. Yaş dos – doğru Şükür Osmannıñ yanına kelip toqtaldı. Boğçanı tahtalar üzerine koydı.

– Emce, meni tanıysınızmı? – dep soradı. (30)

– Ebet de tanıyım, Erkin! – dedi Şükür Osman. Yaşnıñ saqalında, betine, mañlayında, sağı kolunıñ tirseğinde yanık berçleri bar edi.

Yigit Şükür Osmanga yapışıp onı kuçakladı, bağırına bastı, soñra ondan ayrılıp, İlmiyniñ kolu- (35) nı aldı, devamlı surette salladı.

– Sağ oluñız, dostlar, siz meni ölümden qurtardıñız, – dedi. Aylanıp de boğçağa, de brigadirge baqtı. Meramını aytıp olamay, bekledi, eyecanlanuv yatışkaninen: (40)

– Qadır ağa, iş künü bitti. Bu eki arkadaşnıñ maña köstergen eyliklerini kaytaracaq olam. Çet bir yerge çekilip, bu zemzem suvlarını boşatayık, biraz kapınayık, – dedi.

Brigadir sustı, istehza ile külümsiredi. (45)

(110)

– Men karşı degilim, – dedi.

Pronin konuşuvğa koşulmadı. Davet etseler de, dinlemedi. Bese – belli namusına sığdırmağandır. Aslında, ketkenine kimse yazıksınmadı.

Tahtalardan abul – kabul sofraya yasadı, gazeta yaydırıp, (5) anda ötmek, pomidor tilimlerini tizdiler. Qadır ağı şişelerini tapasını açıp, pialalara rakı tökti.

– Aydı, yalınız, bu arkadaşların sağlıkları için birer dane yandırayık, – dedi o. – Sen, Erkin, bu kıtlık devirde bütün bunları kaydan taptın? (10)

– E-e, taşlasa şunu, Qadır ağı, onun tarihi uzun. Açlık dep, yatıp ölmek kerekmi? Çareli dünya işte...

Aç karına içilgen rakı, bir kereden başka urdı. Şükür Osman tekmi sarğuşlanmış edi. Ayakları o yakka – bu yakka süyeldi. Yolda kaç kere yıkılıp turdı. (15) Ştanının ardı bus – bütün çamurlanmış edi. Lakin şen, göñüli hoş.

O, azbarına ayak başkanın, köydeşi Umer Selimnin yaşağan barakından ağılar eşitildi. Közyaşlarına, aizarlara endi çoktan alışıp kalmış Şükür (20) Osman, şimdi kene kimindir keçingenini deral anlap, eşesini kaşdı. Umernin kızığı hasta edi, yoksa, o sabiy keçindimi? Abdır – sebdir evine atladı. Kadını onu sert çiraynen karşılap aldı. “Er kes kaar-kaşevet içinde, sen ise keyflenesin”, dep elem etti (25) Vasfiye ağlamsırap:

– Umer ağının kızığı keçindi, – dedi.

– Ne vakıt cıyacıklar?

– Bugün cıymazlar, ebet, keç oldı. Endi saba ola, hayır ola, – dep cevaplandı Vasfiye. Şükür Osman için (30) bu elverişli edi. Bugün iş öyle bir doğruluş aldı ki, ona az – buçuk içmek sırası keldi. Şimdi sarğuş altında köydeşinin evine nasıl barsın. Yarın, mesele başka. O, ayınır, er şey keçer. Adamlar öğünde ayıplı olmaz. Yaşama odaga keçip, başını yastığa koyğanın (35) yuklap kaldı.

Şükür Osman Zemineçikni bir kaç kün evel körge edi. Kızık ayatta, toban minderçik üzerinde yata edi. Azğan – tozğan, zar – zornen nefes ala, kemiknen terisi kalmış. Şükür cebinden alma kurusu çıkarıp, ba- (40) lağa uzattı. O, aylanıp bile bakmadı. Közlerinin yarığı ketken, olar etraftakilere suvuqlıknen baka ediler. İnce kolçıkları minder üzerine uzatılmış,

(111)

dersin cansızlar. Zemine közçiklerini de açtı, de yumdı. Sönük közçikler imdat, yardım istey ediler.

Şükür Osman yarı gecede uyanıp, azbarğa çıktı. Ortalık tınç, yaz yelçigi esip, yüzünü sıypadı. Ay ve yıldızlar yerlerinde olsalar, kök kubbesinin yarığı (5) biraz eksilgen. Yıldızlar kök yüzünün mavılığına koşulup, yavaş – yavaş köknin terenliğine çöke ediler. Ay ise aksine ep yukarı köterile.

Şükür Osman ertesi künü brigadirden ruhset alıp dosdoğru Umer Selimnin evine ketti. Umerni tanımak bile (10) kıyın edi. Kaşevet, kayığı onu tekmi yıktı. Tek onımı? Başkaları da ondan beter ediler. Umer kambırlaşkan, boydan küçükleşken. O, kolların tizlerini kuçaklayarak, areketsiz otura ve taziye bildirmek için kelgenlerge başını ağırdan sallamaknen cevap bere. (15) Zaten Umer tabiatınca öyle bir adam edi ki, eger yüregi azaplanuvdan yanıp kül olsa, göñülsizlene, özü de hasta adamğa çevirile. Şakamı ya, sonki eki ay içinde bu evden eki ölü çıktı. Başta garip ana keçindi, şimdi kızı. Yanık üstüne yanık... (20)

Şükür Osman da, Temet de Umerge nasıl teselli olacaklarını bilmediler. Çünkü ölüm bugün er kesnin başında. Atta öyle aileler oldı ki, olardan nesilni devam

ettirecek kibi kimse kalmadı. Esli – başlı kartlar bile öz ömürlerinde böyle kırgınlık görmegen (25) ediler.

Defn merasiminden sonra Temet evine kaytıp, içeri kirgende, Müzeyenge öyle keldi ki, kocasının yüzü cansız kibi katıp kalgan edi.

– Seydametniñ marifetini işitmediñmi? – dedi (30) Müzeyen kocasına.

– Nasıl marifet?

– Anifeni kapaıycağ olğan. Yahşı ki, Meryem rastkelgen. Yalvarıp – yalvarıp, onı kurtarğan. Bağ sen, vicdansızğa, o ğaripke küçü yetken. (35)

Temet indemedi, fakat keyfi bozuldı. Kederi arttı. Raatsızlanmağa esas bar edi. Şerifov kalpak al deseñ, baş almağa azır adam. Bu, ebet de, müdir tayin etilgeniniñ birinci kününden belli olmadı. O, köyde reis eken de şu edi. Şimdi ise ağır çokmarı, ilk ola- (40) rağ, Anife yengeniñ ğarip başına edi.

Zavallı kadınıñ komşu köyde yaşığan dayısı pek hastalangan. Ona barıp al – evalını soramak kerek oldı. İzinsiz ketmek mümkün degil edi. Duysalar işiñ harap, Anife yenge aman Şerifovğa çaptı. Rayonğa ketti, dedi- (45)

(112)

ler. Ne vakt kelegecini kimse bilmey. Ğarip kadın ertesi künü de bardı. Daa kelmegen eken. Ne olsa olur, dep eyi niyet ile yolğa çıkkan. Kaytıp kelgen son tuvğanına barganını Şerifovğa ayttı. Aytmasa da olacak eken, Şerifov attı – tuttı, zavallı kadınıñ rayonğa (5) yollaycağ olup karkuzdı, eger Meryem olmağan olsa, on sutkağa kapaıycağ edi.

– Esli-başlı kadınıñ cezalamaknı? Seydamet ağa, sen ne şaşıñmı? Ne maraznıñ işi bu! – dedi öpkenen. O tarsıkkandan yerinde oturıp olamay edi. (10)

– Yür kettik, Anife abla, kulak asma onğa, – dedi de, köydeşiniñ kolundan tartmağa başladı. Şerifov yüksek sesle:

– Tokta! – dedi Meryemge. – Mında hozyain benim, men! İşime karkışma! (15)

Kadınlar onıñ mırıldaganına kulak asmay, indemey odadan çıktılar. Şerifov masa artına keçip oturdı. Mışığını koluna alıp onı nazlandırdı, başını sıypadı. Dudakları yavaştan kibiradı.

– Sonkisi olsun! – dedi. Bunı ne manada ayttı, özü (20) de bilmey edi. Az – buçuk arkası olğan, özü için kattı turmağa cesaret etken adamlarğa tokunmağa karka edi o. Zayıf, biçarelerge kılındı, olarğa yapmağan osallığı kalmadı. Kasaaba sakinleri onı “Azman”, dep aldandırdılar. Bu lağap onğa pek layık edi. O ki- (25) merde soğakta oynagan balaların onı körgende “Azman”, dep kıcırganlarını eşitse de, emniyet bermedi, sanarsıñ bu mışkıl lağabı onğa ait degil edi. Amma içi – bağırı yana, kendisini telaş içinde duya edi. Bu esnada o yavaştan söylenip, özüni tınçlandır, yüregine (30) teselli bermege tırışıp: “Kederlenme, incınma, sen tek kanun esasında iş köresin. Demek, sen akillisın”.

Bütün bu aklı öpkeler Şerifovğa zerre kadar tesir etmeseler de, o künden son onıñ – sanı “Azman” olup kaldı. Er kes: bala – çağa, kart – yaş onı “Azman” dep (35) çağıra edi. Utanıp, ar ettimi? Hayır!

– Cemaatnı biysinmeysin, burun köterip yüresin. Adamlardan utanmaysın. Er kes seni yamanlay, – dedi onğa bir kere apayı.

– Canım, bırak o boş lafları. (40)

– Boş, degil, Seydamet, adamları kınıaysın.

– Menim vazifem öyle. Menden talap eteler...

– Neni, insaniyetsizliknimi? Hucur şey. Bilmeydim. Sen Nafeden, Anife yengeden ne isteysin. Nafe bütün sağığını cebede kaldırdı. Ana, babası, ko- (45)

(113)

rantası açılıktan öldi. Sen ise ona yardım edecek yeriğe, ayın – oyun oynaysın.

– Yeter, maña akıl öğretmen! – dep bağırdı Şerifov kendisini tutıp olamay. – Başım ağıra, bir filcan kave ketir. (5)

– Men seni acıyım. Bizim bala – çağamız var, olarnı düşün.

Abibe aşhaneye kirip ketti. Eki filcan kavenen kaytıp keldi. Şekerlikni akayının öğüne itep, kendisi eki keseşik aldı. Şerifov kaveni içerken: (10)

– Sen kızma, – dedi apayına, – men olsun kolhoz, olsun rayon yolbaşçıları aldına varsam, kökregimden itemeyler. Er yerde sözüm keçe. Ev kurmak için uçastkanı eñ evel kimgе verdiler. Ebet de, maña. Ne istesem red etmeyler. Mına, Abibe, bu itibar küncü adamlarğa yuku (15) vermey.

O, kaveni içip, filcannı sofra üzerine koydı. Bütün bular resmiy sözler olmağnen, apayı öğünde ürmetiniñ köterilmesine hizmet etmek borclu ediler. Amma şay olmadı. Subetleri ufağ davağa çevirildi. (20) Şerifov skemleni kenarğa itep, apayına arkasinen çevirilip oturdı. Abibe kendisini sıkmadı ve eyecanlanmadı. Akayının söylegenlerinde taaciplenecek kibi iç bir şey körmedi.

– Uçastkanı şimdi er keske vereler. (25)

– Doğru, şimdi vereler. O vaqıt vermey ediler.

– Vermey ediler degil, faqır edik. Ev kurmağa alımız yetmey edi. Yalınız er türlü çarelerden qarınrı toldurmağa tırışa edik.

Balalar ders azırlavdan bezseler kerek, şamata kopa- (30) rıp, biri – birini kuvalap, aşhaneye kelip kirdiler. Merziye öpkelenmege başladı.

– Edem defterime merekep tökti, – dedi o.

– Tokta, nasıl edipsizlik bu! – bağırdı ana.

– Merziye özü başladı, kitabımni köterip attı, – (35) dedi Edem arkasinen kapığa tayanıp.

– Aydı, yaramaz olmanız, – dedi baba göñülsiz tavurnen, – siz endi balaban oldınız. Kavğa küçüklerge yaraşa.

Başta Edem, sonra Merziye aşhaneden çıktı ve ses- (40) leri de tındı. Ananen baba bayağı vaqıtkaçe oturdılar. Şerifov yorulğanına şikayetlenip, yatağ odasına keçti ve soyunıp tüşekke kirdi. O, yarım saat közleri açık alda yattı ve apayının öpkeleri akkında tüşündi. Şerifov ayılğanlarını yüregine yakın kabul etmedi. (45)

(114)

Unıtıp da olamadı. Bu akta baş yormak istemese de, olar onı kolaylığnen terk etmey ediler. O, yalnız yarı geceden son teren yukuğa ketti. Uyanganda aklına kelgen birinci fikri kadıninen bir daa söyleşmek edi. Lakin bundan tez vazgeçti. Vazifesinden, cıllı, raat (5) işten ayrılmak istemey edi. “Loğata işten kim bezer”, – dedi esnep. Kuvğance çalışmağa karar berip, saba erte öz hizmetine ketti.

Latif Smail Temetniñ azbarına ayak başkaninen:

– Smail ağa, yanıklıknı işittimmi, endiden son (10) komendaturağa imza etmege katnamaycağ ekenmiz, – dedi coşkun bir sesnen.

– İşittim, Latif, işittim. Ayttılar bizge, haberimiz var. Niayet, bu alçaqlıknıñ öğü alındı. Belki, kardaş, kırımğa da kaytarırlar, ne deysin? (15)

– Mıtlaka kaytarırlar, Smail ağa. Epimizniñ istegimiz şu!

O, yol kapığa taba buruldı.

– Tokta, sen kayda aşıkasın! Böyle kuvançlı haber için bir kara kave içeyik. Müzeyen, tez ol, bizge (20) kave azırla!

– Vaktim yok, Smail ağa, kapı – kapıdan yürüp, bağırıp – çağırıp er keske aytacağım. Barsın işitmegenler işitsin! Eger er bargan evde bir filcan kave içecek olsañ, onı kayda sıgdıracaksın. (25)

– Menim evime içmek borclusın. Sen işi – mişi taşla, aydı yür, mına Müzeyen ketire. Ancağ, ne olsa, Seydametke oldı. Endi kayda varır.

– Onıñ kaseveti saña kalmasın, - dedi Müzeyen filcanlarını sofra üzerine koyup, öyle soyuna er (30) vakt kelişikli iş tapılır.

Latif filcanğa uzanırken:

– Nezaret komitetine yollay ekenler, – dedi.

– Ana, kördiñmi, kene seniñ, benim işimni teşkerecek... (35)

Latif kave için ev saiplerine teşekkür aytıp, ketmege aşıktı. Arası bir kaç dakğa keçmedi, yanaşadaki soğakta onıñ ötkür sesi yağıradı.

– İşitesinizmi, komendaturağa imzağa barmaycakmız!!! (40)

Bu davuş Temetniñ kulaklarında çıñlap turdı. Incınuv duyğusı onı boşamay edi. Közleri yaşlandı. Şakamı ya, on eki yıldan berli insanlık uquklarından marum etilmek, er yerde “satkın” tamğası taşıp

(115)

yürmek kolay edimi? Aksımlavını, aşalanuvını yürek ağrısından kabul etken bu mağrur insanlar, endiden soñ, er şeyniñ birden deñiŕecegine, olarnıñ yaşığan soğaklarında da küneş nurları parıldaycağına birden inanmay ediler. Şek – şübeler kuf perdesi kibi edi- (5) sini klap alğan edi.

Temet ep azbarda dolandı. Latif kaydadır dolana, dellal hizmetini öz boynuna alğan edi. Temet alma teregi túbünde toktaldı. O, şimdi eski basık baraklarda yaşamay. Yer alıp, beş odadan ibaret bu evini kurdı. Ev, (10) kşabanı ekige bölgen İttifağ soğakınıñ eñ soñunda buluna. Mavı renkli demir araba kapıdan içeri kirgeniñnen alma, armut, ŕeftali terekleri, yüzüm asmaları, keniş ve temiz azbar közleriñe iliŕe. Garaj, ammam, ayvan ahır bellı bir tertipnen kurulğan. Ev- (15) niñ divarları aqlanğan, teneke tavanı yakında boyalansa kerek, tazeliknen yıltıray. Temet büyük oğlu Servernen bir saçak túbünde yaşıat. Onı bılıtır evlendirdi. Zaten onıñ iç bir şeyge ihtıyac yok. Evi, işi bar. Aslında insańa daa ne kerek! Yok, Temet öyle yengil (20) tüşinmey. O, ömürini keniş olarak ańlamağa tırıŕa. O, er alda, mında Özbekistanda kendisini musafir saya. “Er kuşnıñ öz yuvası var”, – dey o. “Niçüm bizim öz yuvamız olmaycağ!” Şay da şay amma, künlerniñ birinde o içki duyğularına serbestlik berip, köydeŕle- (25) rinen oturganda şahsiy fikirini olarğa bildirdi. Aradan üç kün keçken soñ, onı partkom sekretarına çağırdılar.

Sekretarnıñ odası yarı karanlık koridornıñ orta yerinde edi. Temet dört köŕe ŕekilinde odağa kirgende, (30) masa başına oturgan solgun çıraylı adamnı kördi. Onıñ tıŕ kıyafeti de, oda kibi basık, körümsiz edi. Temetniñ nazar – diğkatını eñ evela balaban başı, iri, kara közleri celp etti.

Masa başında oturgan adam birden söylendi. (35)

– Ne için çağırğanımnı belki biledirsin, – dep karandaşını parmakları arasında aylandırıp.

– Yok, bilmeyim, lakin eyi işnen çağırmağanıñznı duyam. Men partkom sekretarnın odası da militsiya ve prokuratura kibi tazirlev, cezalav vastasına çeviril- (40) genine pek taaciplenem.

– Biz kimseni cezalamaymız.

– Bilesinizmi, Egor Naumoviç, adamlar uzurıñızğa kelmege kórğalar.

(116)

– Sen, Temet arkadaş, lafını burma. Bütün areketlerin Sovet akimiyetine karşı doğrultulgan.

– Mesela.

– Kırmını mahtay, Özbekistannı yamanlaysın.

– Kırmını mahtamak kimgе yasaқ etilgen, tek (5) kırimtatarlarınamı? Aslında men bir vakıt Özbekistannı yamanladım ve yamanlamağa da aққım yok. – Temet omuzlarını қақıp subetdeşine inamsızlık ile baқtı. Son, sakın sesnen sözüne devam etti. – Lakin men Kırimda yaşamaknı mında yaşamaktan maқul körem. (10) Bunı kimseden gizlemedim ve gizlemem de. Siz bunı Sovet akimiyetine karşı, dep esaplaysıznmı?

– Onı unut! Em Kırim meselesi degen şey dünyada yok!

– Ya ne içün o mesele boyunca adamlarnı çağırıp tazirleysiniz. (15)

– Olar cemiyetimizge karşı ters areketlerde bulunalar. Halknı yoldan çıkaralar.

Sekretar közlerini Temetten almadı. Ast dudağı kerginliknen tartıldı, semiz omuzları köterilip endi. Temet, bu sözlerni başını aşığı alıp, ayaklarına baқа- (20) yarak dinledi.

– Kimse kimseni yoldan çıkarmay, – dedi Temet dargın sesnen, – er kes öz aқılınen yaşay. Başқalarınıñ ögütine de ihtiyacları olmay.

Sekretarnıң çeresi açuvdan қап – қара oldı. Dudaқ- (25) ları sıkılğan edi. Bir sigar yaқtı bitirmedi, küllükke taşladı.

– Bizim episinden haberimiz bar. Eger ileride böyle zıt areketlerde bulunacaқ olsaң, imdat bekleme! – dep қоştı sekretar. (30)

Temetniñ esmeri yüzünde, parılдаған көзlerinde bir eyecan doğdı. Sınavcı baқışnen Egor Naumoviçke çevirildi. İndemey bayağı oturdılar. Temet yılmaydı ve soradı.

– İmdat beklemek kimden, sizdenmi? Ne vakıt olğan şey bu? (35)

– Sekretar afaқанlı edi. O zorlamaқnıñ, serteymekniñ fayda bermeycegini deral anladı. Efkarındanbir daa sigar yaқtı ve bu sefer onı iştianen içti. Tütevni burun deliklerinden çıkardı. Siñirleri boşamay edi. Koridorda ayak tapırdıları, sesler eşitildi. Kim- (40) dir birisi қаpidan başını soқıp, içeri baқtı. Sekretar köstergіç parmağınen sigarnıñ külünü küllükke түşürerek:

– Şamsi Yakuboviç, beş daққadan kirersiniz, dedi başını tönege köterip. (45)

(117)

Madamki öyle eken, Temet ne yapsın, beklesinizmi? o, skemlede қıbıрдanıp aldı da:

– Maңa ketmek mümkünmi? – dep soradı.

Sekretar түşüncege urulğan olsa kerek, sualni anlamandı. (5)

– Ne dediniz, a – a ketmekmi? Ebet, ebet mümkün, – dedi de, ögünde dağılıp yatқан kağıtlarnı bir yerge desteledi.

Temet aşıқmadan odadan çıktı. Қarsambalı ömür onı em sert, em de samimiy olmağa öğretti. O, bu arada iç (10) bir türlü eyilik, insaniyetlik aққında түşünmedi, көзleri ögünde insanların rezillik kibi tabiatlarо canlandı. Partkomğa çağırıp Şerifovnıñ işi olғанına o aslı şübelenmedi. Bekir Şamil de, Şükür Osman da alçaқlıқnı bir vakıt yapma, dedi. O pezeven- (15) kniñ hınzırlığıdır, dep ökelendi.

Temet raatsız түşüncelerden azbarına ayak başқaninen, karşıısına oğlu Servernen Şerifovnıñ kiyevi Sabri Akimov çıktılar. Baba yalқ etip Sabrige baқtı. Oğlunıñ onıñnen konuşқanını aslı begenmedi. (20)

Аpayına hitap etip:

– Bu da benim evimde ne yapa! dedi Sabrini kösterip.

– Yavaş ol, işitip canı ağırır. Onı var, Serverden sora.

Temet Sabrige, kaynatası Şerifovğa bakıp kıy- (25) met kesmege tırışa edi. Yigitniñ sadıqlığına, yahşı adam ekenine inanmağ istemedi. Bir an ne deyceğini bilmedi soñ:

– Ne hususta laf ettiler? – dep soradı.

– Bilmeyim, Zera kelsin, ondan er şeyni aňlar- (30) mız.

Komşu odadan Zera çıktı. O kaynatasinen kaynanası arasındaki lafı eşitip:

– Nasıldır mektüp yazıp azırlağanlar. Onı Meryem ablağa berip bastıracaq ve imza etip, Moskvağa yol- (35) laycaqlar. Aralarındaki laf tek bu aқта oldı.

– Öylemi? Sabri, men Sabrini sorayım! O, işançlı adamımı, yoksa...

Baba sözünü bitirmedi, sustı. Açuvlı edi.

Zera dudağını tişlep, omuzlarında dalğalanıp dağ- (40) ılğan saçlarını tüzeterek, kaynatasına inamsızlık ile baqtı.

– İşançsız olsa, Server onıñnen konuşır edimi, baba! – dedi.

(118)

– Bir adamnıñ içinde ne var onı bilmek kıyın, – dedi Temet fikirini deñiştirmey.

– Sabrini yamanlamazdan evel, – dedi Müzeyen, – er şeyni soray bilmek kerek ediñ.

– Sen insanı tazirlemege sevesiñ, – dep ökelendi (5) Temet.

– Aklı degilsin, Smail!

Müzeyen şay dedi de, kol degirmenini alıp, minder üzerine oturdı, kave çekmege başladı. Azbarda, yeşil yüzüm asmaları túbünde sütlü kave içip keyflendiler. (10) Server daa yok edi. O, evge ortalık karanlıklaşkanda kaytıp keldi. Gönüli kırık, açuvlı edi. Atta akşamlık yemekni bile aşamadı. Evdekiler de bir kaç dağka indemediler. Lafı Serverniñ özü başladı.

– Mamut Cemalovni instituttan çıkarıp kapadı- (15) lar. Üstüne hırsız tamğası yapıştırğanlar. Kırım meselesi aqqında bir söz bile yok. Biz nazarlık mektübi yazdık. Soñu nenen bitecek belli degil.

Baba kollarinen başına yapışıp, topallap – topallap oda içinde dolandı. Cemalovniñ bastırıkka tüşme- (20) si onıñ eñ ince yerine tokunğan edi.

– Kapatuvlar, baba, bunıñnen bitmeycek, – dedi Server, – Kırım meselesi kurbansız al etilmeycek. Biz er şeyge azırmız.

– Olar bilir. Lakin cebirnen halknı boysundırmağ (25) kıyın. Ğarezlik, şübesiz, Ğarezlik doğura.

Uyken Temet başını aşağı alıp sustı. Ayakka kalkıp, pencereni açtı. Soğak gürültisi içeri daldı. Faqat laf etmege keder etmey edi.

– Halknıñ ekseriyeti Kırımğa kaytmağ istemey (30) eken. Bu – resmiy organlarnıñ fikiri.

– Episi yalan! Canım, biz sabır etmege alışkanmız. Biraz daa beklermiz. Lakin Kırımğa kaytuv meselesine kelgende, onı devir kösterir.

– Aydı, sen çok kasevetlenme, şimdi kene baş ağ- (35) rıñ tutar, – dedi Müzeyen akayına.

– Bu dünyada kasevet etmeden yaşamağ mümkünmi? Biri o yaqtan, digeri bu yaqtan seni incitip turalar.

– Kave kaynatayım, içersiñmi?

– Sorap vergende, urıp ver, degenler. (40)

... K z aylarının yağmurlu k n  edi. Latifnen Meryemni y kari teŗkilatlardan birine  ağırdılar. İdarede laf  aba oldu. Meryem maŗinkada  ırım mesele-

(119)

sinen bağlı mekt pler, senedler basa eken.  arı –  oca Kerimovlar bu esassız  abaatnı kesen – kes red ettiler. “Men bir t rl  mekt p de, sened de basmadım. Maŗinkam da yok!” – dedi Meryem.    saat baŗ tuttılar. Kerek olup  alsa, daa da  ağırmız dediler. (5)

Eki bu  k ay daa ke ti.  aranlık kış gecelerinden biri edi. Yapalak – yapalak, yımŗak  ar yağa baŗladı. Adamlar bu temiz ak sevin ten ayrılmak istemey ediler. Guya  ar bir k n i  n yağın, yarın irip ketecek ve ondan sebep er kes onı hatırında saklap  almağa tı- (10) rıŗa edi. B yle bir gecede Temetnin evine    adam kelip kirdi.

– Server Temetmi?

– Ebet, o!

Meŗin palto kiygen, tanış olmağan adamlarının (15) evlerine sokulması, gunasız insan i  n g n lge yatın iş degil edi. M zeyen odağa kirdi. Baba yuklay edi. La ırdılardan, tapırdılardan uyandı.

Server Temet  z n   apamağa kelgenlerini yahşı bilse de, er alda ister – istemez kendisinden soramağa (20) mecbur oldu. “Bular kimlerdir, menden ne isteyler? Bu kel vde hayırlı haber barmı? Yok,  arezlik,  aba bir ses bar,  aliba? Bu kel v  abaatsız adamnı zindana bırakmağnı temsil etken  ara  uvet degilmi? O, Mamut Cemalovnı ta İrkutsk lagerlerine alıp ketti. (25) İnsanlık d nyasından ayırdı”.

O, bir an i inde “Server Temetmi?”, degen řahŗa ba tı. Bu adam sağ  olunı cebinden  ıkarımay. Diger ekevi tint v işine kiriŗti. B t n bu acınıklı merasim em uyken Temetke, em de M zeyenge tanış olınan- (30) dan, indemey otura ve  ağırılmağan musafirlerge nefret ile ba a ediler. K zlerde  or u da bar. Meŗin paltolı masa baŗına ke ip oturdı. Onı   ne bir deste kağıt ketirip  oydılar. Bular Servernin dissertatsiya  or alağanda yazın kağıtları edi. Server bir daa (35) paltolığa ba tı. O, dissertatsiya kağıtlarını di  kat ile okuy ve anda nelerdir  ıdırı edi.  ırayı sert bir  ıyafet aldı. Dersin   mrinde bir zaman k lmegen, tek resmiy emirlerni eda etmeknen  ęraŗın.

Meŗin paltolı kağıtlarının bazılarını Zerağa (40)  aytarıp berdi, bazılarını  averenki portfeline soktı.

– Nikolay İvanovi , Evtuŗenkonın şiiri bar!

– Ber bu yak a! Baŗka şey tapılmadı mı?

– Hayır, tapılmadı. (45)

(120)

– Kitaplarını yahşı etip  arıŗtırınız!

Paltolı Serverge  evirildi.

– Biznen keteceksin! – dedi oņa.

–  ayda?

– Anda barsak k resin. (5)

– Men ni  n  apatılınanmnı bilmek borclum.

Meŗin paltolı portfeline işmar etti.

– Bular senin i  n yeterlik degilmi, yoksa?

– Olar dissertatsiyalarım.

– Ba armız, teŗkerirmiz..... (10)

Odadan çıktılar. Ana ve kelini közyaşlarını tökip, evlatlarını bağırlarına bastı ve ayak davuşları tıngance közlerini azbardan almadılar. Uyken Temet yerinden kıbırdamadı. Dersin oturgan yerinde mihlangan edi. Sonra, kalkıp sigar yaktı. Onı eki kere çekip, (15) masanın meşin örtüsüne basıp söndürdi ve kapı artındaki çölük savutına bıraktı. Dört divar bu adamları totlı kırşav kibi sıkı edi. Zera yutkundı. Közlerinden eki tamla yaş kızıl yanaklarına endi.

Bu afatlı kışta Temetke en çok tesir etken oğlu- (20) nın kapılması oldu. Server kabaat yapıp kolğa tüşken olsa, baba o kadar yanıqlamaz edi. Amma öyle olmadı. Böten yerde yandı evladı.

Ertesi künü Server Temetnin, Sabri Akimovnin kapatılğanı akkında haber dağıldı. Temetnin evi (25) adamlarnen toldı. Şükür Osman, Latif Kerimov, Bekir Şamil. Meryem. Biri gönül alsa, digeri vaziyetnin ağırlığını aytıp, ondan çıkış yolu tapamay, azaplanı ediler. Köydeşlerden biri kele, digeri kete. Akşam, işten son edi. Müzeyen acele içeri kirdi. (30)

– Seydamet Şerifov kele! – dedi akayına.

– Onın benim evimde ne işi var? dedi Temet yün minder üzerinde aylanıp. – Sumelegende özüne arkadaş kıdıramı?

– Er alda kelgen adamnı kuvmazsın, ebet. (35)

– Ne munasebetle kele?

Bu eki adam çok yıllardan berli bir kasabada yaşasalar da, biri – birine katnamaknı adet etmegenler. Aralarındaki uçurım ep terenleşti. Temet bu işte köydeşini, Şerifov ise Temetni kabaatlı. (40)

Şerifov sakt adımlarnen içeri kirdi. Paltosını çıkarıp, Zeranın koluna tuttırdı. Temet ağır – sabırlen, istemey – istemey yerinden kalkıp, köydeşine taba adımladı. O, kolunda Şerifovnin terli, suvuk kolunu is eterek, çirayını sıttı. Bu görüşüv pek nezaketli (45)

(121)

olıp çıkmadı. Müzeyen kenarda turarak, kollarını peştimalının astına gizlep, bu eki adamnın areketlerini seyir ete edi.

– Başınızğa büyük bahtsızlık kelgenini eşittim, – dep başladı Şerifov. (5)

– O bahtsızlık sizni de çetlep keçmedi.

– Ebet. Ekisini bir gecede aldılar. Kafirnin balasına kaç kereler ayttım, karışma o işlerge, dedim, dinlemedi. Ükümetnen davalasıp, başka çıkılırmı?

Zera tabak üstünde kave ketirdi. (10)

– Ne kibi kabaat yaptı olar? Tek öz aklarını talap eteler. Son, kabaatmı bu!

– Yok. Smail, öyle degil. Ahmaklık o. Anavı Cemalov er sefer türmeden kurtulıp kaytkanda, bu bizim zırzop, aman onınnen görüşmege çapa edi. Tenbilesem, (15) inkar etti.

– Men olarnın areketlerinde ükümetke zıt iç bir şey körmeyim.

– Öz aklarını talap eteler, dedin. Tokta, Smail, nasıl ak – ukuq o? Seni yoksa kökreğinden iteylermi? (20) Evimiz, maşınamız var. Er kesten yahşı yaşaymız, deseñ olacak.

– İnsanğa çok aşap, çok yuklamak yeterlik degil, Seydamet. Bizni incıttılar. İşittinmi, Appaz Çolaqovnin ailesini ikinci kere Kırimdan kuvğan eken- (25)ler. İmza etmege katnamasak da, al – evalımız yengilleşmedi.

Şerifov ağızını açmadı. Başını aşağı alıp, tüşüncege daldı. Smail Dikkatle köydeşinin yüzüne baktı. (30)

– Belki pasport kaidesini bozğandır, – dedi Şerifov.

– Olamayacak şey. Bala – çağanın ne suçu var. Duşmanlık! Lakin Appaz inat adam, degeninden taymadı. Kubanda eki ay yaşağan son, kene Kırmğa kaytıp, (35) Karasuvdan ev aldı.

– Yazğanlarmı?

– O kadarlığını bilmeyim. Kördiñmi, Seydamet, sen ise aq – uquğımız bir, deysiñ.

Şerifov ayağının ağrısına sılta, tizine yapış- (40) tı.

– Kerçek, kirgende topallağanıñni esledim, – dedi konaqbay, – lakin soramadım. Ne oldu ya?

– Bilesiñmi, sağı ayağımnıñ baş parmağında sızlavuq peyda oldu. O, yürmege, ayakqabı kiymege keder ete (45)

(122)

edi. Ekiñge vardım. Onkologiya hastahanesine yolladı. Teşkerdiler, baqtılar. Salı küñü hastahanege yatqızacaq olalar.

– Ana saña bir şey daa... Kulak asma, hayırlıdır.

Şerifov afu sorap, ayakqa kalktı. (5)

– Bayağı oturğan ekenmiz, – dedi.

Kasaba sakinleri baarnıñ kelmesini küneş şavlelerinden buvlanıp, toprağnıñ nefes almasından, kuşların avelenip yırlağanlarından duydılar. Baar olar içün qarılğaqların qanatlarında keke, (10) sığırçıqların seslerinde, balqurtların vızılısında is etile edi. Medeniyet eviniñ saçağından sıptırılıp tüşken buz kesegi yerge urunaraq, çil parça oldu. Evleriniñ damlarından, irip aqқан qar suvları irmaqlanıp arıqlarğa, özenge barıp qoşuldılar. (15)

Kasaba sakinleri tabiatnıñ dülberliginden feralanı, Lunaçarskiy soqağına taba yol aldılar. Yürüşlerinde, baqışlarında bir muşkülik, kasevet bar edi. Bu kapa – qarşılıqnıñ asıl manası tez anlaşıldı. Meger soqaqnıñ eñ çetindeki bir katlı toladan yasal- (20) ğan binada Server Temet ve Sabri Akimovnıñ mahkemesi tayin etilgen.

Soqaqlar, mahkeme binasınıñ etrafı militsionerlerden sarılıp alıñan. Binağa yakın kimseni yollamaylar. Adamlar birer – birer, topar – topar olıp kekele. Laf- (25) larında qorqu aks oluna. Közler dört bir tarafta dolanalara. Kelgenlerden er bir mahkeme zalına kirmege tırışa amma, bu deyerlik mümkün olmay. “Yakın kelmeñiz!” “Qana def oluñız bu yerden!” Militsionerlerniñ davuşı kattı çıqa. Er yerde merametsizlik, ğarezlik sezile. (30) Vaqıt ise ep keçe...

Saba saat on. Mahkeme başlandı. Bunı er kes sabırsızlıqla bekley edi. O, nasıl kececek? Kim aqlanı, kim kabaatlanacaq? Malüm degil. Mahkeme reisi, yardımcılar masa başından yer alalar. Kağıtlar, papka- (35) lar... Temiz tıraş etilgen, kara ğür saçları bir tarafa taralgan, arıq çereli mahkeme reisi beyaz kağıtlarını bir yerden diger yerge almaştırı.

Zalğa kabaatlılarnıñ soy – akrabalarından başka kimseni yollamadılar. Mında tanış olmağan adamlar da (40) çok. Kimler olar? Kimse bilmey.

Uyken Temet apayı Müzeyennen yan – yanaşa otura. Zera da balaçığın ananın yanından yer aldı. Olar Serverden közlerini almaylar. Körüñi zararlı, muğaymay, ken-

(123)

disini batırca tuta. Sabri azğana yılmayıp aldı. Apayı ve kaynanası Abibe mindalar. Kollarındaki yavluqları közyaşlarından silangan. Şerifov yok, hastahane.

Mahkeme reisi zalğa köz taşlap:

– Server Temet ve Sabri Akimov eali arasında Sovet (5) ükümeti ve partiyaga karşı teşviķat alıp baruvda ķabaatlanalar. Temet 1968 senesi iyün – iyül aylarında kırimtatar halkının vekili sıfatinen Moskvada bulunganda keniş kütle arasında Sovet devletini aķaretlegen bir sıra dokumentler darķatķan, yani cinayet işle- (10) ri yapķan, – dedi. O, kıska izaatnı bitirgen soń, Te-metke çevirildi.

– Yapķan cinayetińizde özüńizni ķabaatlı tanıysıńmı? – dep soradı.

Server birden ayakķa kalktı. Kózleri alevlenip yana (15) ediler.

– Tanımayım! – dedi o tınıķ sesnen. – Bunı sorguda da tekrarladım. Aksine, bizge, kırimtatarlarına karşı cinayet işi yapıldı. Evimni tintkende bir türlü mektüp, dokument tapılmadı. Mında kösterilgenler nasıl- (20) dır dokumentlerniń kopiyası. Men yalnız Cemalovnı ķabaatlavğa karşı yazılğan mektüpni imzalağan edim. Lakin anda devletke karşı bir söz bile yazılmadı. Kırimtatar meselesi memleketimiz için infarkt hastalığını andıra. Bizim maķsadımız bu marazdan ķurtul- (25) maķtır. Men bunda bir türlü ters areket körmeyim.

– Yeter, yeter, oturıńız yerińizge!

Sabri Akimovnıń cevabı da öyle ķattı yańıradı.

Tanış olmağan adamlar fısıldadı, Temetni mahküm (30) etici ķirkin sözler eşitildi. Mahkeme reisi şaatlarınıń çağırılmasını emir etti. Zalğa birinci olup, sabıķ komendant Mahov kirdi. O, sorğu zamanında söylegenlerini tekrarlap:

– Temet de, Akimov da keniş bilgi saibine malik (35) adamlardır. Bütün dokumentlerni tek ekevi yazdı, – dedi reisten kózlerini almay.

Bir kaç saat daa çağırıldı. Episiniń kösterişleri eki yaşķa karşı doğrutılğan edi.

Yalnız Meryem Kerimova ve Şükür Osman, Temet (40) işlegen bölükniń sabıķ müdiri Pokrovskiy ķabaatlavnıń bütün maddelerini red ettiler.

– Menim için evimizdeki rus sobası, – dedi Pokrovskiy, – eń yaķın, eń muķaddes yerdir. Men evimizni ömür boyu unutmaycađım. O, yüregimde saklı tura. (45)

(124)

Madamki öyledir, niçün Server Temet özüniń dođđan köyünü, evini, tılsımlı yurtu – Kırimnı unutmak borclu! Men bu yapķanımıznı adaletsizlik sayam! Onıń talabı, arzusu insaniyetlik talabı, insaniyetlik arzusıdır. Onı cezalamaga aķķımız yok! (5)

– Prokuror arķadaş, sualıńız barmı?

– Bar. Grajdanın Temet, halktan aķķa toplamaga iştirak ettińizmi?

– Yok, iştirak etmedim.

– Lakin berdińiz, öylemi? (10)

– Ebet, öyle.

Server Temetke sońki sözni berdiler. O, yavaştan ayakķa kalktı, eyecanlana. Eń evela beş yıl berilmesini talap etken prokurorğa, sońra şaatlarga açuvnen, (15) atta biraz incinuvnen baķtı. O adamlarınıń biķareligine ayretlendi amma, sarsılmadı, aksine, özünde adetten tış kuvet, idrak duydı.

– Bazı şaatlarınıń söylegenlerinde bir dane bile fakt yok. Tek çaynalğan, umumiy eski sözler, – dedi Temet sağda (20) oturğan adamlarını kösterip. – Em men olarnı tanımayım, bilmeyim. Ömürimde körmegenim. Menim yekane bir istegim olsa, o da ana – baba yurtu – Kırimğa kaytmaktadır.

Reis Temetni toķtatıp: (25)

– Siziń bütün ayatıńız Özbekistannen bađlı. Kırimnen ne alıp berecegińiz bar, – dedi.

– Özbekistannen bađlı, inkar etmeyim, – dedi Temet, – lakin men 1944 senesiniń faciasını yahşı hatırlayım. Dün Kırimnı azat etken askerlerniń bu- (30)

gün, mayıs 18 gecesı avtomatlarını kırmıtatarlarına karşı tiklegenlerini unutmadım. Aradan çok yıllar keçse de, vaziyetımız zerre kadar deñiřmedi. Kırmıtatarlar ala daa ukuqsız alda bulunalar. 1967 senesi sentabr 5-te çıķķan ferman mucibi olar da bütün sovet (35) grajdanları kibi Sovetler Birliđiniñ istegen rayonında, o cümleden Kırmıda yaşamağa aķları bar. Lakin ameliyatta bam – bařķa olıp çıķa. Kırmığa köçip, ev alğan kırmıtatarlarını yazmaylar, aksine, pasport ķaidesini boza dep, mahkeme ete, balası – çağasınen evin- (40) den kıvıp çıkaralar. Bu müdhiş, vahşiy vakialar bugünde bizim memleketimizde olıp keçeler. Böyle azaplarđa dayanmağan Musa Mamut üstüne benzin tökip, özünü yakmağa mecbur oldu. Bütün bular yüregimni sızlata, ķanatıp turalar. Adaletsizlik, aķaretlev ala daa devam (45)

(125)

ete. Kırmıtatarları diğer milletlerge nisbeten sıkıştırıla, olarđa karşı, vicdansız teşkilat alınıp barıla. Niçün böyle ola? Bunıñ sebebi ne? Halklar dostluğu böyle olmaķ kerekmi? Men bunı bilmek isteyim! (5)

Mahkeme reisi ısrar ile ķarındařı masağa urdı. Açuvdan kendisini zornen tuta edi.

– Siz partiyanıñ lenince milliy siyasetine iftira atasınız!

Zalda anlaşılmaz bir inilti kıptı. (10)

– Bu iftira değil, bugünnüñ aķıķatı!

Tanış olmağan adamlar bir daa şamata köterdiler.

– Tıķatınız şu erifniñ ağızını, antisovetçik! – dep bağırdılar.

Zal gürlledi. Yarım saatlik tenefüs ilan etildi. Mah- (15) kemeniñ neticesi, üküm ķararı azırlanıлмақ kerek edi. Bu kıřķa müddetli teneffüs uyken Temetke bir saatten ziyade köründi. Yerinde tegin oturıp olamay, kıbırday bere. Artında oturğan adamlarınıñ arsızlığına canı sıkılrsa da, ağızını açmadı. Tek nefretnen olarđa (20) baķtı. Tabiy göñüli kıırıldı.

– Çok eğlendiler, – dedi Müzeyen.

– Daa yarım saat keçmedi, – dep cevaplandı Zera.

Er ekisiniñ lafı minderde mahkeme reisiniñ peyda olmasınen bitti. Reis ve onıñ yardımcıları masa ba- (25) şına keçip oturdılar. O, közlüği arasından zalđa oturanlarđa nazar taşlap, yavaş ses ile:

– Sovet Sotsialist Cumhuriyetler Birliği adından... – dep başladı, sonra köterinki davuşnen üküm ķararını okudu. Tanış olmağan adamlar kıçardı, elçir- (30) ptılar. Hucur sesnen hıhıldıştılar. Areketlerinde, laflarında beşaretililik bar edi. Bařķalarının bahtsızlığı olar içün kıvançķa çevirildi. Ana ve babanı deşet sarıp aldı. Özlerini buzluķ içinde is ettiler. Yürekleri taş kesildi. “Beş yıl, dep somurdandı uyken (35) Temet, adalet işimi bu?”

Olar Servernen tar koridorda körüşip, eki daķķa laf ettiler.

– Meni ķasevet etmeñiz, – dedi Server sađlıķla- şırken, – er şey yaşı olur. Mina, köresiniñiz. (40)

Server de, Sabri de ķalın, ağır ķapı artına ke çer – keçmez militsioner şu arada ters etip ķapını ķapattı. Temetler kordidorda biraz daa beklegen son, azbarđa çıķtılar. Bu ķalın divarlar içinde adamlar azap çekip inleseler de, tışta ava kene şu eskisi kibi acayıp, (45)

(126)

cıllı edi. Eki alem, amma bam – bařķa: biri ķara, titis, diğerı bem – beyaz, aydın, yaraşıklı.

Uyken Temet apayı Müzeyennən qarşı – qarşığa keçip, qayğana aşğan arada, apansızdan çak kağıldı. Kelgen Latif Kerimov edi. Ava salqın olsa da, o yengil (5) kiyinden. Çeresi sönük. Közler eyecandan barmağa yer tapamay, o yaqqa – bu yaqqa fırlanalar. Temet ayakqa turıp, köydeşini qarşılaycaq oldı. Latif oña razılıq bermedi.

– Oturınız, raatsız olmanız! – dedi. Al – hatir so- (10) raştılar. Konaqbay aşamānı toqtatıp, taacipli davuşnen:

– Baq, bugün aslı beklemeden edim. Lakin körüşmek meramım var edi. Ne var, ne yok? – dedi.

Latif cevap kaytaracağı yerine, cebinden dört (15) büklenen tar, uzun kağıt çıkardı. Onı kolunda tutkanı alda:

– Siznen akıl tanışmağa keldim, – dep başladı o, – bundan eki ay evelsi Eski Kırım da yaşağan bir adamnen kvartira deñişmekni aňlaşkan edim. Lakin (20) tüşüngenim kibi olıp çıkmadı. Dün Kırımdan qarşılık mektübi aldım. Ne yapacağımı bilmeyim. Sizne tevsie etersiniz?

Latif Temetke mektüpni uzattı. Konaqbay onı koluna alırken apayına: (25)

– Közlüğimni verse! – dedi ve mektüpni bağırıp okudı:

“Saygılı Latif Kerimov! Siz maña kvartirañızni deñiştirmek aqkında mektüp yazğan ediniz. Men Özbekistanga köçmege pek aves ete edim. Anda, Taşken- (30) tte, Sevastopol sokağında benim cariyem yaşay. Ekimizniñ istegimiz yerine kelmedi. Sebep, sizniñ kırım tatar olmanızdır. Bu meseleniñ özü çok şeyni bildire. Rica etem, maña canınız ağırmasın. Men özüm de kırımlım. Mında doğdım. Kartbabam da, kartanam (35) da yalı boyunda doğdılar. Men kırım tatarları aqkında bütün aқиkatnı bilem. Mektepte oquğanda dostlarım, cariyelerim kırım tatar ediler. Olarnı tek yahşı taraftan bilem. Şimdi kırım da, yerli eali arasında kırım tatarlarını bilgenler pek az qaldı. Şunıñ içün (40) bizim sesimizni kimse eşitmey. Eşitmek de istemeyler!

Bütün halk satqın ola bilmez. Halkıñızniñ arasında pek çok yahşı adamlar bar edi. Satqınlıq meselesine kelgende ise, hainler er bir millet arasında bar

(127)

ediler. Kırım tatarlarğa Kırımğa köçmege izin berildi, degen lakırdılar yalan. Olarğa izin berilgen soñ da, Akmesçitten cenüpke keçirilmey ediler. Suvsız, tereksiz topraqşarğa köçmege izin berdiler. İkinci dereceli adamlar oldılar. Bir çok vatandaş- (5) larımız mına şu yerlerge keldiler, kuyular kazdılar, bağ – bağça meydana ketirdiler. Şimdi o topraklar cennet köşelerini aındıralar.

Ebet, kırım tatarlar ömür boyu öz emekseverliğini gayıp etmegen halktır. Olarğa aқиkaten de Kırım- (10) ğa köçmege izin berseler, olar onı gayrıdan tiklerler. Lakin özünüz tüşünip baqınız, kırım tatarların evlerinde yaşağanlarını kayda korkacaklar? Öz halkından ayrılğanlarını ne yapacaksınız. Men aytkan sözlerimden korkmayım. Özünü insan, dep sayğan adam öz (15) tuvağan yurtını, atta duşmanlar tarafından kül – viran etilgen evini bırakmaz, onı yağıdan kurmağa tırıştır. Men kırım tatarlarını nasıl sürgün etkenlerini öz közlerimnen kördim. Men o vaqıt on eki yaşında edim. Menim Fatime adlı cariyemni, onıñ kart anası (20) ve babasını sürgün ettiler. Babası bağçevan olıp çalışa, uyken ağası ise Kızıl Ordu saflarında bulunıp, faşistlerge qarşı küreşe edi. Olarnıñ qorantasını Özbekistanga sürgün ettiler. Fatimeniñ ana ve babası Özbekistanda vatan asretligine dayanıp olamadılar, ve- (25) fat ettiler.

İşler mına şay. Adalet kayda? Kırım tatarlarını tañda, qararnen saat dörtlerde sürgün ettiler. Stalin ordusınıñ kızıl pogonlı askerleri kırım tatarların evlerine kirip,

olarını kuvıp çıkara ediler. Adam- (30) larğa cıyıılmağa beş dakğa vakıt bergen ediler. Adamlar ne yapacaklarını bilmey, nege oğrağanlarını anlap olamay, şaşmaladılar. Az – buçuq merametli konvoirler adamlarğa yolğa zarur olğan şeylerni alıñız, dey ediler. Bir kadın vayvalap ev içinde çapkalap (35) yürgende, onı beş dakğadan soñ azbarğa kuvıp çıkardılar. Alupkada bazar meydanında adamlar endi yük maşinaları üstünde otura ediler. Şimdi bu yerde skver bar. Bu yerde Sovetler Biriliginin eki defa kıramanı, kırimtatar oğlu Amethan Sultannın büsti tura. Paradoks! (40)

Kırimtatarlarını alıp ketken soñ, mında öyle bir sukünet asıl oldı ki, dersin ana – mına zelzele kıpacak. Yerli eali azbarğa çıkmağa kırkça edi. Birazdan soñ daa da deşetli oldı. Sığırlar, eçkilernin sessadalarından, köpeklernin ulumasından esin kalmay (45)

(128)

edi. Soñ, ayvanlarını bir yerge topladılar, evlerde kalğan eşyalarını tükanelarğa alıp ketip, ucuz fiyatnen satıp yiberdiler. Lakin temiz, kıymetli şeylerni ağalar özlerine aldılar.

Kırimtatarlar sürgün etilgen soñ, bu yerde kalğ- (5) an yerli eali arasından bir çok adamlar, bu cümleden men ve kırtanam şu tükanga barmadıq. Birevniñ közyaşları baht ketirmez, degen edi kırtanam. Cenkten evel kırimtatar yaşları rus kıızlarına evlene ediler. Şimdi ise kırimtatarlar tek öz milletinin vekillerine (10) evleneler. Bizde o vakıtları şeer Sovetinin reisi kırimtatar edi. Familyası Çolak edi. Biznen komşu edi. Onın diger milletlerge ters bakkanını duymay edim. Kırimtatarlar da, ruslar da, urumlar da, ermeniler de – epimiz bir edik. Bu mektüpni yazar ekenim, men bu şey- (15) lernin episini gayrıdan yaşap keçirgenday oldım.

Urmet ile Tamara Nikolayeva Nefyodova”.

Temet mektüpni okup bitirgen soñ, közlüğünü çıkardı, yavlığınen yaşlı közlerini sildi ve közlükni sofa üzerine koydı. Bir an tüşündi. Omuzlarını kaç- (20) ıp, tişleri arasından söylendi.

– Endi ne yapmak isteysin? – dep soradı o köydeşinden.

– Bilmeyim, Smail ağa, şaşıp kaldım, – Latif közlerini sık – sık oynatıp aldı.

– Öyle kararğa kel- (25) dim ki, kıvsalar da, kıpasalar da Kırimğa ketecek olam. Meryem özü ketmege karar berdi. O, başka milletten, onı çok kıynamazlar.

– Doğru, men de şay tüşünem. Em şimdi ev alsan yazalar, dep aytalar. (30)

– İnanmayım, Smail ağa, inanmayım. Bir afta evelsi Sarı Bilal keldi. Yazmak istemeyler dey. Biñ bir dereden suv ketireler dey.

Temet insanların deñişkenini, meramet kalmağanını ve evelleri ta bu kadar adaletsizlik olmağanını (35) isbatlamağa tırıştı. Müzeyen akayların lakırdısına keder etmemek için de sofa üzerine ketirip çay koydı, de bir de – bir şeyge sıltap, odadan çıkıp ketti. Temet tirseklerini sofağa tirep, gayet serbest bir sesle:

– Meryemniñ yerine oğlunız ketken olsa, olmaz edi- (40) mi? – dedi.

– Yaş balaları bar. Olarnı biri – birinden ayırmak istemeymiz.

– Yahşı, yahşı – dedi Temet, – Meryem ketsin. O becerikli, atik, sılak yerde yatmaz. Er şeynin çaresini tapar. (45)

(129)

Ev saibinin sözleri Latifni tınçlandırsa da, o niçündür kaygılı körüne edi. Dersin, kimdir birisi canını ağırtañ. Temet onın gönlünü alacak ola:

– Aslı kederlenme, – dedi köydeşini ozgarıp, – ep bir ketecekmiz. Bugün olmasa, yarın... Erte çıkkan yol (5) alır.

Latif razı olğanına dair başını salladı. Sonra evden çıktı. Acayip avası bar edi. Yağmurdan son ava biraz suvudı. Yollarda, soñaklarda yağmur suvı göllengen, zift üstünde insan izleri açık – aydın körüne edi- (10) ler. Şimal taraftan esken salkın ruzğar yem – yeşil kıyafet alğan sugüt ve selbilerniñ uclarını yengilden kıbırdata edi. Parçalangan çullu bulutlar arasından masmavı, temiz kök yüzü köründi. Latif soñak boyu keterken, İdris ocanıñ oğlu Nusretnen Şerifovniñ da- (15) valaşkanlarını eşitip, birden toktaldı. Nusret ayta, Şerifov dinley edi.

– Seydamet ağa, meni tanıysıñmı? – dep soradı kırcıman yigit.

Şerifov deral tanısa da, devamlı surette yigitke (20) baqtı, ketecek oldı, ketmedi, kene toktaldı. Sesi kaltıray edi.

– Ebet, tanıyım. İdris ocanıñ oğlu Nusret olasıñ, öylemi?

– Öyle. Babamniñ, anamniñ vakıtsız ölümleri (25) saña bir şey anlatmaymı? Kız qardaşımniñ torbasındaki semiçkalarnı yerge tökip, yañıdan toğlağ satmazsıñ dep, ayaklarıñnen taptacanıñni unutmağandırısıñ! – dedi. Bu müdhiş vakia Şerifovniñ közleri ögünde bir kereden canlandı. Kızçık közyaşlarını (30) tökip ağlay edi. Azğan betinde can alameti bile kılmağan. Şerifovniñ başı aylandı, ayak üstünde turıp olamadı, yerge çökti. Kolundaki tayağını tizleri arasına aldı. Mecalsızlıktan etrafına baqtı. Ketip de, turıp da olmay edi. Niçün? Ne sebepten soradı? Onıñ (35) baqışı iç bir şey bilmeyim ve bilmek de istemeyim, degen mananı anlata edi. O, az – buçuk doğrudı ve dudakları kaltıradılar.

– Menim kabaatım yok, vallay, yok! İnan maña! Saña yalan söylegenler. (40)

Şerifov de başına, de ayağına yapışıp, akılını çıldırğan adam kibi bağırmağa başladı. Nusret aқиқaten de qorqqan edi. Köydeşinen körüşkenine de peşman edi. Lakin qalbinde bu adamğa qarşı kozğalğan nefret duygusu ondan açuvını almaqnı talap ete (45)

(130)

edi. Şimdi o meramını yerine ketirmey, keçip ketkeni yigitlik saymadı. Şerifovni em acıdı, em de aқaretleycegi keldi. Bu adamniñ qorantaları ögünde kabaatı, büyük edi.

– Saña, Seydamet ağa, aytacaқ sözüm bar. İdris (5) ocanıñ tübüsini yok etecek oldıñ, muradıña irdiñmi.

– Bu nasıl sözdir, oğlum! – dedi o, kıbırdanıp. Nusret oña baqtı – baqtı da, artıq bir söz aytmay, soñak boyu ketti. Onı uracaқ oldı, amma urmadı. “Alla (10) onı öyle urdı ki, maña bile yer qaldırmadı”, – dep fısıldadı.

Şerifov artına – artına ketip, terekke tayandı. Atta kolundaki tayağı bile yerge tüşti. Latif köydeşi yıqılmazdan evel oña barıp yapıştı. Şerifovniñ közle- (15) rine karanlıq çökse de, Latifni tanıdı.

– Meni evime ozğar, qardaşım, yardımsız barıp olamaycağım, – dedi.

– Telegramma, telegramma! – dep bağıradı sekiz yaşında Emineçik çardaққа çapıp çıkaracaқ. – O, sık – sık (20) nefes ala edi. Kızçık ikinci sınıfta oқuy. Qapqara kuvurçık saçları omuzlarına dağılğan. Emineçik kağıtnı başından yuқarı köterirken, anası Zerağa taba adımladı.

– Kimden? – dep soradı ve telegrammağa uzandı. – (25) A-a, Latif Kerimovdan... Ev alğanlar, – dep qoştı.

Müzeyen bosağada turıp, torunınıñ atikligine bağığ kuvandı. “Babasınıñ özü”, – dedi dudakları arasından. – “Bu gençlik, bilhassa bugünkü yahşı suv berilgen çelik kibi sert, çıdamlı, olarğa baқа da quva- (30) nasıñ”. Azbarda Temet peyda oldı. Hoş haber onı yürekten coşturdı. O, kolundaki bağıça maқasını set üzerine taşlap, telegrammanı koluna aldı, onı uzun parmakları arasında aylandırdı.

– Maşalla, maşalla Meryemge, – dedi. Ebet, sonki (35) aylar içinde köydeşlerinden bayağı adam Kırmğa köçip ketti ve ev alarak çalışmağa başladılar. Şimdi de toktav yok, o insan taşkınıni andıra. Ya, ne yapsınlar, yol kavuşturun otursınlarmı? Ketmekmi, ketmek kerek! Artık beklemege sıra kalmadı. Kırk beş yıl (40) beklediler, közleri yolda edi. Ya şimdi? Tövbe, endi sabır kalmadı, incinğan yürek yufkardı. Tez, tez olunız! – dey.

Temet özü de evini satlıkka çıkardı. Oğlu Ser-

(131)

verniñ kurtılıp kelmesini bekley. Niyaziy ailesinen Kırmğa, afta sayın mektüp yaza, çağıra. Aytқанlarına köre, Latifniñ evi musafirhaneye çevirilgen. Er kes oña bara. Aferin, Meryemge! O, köydeşlerine ev almağa, işke kirmege yardım ete. Onı bu yerlerde bilmegen adam (5) yok. Ricasını red etip olamaylar.

Temet için vaqıtlar pek tez kelip keçken kibi körüne. Kerimovlar sanarsın yün ketkenler, amma bir yıldan ziyade vaqıt keçti. Şükür Osman da, İdris ocanıñ balaları da üç aydan berli andalar. Nusretniñ çastı bar. (10) Öz zenaatı boyunca iş tapқан.

Temet çardaқта bu aқта tüşürken, azbarda Sarı Bilal peyda oldı. O, köydeşi Smailge yañı, kuvañlı haberler söylemek niyetinen keldi. Ava yımşak, cılı olğanından azbarda oturdılar. (15)

– Askerlikten küçük oğlumdan mektüp keldi. Yakında kaytacağını yaza. Anasınıñ eki közü yolda. Kapını yalandan tasırdatsalar, oğlum keldi, dep aman azbarga çapa.

– Evladı, köresin. Em ana yüregi yufka ola. (20)

– Ebet, şay. Server de endi kelmek borclu. Mamut

Cemalovni kurtarğan ekenler.

– Zamanlar deñişe, bir yahşılık olmak kerek.

Temet sigar çıkarıp yaqtıç Kutunı Sarı Bilalğa uzattı. (25)

– Taşladım, Smail ağa, – dedi o, – eki buçuq ay oldı.

– O – o, aferin, yahşı yapқansın, – dedi Temet, – men kardaş, taşlap olamayım.

– Ebet, kıyın. Dün akşam ağanı tüşümde kör- (30) dim. Maña açuvlı – açuvlı baқа edi. Yalı boyundaki bağçamızda çalışa edik. Apansızdan Seydamet ağa peyda oldı. Ağan oña bakmay: “Bizni deñemege keldiñmi, mınafık!” – dedi. Seydamet ağa küldi de, indemey keçip ketti. Apayınıñ keskin davuşından uyandım. Turmaқ vaқ- (35) tı olğan eken.

– Seydametniñ al – evalı pek ağır.

– Bilem, yün oña kirdim. Azğan – azğan da, kemiknen terisi kalğan. Ayağı ise öyle şişken, öyle morarğan ki, ştanına bile sığmay. Özünü eki kere asacaқ (40) olğan. Karısı Abibe körip kurtarğan. Şimdi gece-kündüz başı ucundan ketmey. Ayağıniñ ağrısına dayanıp olamay, bala kibi ağlay, sesi etrafқа seda bere eken.

Lakırdı Müzeyeniñ kelip kalmasinen bölündi. O, (45)

(132)

sofra üzerine pialalarını, çaynikni, kofret tolu şekerlikni kaldırıp, soқақта söyleşken kadınların sesini eşiterek, o tarafқа aşıqtı.

– Rametli ağanıñ Seydametke açuvı büyük edi, – dedi Temet çayni kaytarıp, – ekevinin arasında na- (5) sıldır daa var edi. Aқılımda kalmadı.

– Yengemniñ söylegenine köre, dava nalogdan çıkқан eken. Seydamet ağa selsovet reisi edi o vaқıt.

– Ebet, reis edi. Oña, şübesiz, inana ediler. Mında, Özbekistanda da degin oturmadı. Bütün vaqıt Kırım (10) meselesinen oğraşkanlarını çaķıp yürdi. Zaten, ķardaşım, öyle insanlar var ki, tuvğan toprağı da olarnı öz bağına ķabul etip olamay. Ağır kelmesin, Seydamet böyle adamlardan biridir. O, Stalin ölgende ķadar onı merametligine inanıp yaşıdı. Sonundan da bu fi- (15) kirini deñiştirmede.

Müzeyen ķayıp keldi.

– Seydamet keķingen, – dedi o mazun sesnen.

– Ne vaķıt?

– Tañ maalinde. (20)

– Yatķan yeri cennet oldun, – dedi Sarı Bilal, – o ölmedi, aksine, ķurtuldı.

– Ebet, ķurtuldı.

Temet Şerifovnen anlaşıamay, onı begenmey edi. Aralarında çok yıllık ķavga, kerginlik olup, o iç de (25) yımşamadı. Lakin Seydamet ne ķadar fena tabiatlı adam olsa da, ölgenler aķķında osal tüşünmek yaķşı adet olmağanından, Temet şimdi köydeşini yamanlamaķnı vicdanına sıgdırmadı. Bu ise, onı fikirince, insaniyetlikniñ eñ degerli hususiyeti edi. (30)

Ķonakbay musafiri Sarı Bilalrı ozğarıırken, abdest aldı da, köydeşiniñ evine ketmege azırlandı. O, şübesiz, özüniñ insanlık borcunı eda etmek içün Şerifovniñ evine barır, Abibege emir alla aytır ve merumnı sonķi yolğa ozğarıp, evine ķaytır. (35)

Server Temet kūn boyu minderler tüşelgen set üzerine yatıp vaķıt keķire ya da saat yelkuvanı kibi turmay areket eterek, odanı dört dolana. Can sıkısı ziyadesinen geceleri, er yerni tınçlık başķanda ola. O, arķası üstüne yatarak, sonķi yıllarda keķirgen meşak- (40) atlı ömürine bir nazar taşıladı. Olar ķaranlık geceni andıra ediler. Şakamı ya, lagerden kelgenine üç buçuk ay keķse de, bir yerde iş tapıp olamay. Ķaysı iş-

(133)

haneye, müessisege barmasın, iş yok dep kökreginden iteyler.

Serverniñ işsiz yürmesi değı yalnız onı, bütün aile azalarını raatsızladı. Zera ve Müzeyen, uyken Temet özlerini tavada kıztartılğan balık kibi uygunsız, (5) ağır bir vaziyette duyđılar. Kūnler biri – birine oşap, ağır keķe ediler.

Apansızdan, ebet, er şey beklenilmeden oldu. Buña Serverniñ özü de taaciplendi. Dört homerli avtomüessisege iktisadiyatçı kerek, dediler. Barmaycak oldu, (10) lakin dayanamadı, bardı. Onı kimliğini soramadılar. Ķabul ettiler.

Yarım yıl keķti. Temetniñ işinden er kes memnūn edi. Kūnleriniñ birinde onı paytahtķa çağırdılar. Teşebbüsçi gruppadaamlarınıñ tenbilegenlerine, inan- (15) dırıp aytkanlarına bakmadan, Temetlerniñ ailesinde telaş başlandı. “Kene ķapatacaklar”, dep ökündi ana. Zaranıñ közleri de yaştan arınmadı. Yalnız uyken Temet kendisiniñ eyecanlanğanını duyurmaycak olup, ağır – sabırlen döndi, az laf etti, kimerde soravlarğa (20) mıyık astından külmeknen cevap berdi. Babanıñ sakinliğı diğerklerini de ruhlandıra edi.

– Ķapatacak niyetleri olsa, – dedi o ķattı inamnen, – onı anda çağırtmay, mında da ķapatır ediler.

Oña inandılar. Server Temetniñ kırimtatar mese- (25) lesi boyunca meydanga ketirilgen ükümet komissiyasınıñ erkanına aza olarak kirsetilmesi, er kesni, şu cümleden, Temetlerniñ ailesini de ķuvandırdı. Baba bunı aķılına bile ketirip olamay edi. Dūnki arestant bugün halk, devlet işlerinen oğraşak (30)

Server takdirniñ böyle buyurğanına kuvandımı, kederlendimi özü de yahşı bilmey edi. O, komissiya azası olup, öz halkına fayda ketirip olacaqmı, yoksa onı oyuncağa çebirip başka maksadlar için faydalanacaqlarmı? Bu, Serverni pek raatsızladı. Çok vaq- (35) ıtqace o bu fikirden arınıp olamadı. Bütün vaqıt sarguş adam kibi yürdi. Kelişmegen bir iş yapıp, halk ögünde ayıplı olmak, oña ölümden de beter edi.

Cuma künü, sekretarlardan biriniñ kabulına barılacaq kün edi. Temet musafirhaneden çıkarken, ko- (40) ridorda tesaddüfen Mamut Cemalovnen rastkelişti. Yanyanaşa odalarda yaşasalar da, biri – birinden haberli yok edi. Körüşken soñ kuçaqlaştı, kollarını kaviy etip sıktılar.

Bu eki dost soñki kere, on yıl evelsi, iyün ayında (45)

(134)

körüşken ediler. Er ekisi de tanılmaz derecede deñiştı. Mamutniñ gür, kara saçları siyrekleşip, kırav tüşken. Bir zamanları temiz, taze betine koñur beñçikler asıl olğan. Sanarsıñ o çok vaqıttan beri kömür şahtalarında çalışıp kelmekte. Mañlayında, (5) dudakları kenarındaki bürüşikler onıñ karsambalı, ağır ömür keçirgeninden delalet bermekte ediler.

Cemalovnen körüşüv Server Temetke büyük ümütler bağısladı. Korkudan, şek – şübelerden bir şey kalmadı. “ Cemalov bizni oyuncağa çevirmege yel bermez”, (10) – dedi o. Oña inana, bazana edi. Dersiñ bu daqqaları dostunıñ iradesi, cesareti oña keçken ve özüni serbest is etmege başladı. bu oña, tabiiy olarak, koşma küç bere edi.

Ertesi künü üylelik yemekten bir saat evel, dostlar (15) akkayın ağaçları túbünde oturıp can – göñülünden laf etti, ileride yapılacaq işleri anlaştılar. Olar başlarına kelip keçken ağır musibetlerden köçti, etapnen ketkende yolda kıynalğanlarını, merametsiz lager yaşayışını, insan iradesini sıdırmak için buzlu odalar- (20) da künlerini nasıl keçirgenlerini, açlıktan, koruluktan can bergen mahbüslerni – episini, episini hatırladılar. Er ekisine aytmağa çok şey bar edi.

Mamut Cemalov şimdi Kırım da yaşay. Server bir zaman Mamutka böyle isteknen, meraknen daa bakmağ- (25) an edi. O, diqqatnen dostunı dinledi.

– Bundan kaytқан soñ, ne yapmak isteysiñ? – dep soradı Cemalov Temetten.

Bu sual Serverni gaflet kaldırmadı. O, dostunıñ mıtlağa soraycağını bile edi. Oña özünceğine azır- (30) landı.

– Nasıl aytayım, esas maksadım, Kırım da bir evçik alıp köçmektir. Kartlar çoktan körecek ediler. Menim kelmemni beklediler. Kardaşım Niyazi mında, Eski Kırım da. Kasabamız da köydeşlerden pek az adam (35) kaldı.

– Beklemege endi acet kalmadı, Server. Ne kadar tez ve çok köçip kelsek, o kadar yahşı. Ebet bugünde kıynlıklar dünya kadar. Çayır şeerçikleriniñ sayısı turmay arta, eksilmey. Resmii organlar bu meseleni (40) çezecekleri yerine, zorbalıktan iş köreler. Lakin halk dayana, degeninden dönmey. Bu, elbette, tabiiy bir al. Zaten o kıynlıklar kayda yok. Er yerde!

Cemalov Temetni özüniñ yakın vaqıtta yapacak işlerini tanış etti. Onıñ közlerinde, sımasında (45)

(135)

yañı, taze duyğular sezip kuvandı. Subetdeşi halkımızniñ takdirinen bağı fikirlerini açık – aydın anlata bilmesi Temetke büyük merak uyandırdı. Cemalovniñ beti kızargan, közleri parılday ve ağızından er bir söz dane – dane olup çıka edi. (5)

– Bir takım adamlar kırimtatarlarının baba – dede yurtuna kayıp kelmelerini yanlış anlatmağa tırışalar. Guya bu kaytuv Kırimda yaşağan başka milletlerni sıkıştıracağ eken. Bu – mahsus yapıla. Biz kimseniñ esabına yaşamağ isteymiz. Aksine, bizim esa- (10) bumızğa yaşağanlar çok.

– Ayılğanlarda zerre kadar aqıkat yok. Emiş – demişlerni vicdansız, ahlaqsız adamlar darğatalar. Olar avtonomiyäğa da qarşı çıqalar. Lakin adalet yenge. Bu fakt! (15)

– Ahlaqsızlık, benimce, cemiyetniñ hastalığı. O, bizde kenış kölem aldı. İnsanniñ maneviy dünyası yok etildi. Zaten, biz durgunlık deviriniñ ketirgen zararına ala daa keregi kibi kıymet kesip olamaymız.

Cemalov dudağını tişlep, ısrarlı areketnen saçla- (20) rını artına kıyardı ve tüşündi. Onıñ areketlerinde celp etici alehusus bir kuvvet bar edi.

– Bizde, – dedi Temet, – bir şey soraycağ ya da talap etecek olsañ, ortağa aman para meselesini kıoyalar. (25)

Cemalov küldi. Ayakğa kalktı.

– Ebet, para, para! Tohtargazınıñ yazğanları aqı-lıñdamı? “Başta para son baht ara”. “Kerek para, para, para!” Şay, o dostum, – dedi Cemalov yürek ağrısınen. Birazdan devam etti. – Zararı yok, Server, vakt keler (30) para da ayırılır. Eñ müimi, büyük zorluqlarnen olsa da, biz degenimizge nail olmaqtamız. Halkımız ep köçe, toktav yok. Şimdi esas vazife, şairniñ aytkanı kibi, “Bu Kırimnı bir top çeçekke” çevirmekten ibarettir. O ise Kırimda yaşağan bütün milletlerniñ can işi- (35) dir. İleride yapacağ işlerimiz gayet çok. Olar aqkında tüşünmeli, çalışmalı. Endi bilesiñmi, Server, ne yapayık, Kırimğa keteyik. Bir kaç kün mende musafir olursıñ. Maalemizde eki kıoranta Rusiyege köçip ketecek edi. Belki sizge kelişikli bir evçik taparmız, (40) ne deysiñ?

– Yahşı olur edi, amma...

– Yok, meseleni kesen – kes çözmek kerek. Kıdırmalı, tırışmalı. Ağlamağan balağa meme bermezler.

(136)

Aradan bir ay vakt keçti. Bir kün Server Temet azbarlarına kirgeninen:

– Azırlanıñız, köçecekmiş, – dedi kıuvanıp, – yarından başlap, konteynerler meselesinen oğraşacağım. (5)

Baba aqsay berip ögge, atladı. O, oğlunıñ şimdi söylegenleri aqkında evelden de çok tüşünden edi. Serverge oturmasını işmar etip:

– Tokta, aşıkma, – dedi o, – er şeyni sırasınen anlat. Ne oldu, ne kaldı! (10)

Server Kırimda satın alıñan evni ağız toldurıp maqtadı. Etraftaki çayırları, bağçaları, kıomşuları kimler ekenini tasvirlep, sonundan şöyle dedi:

– Er beş közden ibaret. Emanet olarak yedi yüz kümüş berdim. Azbarı da bayağı bar. Evge Mamut Cemalov köz- (15) kulak olacak.

– Onıñ evine yakınmı?

– Ebet.

Bu künden son Temetlerniñ evinde raatlık olmadı. Er kes gece – künden azırlık işinen oğraştı. Töşek- (20) yastık, yorganlar boğçalanıldı. Çanak – çölmekler yaşıcklerge yerleştirilip, kıapakları mihlanıldı. Şifonyer ve masalar, krovatlar, skemleler boş odağa obalanıldı. Konteynerlerge sınıış berilip, bugün – yarın beklenile. (25)

Uyken Temet özüne yer tapamay kün boyu azbarını dolanmaqtan bezmey. Kıonuşkan, urmet etken kıydeşleriniñ episi köçip ketkenler. Dersiñ kıasada adam da

kalmadı. Kayda barsa can sıkısı. Er şey tez olsa da... Bu eziyetten kurtulır edi. “Aydı canım, çoğu ketti, azı (30) kaldı. Dayanırımız”...

Aradan üç yıl geçti. Sıcak, yağmursuz günlerde merkez şehrin civarındaki eski sokaklardan birinde, beş yaşında oğlançığın kolundan tutup, topallap, yavaştan yürüyen çal saçlı kartı sık – sık körmek (35) mümkün. Bu adam Smail Temettir. O, er gün torunun oğlu Üseinçiknen maalleni dört dolana, ona bu yerlerinin, tereklerinin, otlarının adlarını öğretir.

Kart baba – dede yurtu Kırmğa kayıp keldi. Ondan kimerde: “Smail emce, o kadar çok kıyınlık- (40) lardan son, Temetler nesilini nasıl saklap kaldınız?” – dep soraylar. O bir kereden cevap bermey. Teren oylarğa dala. Uzun, sivri kirpikleri silana. Sonra, başını tik kötere de, katiy bir davuşnen: “Ah, karda-

(137)

şım, – dey o, onı bilmek istesen, körip keçirgenlerimni yanı baştan başlamak kereksin. Yoksa, anlamak kıyın olur. Çekken azaplarımni duşmanımni duşmanına da Alla köstermesin. Lakin insanın kalbi temiz olsa, Alla onı kaza – belalardan korçalay eken. (5) Menimnen de, belki, şay olğandır, kim bile!”

Kart zornen yılmay ve omuzlarını kısa. Lanetli lager yaşayışı, sürgünlik deviri yüreginde accı bir sançı, ağır, kirli torta kaldırdı. Karsambalı ömürü Temetnin arzu – ümütlerini tar – mar etse de, o insanıyet- (10) likni, nesilini gayıp etmedi. Şimdi evlatları ve torunlarından beraber bir saçak túbünde yaşamakta.

(138)

ANA

Povest

Soñki aftalarda yağmur yağmağan kün olmadı. Derelerniñ, özenlerniñ suvu taşıp, bağ – bağçalarnı bastı, azbarlarğa soğuldı. Er yerde epkinliknen aqқан (5) bılançık suvuniñ izi qalğan edi. Tamırlarinen çıkarılğan kögetler, çalılar qoralarğa ilişip qaldı, tereklerge sarıldılar. Soñra ne ise de, kök yüzü qara bulutlardan arına başladı. Lakin ortalıq, hususan, künbatı nasıldır qaranlıq daire içinde edi. Daireniñ (10) ortası incererek. o sözüle – sözüle qaranlıqnı parlap, yırtğan kibi oldı. Aceba bu yarıq kaydan kelip çıktı? O, guya küçük bir yıldızcık edi. Özü de kettikçe büyüleşip, maya kibi qabarıp, yıldızlardan ayırılarak, türlü şekillerge kirdi. Ufuq ilvanlanıp yana (15) edi. Ortalıqta bir şenlik, tazelik, yaraşıklık bar edi.

Çardaktaki yün minder üzerine uzanıp yatқан uzun boylu, narın çereli kırcıman yigit közlerini çevre etrafniñ güzel manzarasından almadı. Dudaklarında (20) tebessüm alametleri oynay edi. O, sert kolunen betini sıypadı. Kaviy çeñgesi, saqalındaki teren çukurlıq, al dudaklarındaki zarif ve o kadar da is etilmegen külüşü oña yaraşık bir kıyafet bere edi. Közleri aydın, ışıqlı ediler. Eger diqqat ile baksan içki (25) duygular onı azaçık raarsızlağanını eslemek mümkün edi. Ancaq anda suvuqlıq, gönülsizlik sezilmedi.

Bu arada azbarda traktor gurüdedi, şatırdı – patır- dı kıptı. Kerim deral Yermakovniñ traktorını davu-

(139)

şından tanıp içinde bir şeyler uzılgen kibi oldı ve atılıp yerinden turarak, azbarğa çaptı. Közlerine eñ evela darma – dağın etilgen yolkapı ilişti. Bir añ ne yapacağını, şu hınzır erifke ne aytacağını bilmey, artına – öğüne dolandı. Açuvdan kolları kıltıray edi. (5)

– Ey, pezevenkniñ oğlu, muqayt olsañ olmaz edimi? – dedi o Yermakovğa taba adımlap.

Yermakov traktorını toqtatıp, yerge tüşti. Qarık sesnen:

– Eki çürük tahta için dava etesiñ. Mende eski do- (10) muz aranlarından qalğan artkaç tahtalar bar. İsteseni ketirip tökeyim azbarıña! – dedi. – Yol tar, aylanıp olamadım.

O, mısıqlınen şakıldap küldi. Onıñ arsızlığını Kerimni daa ziyade afakanlandırdı. Bu ayasız eriften (15) intikam almağniñ zamanı keldimi eken dep oylandı. İçindeki açuvı tışqa urdı. Beti çükündür kibi kızardı. Bir saniyede Yermakovniñ yanına keldi, onıñ yaqasına yapışıp, aşalığın soñu olacağını, dedi de arkasını tirkemege urıp – urıp aldı. (20)

Traktorcu sargoş adam kibi silkindi, bar kuvetini topla Kerimniñ kollarından kurtulmak için ıdırınarak, maylı ve kirli parmaklarinen onıñ de saqalına, de kulaklarına yapıştı.

Adamlar çapıp keleş, davacıları ayırdılar. Yer- (25) makov aşıkmadan yerden kalkıp, tozlu urbalarını kaç- kaç traktorına mindi ve solğa burulup, yoluna devam etti.

Kerim çil – parça olup, yol içinde dağılıp yatқан tahtalarını bir yerde obalarken, çok yıllar evelsi olup (30) keçken vakialardan birini hatırladı.

Küneşli ve cıllı baar künü edi. Tosat – tosat kafif ruzgar köterile, kuruğan yapraklarını, kagıt parçalarını ştırdatıp, soğak boyu alıp kete edi.

Kerim bir kópka malatnen mal fermasından kayta. (35) Özenni keçip, çayırılğa köterilgende, çalılar arasında davuşlar koptı, der ekeç, taş atılıp, başı üstünden keçip ketti. Olğan velosipyediniñ suratını arttırırsa da, ağılına fena bir şey kelmedi... Ancağ vakıalar beklenilmeden oldı. Aşağı, derege engende, kar- (40) şısına eldirekten üç yaş çıktı. Olar Kerimge tanış ediler. Köy balaları, bir mektepte okuyar.

Sırık kibi ince, patlak köz Yermakov yol ortasına çıkıp, tokta, der kibi sağ kolunu yukarı köterdi. Diger ekisi, sarışın, sepkil bet Yemelyanov ve şişman (45)

(140)

kursak. Borisov Kerimni sarıp aldılar. O, yerge tüşti ve sol kólunen velosipyedini tutup, karşıındaki yaşılğa bağı. Açıvlı, kin tolu közler Kerimniñ ışıqlı, aydın közlerinden rastkeliştiler. Kerim bu suvuk közlerden yahşılık beklemeydi. Aradaki kerginlik ep ka- (5) bardı. Yermakov bir adım ögge atlap:

– Aha, tüştiñmi, satkın, endi senden kötlep yasap aç köpeklerini besleyecekmi, – dedi. Kerimniñ eşsesine, boynuna, çağına yumruklar endi. Kimdir birisi tepmeledi, velosipyedini çetke itep yiberdi, malat kóp- (10) kasını onıñ başına avdardı, yüzünü yerge urdı ve:

– Aşa, aşağı bu topraknı, kelmeşek! – dep bağırdı. Kerim mecalsız alda yerde yata, er yeri ağıra, dersin el – ağıta tağıt – kuvet kalmadı. Omuzlarından tutup, ayakka köterdiler. İtep yıktırdılar. Sonra, sağır bir (15) derege alıp keldiler. Kene kötek başlandı. Tekrar yerge yıktırdı. El – ayağını bağılap, taşlap kettiler. O, bayağı vakıt areketsiz yattı. Süyreklenecek oldı, süyreklenip olamadı, kıbırdağan sayın sıcım yipler kollarını, ayaklarını dayanılmaycağ derecede ağ- (20) ırttırı ediler.

Ortalık endi tekmiş karanlıklaştı. Kerimniñ dudakları arareten yana ediler. Suvsağanından ağızı kurudı, bir meşrebe salkın suv azr etti. Bağırdı, bütün kuvetini toplam bağırdı, lakin sesinden özü de (25) kórkip abdıradı. Kulaklarında nasıldır anlaşılmağ şuvultı asıl oldı. Mañlayında, yanaklarında, dudaklarında kan buzlap kaldı. Yürekte kórkuş olmasa da, ümüt de pek az edi.

Akşamdan berli yipleriñ çezecek olup kaç kere (30) tırışıp bağı, çezip olamadı. Ava birden suvudı. Uşümege başladı, káltıradı, tişleri biri – birine uruldılar. Onı şimdi yalnız avanın suvuğı, kollarına batıp ketken yipler azaplay ediler.

Geceni şay, çekişüvlernen keçirdi. O, oña niayet- (35) siz uzun kóründi. Tan atқанinen tekrar bağıрмаğa başladı. Bağıra, toktap diğlene, son kene bağıra. Sesi karşıdaki kırlarda aks sada berip yağıradı. Birazdan er şey tındı. Tındı degence, kайдandır miyavkuşını, kartalmı, yoksa kırğıymı seslenip aldılar. (40) Yağız değil ekenim, dep tüşündi Kerim. O, bu arada şu kuşlar kibi öz yuvasında serbest bahtlı yaşamağnı arzu etti. Tatlı hayallardan azğana tınçlanganday oldı. Lakin tınçlık çokka sürmedi. Azap perdesi deral

(141)

onı sarıp aldı. Sonu kórülmegen eziyetlerden kurtulup olamaycam, dep tüşündi o.

Küneş doğdı. O başta Kızıl – Yarnın çaplarını kümüşimsi şavlelerinden aydınlattı, sonra yavaş – yavaş aşağı, derelere, bağ – bağçalara endi. Kerimnin yüre- (5) ginde ümüt kığılçımları uyandılar. O, merametli adamlara rastkeleceğine inana edi. Fakat ne kadar ıdırınıp baksa da, bütün gece tek bir kaç adım süyrekline bildi. Bunı o kadar kıyınlıknen yaptı ki, sanarsın dağları – taşları avdargan. (10)

Küneş şavleleri buzlap kalğan bedenini kızdıra başlağanda, başı ucunda, omuzında avcı tüfegi, belinde pantrontaş bir adam peyda oldı. Kerim onı deral tanıdı. Yegor emce Malıgın. Yigitnin örselengen, yorgun yüzünde kuvañ nurları oynadı. Yüreginde korku (15) da kalmağan edi.

Malıgın tüfegini omuzundan alıp, emen ağaçına tayandırdı ve tizleri üstünde çökip:

– Oğlum, seni böyle kim urdı? – dep soradı ve Kerimnin kol, ayaklarını çeze başladı. (20)

– Ayt, korkma, seni kimler kıynadı?

Çırayı birden türlendi. Yüzündeki aydınlık gayıp olup, onı korku, kasevet kölgeleri deñiştirdiler. Aklına oğlu Sergey tüştü. O bu cinayet işinde iştirak etmeyen ekenmi, dep öz başına fısıldadı. Ke- (25) rim ep susa ve bir şey ayıp olamay edi. Niayet, o yavaştan, tınık sesnen söylendi. Sanarsın tili yanı açılğan sabiyge oşay edi. Kerim er kesnin adını, soyadını birer – birer aytkan son, Yegor emce özüne keldi. Aman yigitnin kolundan tutıp, ayakka köterdi. (30)

– Seni urğanlar arasında Sergey de bar edimi? – dep soradı.

– Yok! – dedi Kerim. Yegor emce ögge atlap:

– Aydı yür, köyge kettik! – dedi.

Kerim ketmezden evel çevre – etrafını közden keçirdi. (35) Besebelli velosipyedini kıdıra edi. Onı tapmağan son, Yegor emcenin artından adımladı. Göñülü kırık, ağırları onı eziyetley ediler. O bunı Yegor emceden gizlemege tırıssa da, sezekli adam için yaşın ağır vaziyetini anlamak kıyınlık doğurmadı. (40)

Kötek başlağan yerge kелgende, Kerim birden toktaldı. Kumluk öyle taptalğan edi ki, dersin atlar avnağanlar. Bir kaç adım kenarda kıyışkan boş kópka yata. Velosipyed körünmey edi. Beş – on adım ketken son,

(142)

çalılar arasında, köpçekleri çıkarılğan velosipyedke rastkeldiler.

– Senin kimi? – dep soradı Yegor emce.

– Ebet, benimki.

– Kerim onı omuzına urıp, yavaştan adımladılar. Olar (5) köy şurasının binasına kelip yettiler. Kerimnin çeresi öyle kraplangan edi ki, o adamların, hususan, balaların közüne körünmege utana edi.

Çardahta balanı bir kaç adam sarıp aldı. İş odasından Mostovoy da çıktı. Sarı, çürük tişlerini kös- (10) terip yılmaydı ve Kerimge sert çıraynen baktı.

– Yaramazlık yapkanı için döğdülermi? – dedi dudaklarını yalap.

– Suçsuz balanı urdılar, velosioyedini parladılar, ağız – burunını toprakka soқтыlar. (15)

– Aleksey, Yermakov, senin oğlun da bar edi. Em bilesinmi, başları. Sen onı tazirle, öyle çapkınlık olmaz.

– Kabaatı olmalıdır, yoksa...

Mostovoy, sözünü bitirmedi, tındı, kenara çekilip, parmaklıkta tayandı. (20)

– Teşkirirmiz, eger bu bala cinayet yapsa, cezalarımız, – dedi.

Kerim köy soğaklarından değil de, bağçalar içinden atlayıp, evlerine kayıttı. Gülzade yenge oğlunun kıyafetini körüp, korktu, abdıradı, közyaşlarını ak- (25) ızıp, zıpkınlarını ağız doldurup kargandı.

– Yaşlılığınız toymanız, kafirinin balaları, – dedi tukürçigini yutkunup. – Eki közüñiz kör olsun!

Ana oğlunu kim urganını teftişleple tursa da, Kerim onun ters tabiatını bilgeninden, ille bir aleket (30) çıkaracağından korkup, ağızğını gizlemege, ya da yalan söylemege mecbur oldu.

– Komşu köy balaları edi, – dedi ağıbeti, – tanımayım olarnı.

Ana inanmasa da, oğlunu zorlamadı. (35)

– Buña da çok şükür, – dedi.

Eski yaralar unutuldu degence, yanıkları peyda oldu, yürekni telçelep başladılar. Kıynaluvlar, zorbalıklar ep devam etti. Aslı şu yaramaz, çapkın Yermakovğa ne kerek? Kolundan yahşılık çıkmasa da, tuz gibi er yerge (40) burunını soğa. Dağdan kelip, bağdakini kuvmağa tırışa, – dep mırıldandı ana ve ağır – sabır adımların yolkapı yanına kelip toktadı. Çırayı ap – ak oldu. Yermakov ketken tarafğa nefretlen bağıttı. Eyecandan zornen nefes aldı. Çok yıllar zarfında ona hizmet etken kö- (45)

(143)

çerme kaşığa incinuv ile bağıttı. Bozulğanına pek yandı. Teren ah çekip:

– Köpek oğlunun yapқан işine bir bağı! – dedi yanıknen.

Kerim bir ağı oylanğan soğı: (5)

– Zararı yok, ana, biz yanğı kapı yasarmız, – dedi eminliknen.

Aradan eki afta keçti. O, demirden yanğı kapı yasadı.

Onı açık mavı boyanen boyaladı. Ana kapını daa körmedi, körse, şübesiz, kuvanır edi. O, şimdi eptir – septir (10) adımların yürerek, az kaldı ayağı tayıp, bılançık suvğa batacağı edi. Erik teregine tayandı, yıkılmadı. Yardımğa çağıp kelgen oğluna ise:

– Bu hınzır erifnin işi meni tekmiş şaşırttı, – dedi. (15)

Kerim yanğı kapının demir kazıkları için çukurlar kazmağa başladı. Terlep pişti. Mañlayından, samaylarından ter çabırmaқта. O, kopkadan bir meşrebe suv alıp, nefes almadan içip yiberdi. İkinci meşrebe suvını başından aşağı tökip, fişnadı, sılağ saçla- (20) rını uzun parmağların sypadı.

Çukurlarını kazıp bitirgen soğı, tsement, çağıp, kum taşıdı. Oturup bir sigar yağıttı. Alkalangan tütün dumanı töpege köterilip, közleri ögünde gayıp olup kettiler. Azbarğa Kerimnin dostı Sergey Malığın ke- (25) lip kirdi. O, Kerimnen beraber aydavcılar kursını bitirip, şimdi ekevi de kolhozda şofer olup çağışa. Sergey sarışın, tok bedenli yigit. Santraç kölmeginin yenlerini tirseklerinece katlağan, kara ştanının balaklarını çizmaları içine soğқан. O, tamir işle- (30) rinde dostına yardım etmekni işandırğan edi. Sergey azbarğa ayak başkanınen:

– İş kolay kelsin! – dep bağırdı.

Kerim onun sarışın özüne, ufağ mıyıcıklarına, mavı közlerine bağıırken; (35)

– Kolay olsa, buyur! – dedi. Sergey kölmegini çağırıp, alma tereginin pıtağına ilindirdi. Ekeleşip işke kırıştılar. Omuzlarında puskalangan ter börtüçikleri anda ince bir sızık kaldırarak, koltuklarına, kaburgalarına tayıp tüştiler. Kerim ısrarlı are- (40) ketnen mañlayının terini silip, küreknen betonnu çağıştırdı. Onun kıska, lakın kalın bilekleri er türlü işke kelişeler. Deral kapını yerleştırdiler. Çukurlar taşnen toldurıldı, aralarına beton koyuldu, küreknen, lomnen onu sıklaştırdılar. (45)

(144)

Gülzade yenge yaşlarının işini çetden seyir etip tursa da, yanlarına barmadı. Başka künləri kıcırp – kıcırp söylene, isbatlamağa tırışa, degeninde tura edi. Bugün öyle olmadı. Oğlunun işinen pek memnün qaldı. Ortalık karanlıqlaşkanda iş bitti, qapı yeri- (5) ne qoyuldu ve pekitildi.

Kerim Narimanov Çoban – Ata köyüne köçip kelgende, on beş yaşında edi. Özbekistanda yedinci sınıfını yahşı işaretlerinen bitirdi. Nizamlı, zeini qaviy talebelerden edi. Okuvını devam ettirmek, istegi onı kene mektep- (10) ke alıp keldi. Tamam sentyabr ayının sonları edi. Kerim defter ve qalemlerini, vesikalarını meşin çantağa toldurıp, saba erte mektepke taba yol aldı. Ava yımşaq, serin. Mektep köyün orta yerinde bulunğan eki katlı, beyaz tenekenen örtülgen balaban bina edi. Pen- (15) cereleri kenış ve büyük, sınıflar yarıq. Kerim uzun zalğa kirgende, balalar topar – topar olıp laf ete, çapışıp oynaşa, külüşe ediler. Oynağanlar yañı talebeni körüp biraz ayretlendi ve onı közden qaçırmadılar. Kerim olarnen sla meraklanmadı. Onıñ bütün fikirleri mek- (20) tep müdirinde, onıñ nasıl munasebet köstereceginde edi. O, “Mektep müdiri” dep yazılğan qapı qarşısında toqtaldı. Birden içeri kirmege cesaret etalmadı. Bekledi. Etrafta ise balalar üymeleşeler, itekleşeler. Biribirini yerge, tozlu taban üstüne yıqtılar. Seslerinden (25) kulakların tına.

Sağ qolunda kitap destesi tutqan yaş ocapçe balanıñ etrafqa şübenen baqqanını eslep, yañı kelgenini aqladı ve borlağan parmaqlarını sürte – sürte Kerimge köz taşlarken: (30)

– Saña, bala, kim kerek? – dep soradı.

– Müdir! – dep cevaplandı Kerim ve beklemey, ocapçeniñ artından içeri soqlıdı.

Oda ocalarnen tolu. Mıyıklı ve mıyıqsız erkek kişiler, qalın kevdeli qadınlar, ince belli, al (35) yanaqlı kızlar ozara söyleşeler. Er kes lafını kesip, oyçan közlü, esmeri, narın çereli balağa çevirildi. Dersin o başqa seyareden engen. Ocalarınıñ baqışları Kerimge asla tesir etmediler. O, çok oylanıp oturmay, endi azırlap qoyğan vesikalarını masa artında (40) oturğan yok yanaqlı, taz baş, şişman adamğa uzattı. Taz baş en evela yaşıñ ve soyadına, sonra işaretlerine köz taşladı. Dudaqlarını sıkıp, zornen yılmaydı. Meramı ne eken, aqlamaq kıyın edi. Kerim

(145)

içini çekti, tüşüncege daldı. Müdir ise qarşısında tuvğan talebenen laf etmek degil, oña baqmaq bile istemedi.

– Keç keldin, endi qabul etip olamaymız, Em soramay seni içeri kim yiberdi? – dep mırıldandı. Qo- (5) lundaki kağıtlarını biysinmegen kibi balanıñ aldına attı ve çık mından, degen kibi işmar etti.

Kerim başını töben aldı, közleri yaşlandı, nefesi tutulğan kibi oldı. Aşıqmadan odadan çıktı. Suvuq, titis sözler yüregine canciyer olup sançıldılar. Keyfi (10) tekmi bozulsa da, mektepke katnamaqnıñ artını kesmedi.

Müdirniñ aqsızlığını eşitken Gülzade akayına:

– Balağa işanma, müdirge özün bar! Er alda, sen (15) barsañ başqadır. Ya da beraber barayık! – dedi.

Bir kün baba – bala kene müdirge keldiler. Aradaki laf samimiy olup çıkmadı. Müdir söylengende bunarlı közlerini gizlemege tırıştı, lağırdı içün accı, tikenli sözler saylap aldı. Sarı qaşları tüyümçiklendi, (20) serteydi, gevezelene berdi. Kimge açuvlana, ne içün? Bu arada onıñ qarık sesi eşitildi.

– Men balañızğa episini aytıp añlattım, – dedi o kibbar davuşnen. – Ne añlamağan insanlar ekensiniz. Keç keldiniz, vessselam. Endi odanı boşatınız. Şim- (25) di ocalar kenyeşi başlanacaq.

Baba – bala eyecanlandı, açuvlandılar. Zakir emcenin yüregine ateş tüşken kibi oldı. O, bu geveze adamğa yalvarmaq meramında degil edi. Yoksa, yalvarsınmı? Ne sebepten? O, razı olmağan tarzdad başını kaçıp aldı. Baba (30) oğlunun omuzına yavaştan tokunıp:

– O müdir degil, şıfıntının biri eken, oğlum. Yür kettik! – dedi.

Zift töşelgen meydan boyu adımladılar. Ruzgar köterilip, yapraçıklarını soğaklar boyu savurdu. Şu arada (35) aklına hucur bir fikir keldi.

– Bilesiñmi, Kerim, ne yapayık, – dedi o coşkunlıknen, – kimseden soramay, sekizinci sınıfğa kirip, boş ralelerden birine otur. Kuvsalar da ketme. Okumağ isteyim, dep ayt. Utanma! Bir sınıftan kuvsalar- (40) lar, ekincisine kir, añladımı?

Kerim bu fikrini begenip, babası öğretkeni kibi yapmağa karar berdi. O, bugün er kesnen sınıfğa kirip, arttaki ralelerden birine oturdu. Ocanın soravlarına başta indemedi, sonra okumağa keldim, dep cevap- (45)

(146)

landı. Sınıftan çıkmaknı teklif ettiler. Kulak asmadı. Başını aşağı alıp, eşitmegen kibi oturdu. Sanarsın ayılğanlar oña ait degil ediler. Oğlannı kapıdan kuvsalar, pencereden kirdi. Ocalar çaresizlikten aman mektep müdirine çaptılar. “Söz dinlemey, (5) sınıftan da ketmey”, – dediler.

Müdir zenaatdaşlarına şaşkınlıknen bakarak, arsız bir balanı baş etmegenlerine, söz dinletip olamağanlarına gık afağanlandı. Bu arada ne yapacağını özü de dilmedi, lakin, “Nasıl insanlar bular!” – dedi (10) de, yerinden kalkıp sekizinci sınıf odasına ketti. Onın bütün nazar – diqqatı Kerimde edi. Kolları arkasında sınıf içinde dolandı. De masa yanına keldi, de sınıf tahtasına taba adımladı, nasıl çareler körecegini bilmey, tosalar – tosalar eşsesini kaşadı. Sınıf (15) reberi Sidorov kenarda tutıp, oña bağı edi. Müdir bir kaç saniyeden sonra, özüne keldi. “Yok, kuvmak kerek, kuvmak!” – dep fısıldadı içinden. Sonra, tekrar Kerimge aylandı, yüksek sesnen:

– Bağ sen, bu pis tatar malayının yapқан işine! – (20) dedi ve sınıf reberine ilave etti. – Onı sınıftan kuvunuz!

Ayılğan aqsız sözler beyaz kölmek, kara ştan, sarı potik kiygen, konur saçları tarılğan bu edep, temiz-pak oğlağa layık olmasa da, balalar bu sözlerini öze- (25) rince añladılar. Kerimni kayda körseler epiştirdi, yolunu kesti, peşinden taş attılar. Onı aqsımlavda erkesten ziyade Sergey Maligin davrandı. O, dudaklarını bürüştürüp:

– Pis tatar malayı! Pis tatar malayı! – dep bağıra (30) edi. Maallerinden keçirmede. Diğer balalar oña koşulup, Kerimni ağıretley ediler. Bütün bu aqsızlıklar, çapkınlıklar ana – babaların közleri ögünde olup keçse de, kimse buña kulak asmadı. Yalnız uyken Maligin oğlunu kattı tenbiledi. (35)

– Eger o balaga bir daa tokunırsın, – dedi o parmağını sallap, – kulaklarını keser de alırım! Dostlarına da ayt!

Balalar kayranıp yükseler de, Kerimge tokunmadılar. Müdir bir kün Sidorovni öz odasına çağırıp: (40)

– Pötr İvanoviç, bağ, anavı yahşı okusa, mektepte kaldırırız. Eger osal okusa, bir kün tutmamız, – dedi.

– Bizim öz işimiz özümüzge yetecek, bu kırımıttarlar da kelip, başımızğa bela oldılar.

Kerim yahşı okuy edi. Er keçilgen dersni kafasına (45)

(147)

siğirdi. Ocanıñ sualı bir zaman cevapsız qalmay edi. Lakin bugün tarih dersinden cevap berip olamadı. Tutuldı, şaşmalap qaldı. Oca oña başta taacipnen, sonra şaşkın – şaşkın baqtı.

– Dersni azırlap olamadıñmı? – dep soradı. (5)

Yalan söylemege alışmağan yaş, dudakları arasından:

– Oqumadım, – dedi bir söznen.

– Niçün?

Sukünet bir daqqā devam etti. Kerimniñ beti, kulaqları kızarıp yandılar. Oca rale yanında tura ve ta- (10) lebesinden cevap bekley edi. Niayet, oğlan ağırından başını köterip, korkunen Pötr İvanoviçke baqtı. Sesi kaltıradı.

– Elektrik yarığını kestiler, – dedi o eşitilir-eşitilmez davuşnen, –kerosin de yok edi... (15)

Sidorov indemey masa başına barıp oturdı. Oña nefes almak kıynlaşkan kibi oldı. “Elektrik yarığını keskenler”... Yumruğını cağına tiredi. “Bir şey anlamayım. Yalan aytmaymı eken”. Balalar de Kerimge, de ocağa baqtılar. Nedir bekley ve ağızlarını açmay (20) ediler. Sınıfni kergin sukünet bastı. Oca asabiylendi, yumruğına öksürüp aldı. Sınıf defterine imza çekti, anda bir şeyler yazmak istedi, yazalmadı. Üç daqqadan soñ, göñülsiz tavurnen dersni devam etti. Eski çar devirindeki ağır ömürni, bugünkü zevklı, bahtlı, (25) serbest yaşayıñnen teñeştirdi. Söylegenlerini qandırıcı delillernen bağlamağa tırıştı. Çok misaller ketirdi.

Kerim muabbetlik, ağa – qardaş olup yaşamaq, biri birini urmet etmek, dostlık, musaviylik sözlerini is- (30) teksiz, ayretlenüvnen, atta nefretnen dinledi. Kafasında fikirleri qarıştı. O sözlerniñ doğrılığına iç de inanmadı. Oca halklar arasındaki ağa – qardaşlık aqqında aytkanda, onıñ közleri ögünde Musa Mamutnı köteklep alıp ketkenleri, balaçıklarını az- (35) bargā kuvıp çıkarğanları canlandılar. Kerim bu arada balalargā, hususan ocağa bakmağa bile istemey edi. Mañlayını suvuq ter bastı. Eyecandan titredi, nar kibi kızardı. Lakin bir kaç daqqadan özünü elge almağa tırıştı ve o kene evelki Kerim edi. Sakin, yuvaş, kı- (40) zıl çereli, ela közlü. Pötr İvanoviç talebesine çevirildi, közlerini suq – sık oynatıp söylendi.

– Aytkanlarım saña yaraşmadımı, yoksa? – dedi sert davuşnen.

– Yok, niçün? – dep cevaplandı olğan ve daa ziyade (45)

(148)

kızardı, – episi doğru, Pötr İvanoviç. Lakin Musa Mamut... – o tıyılıp, közlerini de yumdı, de açtı. – Ebet, onı on yıl kıynadılar, köyden, evinden bir kaç kere kuvdılar. Köpeklerge talattılar. Toktamay cöreme tölettirdiler. Kiyik, kimsesiz çöllerge alıp ketip taş- (5) ladılar. Ğaripniñ sabırı tükengen edi. İnsan demir degil ki, dayansın. Demir bile totlanıp iprana. Bir kere degil, eki kere degil, ep kıynadılar. Azaplarğa dayanamadı, üstüne benzin tökip, serniknen...

Kerim birden sustı. Yanakları üzerinden tıgırğan (10) inci kibi közyaşları onı boğa edi. Tamağına tomar kelip tıkıldı. Sınıf çım – çırt edi. Çibin uça duyula- caq. Kerim tekrar boğuş sesnen söylendi. – Militsio- ner Küşkin kenardan seyir etip tursa da, Musa ağanı barıp kurtarmadı. Niçün? Kim suçlu? Kıynalıp öl- (15) genimi, yoksa ölümge sebepçimi? Ne sorav, ne cevap... Belki men aklı degildirim. Afu etiñiz! Aytkanlarım yahşı degil, ebet...

Kerim sözünü bitirip ocağa, oca ise talebesine baqtı. Er eki bakışta anlaşılmağan, kapa – qarşı (20) zıtlık bar edi. Pötr İvanoviç ne kadar tırışsa da,

sıkıntıdan kurtulup olamadı. Özleri yaşadığı köy şimdi onun közleri ögünde dünyada en osal köşelerden birine çevirildi. Adamlar da pek deñiřtiler. Oca kederlendi, dersin talebesi ögünde, onun bahtsız taç- (25) diri ögünde kabaatlı edi. O, Kerimin sözlerinde zerre kadar yalan, uydurma olmağınını anladı. Oca bir sıra ağıslıklarnın şaatı da olğan edi. Amma, o zaman bunu yüregine yakın almağın edi. Şimdi o keskin közlerini oğlağa tiki. Kerim kendisini öyle ağır (30) vaziyette duydu ki, dersin kolları, ayakları onun değıl ediler. Guya onı buzlu suvğa batırıp çıkardılar. Kırımatar balasinen bağıl vakıalar, zeininde dolangan menfiy fikirler, ocanın keyfini tekmi bozdular. “Bu kırımatarlar Özbekistanda yahşı yaşay (35) ediler. Bütün barlıklarını satıp, Kırımğa keldi ve bizni de raatsızlaylar. Buğa açuvlanmay, ne yaparsın!.. Mesela, men Çernigovda doğdım, şimdi Kırım da yaşayım. İstesem yarın tuvğan yurtuma kayta bilem. Maña kimse keder etmez. Ya kırımatarlarğa?.. Olar da Vatanları- (40) na kaytalar da...”

Sidorov biran toktap tüşündi. Başını tersine kağıttı. O, közlerini kımp içinden sakın sesnen tekrar söylendi. “Kerim daa yaş olsa da, bu diyarnı seve, onı kadirley. Canım, bunda ne fenalık bar! Zanım- (45)

(149)

ca, şay olmak kerek. Amma, o ğaripleri vatanları Kırımğa koymak istemeyler de... Mina, fayda kayda!”

Pötr İvanoviç yerinden turdı, yorgun alda sınıf içinde dolandı. Közüne karşı divardaki elektrik saatı iliş- (5) ti. O, akırın – akırın adımlarken:

– Tenefüske on dağka kaldı, – dedi balalara ilave etip, çantalarınıznı al da, ses – şamata çıkarmay, eviñizge kaytınız! Bugün artık ders olmaycağ. (10)

... Sürgünlükniñ ilk ayları edi. Açlık, ölüm er kesniñ başında çibinler kibi üymeleşmekte. Eki aftadan berli hasta yatқан Fazile ala kıızı Gülzadeni yanına çağırıp, koluna bir bilezlik, eki küpe, babasının kostümünü tuttırdı ve tınık sesnen: (15)

– Gülzade, mına bularnı al da, kızım, bazargı barıp, tamağtan keçecek ne bar, ne yok, değıştir de kel. Canımızı kurtarayık. Babañ cenkten aman – esen kaytıp kelse, kolay olur, – dedi zayıf kolunen evladının saçlarını sıypap. Bir kaç dağkadan soñ, o (20) kene söylendi. – Bağ anda, kızım, pek ucuzğa berme! Aldatmak isterler, aldanma!

Güلزade ketmege aşıkmay, yaşlı közlerini anasından almadı. Ulkün odada ana daa da muşkül, mecalsız körüne edi. Kıznın dudakları yavaştan titrediler. (25)

– Ana, men yat adamlardan korkam. Meni afu et!

– Korkma, balam, korkma bar, bar, – dedi ana yalvarıp. – Sen kelgence maña inşalla bir şeyçik olmaz.

Güلزade anasını kıymay – kıymay evden çıktı. Yol boyu sarhuş adam kibi adımladı. Kaç kereler toktap, ar- (30) tına kaytacak oldu. Fakat ananı ıncıtmak istemedi. Ketti, ep ketti. Şeerge yakınlaşkan sayın onun korkusu arta edi.

Kokand bazarı. Ortalık kalabalık. Adamlar karıncalar kibi kaynaşalar. Ses – şamata, gürültiden (35) kulakların tına. Canın ne istey episi bar: kasır yiylernen bağlangan karpızlar, sap – sarı kavunlar, yüzüm, ceviz, nar, türlü renkte, büyüklükte almalar... Katık, turşı, mısırbuğday unundan piteler, ah, ne kadar acayip koku. Vallai – billai, közlerin ka- (40) maşa. Kıız böyle kalabalık bazarnı birinci kere köre. Coyulırım dep korka, eyecanlana. O, sağ kolunun avuçunda bilezik ve küpeleri, sol kolunda kostümünü tutarak, adamlar arasında dolana. Er şeynen meraklına, diğlene. Bu yerdeki mamurlikke bağacak olsañ, dün- (45)

(150)

yada ne açlık bar da, ne ölüm. Bütün osallıklar, kıyınlıklar deral unutulalar. Bak sen, bu ikmetke!

– Ey, kızım, tokta, maña bak. Ne isteseñ razım, tek anlaşıyık.

Gülzadeni bir an içinde kadınlar, erkek kişiler, (5) sarıp aldılar. Adamlardan biri un, digeri aqça, daa birleri pirinç teklif ete, piyazlay ediler. Açık zeinli kız lafazan kadınlardan uzakta bulunmağa tarışa. Bazarnıñ ketişatına bakıp iş kördi. Bu ayat tecribesini o endi öğrengen edi. (10)

Niayet, o elverişli müşteri tapıp, başta kostümni, sonra bilezik ve küpelerni sattı. Un ve pirinç, aqça alıp, mal bazarına taba adımladı. Bu yerde onıñ alacak malı olmasa da, evlerine tez barmaq içün kestirme yolnen ketmek mümkün edi. Bazarnıñ kenarına çıkar- (15) çıkmaz, eski bozuq divar yanında adamlarınñ toplananını kördi. Olar nenidir seyir ete ediler. “Ayuv oynatalarmı, yoksa?” – dep tüşündi kız. Birden Gülzadeniñ kulaqlarına tanış türkünin nazik ezgisi kelip yetti. Kız üç – dört adım daa attı. Nasıl şey bu? – dedi. (20) Tüşündemi, aynığındamı? Baksa, ne körsin, yaznıñ çillesi olğanına bakmadan, yünlü çekmen, kulaqlı kalpak kiygen, eki yaş bağdaş kurıp otura ve kollarını yukarı köterip dua eteler. Nasıl dua? Ne munasebetnen! Dikkat ile yaşlarğa baqtı. “Ah, Allam, köy- (25)deşlerim de bular?” Atta közlerine bile inanmadı, tövbe, biri Zade alasınıñ oğlu Mustafa, digeri toğaş Sa-niye ablanıñ oğlu Ğafar. Tekrar türkü yağıradı:

“Köter kalpak, perçemiñ kültelensin, alay!

Yansın duşman yüregi, meltelesin, alay!” (30)

Amin! Yarabbi, yarabbi sen keremsin. Açlıktan, horluktan ölgen ana – babalarımıznı, sabiy – subyannı duadan unutmayık! Allanıñ Rahmetinde olsunlar! Amin alla!

Adamlar yaşlarğa kavun, karpız tilimleri uzataalar. Dua ep devam ete. Mustafanın, Ğafarnıñ ayakları uze- (35) rindeki torbaları yarı olğan. Anda cılap piteleri de bar. Kız terenden ah çekti. Yanaqları közyaşlarinen silangan ediler. “Babaları sağ olup evlatlarını bu alda körgeñ olsalar”... Ne ediler de, ne oldılar. Mevlam, sen kurtar! – dedi. – Nasıl eziyettir bu bizge!” (40)

Gülzade kirli yumruqlarinen közleriniñ yaşını sildi ve köydeşlerine körünmey, aylanıp yol boyu ketti. Yolda yolcular çok edi. Birevleri keke, digerleri

(151)

kıytalar. Laf subet yok. Er kes derdinen meşğul. Bu arada kıznıñ kulağına nasıldır ses keldi. Kimdir birisi onıñ adını ayıp çağırdı. Onı bu yerde kimler bile? Ses bir daa tekrarlandı. Kız kalkınıp artına aylanğanda, köydeşi Zakirni kördi. O, iprangan, yeñ- (5) leri gayet uzun çekmen, çıplak ayaklarına teren kaloş kiygen edi. Ögge taba egilip, çabık – çabık yürümekte. Zakir emcesiniñ yanında otura. babası ala daa cenkten kıytıp kelmedi. Şimdi yukarı maalede, degirmen yanındaki baraklarda oturalar. Yigit kızğa yakın kelip, onıñ (10) yüküne köz taşladı da:

– Gülzade, yükün ağır olmalılar, ber egmeñni maña? – dedi.

– Yok, ağır degil.

– Ber, ber, nazlanma! (15)

Olar yan – yanaşa adımladılar. Zakir kiyiz parçaları alğan edi.

– O kiyizler nege kerek? – dep soradı kız. Zakir burunını çekip aldı.

– Emceme eger içün kerek, – dedi. (20)

Ruzgar köterildi. Yolnu toz – duman bastı. O, tereklerin yapraklarına, insanların urbalarına, otlarğa sinđi. Sonra ortalık biraz aydınlandı. Ekindi maali olğan edi. Kün boyu küneş şavlelerinden kızğan toprak ateş üstündeki taba kibi kızğan. Piçen yüklü ma- (25) şinalari arabalar keçip, etrafını tozğa ğark eteler. Gençler yolnın kenarından yürmege tırışa ve değerlik aşıkmaylar. Cayav yürgenler olarnı ozıp keçe, bazıları, hususan kızlar, yaşlar mışkılnen külerek, kollarını sallap – sallap olarnı eriştireler. Zakir de, Gülza- (30) de de gençlerniñ şaķasına kulaķ asmay, laf ete – ete keteler. Aĝaķ köpürge kelgende toktaldı, son ayrılıştılar.

Bu yerden Gülzadeniñ yaşıĝan baraklarına on beş-yigirmi adım mesafe bar edi. Şimdi o evge baracaķ, (35) undan bir piteçik, pirinçten şorba pişirip, anasinen beraber ayaşcaķlar. Ah, dünyada bundan da lezetli ne var!” Anam bularnı körse, kim bilsin nasıl kuvanır”, – dedi o fısıldap. Gülzade çapķanından nefesi tutulĝanını bile duymadı. (40)

Hoş çerenen, keñ adımlarnen yarı karanlık odaĝa kirdi. Egmeni kapı artında kaldırıp, başta un, sonra pirinç torbasını çıkarıp, masa üstüne koydı. Eki adım öĝge atladı.

(152)

– Ana! Ana! Men keldim. Yuklaysıñmı, ne indemeysiñ?

Ses – soluk yok. Sukünet içinde Gülzade yüreginiñ tuk-tuk urĝanını duyıp seskendi. “Anam yukuĝa dalĝan, ĝalba”, dep oylandı kız ve töşek yanına keldi. (5)

Ana areketsiz yata edi. Yorganı divar betke itep taşlanılĝan. Açık sarı kılıflı yastık yerge tüşken. Kız korktı, titredi. O, can alametinen anaĝa atıldı. Kollarından, omuzlarından tutıp, yavaştan silkitti. Ana kıbırdamay, nefesi de çıķmay. Gülzade muķaytlık- (10) nen anasınıñ başını yastıktan köterdi. Onıñ bütün vücudı köterildi. Odanı accı ses toldurdı. Dersiñ bu sestenden divarlar, pencerelerniñ camları sarsıldılar. Kız evden çıķmaĝa da, anda kalmaĝa da korktı.

Endi onı kim ohşaycaķ, sıcak nefesinen kim (15) kızdıracaķ, akıllı öĝütlerinen onı kim tayanĝıç olacaķ. İcini çekip aĝladı. O, kıyıkını alıp, anasınıñ caķlarını baĝladı. Kızlarını kapattı. Kız için en muteber insan endi yok. Yavaştan ayakķa kalkıp, komşularına çaptı. (20)

– Nazife abla! Ey-y, Nazife abla! – dep baĝırdı kız közyaşlarına boĝulup.

Gülzade söylenip olamay tıyıldı. Nazife abla kızınıñ arķasını taptadı.

– Tınçlan, kızım, kınçlan! – dep yalvardı. – Söyle, (25) ne oldı?

– Anam, anam keçindi!

– Ah, sen, dünyalar. Özüñni elge al, kızım, aĝlama. – o, artına aylandı.

– Murad! Ey, Murad, bu yakķa kel! Yür, Fazile abla- (30) nıñ evine barayık.

Tez ol!

Özü ise Gülzadeniñ omuzlarına yapıştı, azbar boyu adımladılar. Bir kaç adım artta, başını aşıĝa alıp, kayĝılı alda Murat emce kele edi.

Ulkün odada gece köz yummadılar, sakinden laf etip (35) çıķtılar.

– Men sabadan anaĝa kirdim, sen evde yok ediñ, – dedi nazife yenge.

– Bazarĝa bardım. Kelsem...

Gülzade başını aşıĝı alıp, közyaşlarını akız- (40) dı. Nazife yenge de akayına, de kızĝa nazar taşlap:

Takdir öyle, kızım, bugün barsıñ, yarın ne olacaĝını bilmeysiñ, – dedi.

Kara haberni eşitip, Zakir de keldi. O, telaşlı edi. Kızları sönük. Mezarnı Murat aĝanen ekisi beraber kız- (45)

(153)

dılar. Defn merasiminden son, bu ev Gülzadege titis olup köründi. O, bir afta Nazife yengenin evinde yatıp turdu. Evlerinde paynözü yatmağa korka edi. Sonra, Zakirnin kız kardaşı Eminegül ona yoldaş oldu. Onınen bir töşekte başlı – ayaklı yattılar. (5)

İnsannın kaygı – kederi ne kadar büyük, meşakatl olmasın, o yavaş – yavaş unutul, onı bam – başka, taze düşünceler deñiştireler. Gülzadenen de tıpkı böyle oldu. Onın korku, sıkıntı, kasevet tolu yüreğine başka duygu sokuldu. Bu, Zakirge beslegen sevgisi edi. (10) Taliy olarnı biri – birine kaviy bağladı.

Gençlernin dört balası oldu. Üç olğan, bir kız. Oğlançıklardan ekevi daa yaş ekende hastalanıp öldüler. Naciyyen Kerim kaldı. Kerimnin ayatı da, ananın tabirlegenine köre, kıl üstünde tura edi. Zorluk- (15) lar, açlık sabiyni ince maraz kibi kıynadı, soldurdu.

Gülzade o zamanları pamuk tarlalarında çalışa edi. Nazife yaslade, Kerim yaş dep yaslige almadılar. Ana onı özünen beraber tarlağa alıp ketmege mecbur oldu. (25)

Yazın çillesi. Kavraticı sıcak. O, balasını kökregine basıp, işke kete. Dut tereginiñ pıtağına asma beşik takıştırı da, balanı anda yatkıza. Özü ise em pamuk aralarını çapalay, em de tosata – tosata oğluna köz taşılay. Sık – sık barıp emizdire, ayretley, son kene işinine kete. Avanın sıcakına, toz – tumağa dayanalmağan bala accı – accı ağlay. Yüreği bödene kibi çapalanğan ana, evladına teselli olamay, can çekişe edi. Bala hastalana berdi. Ana onı eskilerge sara – sarmalay da, aman ırımcı Aşıme bitayğa çapa. Laf baqtıra. Bu da (30) fayda bermese, balanı Zakirnin koluna tuttırıp, ekinge balalar. Bala çok hastalansa da, sonundan tözeldi, östi. Ana da tınçlandı.

Gülzade, zaten yahşı çalışa edi. Onın çeber, tez areket etken kollarına bakıp suklanmamağ mümkün de- (35) gil edi. Ebet, çalışkanda o evini – barğını unuta edi. Ne yapsın, şay alışkan, tabiatını deñiştirip olamadı.

Pamuk tımarının arfesi Gülzade için en ağır, eziyetli künlerge çevirile edi. Pamuklarğa sepilgen (40) ilacın sasık kokusını asla kabul etip olamay. Aksıra, öksüre, burunından suvlar aça, başı ağıra. “Ey, Alla, bak sen kırımğa!” – dep, közyaşları ağıza edi. Son, susa, kökü keçire, yaşayışını lanetley amma, faydası olmay. (45)

(154)

Oğlunu balalar bağçasına bergen son, fermağa avuştı, lakin o ağır kokuadan öyle de kurtulıp olamadı. O, er yerde barıp yete edi.

Gülzade işten bir vakıt boş kolnen kaytmay edi. Bunı o adet etken. Bugün keç kaldı. Ot ormaycağ oldu, (5) lakin dayanıp olamadı. O, insan, ayvan ayağı basmağan koralara túbünden yem – yeşil ot orıp onı sıcımnen kaviy etip bağladı da, arkasına urdu. Biraz ketken son, onı zornen köterip başına koydu. İnce, nazik boyun o kadar ağır yükni nasıl kötere aceba? Kötere işte, (10) alışkan...

Köyge yakınlaşkan sayın, Gülzadenin ayakları kaltırap, abdır – sepdire yüre başladı. Közlerini bus – butün kapatkan otlar, yürmege keder ete ediler. Kimerde taşlarğa uruna, eniş – yokuşlarda sürüle amma, yık- (15) ılmay, kene kete.

Evge kelse, sığır sağılğan, er şey sırasında. Kuvanganından yorulğanını dahi unuta. Tebessümmen akayına çevirildi. O, onın yüzünde daa ziyade aziz, yakın, sezekli adamnı taptı. Gülzade elini – betini yürüp, (20) yengilgen nefes aldı. Aşka oturdılar. Köy haberlerinden söz açıldı.

– Eşittimmi, Topuzlar evlerini kırk binçe satkanlar. Bugün – yarın Kırımğa ketecek ekenler.

– Eşittim, – dedi Zakir gönülsiz tavurnen, – (25) Kırımğa kaytuv meselesine karşı ketkenler de barlar.

O, keyifsiz edi. Ekimler, hastalığına köre ruhset etmeseler de, eyecanından bir sigar dumanlatmakta edi. Karısını körgeinen onı taşıladı. Azbarga çıktı, (30) ahırğa kirip, kaşka sığırnı boyunu, arkasını taptadı, evge kirdi. Cebinden kağıt parçası çıkarıp, apayına uzattı.

– Ma, oku! – dedi.

– O da nasıl şey? (35)

– Okusañ, bilirsñ. On yedilerniñ mektübi. Vatanga kaytmaq meselesine karşı çıkalar. Mında yaşayış yahşı eken.

– Şaşılar mı, ne maraz! Kırmıtatar degilmi yoksa, olar? (40)

– Kırmıtatar demeknen episi bir olamı! Köy köpeksiz olmay degenleri budır daa... Canım – canım vatannı ğurbetlikke deñişeler.

– Halk olarsız da keter. Kulak asma. Lakin anda barganlarını pek kıynay ekenler... (45)

(155)

– Er şey olmak mümkün. Amma, kene ketermiz.

Gülzade mektüpni okumay, biysinmegen kibi masa üzerine köterip attı. O, kolunda sanarsñ kağıt değıl de, tiken pıtağı tutkan edi. Evde bu aқта bir daa laf olmadı. Gülzade kaçınıp alarak, aқayına eminsiz- (5) liknen baқtı. Kırmıga köçmek meselesinden laf açtılar.

– Sen kızmatabansñ, – dedi Gülzade, – anda barsañ mıtlaқа bir aleket çıkarsñ. Bareme, otur yerinde! Baştа bir, dolan kel. Sonra, o yağına baқar- (10) mız.

Künlerden birinde Zakir otpuska alıp, Kırmını dolanıp keldi. Çoban – Ata köyünü begendi. Öz köylerine de bardı, satınlık ev tapmadı. Evlerinde oturgan tul kadın attа içeri bile yollamadı. Azbardan aylanıp kayt- (15) tı. Tereklerini tüplerini kiyik ot başkan, bazı terekler kuruğanlar. Olarğa incinuvnen, yürek ağrısınen baқtı. Közyaş tökip, evlerini, köylerini terk etti. Özbekistanga kaytıp kelse de, yüregi ep sızladı. “Vay, anasını, dep ökelendi, Kırmıga kaytsaқ, o melun- (20) larnen beraber yaşaycaqmız mı?” Niayet, yavaş – yavaş eyecanı yatıştı.

İş arқаdaşları Zakirniñ Kırmıga ketecegini eşittler. Baştа inanmadılar, o, ketmez, şaka etedir, dediler. Evini kelişikli fiyatқа satıp, konteynerleri- (25) ni yollağan son:

– Aferin, aferin Zakirge! – dediler.

Gülzade köçerme kapı yanında oturıp, çorap öre ve aқayınıñ kelmesini bekley. Zakir dersñ uruş meydanından, deral küreşinden gelecek, oña eyi haber- (30) ler ketirecek. Aқayı Çoban Atağa köçip kelgenden berli, er kün idarege қatnay. Şimdilik bir türlü yahşılık körünmey. İşke de almaylar, yazıp da yazmaylar. Mina o, ağır – sabınnen evine taba adımlamakta. Başı kökregine қadar engen, çırayı ağargan, közlerinde yanık (35) sezile. Gülzade meseleni deral aңlasa da, er alda, soradı.

– Son, ne haber? – dedi göñülsizlenip.

Zakir kolunu tersine silkedi. Kadın için bu da yeterlik edi. O, asabiyliknen aқayına baқtı. Bu baқış- (40) ta asretli incinuv bar edi. Bu oña neler aytmay, neler tabirlemey ediler. Bu baқışta dert, ğam biri – birine қarışıp ketti. Oña baққан adamnıñ içini – bağı-

(156)

nı aқtara edi. Gülzade ve Zakir için bu saniyeler sanki dersñ ömürlerinde en ağırı edi.

– Ne yazalar, ne iş bereler, – dedi Zakir kürsüğe oturup, – reiske kirsem, başta yazıl, son iş berirmiz, dey. Yazılmağa barsam, işke kir, çalış, yazması çok vakıt (5) almaz, dep ozğaralar. Mina şay, it itke, it de kıyruğına...

Bu azaplı, eyecanlı dağkalarda bile kendisinin güzelliğini, alicenaplığını gayıp etmeyen Gülzadenin konur közleri er vakıttaki gibi parıldadılar. (10) Çeçekli kıyığı başında değil, tizleri üzerinde turmakta. O, özünü elge almağa tırıştı.

– Sabır et, – dedi ve çorapını kenarğa taşıladı. – Olarnen davalasıp başka çıkmazsın.

– Yapkan aksızlıklarına ne zamanğace dayanmak (15) mümkün.

– Ne yapacak olasıñ?

Zakir apayının keyfsiz ekenini, ondan yalnız gönül alıcı sözler beklegenini anladı.

– Men adiy bir adamım. Babam Vatan oğrunda elak oldı. (20) Mezarı kayda ekenini de bilmeyim. Kırmığa yahşı meramnen yaşamak için keldim. Kimse öğünde gunahkar değilim. Bular ise meni...

– Zakir, kasevetlenme, yür kapınayık, açıkkandırıñ, – dedi karısı. (25)

Aradan eki kün daa keçti. Zakir Narimanov kıızı ve oğlunun kollarından turup, dos – doğru kolhoz idaresine ketti. Odada kolhoz reisi Gleb İvanoviç ve köy şurasının reisi Mostovoy ekevi otura edi. Gleb İvanoviçnin közlerine en evela balaların telaşı sımala- (30) rı, anlamağa azır, kaltırıp yatkan dudakları ilişti. Mostovoy köküş gibi kabargan, skemlenin arkalığına yaslanıp otura. Yerinden kalkıp pencerenin pervazına tayandı, közlerini aşağı endirdi, sağ kolunu cebine soktı. Balık közleri o yakka – bu yakka fır- (35) landılar. Son, bir dakka odanın tabanına bakıp kaldı.

Narimanovğa oturmak için yer kösterilmedi. O, masa öğünde, ayak üstünde turup bekledi. Kıızı ve oğlu kapı yanında ediler. Gleb İvanoviç kağıt üzerine nelerdir (40) sızgaladı. Onın kulakları, beti kızardı, parmaklarından eşsesini sıypap, Mostovoyğa aylandı. Odadaki sukünet, dersin sonsuz edi. Lakin bu arada Narimanovnin gururlı sesi yarığıradı.

(157)

– Men siznen davağa kelmedim. İş sorap keldim. Bu gunasız balaların ne kabaatı bar, – dedi.

O, parmağınen balalarına taraf işmar etti. Oturğanlardan bir kaç dakka ses – seda çıkmadı. Mostovoy keçip divanğa yaslandı. Onın kibbar kıyafeti, sert bak- (5) ışı: “Biznen şaka etme, senin canın bizim kolumızda. İstesek bağışlarmız, istemesek, köyden kuvarmız”, degen mananı anlata edi. Sonra, birden köçti.

– Lafıñı bilip et, Narimanov arkadaş, – dep cekirdi o, – o da nasıl kabaat? Sen ne, sovet ükümeti- (10) ni begenmeysiñmi?

– Er afta evimni tinteler, töşekni, yastıknı azbarga köterip atalar! Bunı ne, sovet ükümeti öğretemi?

Narimanov teslim olmak istemedi. O, közlerini Mostovoyın şişman kursorağına, tok, kıızıl yanağla- (15) rına, ufağ başına yapışıp kalğan hatır kulaklarına tiki. Bütün vücudinen silkindi. Sağ kolunu kökregi üstüne koydı. Yüregi sık – sık ura edi. Gazapnen, biraz da sesini köterip söylendi.

– Men evni anlaşıp aldım. Kanun – kaidenin bir (20) maddesini bozmadım. Şunı biliñiz ki, Mostovoy arkadaş, meni öldürseñiz de, darağaçka assañız da köyden ketmeycegim!

– Asmak, biz kimseni asmaymız, – dedi o. – Lakin yahşılığnen ketmeseñiz, zornen kuvarmız. Endi def (25) ol bu yerden!

Mostovoy kalkınıp, omuzlarını sıktı. Kolhoz reisi iddetnen Mostovoyğa çevirildi. Keyfsiz edi. Avuçlarından betini kapattı. Terenden köküs keçirdi. Mostovoy tekrar lafka koşuldu. (30)

– Mında keyf çatmağa kelgen. Bak sen oña! Kırım cennetmi saña.

– Bir zamanları cennet edi. Şimdi başka. Onıñ çok yerlerini dolandım, avada uçkan kırğıydan başka bir şey körmedim. Dağları kasartkınen tolu. (35)

Narimanov endi Mostovoynın zırlıtısını dinlemek istemedi. O, eki balasını aldına alıp, odadan çıktı. Kapını tasırdatıp degil, aksine, yavaştan, duyurmadan kapattı. Gleb İvanoviç karandaşını masağa urıp:

– Yahşı olup çıkmadı, Yevgeniy Afanasyeviç men... – (40) O, fikirini bitirmey, başını aşağı alıp sustı.

– Ah, Gleb İvanoviç, Gleb İvanoviç! – dedi Mostovoy, – bu kelmeşeklerini ne kadar sögsem, ne kadar açuvlandırsam, gönülüm o kadar köterile, geceleri raat yuklayım. Olar asiyalılar, Kırımda işleri yok. Biz (45)

(158)

Kırımın olarğa bermemiz. Sürgünlükte bulunsalar da, urf – adetlerini unutmağanlar. Buña ne dersin! Bir kadının Alime eken. Onı bizimce Alla dep çağırısam, maña açuvlana, serteye. Menim molla tarafından koyulğan Alime adım var, dey. Bak sen olarğa, insaniy (5) tilnen söylenmege de bileler.

– Dün maña qarı – koca Malıgınler kirdiler, – dep başladı Gleb İvanoviç, köz kıyığından Mostovoyğa baktı. – Bizge elem eteler. Siz, reberler kabaatlısınız, deyler. Tükandan Narimanovnın ailesine (10) ötmek bermey ekenler. Biz er kesnen muabbet, insan kibi taşamak isteymiz. Millet ayırmaymız, – dediler. – Paylaşacak toprağımız da, taqdirimiz de yok. O ğaripni kökreginden itemeniz. Barsın dağdaki çokrakları kıdırıp tapsın. Kırımtatarlar o yerlerinin sırtı- (15) nı bile, ille taparlar. Bareme kurgaklıktan kurtulır edik, dediler. Akı söz, ne deysin?

Mostovoy öyle asabiyleşti, öyle eyecanlandı ki, ne söyleyeceğini bilmey, başını tersine kaçıp aldı. Közlerini kımpı: (20)

– Olarğa yalvarmak kerekmey, – dedi.

Sukünet bir kaç dakğa devam etti. Gleb İvanoviçniñ kalıtravuk sesi tekrar yağıradı.

– Malıgınleri ozğarıp yetiştiramadım, muallim Sidorov kelip kirdi. Kederli ekenini sert bakışından, (25) kattı areketlerinden ağıladım. Bosagadan atlar – atlamaz, kattı sesnen: “Nasıl masharalık bu, Gleb İvanoviç!” – dep kıçırdı. Narimanovniñ oğlu onıñ sınıfında okuy eken. Evlerinde elektrik yarığını keskenler, bala ders azırlap olamağan. Anlamayım, men mesela, (30) kimsege kırımtatarlarğa ötmek berilmesin, elektrik yarığı kesilsin, degen emir bermedim. Vicdansızlık işidir bu!

Mostovoy sigarını söndürüp küllükke taşıladı.

– Tapkansıñ ğazaplanmağa sebep, Gleb İvanoviç, (35) – dedi inamsızlıknen, – kırımtatarlarğa bola bizge davalasmağa sıra tüşmey. Olar oldı – keldi hırsızlar, cellatlar seni de, meni de öldürirler, kimseniñ haberi olmaz.

Mostovoy Gleb İvanoviçni birinci kere körgeñ kibi (40) oña ayretnen baktı. Bu bakışta em korku, em de şübe bar edi.

– Sen, Yevgeniy Afanasyeviç, insan taqdirine pek yengil bakasın, – dedi Gleb İvanoviç, – adam öldürmek öyle kolay iş degil. (45)

(159)

– Öldürmek bizim kibi adamlarğa kıyın, – dedi Mostovoy, – alışkanğa çibin öldürmekten de kolay.

– Martaval, – dep inatlık etti Gleb İvanoviç, – komşu köyde kırımtatarlardan sekiz koranta yaşay. Men Savçuktan soradım, reis onların işinen gayet memnün. (5)

Yahşı çalışalar, – dedi.

– İtimal, yahşı çalışadırlar. Lakin yüreklerinde bir intikam gunceleri tazermekte.

– Kimden, ne için?

Mostovoy onı eşitmegen olup sustı, sualine cevap (10) bermedi. O, çalt areketnen masa başından kalkıp, odadan çıktı. Koridor boyu dolandı. Tınçlanıp olamay edi. Avanı keser kibi kolunu salladı, iş odasına kirip, kapını kapattı.

Aradan bir afta keçse de, Narimanov reiske barmak (15) istemey edi. Ayaqları tartmay. Evelleri bu ahta asla tüşünmey edi. İlle işke alırlar, yazarlar, belley edi. İş meselesi pıtraqlangan soñ, fikiri tekmiñ deñiştı. Lakin reiske barmak, al – evalını anlatmak mıtlaq kerek edi. Artık başka çare kalmadı. Bugün saba turğ- (20) aninen, aşamay, içmey, idarege yol aldı. Odada Gleb İvanoviç paynözü otura edi. Yüzünde tebessüm alametleri oynadı. Narimanov bunı eslep, az da olsa cesaretlendi. Narimanovniñ israrlığı, azimkarlığı reisinñ oşuna keldi ve bugün bu adamnen açlık göñülden laf (25) etmege karar berip, oña oturmağa yer kösterdi. Şu arada aqılına çokraqlar tüşti. Narimanov reisinñ söylenecegini beklemey, özü başladı.

– Ya kolhozğa alınız, Gleb İvanoviç, ya da odañızdan ketmeyceğim, – dedi o. Emek defterini reisinñ al- (30) dına koydı. Narimanov bu sefer pek kattı niyetnen bu yerge kelgen edi.

Gleb İvanoviç defteri diğkat ile közden keçirdi. Çırayı deñişmedi, tağdirleymı, maküm etemi, anlamak kıyın edi. Aslında o ondan ne soraycaq! Episi (35) anda, defterde açık – aydın yazılğan. Şay der ekeç, reisinñ sesi yañğıradı.

– Tokar, svarkacı, elektrik... şaymı, – dedi o. – Pek yahşı. Bizge böyle zenaatta adamlar kerek. Yaz ariza, yarından kalmay üstahaneye işke çıkarsıñ. Soñ, umu- (40) miy toplaşuvda kolhozğa aluv meselesini bakarmız.

Reis defteri saibine kaytarıp, sözünü devam etti.

– Lakin üstahaneye işke çıkmazdan evel, saña bir vazife berecek olam. Bizge suv kerek, suv... Bu işni yapıp

(160)

olursıñmı? Dağda çokraqlar bar eken. Kıdır, tap! Mına, saña ricam bu!

Narimanov ağızını açmadı, ep reisni diñledi. Yaprakların, taş – topraknen kömülgen, harabege çevirilgen dağ çokraqlarını közleri öğüne ketirdi. O, bala (5) ekende şu çokraqlarını közleri öğüne ketirdi. O, bala anlarını yüreginiñ tellerinden keçirirken, yakınlıknıñ bundan başlağanını anladı. Bu avale öyle kolay olmasa da, pek kıyın da degil edi. O, çokraqlarğa ayat bereceginden bahtlı edi. Şimdi onıñ yardımına muh- (10) taclar. Bu al onı daa ziyade ruhlandırdı. Başını tik köterip, odanıñ tavanına baktı.

– Yahşı, men razım, – dedi. – Dağda olğan çokraqlar olmağ kerek.

Ertesi künü küreklerini omuzlarına urğan, uzaktan (15) baqqanda geologlarğa benzegen üç adam dağğa ketmek için yolğa çıktı. Küz ayı, ava sıcak. Ormanlıkğa kirgenlerinden avanıñ sıcakı eksildi onı serinlik deñiştirdi. Kaydadır tahtahkuşnıñ terekni çoquçlağanı, ruzğarnıñ uvultısı eşitildi, soñ tındı. (20)

Adamlar başta dere boyu ketti, geniş çayırğa kelip çıktı, kene salkın derege endiler. Kıyış – kongur terekler dos – doğru kayalar içinde ösken, gür pıtaqları kızların küpeleri kibi aşağı sarķıp turmaqtalar. (25)

Zakirniñ közleri, bütün diğkatı çevre etrafta. O, kimerde toqtala, taşlar arasına egilip baqa, soñ yolunu devam ete edi.

– Ğaliba, tapmaycağımız, – dedi uzun boylu sarışın kolhozcu. (30)

– Taparmız, mıtlak taparmız! – dedi Narimanov.

Yeşil dereler, boz renkli kayalar ve kırlar, asırlar boyu bu yerlerde yaşap, sonundan sürgün etilgen halklar kibi çok facialarını başlarından keçirgen, çok vağıalarının şaati olğanlar. Çokraklar kayda? Bel- (35) gisiz gayıp oldıarmı? Evelleri er bir kırdı, derede daima akıp turgan, sakın, tatlı suvu olğan çokraklar bar edi. Narimanov bu akta tüşüngen sayın bedenini suvuk ter kaplay. “Men sizni tapmağance köyge kaytmaycağım, – dep fısıldadı o, – yüregi sizlerge ay- (40) tacak accı sözlernen tolu. Sağlık olsun, sizni tapar ve salkın suvuñızdan kana – kana içip keyflenirmiz”.

Adamlar dere içinden ketip, ep yukarı köterildiler. Narimanov balaban taşnıñ tübü sılak ekenini abayladı. “Ana, – dedi içinden, – mına, çokrak kayda eken!” (45)

(161)

Parmağlarınen taşlarını arasını kırmaladı. Sararıp çürüngen yapraklarını, ağaç parçaçıklarını, taştopraknı yavaştan çetke itedi. Közyaş kibi temiz, salkın suv ırmaklanıp, taşcıklar arasından akıp ketti.

Narimanov bir an toktap, yanındaki adamlarğa bağ- (5) tı. Olarda bir türlü ayretlenüv, eyecan eslemedi. Areketlerinde kıvanç alameti de yok edi. Çalka tüşüp uzanıp yatalar. Şu arada özlerinden alıp kelgen rakı şişesini açtılar. Kakaç kibi katıp kalğan tuzlu balıknı kıparıp – kıparıp aşadılar. Narimanovnıñ (10) canı ağırdı, amma ağızını açmadı. Açuvnen kolhozcularğa tikildi. Sonra, bağırıp söylendi.

– Bağ sen bu mucizege! – dedi bağdaş kırup oturarak. – Evelleri kırimtatarlar dağğa çıktılar mı, mıtlağa çokrak başında oturıp suv içe, sarımsağ- (15) nen, soğannen ötmek aşay ediler. Olar çokraklarını yapraklardan, püsürliklerden temizlemegence köyge kaytmay ediler. Suv yıl boyu eksik olmay edi. Şimdi temizleyler mi? Yok, kim temizleycek, kızaklarını?

Narimanov yahşı yerleşirken: “Bismillahir-rahim, (20) elhamdu lilahi rabbil alamiyn”, dedi de, el – betini yuvdı, ağızını üç kere çaykıadı ve avuçlarını toldurıp, kana – kana suv içti.

Arkıadaşları oña köz kıyığından, azğana inamsızlıknı bağtı, mısıklı külkülerini gizlemeğe (25) tırışıp, başlarını aşağı aldılar. Olar da yerge uzanıp yatarak, suv içti ve sılak mıyıklarını kıollarının ters tarafinen silip aldılar.

Küneş dağlarının artına gizlengeninen, derelere kıaranlık çökti. Er eki tarafta çıplak, boz renkinde (30) kayalar uzanıp kete ediler. Adamlar kıaranlıklaşkanda köyge kıayttılar.

... Bugün Narimanov taze kıuvetnen, birinci kere ustahanege işke çıktı. Tokar tezasını kerçekten de sağındı. Başta onıñ o yağını – bu yağını közden keçirdi, (35)son temizledi, tozlangan yerlerini çilnen sildi, mayladı. Tezanıñ işlegeni dahi duyulmay. Ne cıykılday, ne tasırdı, yengilden aylana edi.

Brigadirnıñ sıtık kıırayı Zakirni pek raatsızladı. O, yanı adamğa inanmağan kibi bütün kün onıñ (40) yanından ketmedi. Dandrük kibi etrafına aylana berdi. Kete dolana, birazdan kene tezya yanından peyda ola, kıayralğan aletni kıoluna alıp, çevirip – çevirip bağa amma, ne mağtay, ne de yamanlay. İndemen çıkıp kete.

Zakir açuvından onıñ ufağ közlerine tikilip bağ- (45)

(162)

ar –bağmaz yüzünü çevire. İlai, ne de suvuk közler dey. O, sonkı zamanlarda, işten boş vağıtlarına, satın alğan evini tüzetmeknen oğraştı. Divarlarını bazı yerlerinde balçığı eşilip, tolalar kıörüne ediler. Zakir kıarısından beraber çölden çuval – çuval

toban taşıdı. (5) Divarlarını balçıknen sıladı, kireçnen akladı. Dün azbarğa eki maşına çaķıl töktirdi.

– Yür, – dedi ķarısına, – çaķılını yaydırayık. Yağmur yağsa, çamurdan keçilmey.

– Bir kaç çuval tsement daa al, – dedi Gülzade aķay- (10) ına, – azbarnı, ayakyolğa ketken yolçıkını betonlayık, eski malhaneni bozıp, yańısını ķurayık.

Zakirge bu işlerni yapmak nasip olmadı. Bedeninde ta cenkten ķalğan yaralar, yańıdan, em pek fena olarak ķozğaldılar. O, köylerini bombalağanda yaralanğan edi. 15(0) Tedaviylenip yetiştiramadı, sürgünlik yılları başlandı. Ah, o neler körmedi, neler çekmedi. Yaraları onı pek ķıynadılar. Şimdi o hastalık oña duydurmadan; kūz yağmurlarinen, suvuk, dımlı avalarnen beraber keldi. Zakir asla kendisini hasta etip köstermege alışmağan. (20) Çekişe, ķıynala amma, episini gizley, sırnı kimsege, atta apayına bile açmay. Ağrılarına tişlerini sıkıp, yüzünü ekşitip dayana. Dayanamı aceba? Özü bile, Gülzade gece – kündenüz aķayı yanından ketmedi. Zakirniń al-evalı öyle fenalaştı ki, sık – sık ķusa başladı. Za- (25) vallınıń közleri daima yol çeke ediler.

Hastalanğanından bir ay beş kūn degende, o fani dūnyanen ebediyen saėlıķlaştı. Tań maalinde keçindi. Bütün köy cemaatı, ķomşu köylerden keldiler. Bekir Amet ev – evden yürüp, köydeşlerni cenazege çağırdı. Gül- (30) zade pek ķorķtı, ağladı. Cenazeni adetlerimizge köre ķılmağa adam tapılmaz belledi. Amma bu ķorķu nafile olıp çıktı.

Gülzade yańısından aķılını çıldıracaķ edi. Zakirsiz nasıl yaşıycağım, dep ağladı. Kendisini yań- (35) ғız is etti. Bu oña ölümden de beter edi. Yalınız eki evladına bazandı. Olar onıń ümüti ve işançı ediler.

Rus mezarlığı yanında ķırımıtatarlar içün mahsus yer ayırıldı. Zakirniń ķabirinen köyde yańı mezarlık açıldı. Eski ķırımıtatar mezarlığı bozulıp, yernen – yek- (40) san etildi. Mezar taşlarından üstahane, bala bağçası ķurdılar. “Tövbe, facia! – dep ökelendi Gülzade. – Bala bağçası içün mezar taşları ķullanğanlar. ķayda körülgen şey bu! Masharalık! Ah, Allam, aķıllarını çıldırğan bular”. Elinen közyaşlarını sildi. Bazı taş- (45)

(163)

larda arap arifleri körünip turalar. Er bir mezar ayrı adamlarğa ait olsa da, o bütünlikte halknıń ayatı ve tarihıdır, o iç de unutulmaz. Bozulıp harabege çevirilgeni taķdirde yanıkķa, kederge aylana. Civarlardaki mezar taşları, andaki arifler: “Bizim al – evalımızğa (5) baķınız, biznen ne yaptı olar!” – dep kibi körüneler. Bu yazılarda baķķan sayın, Gülzadeniń közleri torlana, yüregi kedernen tolıp taşa. ķızarğan közler yaştan arınmay. Ananıń ġamlı közleri öğünde neler-neler canlanmadılar. ķoķand bazarı, anasınıń ölü- (10) mi, pamuk tarlaları, ķırımğa avdet, çamurda, yağmur astında yatķan eşyalar, töşek – yastık, Musa Mamut, Zakirniń ölümi... Er şey, yańıdan tezerdi, canlandı. Gülzade bularnıń episini tekrar yaşıp keçirgen kibi oldı. Dersniń müdhiş bir tüş edi. Belki tüş edi, kim bilir. (15)

Narimanovniń evini yahşı ev demek mümkün deėil edi. Damı alçaķ, odalar kiçkene, şiferler de ipranğanlar. Olarnı deral deńiştirmek kerek, lakin onı ķaydan alırsıń! Şimdi kereste tapmak pek ķıyın. Ya tańış – bilişni olacaķ, ya da bir çuval parań. (20)

Kerim işten kelgeninen, aranda ya tahta erendeley, ya da pencerelerniń ķanatlarını yonđı, tüzetti. Reyan ise aşhaneni sılamaķnen, ķapı, pencerelerniń

örtülerini değiştirmeknen oğraştı. Er ekisi de dün olğanı kibi bugün de yorulup, yemeklerini aşar – aşamaz se- (25) rilip kaldılar.

Baba ölgen soñ, ev işleri bayağı vaqıtkaçı toqtatılğan edi. Soñra, yañıdan başlandı. O, Kerimniñ omuzlarına yüklendi. Bu ince, arık omuzlarnen o ne kadar ağaç, tahta, demir taşığandır – onıñ – esabı (30) yok.

Mına o bugün de bacanen oğraşmağa karar berip, tavanga tola, balçık taşıdı. Oña Reyan yardım etti.

Ganimet künleri 5 da boş oturmadı. Azbarda kömür taşıdı. Kolları bileklerinece bılaşkan, sim siya. (35) Kerim oña bağa, canı sıkıla, tenbilecek ola, cesaret etalmay, bekley, soñ dayanalmay, saçak ucuna kele de:

– Ana, bar öz işiñizni baqıñız, biz taşırmız, – dep yalvara. Ana ise kimge aytasıñ demey, ya da açuvnen: (40)

– Çalışmasıñmı, çalış, benimnen işiñ olmasın. Men tezden fermağa keteceğim, o vaqıtkaçı tekarar taşıyım, tez bitsin, – dey.

Fermanen ev arasındaki mesafe pek uzak degil. Arada

(164)

çayır, özen bar. Gülzade işke cayav kete, cayav kayta. Sabaları yengil kete, akşam işten kaytkanda, eziyetli ola. Malat tolu eki kópkanen çayırdan, kumlu özen yalınsından ketmek Allanıñ belasına çevirile. Yolda bir kaç kere toktap raatlana, beli ağıra, kolları sızlay. Şu (5) malatnı almasa da olacaq amma, sığırnı nenen besleycek. Tek piçennnen bakılğan ayvan çok süt bermey. Ebet, iş ağır. Onıñ yengil soyu barmı? – dey ana.

Evge kelgeninen, belini köteralmay yata, soñ tura, ev işlerinen oğraşa, kartop, soğan artlay, olarnı yuva, (10) aş azır olmağance aşhaneden çıkmay. Raatlandım degence, fermağa ketmek kerek ola.

Kadının eziyet çekkenini körgeñ ferma müdiri, künlerniñ birinde onı acığandan olıp:

– Sen pek kıynalasın, Gülzade, – dedi oña hur- (15) nazlıknen, – vallai, acıyım men seni. Özünü öyle azaplama.

– Olmasa, men ne yapmak kerekmi? – dep soradı kadın.

– İstesey, men seniñ işiñni biraz yengilleşti- (20) reyim.

– Tokta, nasıl?

– Sen bala degilsin, anlıydırsın.

– Ne- ye, anlamayım. Anlaştırap söyle.

Müdür ayneciliknen etrafına bakındı, suvlu du- (25) daqlarını yalap aldı. Piç közlerinen Gülzadeni baştan ayak süzip çıktı. Ebet, o elli yaşlarına yakınlaşkan kadın olsa da, dülberliğini, endamlığını daa coymadı. Cazibeli, alçağgönüllü. Müdirniñ yürek yağları birden irip kettiler. Zampara bu adam içip bitirmegen (30) sigarını odanıñ köşesine köterip attı da, bir kaç kere artına, öğüne yürdi, kolunu tersine silkep aldı ve kadının yanına kelip oturdu. Oña süykendi, kolunu Gülzadeniñ tizi üstüne koyacak oldu. Kadın onı nezaketnen çetke itedi. Müdür aydın ve ayasız bir davuş- (35) nen

– Bir gece, tek bir gece... Seni bu azaplı işten kurtarır edim, – dedi.

– Olğanı, olacağı bumı?

– Ebet. (40)

Gülzadeni kattı titrev tuttu. Kolları kötekleşmek istegen adamniñ kolları kibi kaşına ediler. Müdirniñ arık çeresi, sarı kaşları, panti burunu, ter koğuğan urbaları bir an içinde Gülzade cirenç duygusu kızıgardı. Kadın vicdan azabı çeker eken, bi- 45()

(165)

leklerini tirep, kollarını kenj yaydırıp, müdirge taba adımladı. Sağıcının salmaqlı areketlerinde kendisi için bir türlü telüke sezmegen müdir, yerinden bile kıbırdamadı. İstiraplar çekken, belki endi bu yaşayıştan bezgen kadının böyle cesürane areketini o, ihti- (5) mal,, beklemegendir. Kadın ise ırız- namusını saklamağa karar berdi. Saveliç gaflet kaldı. Atta yılmaydı, silekiyli dudaklarını kirli kolunen sildi. Eki şamar, közlerinden ateş – alev çıktı. Ne kadar ağır kolu bar bu kadının! Saveliç kızarıp yangın yanağına yapış- (10) tı.

– Sen ne yapasın şu, kaçık! – dedi o, üç adım kenarğa çekilip.

– Zararı yok, – dedi Gülzade, – akşam apa kayının yanında raat – raat yuklarsın. (15)

Aslında fermada işlemek suklanılacak kibi degil edi. Bütün işler kolnen yapıla. Sığırlar tizden çamur, kübre içinde yatalar. Ahırnı küreknem temizlemeknin kimkanı yok. Gülzade kaç kereler başkaca işlep meselesini tüzetecek olup tırıştı, onı dinlegen olma- (20) dı.

O, bugün adetten ziyade yorulup, kaş karanlığında evine kelip yetti. Kız da, oğlan da evde yok ediler. Gülzade malat tolu kopkalarını ayatta kaldırıp, çamurlu çizmalarını kenarğa köterip attı da, bütün kevdesinen (25) minder üzerine uzandı. “Kana olar? Kayda ketkenler? Yarabbi, bu azaplar ne vakt bitecek?” Beşmi, yoksa on dakkamı, közlerini kapatıp areketsiz yattı. Birazdan turıp, aranga ketti. “Bağ sen bu onmazlarğa, – dedi katıyetle, – sığırnı bile sağmağanlar. Bu iş tek maña (30) kerekmi? Anağa raatlanmak yasağ etilgen. Ona yalnız eşek kibi çalışmak kerek, çalışmak!”

Azbarda laflar çağı. Kelgenler Naciyenem Kerimedi.

– Kayda yüresiniz, niçün sığırnı sağmadınız? (35) – dedi ana köterinki davuşnen. – Arannın kübresini küremediniz, maña kaldırdınız mı? Kollarım ağırğanından köterilmeyler. Siz ise...

Ana sözünü bitirmedi, eyecannen sustı. Naciye yanı haber aytacak olup, boynunu uzattı. (40)

– Köyümüzge üş kırımtatar korantası köçip keldi, – dedi o.

– Kaçan kördünüz?

– Şimdi.

Ana indemedi, o kelgen köydeşlerini tüşündi. Olar- (45)

(166)

nı işke almak, yazdırmak için reiske kirecek, lakin bugün degil, endi keç oldu, em pek yoruldu. Ayakları kutük kibi ağırlaştılar. “Saba ola, hayır ola”, dedi terenden nefes alıp. Bir afta evelsi kene böyle işnen reiske barganını hatırladı. (5)

Bu arada Naciye kopkanı dangırdatıp evden çıktı. Ananın fikirleri bölündi. O, ne hususta tüşüne edi. Aaa, kelgen köydeşleri ağılına tüşti. Bu sefer reisni kandırıp olur mı? Ana kendisine emin edi.

Naciye sığırnı sağıp, sütni süzdi ve kazağa (10) tökip kaynattı. Kerim de arannın kübresini küredi, sığırğa piçen berip, evge kirdi. Ana tek şimdi özüne raatlık taptı. Evlatlarına elem etkenine yandı. Aslında olar öyle hayırsız balalar degiller. En ağır vakıtlarda anağa yardım ete, kaygı kederni beraber paylaşılar. (15) Tek olarnı öğütlemek, yol – yoruk köstermek kerek.

Ne kadar kıyın, meşakatlı olmasın, Gülzade başta kızı Naciyenem, soñ oğlu Kerimni evlendirdi. “Şükür Allağa, dey ana kuvanıp, kiyevim de, kelinim de edepli insanlar olup çıktılar. Muabbet yaşaylar. Tek Naciye biz- (20) nen degil, kelin olup komşu rayonga tüşti.

Kelini Reyanı oğlu kibi urmet ete. O da ana degende, tilinden ballar aça. Kerimniñ ananen olğan lağırdısına erkek uneri, erkek gayreti, erkek keskinligi bar. Sanki o buni mahsus mektepte keçken, ögrenen. (25)

Gülzade yenge üç künden berli qarınında, kökreginde ağrılar duya başladı. Bu – apansızdan, beklenilmeden oldı. İlk sefer, dün reisniñ kabulından kelgen soñ esnedi. Hastahaneye barmaq istemedi. Qıyın olsa da, işine katnadı. Bugün birinci kere evine boş qopk- (30) alarnen qayıp keldi. Malat tolu qopkalarını kötermege taqatı yok edi. Azbardaki quruğan piçenni tırnaycaq oldı, ayakları kesilip – kesilip kettiler. Eger Kerim zorlamağan olsa, o belki hastahaneye de barmaz edi. Onı deral rayonga yolladılar. Hastalığı ciddi. (35) Aman operatsiyağa azırlamağa başladılar. Ne olsa da, operatsiya yahşı keçti. Añcaq pek azdı. Kemiknen terisi qaldı. Eki afta yerinden turmay, kıbırdamay yattı. Soñundan emşireler qoltuqlarından tutıp yürmege yardım ettiler. Emşirelerni qoltuqtayanakları deñiş- (40) tirdi. Evge kelgen soñ, oğlu Kerim krovatnen pencere arasına arkan tartıp, ana şu yipke tayanaraq, oda içinde dolandı. Evde onı yañğız başına qaldırmağa qorqa ediler. “Sağ qalırım, dep ümüt etmegen edim, – dey

(167)

o köydeşlerine, – lakin şükür Allağa, aşaycaq ötmegimiz daa bar eken”.

Hastalıqtan pek ağır tüzele edi. Atta tüzelgeni deyerlik duyulmay edi. Qoltayağınen yüre. Onı taşladımı, zayıflıqtan, başı aylanğanından, o yaqqa – bu yaqqa (5) sallana ve aman yerge oturmağa mecbur ola. Eppeyi vaqıtqace turıp olamay, bir noқтаğa baqa, soñ qollarını yerge tirep, yavaştan qalka, adımlay, toqtala. Eki yaşında sabıyniñ areketlerini andıra. Kimerde mecalsızlığına özü de küldi, taaciplendi. Soñ alışıp (10) qaldı.

İlk vaqıtlarda ana yanında ya oğlu, ya da kelini buluna, oña körmege, qalkmağa yardım ete ediler. Qolğa, ayakqa az – bucuq taqat kelgeninen, o tayağını taşladı. İşke alışıp qalğan bu adın, kendisini tutıp ola- (15) may, bir de bir hızmetnen oğraşacaq ola. Amma tez yorula. İşlemek yasaq etilse de, o kimseni diñlemey. “Men, er alda, kütrem degilim”, dep tüşüne o ve kıbırday bere. Oña üç kilodan ziyade yük kötermek qatnen yasaq etilgen edi. (20)

Ana bugün hastahaneden çıqqan soñ, birinci kere kolhoz idaresine doğru yol aldı. İdarege barğanca üç kere toqtadı. Merdivenden ikinci qatqa zornen köterildi. Berilgen vesikağa köre, oña yalnız yengil işte çalışmaq mümkün. (25)

Kolhoz reisi otpuskada eken. Onıñ yerine Mostovoy qalğan. Gülzade şu hıznır erifnen anlaşıp olamaycağını bilse de, ne çare, kene de bardı. Samimiy laf etip olamadılar. Ana subetdeşiniñ yüzüne isteksiz, atta qorğunen baqtı. Sıtık çıray, dersin ham erik aşağ- (30) anından tişleri qamaşkan. Ana şu arada közlerini keri aldı. Mostovoy ise telefon trubkasını qolundan taşlamadı. Guya bu onı ananıñ öpkesinden kurtaracaq. Aqıbeti o trubkanı açuvnen, tasırdınen yerine qoydı.

– Men ferma müdirinen anlaştım, sağıcı hızme- (35) ti ağır iş degil, çalışa, berin, – dedi.

– Men ağır operatsiya keçirdim. Zornen yürem. Qoltuqtayaklarını taşlağanıma bir afta olmadı. Üç kilodan ziyade yük kötermek olmay.

– Üç kilo kötermesen, bir kilo köterirsin. (40)

– Sen meni tirileyin mezargā soqacaq olasınımı? – dedi Gülzade ağlağanday olıp.

– Olmasa, keliniñiz işlep tursın.

– O yüklü. Bugün – yarın tapacaq.

Odanı sukünet bastı. Mostovoy söylenmey, nasıldır (45)

(168)

kağıtlarını okuy edi. Yavaştan başını köterdi, lakin Gülzade bakmadı, odanın köşesine tikildi. Kaba bir ses yağıradı.

– Men emirini endi imzaladım. Onı değıştirmeyceğim. Yarından kalmay fermağa işke çıkınız! Yok- (5) sa...

Mostovoy sözü bitti, der kibi masa başından turdı. Gülzade de kalktı. O, Mostovoyı öyle öğrengen edi ki; anda iç bir türlü yahşılık, merametlilik sezmedi. Çardağa çıkıp biraz bekledi. Endi kayda, kimge bar- (10) sın! Oldurmadı, fermağa, dostlarından körüşmege, akıl tanışmağa ketti. Sağıcılar Gülzadeni saya, seve ediler. Adamlar arasında urmeti büyük edi.

Kızlar tozlu yol ortasında turıp, ozara kızğan laf ete ediler. Valentina Malıgına beyaz koftasının yeñle- (15) rini tirseklerinece katlağan, mavı kıyığınen manlayını sıkıp bağlağan, azgana yılmayarak. Gülzade taba adımladı. Dostunı omuzlarından tutıp, yavaştan özüne çekti. Diger kızlar da Gülzadeni alkalap aldılar. Al – evalını soradılar. (20)

Gülzade sağıcılarını özünı yaşıyışınen, Mostovoyın emirinen tanış etti. O, maneviy ceetten ağır bir vaziyette olsa da, közleri küle, yüzünde şırnıklık alametleri gayıp olmağan ediler. O, reisnı adaletsizliği aqqında daa bir şeyler söyleyecek oldı, fağ- (25) at söylemedi, bekledi. Keyfi yok edi.

Kapı açılıp, odağa ferma müdiri Çernıh kirdi. Gülzadeni körgeñinen, bosaga yanında tars toktaldı. Yüzü kasevetli edi. Kelgenine peşman etti. Kızlar oña balkurt kibi yaprıldılar. Hususan Vala pek açuvlandı, özü- (30) ni tutup olamay dahi söğündi. Teretnıy Saveliçke söylemegen sözü kalmadı.

– Hasta kadınnı kıynamak, azaplamak mümkünmi? Kayda körülgen şey bu! – dedi kiyik sesnen. Oda içinde dolanırken, avuçlarını biri – birine urdı, kök- (35) regine yapıştı.

– Menim bir şeyden haberim yok, – dedi Çernıh, – soragan da olmadı.

– Kızlar, bunı şay kaldırmayık! – dedi Anisya. – Yarından kalmay Mostovoyın aldına kireyik. İn- (40) sannı mina böyle suvuğ, titis sözlernen yok eteler.

Kızlar bunı yahşı anladı ve işten boşağanlarınen idarege kettiler. Olar Mostovoydan şu emirni lağu etmesini talap etecekler. Mina olar resinı karşısında turalar. Mostovoyın sıñirleri kızgalıp, beti (45)

(169)

çukündür kibi kızarsa da, sağıcılarını dikkat ile dinledi.

– Bitirdiñizmi? – dep soradı o bir dakkalık sukünetten soñ. – Endi meni dinleñiz. Başta bir oturunız! (10)

– Biz oturmağa kelmedik, dedi Malıgına, – ne sebepten Gülzade Narimanovğa yengil iş bermeysiñiz?

– Sizge şikayet ettimi? Men nege esaslanıp oña yengil iş bermek borcolum. Hastalığına ait berilgen ve- (10) sıka yeterliksiz! – dep cekirdi o.

Divarda asılğan saat saniyelerni esaplayarak, yavaştan tıklıday edi. Malıgına közlerini reisten almay, oña bakıp turdı.

– Onıñ yarasını körseñiz, belki vesika da talap (15) etmez ediñiz. Hastahanede oña başka vesika bermediler. İdare memuriyeti özü soratsın, – dediler. – Biz şimdi ondan kelemiz.

Kızın közlerinden alev yandı, ağırğance dudaklarını tişledi. (20)

- Menim vesika artından yürmege vaktim yok, – dedi reis.
- Buhgalteriyadan telefon etsinler. Bunu da yapmak kıyınmı?

Mostovoy başını solğa burıp, yengilden yılmaydı. (25) Ne yapsın? Bu caris kızlardan asla kurtulup olamayacak. Niayet, esapçını çağırmağa mecbur oldu. Oña hastahaneden Narimanova aqqında vesika almasını buyurdu. Esaplı açuvlanırken:

- O da nege kerek olup kaldı? – dep soradı omuzla- (30) rını kaqıp.
- Maña, şahsen maña kerek, – dedi Mostovoy, – cartı bir kadın, er kesni ayakka kaldırdı.

Vala indemeycek oldu, fakat çıdap olamadı. Gülzadeniñ örselengen yüzüne baktı. Acıdı onı. (35)

– Cartı degil, Yevgeniy Afanasıç, hasta kadın. Yarın bizge de böyle munasebet köstereceksizmi?

- Laf siziñ aqqınızda ketmey.
- Ne farkı bar onıñ?

Sağıcıların talaplarına, berilgen vesikağa (40) bakmadan, Gülzade yengil iş teş tapılmadı. Memuriyet hadimleri inatlık etip, işni ep çatallaştırdılar. Biñ bir dereden suv ketirdiler. Gülzade de, sağıcılar da bu meseleniñ artını boşamadılar. Vakit taptıların, aman idarege çaptı, Mostovoyın yaqasına yapıştılar. Ne (45)

(170)

çare, iş tapıldı. Gülzadeni konserva tsehine kápıcı tayin ettiler. Bu iş oña pek yaraşa edi.

Sağlığı yavaş – yavaş tüzele başladı. Yanaklarında allılık peyda oldu. Eveldekisi kibi, şimdi de tegin oturıp olamadı, de sığır sağdı, de ağaç parladı, yap- (5) mağan işi kalmadı.

Bugün damda tah – tuh çalışkan oğluna köz taşılay amma, ağızını açmay, artına öğüne dolana, ve niayet, mığ savutını uzata da:

- Yanında tursun, kıdırıp oturmazsın, – dey ke- (10) nargä çekilip.
- Mında mih çok, ana, raatsız olmanız.
- Men raatsızlanmay, kim raatsızlanacak.

Karanlıklaşkanına bakmadan, Kerim işini taşlamadı. Çalıştı, ep çalıştı. (15)

– Yeter endi, karanlıkta nasıl iştir o!

Bağırğan ana edi. O, eñkistan evge kirmey, azbarda dolana ve oğlunıñ damdan tüşmesini bekley. Şimdi oğlunıñ bütün tüşünceleri evniñ tamirinen bağli. Baştalari o iç bir vakıt öyle çok tüşünmey edi. (20) Sonki zamanlarda degil yalnız kündüzleri, atta geceleri de tek evi aqqında tüşündi. Onı nasıl etip yaraştıracağını bilmedi.

Niayet, Kerim işini bitirip, evge kirdi. Sofrada sıcak aş buluna edi. Ses – soluk çıkarmay aşadılar. Ke- (25) rim raatlanmadı, turıp azbarga çıktı, etrafka köz taşıladı.

Künbatıda, kırlar artında parçalanğan bulutların uçları allı – pullu yandılar. Azbarnıñ diğər yağında bülbül söylendi. Oña özen taraftan diğərleri (30) seslendiler. Kerim kuşların aenkli yırlarını diñlerkern, azbar qaraltısını baştan – baş dolandı ve salkın kuyu suvunu kana – kana içip, evge taba adımladı. O, yatmazdan evel çevre – etrafını aylanıp, çıkmakni adet etken edi. (35)

Ertesi künü Kerim, işten kelip azbarga kirgeninen, körgenlerine şasıp kaldı. “Bular da ne! – dedi özünü tutup olamay, – Ebet, anamnıñ işidir, ondan başka kimseniñ buña cesareti yetmez”. Kerim teessüfnen başını kaqıp aldı. (40)

Ana yanı yasalğan yolkapığa nasıldır eski – püskü, endi çürümege başlağan drantahtalarını asıp koydı. Kapığa bakmaq bile acınlıklı edi. Tahtalar bazı yerlerinden totlı tellernen bağlanğanlar. Kerim taa-

(171)

ciplenerek, şu çirkin perdeni sökip atacak oldı. Sökmedi, olğanı kibi qaldırdı. Ananın aleket koparacağından korktı. “İster ağla, ister kül”, – dedi o ve indemey ayatqa kirdi. Ana oğlunun göñülsizliğini sebebi deral anladı. Sakin bir davuşnen: (5)

– Sakın tokunayım deme, – dedi kapığa işmar etip, – olay kaviy turalar. Azbarğa köpektir, mışkıtır kirmese olğan.

– Çürük tahtalar yerine saqlamlarını mıhlamak mümkün edi. (10)

– Sap – sağlam tahtalarğa yazıq degilmi? Olar başka işke kerek olurlar. Kapının dülberligine bakma, ucuzlığına bak.

Bu, şübesiz, ananın eñ sevgen iş kaidesi edi. O, bunu yarı şaka, yarı kerçek tarzda ayta turğan. Zametli (15) ömür onı er şeyni kıtıp tutmağa, saran olmağa öğretti. Saran olmak? Aslında onun nesi yaramay! Tek oña alışmak kereksiz. Bu ise Kerimni pek açuvlandırdı.

– Er alda, men onı sökip atarım. Masharalık bu, ana! Halktan ayıp, – dedi o. (20)

– Sen ananı açuvlandırmasañ raat oturıp olamaysız. Barsın şay qalsın, dedi Reyan. – Zavallını azaplandırma.

Kerimniñ mañlayına ter bürütükleri peyda oldılar. O, köyde yaşamağnıñ bir takım zorluqları us- (25) tünde toktaldı. Söylegenlerine ananın öpkelerini de qoştı. Aslında öpke edimi bular? Yok, künniñ talapları edi. Mina bu talaplardan ne ana ve ne de Kerimniñ özü qurtulacaq. Olar bütün vaqıt devam etecekler Kerim qolunu tersine qakıp, teessüf ile yolkapığa (30) tikildi.

Ananın, da kendisine köre tüşünceleri, istegi bar edi. O, aqaynen beraber avam, sade insanlar ediler. Ana oğlunun da sade ömürnen yaşamasını, insanların ürmet etmesini aşığan ötmegi kibi arzu ete. Yaşayışnıñ (35) maqsadını bunda köre. Yoksa, yañılama? Hayır, yañılma.

– Şimdi köyde yaşamak bayağı yengilleşti, – dey ana esnep, – bazar künləri çalışmaylar, raatlanalar. Vaqıtında şaşırma otpuska bereler. Qazanqları da tap (40) o kadar aqlanılacaq kibi degil. Evlerde elektrik yarığı, gaz bar, ötmekni furundan alalar. Bu, pek yahşı olmasa da, osal da degil. Amma kırk dördünci senesi, ketsin de kelmesin, sürgün etilgende, nasıl azap edi o. Özbekistanga aç zebil keldik. Ölülerni cıymağa adam (5)

(172)

tapılmay edi. – Ana sustı, bürüşken qollarına baqtı. Eziyetli künlerniñ ağırları bedeninde qaynaşır ediler. O, facialı ömürniñ terenliklerine dalmak istemedi. Eki daqqalık sukünetten soñ, kene sözünü devam etti. – Cenkten evelki yaşayış da ceennem ateşi (5) kibi ağır edi. O nasıl ayat edi, bilmeyim. Qarınımız ötmekke toya edimi? Toymay edi. Ah, sizler bilseñiz de, balalar, o ne kadar kıyın, meşakatlı devir edi. Tozlu ararlarda yarı gecegece demet yapa, ağırdan belimizni köterip olamay edik. Qoqulı, lezetli Qırım tütünü... (10) Pek ucuzğa alına edi. Kündeliğimiz bir kümüşke kelse, quvana, cemaatqa toy – düğün ola edi. Ağam Vacip bütün vaqıt tay yapmağnen oğraştı. Tütünden pek anlay edi. Aqibeti, verem hastalığına oğrap, öldi ketti, zavallı. Yatқан yeri cennet olsun! Amin! – O, qolla- (15) rinen betini sıypap aldı. Dua okudı. Közleriniñ çukurları yaşlı edi. – Men o zamanları genç kız edim. Pek fakır yaşay edik. Tek biz degil, er kes. Birer anterçiknen kün keçire, toylarda,

cıyınlarda o anterçikni kiye edik. Ya basmanı kaydan alacağsın? Basma tapılsa, (20) akça tapılmay edi. E-e, öyle meşakətli bir devir edi o. Ketsin kelmesin! Kim için, ne için çok çalışa ve az kazana edik. Kimse bunun sırnı bilmey, soramağa da korka ediler.

Bugünkü kibi aklımda, men kimerde tütünün (25) cınıslarını yahşı ayırdı etmey, olarnı katıştıra edim. Bir kün brigadirimiz. Osman ağa, meni kenarğa çağırıp, başka kızlar eşitip, meni utandırmasınlar dep, yavaştan tenbiledi: “Gülzade, aşıkma kadam, tüpsarını dübeknen karıştırasın”, dedi. Utanğam- (30) dan nege oğrağanımı bilmedim. Son, yavaş – yavaş tütün cınıslarını ayırdı ete başladım. – Ana kalkındı, manlayına dağılgan çal saçlarını sıypadı, kıyığını tüzetirken, artına bağladı. – O zamanları adam kapalmağan kün olmay edi. Anamnıñ babası Mus- (35) tafa dedemi ne yağmurlı, suvuk noyabr gecesi alğan ediler. Bir daa kaytıp kelmedi. Mezarı kayda, kimse bilmey.

Son, cenk... Sürgünlik... Aslında belalı başımızdan musallat eksik olmadı. Raat yaşarmız, bir kün körer- (40) miz, dep ana – baba yurtu Kırmğa keldik. Ne kördik? Közyaşımı? Bu kaytuv bizge pek paalığa mal oldu. Ecüz – mecüz dünyası ep devam etmekte. Kırbın berilmegen kün yok. Kimge barıp şikayet etersin? Mostovoyğamı? Alla belasını bersin onıñ! (45)

(173)

Kerim de, Reyana da ananın bu ikayesini endi kaç kereler eşitseler de, kene de meraknen, isteknen dinlediler. Yarı gece avdı. Yukuları kaçkan edi. Evde eppeyi vaqtıkace ananın ayak tapırdıları, terenden nefes alğanı eşitildi. Gençler ananın bu kereksiz areketle- (5) rine çoktan alışıp kaldılar. O, efkarlalanğanda şay yapa turğan edi.

Sabasına ava bulutlasa da, yağmur yağmadı. Kömürni, ağaçnı üyleden son ketirdiler. Kömür kığınına birinci olup kene ana yanaştı. O, de kopkalarğa kömür (10) toldırdı, de kopkanı yarı etip, kömür taşıdı. Ana kade bir başını köterip oğluna nazar taşılay, onıñ ne aytacağını bekley amma, işini taşlamay. Kıbırdana bere. Kerim ananın işinen memnün olmasa da, ağızını açmay. Çırayı sert bir kıyafet ala. (15)

– Ana, taşlañız kopkanı, biz taşıp bitirirmiz, – dep yalvara oğlu.

– Men ne, kol kavuştırıp oturacağımı? – dep içinden mırıldana ana. – Yağmur yağmazdan evel taşıp bitirmeli. (20)

– Vazgeç şunı, köresin az kaldı.

Kömürni taşıp bitirdiler. Kerim alma, armut tereklerinin kıruğan pıtaqlarını kesmek istedi. Baltanı, pıçkını kıdırdı, tapamadı. Kıyğan yerinde yoklar. Reyandan soradı. O: “Bilmeyim, senin aletlerine (25) tokunayım”, – dedi. Kerim anağa ilave etip:

– Balta, pıçkı kayda, ana? Tapçağa kıyğan edim, anda yok, – dedi. Ana oğluna yalk etip baktı ve sert davuşnen.

– Balta degen şey açık yerde kıyulmay. Men onı sak- (30) ladım, – dedi ökelenip. O, arança kirip, çul çubarlar tübünden baltanı, pıçağını tapıp çıkardı. Öyle saklangan ki, ömür billa kıdırsañ da tapamazsın. Kimden, neden kırkıp saklangan, belli degil. Adeti öyle, işte. (35)

Kerim bağçağa kirdi. Kırgenlerine özü de şaştı. Tereklerinin bütün pıtaqları, büyüğü, küçüğü biri – birine tartılıp, yiplernen bağlanılğan. Tuyümlerni çezmek Allanın belası edi. Kıynaldı, az kaldı tırnaklarından ayrılacak edi. (40)

– Siz bağladığınız bularnı, ana? – dep soradı oğlu.

– Bağlamağan olsam, boran kıyır – kıyır etio, bütün meyvanı tökecek edi. Ne, yaramaymı, yoksa?

Kerim alma tereginden asılğan yiplerge, qarışk- (45)

(174)

an pıtaqlarğa baķ da, başını sallap yılmaya. Kim bilir, belki o aklıdır, dey. Er alda, dünya qadar meyvanı tōkūlmekten kırtardı. Kerimge er şey dūlber, yaraşıqlı olmaq borclu. Yok, anağa çirkin olsa da keçe, tek faydası çok olsun. (5)

– Sen kıruğan dep, rastkelgen pıtaķnı kesme anda. Olar baarde taze filis atalar, – dep somurdandı ana ve kisilip yerge taşlanılğan pıtaqlarını şart – şurt etip sindirip baķtı. O, biraz tıñlansa da, azbardan ketmek istemey edi. Kerimge yüz berseñ, dep oylandı ana, bütūn (10) tereklerini doğrap çıkacak.

– Kıruğan, bus – bütūn kıruğan, – dedi Kerim. Ana tamamen emin oldu, amma kene de:

– Er alda, muķayt ol! – dedi.

Kerim çalıķ adam, lakin işke kelgende sabırlı. Tut- (15) kıan işini bilip, kıaviy yapa. Zaten o, kıynaluvlardan, zorluqlardan ğayrı ne kōrdi? İç bir şey! Ötmekke bile toynamadı, iş ise yaşlıktan moysa kibi omuzlarına mindi. Ala daa tūşmey, em tūşmeyecek.

Ana oğlu sōylendikçe, ep onıñ ağızına baķa. O bunu (20) şunıñ içün yapa ki, dudaklarının tepregeninden, onıñ nasıl fikirde ekenini anlap olsun. Lakin ne qadar ıdırınsa da, anlap olamay.

Bu arada ayatta Reyan peyda oldu. O, ananı ve akayını aşķa davet etti. Kerim kolundaki baltanı azbardaki kü- (25) tūkke sançıp:

– Aşamak kerek olsa, aşaymız, – dedi.

Sofrada ufaķ aş buvlanmaqta edi. Kenarda bir çanaķ taze kıtık, kıarabiber tura. Kerim kıarabiber olmasa, aş aşamay. Reyan ev saipleriniñ ve sevgenlerini (30) bilgeninen, episini azırlap kıoydı. Em aşadı, em de yarın, o birsi kün azbarda yapılacağı akķında laf ettiler.

– Parnik yasavnı pek sozdıñ, – dedi ana kıollarını yüzbezge silip. Kerim şorbacı sıfatınen sōylendi. (35)

– Can yetişmey, tūkanlarda da yok, – dedi lafnı uzatmak istemeyip. O, parmağınen burunınıñ ucuna tokunaraq, de anağa, de apayına baķtı. ana keyifsiz edi. Başını aşadı alıp otura ve yarınkı künni tūşüne.

– Baargence onı bitirmeli, – dedi ana. (40)

Baar bu sene erte kelse de, künü kününe uymadı. Dūn ava suvuķ bugūn kūneşli, cıllı. Tereklerinıñ burleri kıabarıp başladılar. Aşlama kıızılçık tereği sapsarı çeçek açķan. Ananın aķılına baar seyaatlarından biri tūştı. Bıltır oğlunen beraber şeerge barğan edi. (45)

(175)

Onıñ kıirmegen tūkanı, barmagan malı kıalmağan edi. O qadar çok dolansa da, Re yana anterlik basma almaknen kıfayetlendi. Şeerden alel – acele kıaytķan ediler. Ana şimdi bunu hatırlarken, terenden ah çekti ve eñsesini kıaşadı. Yol boyu indemey adımladı. O, rastkelgen (5) ađaç parçasını, telni ya da tahtanı alıp, evine ketirdi. Bunu açkōzlikten değil de, bir de bir işke yarar, dep yaptı. Em iç de yanılmadı. Olar bir kün ille kerek olup kıalalar. Ana ne tapsa, ne ketirse, arançıkınıñ bir kōşesine obalap kıoya. Kerim ananın bu adetini begenmey (10) amma, dayana, sabır ete. Kerçekten de tahtalar, teller çok iş bitireler. Kerim künlerinıñ birinde arançıkķa kıirgende, amda neler – neler kōrmedi. Totlanğan demirler, teller, kıurnalar, zıncırlar, kıırayşap, dağılıp kıalğan metiy, sūme aşagan, eski yūn şallar, yı- (15) tılğan anterler, kōlmekler, ne isteseñ,

episi bar. O, ortalıkını nizamğa çekecek olup tırıştı, çaresini tapıp olamadı. Azbarğa çıkarıp yakacak oldu, ananın dava çıkaracağından korktı.

– Tokunma olarğa, senden aş – suv istemeyler, – dedi (20) ana kibirli davuşnen. – Şallarnen, anterlarnen men kışta nar teregini kapatam. Buzlatmayım. Saňa tek yok etmek olsun!

Ana çul – çubarnı kene aranga taşıdı. Bir yerge obaladı. Ana ve bala memnuniyetsizliknen, biraz da kedernen (25) biri – birine baktılar. Bakışlarında taacipli şey yok edi. Lakin Kerim tüşüngenini ayta koydı.

– Narnı kapatmağa küflengen çullardan başka şey tapılmadı mı? – dedi. Ana da söylendikçe söylendi.

– Menim çul fabrikam yok mında! – dedi. – Kana, kös- (30) ter bakayım, olar olmasa, kaysı çulnen kapatır edin.

Ertesi künü Kerim gaz sobası yanında çukur kazdı, demir kazıklar yerleştirdi, onların üstüne yağı legenni koyup, o yağını – bu yağını közden geçirdi. Ana oğlunun ısrar ile çalışkanını körse de, soramağa (35) batmadı. Közlerine en evela yağı legen ilişti. Eski legen kenarğa köterilip atılğan. Ananı afağanlandırğan da, mına bu edi. Oğlunun etrafında aylana berdi. Son, arkasinen terekke tayanıp, yorulğan kibi oğluna çevirildi. (40)

– Bet yuvmak için böyle paalı legenni alıp ketirdi mi? – dedi. – Ya eskisine ne oldu? Sen, bala, tek mil şaşkasın!

– Teşilgen, suv tutmay.

– Tık at onı, ya da leimle! Kene işke yarar. (45)

(176)

– Utanmay, o totlı legenni kullanacağımız mı?

– Vay, bak sen oňa, neden utanacağsın?

Kerim işini toktatıp, aselet anasını dinledi. Beti kızargan, yorgunluk eslenilgen közlerde gam – keder bar edi. Ters ayılğan bir sözden beklenilmeden üyrülme (5) kopa bile edi. İndemedi, tek içinden fısıldadı: “Bu – ömürümüzden kalma miras”, – dedi dudaklarını tişlep. Sonra, ananı incitmak istemey, eski legenni alıp, tırnağinen boyasını tırnadı. Anda ince, beyaz sızıçıkni izi kaldı. Legenni tapçanğa koydı da: (10)

– Tursın, belki bir şeyge daa yarar, – dedi.

Ana yılmaydı, yımşadı. Çeresi allanğan edi.

Küz. Tereklerin yaprakları sararıp, töküle başladılar. Kök kubbesi kara bulutlarnen kaplı, yağmur yağmay, daima salkın yeller ese. (15)

Bugün Kerim ve Reyana kopa, sepetlerini alıp, Yunusni maşinasinen dağğa, kızılçık ve fındık cıymağa kettiler. Olar evden çıkķanda, küneş deniz artından yanıçık köterile başlağan edi. Kerim kayda ketmesin, Reyana daima özünen beraber ala. Köy sakınle- (20) rinden bazıları şaşanen:

– Olan, Kerim, yahşı sıkıp tut, yoksa koldan kaçırırsın, o sende yekane bir hazine, – dey ediler. Kerim bu sözlerni şaka ekenini bilse de, yılmaya ve:

– Men onı kaçırmak için almadım, – dep cevap- (25) lana. Reyana başını bir tarafķa burıp küle, kururlana.

Onı bu korantağa kelin olup tüşmesi, ana ve oğlunu yarık dünyağa çıkardı. Ana kelinini birinci künden begendi. Onı üstalıknen hamır başkanına, çiberek pişirgenine, tikiş naşinasında urba tikkeni- (30) ne bakıp suklandı.

Eki gençni ömürü tınık özen suvu kibi akıp ketmekte. Endi beş yıldan beri beraber yaşap, bir kızçıkları olğanına bakmadan, arada dava, can ağırtısı olmadı. Ana

da yaşlarnıñ yaşıyışına arışmay. Tek (35) tley. udalarına er kes eitsin der kibi, tur ses ile:

– Men kelinimin kimsege incittirmam! – dey.

Soata maına grltisi optı. İnsan davuları ortalını toldurdılar. Kelgenler Kerimnen Reyan edi. (40) Nazmiyeik krsden sıptırılıp:

– Anam keldi, anam! – dep baırdı.

Ayatta bir sepet kızılık, eki opa fındık tura. ızılıklar yle pikenler ki, attı ezilgen, zerde-

(177)

lengenler. Nazmiyeik kızılıkların ap, dudakları ıp – kırmızı olan edi.

Ana kelgenleri kenardan seyir ete ve aayı Zakir sa ekende bir kere bile daa ıarmaanlarını can arısınan hatırlay. Ebet, o zamanları keyf atmak de- (5) viri degil edi. Ky sakinleri olarnı sngnen arılap alan ediler. Ana eki adım gge atladı.

– Yunus, evge kir, olum, bir filcan ave iip ket! – dedi.

– Vatım yok, ala. Daa baracak yerim bar. (10)

Maına artına berdi, arkada yengil mavı duman aldırıp, tena soa boyu vıznen ketti.

Evge kirip oturdılar. Ana oluna taraf aylandı. Kerim ananın ne syleyeceğini bilmedi amma, onı nedir ıynaanını duymay almadı. Kerim zne has tem- (15) kinle anaa kz taladı.

– artopnı yarından almay, ıarmak gerek. Yamurlar yaa balasa, kıyın olur, – dedi ana.

Kerim opadaki artoplardan bir a danesini olunda aylandırıp batı. Tırnaının abuını (20) sıdırdı.

– Yahı artoplar, – dedi o, – ıarmak gerek olsa, ıaramız.

– Eki ukurdan bir opa aldım, – dep maktandı ana. – Sebat ile ilesen, Alla kısmetini bere. (25)

O, mucizege inanmay, tek Allanın ve znıñ udretine inana, oa bazana. Alla Taala insaa yalıız salık bere. alanını sen zn ayırmalın. Eger benim kibi ahmalık etip eek kibi alıacak olsa... (30)

Ana sznı bitirmedi, tıyıldı. Eki daadan sznı devam etti: – Ah, bu urucılık ileri olmaan olsa, biz ortalını sebze ve meyvanen toldurır edik.

Kerim ananı dilerken, bostanlıka taba adımladı. (35)

– Olmasa, atopnı yarın ıarırmız, – dedi.

– Yok, – dedi ana itirazını bildirip, – yarın benim nevbetilik yapan knm. Paynzne kıyın olur. Reyan ise ykl, oa egilip – turmak olmay.

Ekinci kn yleden son, arton ıarmaa ba- (40) ladılar. Krekni de Kerim, de ana aldı. Ana drt – be yolak azıp yetitiramadı totadı, kregine tayanıp, belini zornen dorulttı.

– atlanmayım, zorluk ete, – dedi.

Ana er vaıt inatlıına barıp, attan tse de, eger- (45)

(178)

len tmey edi. Bu sefer ay olmadı. Krekni Kerimge z uzattı.

– Toprak iine biz atlanmaymız, ana, siz nasıl atlanacaksınız.

– Ebet, ayıp degil, er eynıñ z deviri ola. (5)

Reyan bir azan taze artop piirip ketirdi. Bostanda, yolaklar iinde oturıp aadılar. Ana balaban, temtegiz arton tilimini olunda tutup aylandırırken:

– Bak sen nasıl özekli, burtük – burtük. Ağzında ufanıp kete mübarek, – dedi. (10)

– Ana, örkenler üzerine oturma, sılağ olar, suvuqlanırsınız.

Reyan oturmağ için ağaç kutükni uzattı. Ana bir kutükke, bir de kelinine bağı, soğ üstüne çuval koyıp oturdu. (15)

Ğartop tarlası yarı olğanda, Kerim em kazdı, em de cıydı. Ananen Reyan sağlam ğartoplarını ufaklarından, kesilgen soylarından ayırıp, çuvallarga toldurdılar. Yunus işiniğ eğ kızğın maalinde keldi.

– İş kolay kelsin, ala! – dedi ve aman kürekke (20) yapıştı. – Nomay bereket oldı, maşalla!

– Zararsız, – dedi Kerim. Ana evdekilerniğ sağ selametliginen meraklandı.

– Ğartobıñızni çıkardıñızni?

– Yok, çıkarmadık. İştin şimdiçik boşadım. Yak- (25) ında körmedim, barıp bakayım, dedim de keldim.

– Pek yahşı yapğasıñ. Aç olmadıñmı? Anda, kazanda, ğartop bar, aş!

– Tokum, sağ olunız!

– Sen öyle deme. Bir lezetini bağ. Damı ağızıñda (30) ğalır.

Yunus ananığ hatirini kıymağ istemedi, ğartoptan bir ğaç tilim alıp ğaptı, soğ kene işke başladı. Arası bir saat keçmedi, bostanda ğartop ğalmadı. Episini yığıştırıp çuvallarga toldurdu ve uruğa yerleş- (35) tirdiler. Ancak ana işini daa bitirmedi. O, ğolunda küregi ğartop yolaklarını tekrar – tekrar karıştırıp çıktı. Yerde ğartop ğalmağan ekenmi, dep kıdırdı. Eki ğolunen beline yapışıp, doğrulacağ olup tırıştı, doğrulamadı, sofa üzerindeki yün minderçikke so- (40) zuldı.

– Biraz yal alayım, – dedi kelinine. Yarım saat ğadar ufüldep – tufüldep çıktı. Sonra turdu da, sandıktan yaraşıklı, çeçekli basma çıkardı. Reyanıñ omuzları-

(179)

na taşıladı. Kenarga çekilip, yaraşamı der kibi, kelinine tikildi.

– Özüñe halat tikersiñ, kızım, – dedi. – Bunı maña fermada işlegende mukafat bergen ediler.

– Sizge anter tikeyik. (5)

– Ne – e, ğozum, o endi maña yaraşmaz. Kiymek istesem, mende anterler, şukur Allağa, yeterlik.

Ana şay dedi de, aqırın – aqırın adımlap, öz odasına ketti.

Ğülzade yenge saba turğanınen ğara bulutlarnen ğap- (10) lı kök yüzüne köz taşıladı. Gece başlağan yağmur, daa toqtamağan. Noyabr ayı. Üylege yağın yağmur toqtap, alçağ yerlerni koyu tuman bastı. Ortalık çürügen yaprağ ğokuy edi. Ana azbarnı dolana da ğuvana: “Yahşı ki, bostan bereketini yığıştırıp aldık, – dep so- (15) murdana o, – yoksa, yarısı ğayıp olacağ edi. Ebet, o aklı. Tarlada yalnız pişip yetişmegen yem – yeşil pomidorlar, biberler, morpatilcamlar ğaldı”.

Avalar pek yavaş tüzele edi. Kerim ananığ zorlamasinen bostanlığ yerni ğazmağa başladı. O, bunı ister- (20) istemez yapmağa mecbur oldı. Kerim bir kün anasına:

– Pek aşıkasıñ, – dedi kedernen, – ğomşular birisi daa kıbırdamaylar.

– Sen ğomşularga bağma. Şimdi künler biri – birine uymay. Yahşı ki, yağmur toqtadı, toqtamağan olsa, (25) kör belanı, – dedi.

– Yahşı avalar daa olur. Ğazılmay ğalmaz.

– Yağmur, çamurdamı? Bir vağıt bugünkü işni yarınağ ğaldırma, bala! – dedi tenbiledi. Özü ise, de ğartop öpkenlerini kenarga taşıdı, de tegisiz yerlerni tır- (30) navuçnen tırnadı. Kübre taşıdı. Bu ğadar iş esli – başlı, hastacan ğadın için çok

degilmi? Ana indemey amma, sonki zamanlarda tez yorulganini inkar etmey. Kimerde ayaklarini zornen alip yure. Kambirlasqan. Sabalari sigrini sagganda parmaklari uyuşip – uyuşip (35) keteler. Evelleri böyle olmay edi. Ana bunu: “Qartlıq belası”, dep özünü tınçlandıra.

Kerim ağır – sabırlen qazdı. Aqtarılğan toprak nefes alğan kibi buvlana, raatlana edi. Ana şu arada tavuqlarını azbarga çıkardı. Olar qakıldap, kükerek- (40) lep sıvalçanlarını çöpledi, ayaklarından taze topraqı qarıştırdılar. Kerim tavuqlarğa bakıp açuvlandı. Bir kaç dakqa küregine tayanıp turdı.

– Şimdi er yerni qarap – viran eterler, – dep mırıldandı. (45)

(180)

– Zararı yok, avalansınlar ayvanlar. Bütün kün qapalı yatalar, – dedi ana tayağınen tavuqlarını kuvıp.

Reyan da tegin oturmadı. Bir yerge obalağan kögetlerni yaqtı. Biraz nefes almak için armut teregi túbünde oturdı. Tütev közlerini acıta edi. Son, evge kirdi. Aq- (5) şamlık yemekni indemey aşadılar. Reyan aman minder uzeline sozulıp yattı.

– Vaqtı keldimi, yoksa? – dep soradı ana oğlundan.

Kerim omuzlarını sıkıp:

– Reyan, Yunusni çağırayımı? – dedi. (10)

– Yok, kerekmey, daa erte.

Yorgunluk televizor bakmağa bile imkan bermedi. Erte yattılar. Kerimniñ öyle adeti bar edi ki, ziyade boldursa, eppeyi vaqıtğace yuklap olamay, de sagına, de soluna çevirile bere. Bugün de şay oldı. Son, yuklap kaldı. (15)

Tağ atar – atmaz onı uyanttılar. Acele iş çıkıp qalğan. Şeerge ketmek kerek. Traktorlarğa yañı ihtiyat kısımlar aldılar. Köyge kelgende yarı gece avğan edi. O, yolda bütün vaqt Reyanı tüşünirken, maşınanı öyle tez aydadı ki, o şimdi apayını körmekten ziyade, oña (20) kösterecek bahşısı aqqında oylandı. Ebet, Reyan sonki zamanlarda yımşak kreslo almağa aves ete edi. Bugün tükanda tesadufen rastketirip, eki kreslo satın aldı. Renki pek yahşı. Reyan aqayınıñ boynuna sarılır da: “Aferin, aferin Kerim!” – dep yanaqlarından oper. (25) Yol meşakatlı olsa da, kırcıman yigitniñ qalbinde hoş duygular uyanğan edi. Nasıl uyanmasın, o böyle talıklı künni çoktan bekley edi. Şimdi o, dumbürdinen azbarga kirerek, kreslolarını ayatta qaldırdı. Ana gaz sobası yanında oturıp, yuksuramakta edi. Davuş eşitip, (30) tışqa çıktı. Kerim evde fevkulade bir şey olğanını anlağanday olup eyecanlı sesnen:

– Reyan qayda? – dep soradı.

– Qayda olacaq, loqsahanede.

Ananın davuşında razısızlıq, oğluna elem etüv (35) duyguları bar edi. Onıñ telaşlı bağışından, şeerge ketmege bugünden başqa vaqt tapılmadı, degen accı mana anlaşıla edi.

– Nasıl oldı bu? – dep somurdandı Kerim.

– Raatsızlanma, hayırlı keçti. Oğluñ bar, oğluñ! (40) – dedi ana kuvanıp.

Açıqqanını bile unutqan Kerim, içeri kirmedi, artına aylanıp, yolqapığa taba adımladı.

– Tokta, aşıkma! – dep bağırdı ana. – Bareme mınavı çırcırlarını da al, daa suvumağanlar. (45)

(181)

Arası yarım saat keçmedi, Yunusniñ “Lada” sı taşöl boyu ögge atıldı. Açıq pencereçikte küz yeli uvulday edi. Yunus sigarınıñ külünü tışqa qakıp tüşürirken:

– Kayda ediñ? – dep meraklandı.
– Akmescitke yolladılar, şimdi keldim. Eki dane (5) kreslo ketirdim. Reyan pek aves ete edi.

Yunus tüşünceli alda Kerimge baqtı ve söyledi:

– Seniñ maşallañ bar, – dedi yüksek sesnen, maşınanıñ davuşını bastırmak istedi. – Reyanı közden kıynaysıñ. (10)

– O, insan paşası. Maqtasañ da yeri bar. Seniñ Sebiyañ da osal apaylardan degil.

Yunus bir dakğa indemedi. Sonra, başını kaçıp:

– İnkarım yok, – dedi.

Keç olğanına bakmadan, sarı saçlı, sepkil betli (15) emşire kız Kerimniñ ricasını red etip olamadı. O, bosğa yanında turarak:

– Oğlan. Üç kilo altı yüz elli gramm, – dedi bir top çeçekni bağına basıp. – Refikañızniñ sağlığı yahşı! (20)

Kerimniñ bütün fikirleri anda, ufağ odacıktaki apayında, dünyğa yañı kelgen evladında edi. Bugünden itibaren onıñ boynunda: apayı, Nazime ve Alimçik olacaqlar. O, baba olarak özünde aķaylık, daa da büyük mesuliyet duydı. Nazmiyeçik doğğanda ta bu kadar bağı- (25) lık, kayğıruv is etmegen edi. Niçün? Bilmey, omuzlarını kısıp ala. Koranta artkan sayın tüşünce de arta.

Köyge kelip yetkenlerinen, Kerim Yunusniñ omuzına tokunıp: (30)

– Endi maşınanı garajğa ayda da, bizge aylanayık, – dedi yılmayıp. – Böyle müim vaķianı boş qaldırmak olmaz.

Ana yaşların meramlarını, areketlerini begenmedi. O, oğlu kaytıp kelgence, kirpik yummadı, ep bekledi. (35) Torunçığınıñ yuklağanına, sandıraqlağanına, dudaçıklarını kıbirdatқанına baqtı. Yastıkğa tayanıp, biraz cırım alsa da, abdırıp uyana, etrafına köz taşılay, Kerim kelmegenmi, der kibi diñlene ve kene yukusıray edi. O, şimdi yaşların tedarigini körıp (40) incındı.

– Sabağace sabır etip olamadıñızımı? – dedi qalkınıp. Közleri yumulıp – yumulıp kettiler. Ah, seni oñmazlar, tek içmek olsun! Reyanıñ sağlığı aķķında bir söz bile demedi, raķığa yapıştı! (45)

(182)

Ana terenden nefes alıp, eñsesini qaşdı. Kıynlıknen oda boyu dolandı, oğlunen Yunusniñ bağırıp söylengenlerini diñlep, afaķanlandı, soñ yımşadı. “İnsan bütün ömür boyu kaar – qasevetnen yaşıp olurımı? Öyle de başımız keder – ğamdan ayınmay. Daa yaş (5) olğanlarına bakmadan, körmegen azapları, horluqları qalmadı. Quvançlı künler az, müşkül künler çok oldı. Bugün sevinecek, külecek bir kün. Barsın içsin, şeñlensin, oynasınlar”. Ana böyle tatlı tüşüncelernen yün yastıkğa nasıl tayanğan olsa, öyle de yuklap (10) qaldı.

Ertesi künü Gülzade yengeniniñ oğluna bergen birinci suali aķşam ketirgen ve ayatta qaldırğan eşyalarnen bağı edi. Olarnı kerekmegen bir şey saydı. Anda turıp yer qapatқанlarına canı sıkıldı. (15)

– Ey, bala, bu ketirgenleriñ de ne o? – dedi qağıtlarnen sarılıp baqlanğan eşyalarnı kösterip. Dersiñ olar şimdi onıñ boynunda moysa olıp asılı tura ediler. Közleri alevlendi, ağızı qurıp, dudakları yandılar. (20)

– Kreslolar, ana, kreslolar, çoktan kıdırı edim. Dün baķsam, tükanda barlar. Aldım.

– Aķçanı asla tutmağa bilmeysiñ. Sağğa solğa savurasıñ. Reyanıñ olmağanından faydalanasıñımı?

Özüm kazanam, özüm de savuram, deyecek oldu Ke- (25) rim , lakin anasının son derece tatılğan sinirlerini kozgamağ istemedi.

– Şimdi er kes yağı eşyalar ala, – dedi Kerim inamnen. – Reyan pek aves ete edi.

Ana divarğa ağaç merdiven tirep, üç basamak yuğa- (30) rı köterildi de, bir kuçak piçen alıp, sığırnıñ aldına taşladı.

– Maña aytқан olsañ olmaz edimi? Şimdi kene yıkılırsıñ.

Kerimniñ sesi öpkeli edi. O, abul – kubul kapınıp, (35) işke ketti. Maşınanen garajdan çıkķanda, ortalık endi aydınlangan edi. Küneş şavleleri azbarğa, evlerge kirdi, adamlarnıñ közlerini ohşadı. Kerim bugün üylegece tarlalarğa kübre, sonra kurucılık idaresine tahta, tola taşıdı. Akşam işten kaytıp kel- (40) se, evde kimse yok. O, arandaki dolaptan anahtarını alıp kapını açtı ve içeri kirip, minder üzerine uzandı. bugün loksahaneye barmadı. Yarın raatlık küñü, sabadan ketmege karar berdi. Bayağı yatқан son, turıp oda boyu dolandı. Pencereden tışķa baķtı. Ortalık tınç edi. (45)

(183)

Bu arada azbarda davuşlar kıptı. Ananıñ sesi. O, bağırp – bağırp söylene, kımsu kıadınlarğa nelerdir isbat etecek olıp tırışa, kimindir naķtay, kimindir yamanlay, açuvlana. Son, aşıkmadan evge kire. Oğlunıñ göñülsizliğini, tabandaki minder ve yastıķnı (5) körip kıorkmağa, abdıramağa başladı.

– Bu da nasıl şey, alsızlandıñmı? – dep soradı, oğlunıñ yanında oturıp.

– Yok, şay, – dedi Kerim lafnı kıskadan kesip.

– Reisniñ kıabulında bulundım, – dep başladı ana, (10) – Özbekistandan köçip kelgen kıırımtatarlarını işke almaylar, ev beklemeyle. Eşitkenime köre, boş evler bar eken. Bunı anlağanımnen reiske çaptım. Mostovoy kıail olmay, dediler. Ya olar, ya men, dep reisnen davalasha eken. Oña söyleyecek sözlerimni azırlap kıoyğan edim, (15) paķıl kibi anda yok edi. Reisniñ közüne baķıp: O adamlar içün men cevapkıarım, bir yaramazlık yapsalar, meni cezalarsıñız! – dedim. Reis başını bir tarafķa burıp, mıyık astından küldi. Sen ğarez adam degilsıñ, Glep İvanoviç, lakin saña çatalayaķ kıoymağa tırış- (20) kıanlar bar, dedim oña. Küle. Men kıimseniñ çatalayağından kıorkmayım, – dedi. Er alda, biz de insan balalarımız, deyim, ne zamanĝace böyle sürülip, çekişip yürecekmiz. Kelgenler işten kaçķan tenbel adamlar dediler. Ğarip başlarına bahtsızlık tüşti, ondan (25) kıurtulmaķ isteyler. Ne çare, kıayda barsınlar, Vatan tarta işte. Bu yerge eyi meramnen keldiler, sıziñ boynuñızda moysa olıp oturmazlar, Gleb İvanoviç. Maallemizde üç odalık bir ev bar, dedim. Anda kimse yaşamay. Harap olıp ketecek. Evni olarğa beriñiz, onı tüze- (30) tır, anda yaşar ediler, dedim. Maña inan, sızge yamanlık istemeyim. Açık göñülnen aldıñızĝa keldim. Razı oldu. Deycegim, işke de aldı, şu evni de o adamlarğa berdi. Mostovoy degen nişaretliniñ kıulakları çıñlasın. Közümiñden ketecek ola, dep eşittim. Ceennem- (35) gece yolu bar, lainniñ!

Baştaları Narimanovniñ kıorantasını da kııynağan, kıöyge kelgenlerini istemey, süngünen kıarşılap alğan ediler. Sonundan vaziyet biraz deñiştı. Zakirge de, Gülzade de inana başladılar. Şimdi kıöyge bir de (40) bir kıırımtatarı kelse, Gülzade yengeden soramay, onı kolhozĝa almaylar.

Güüzade yenge ev ortasında toķtap yılmaydı ve:

– Naciye kelip ketti. Reyanĝa barĝanlar. Alımçık maña oşay eken. Sen ne vakıt baracaķsıñ? – dedi oğluna. (45)

(184)

– Yarın. Reyan ufakaş sağındım, degen edi.

– Eki cayım hamırım bar, – dedi ana, – birini özümüzge pişireyim, degerini saba pişirip, Reyanğa alketersiñ.

Ana, oturğan yerinden kalkıp, aşhaneye keçti. Anda (5) çanağ – çölmek tasırdıları koptı. Reyan aş azırlaycağ olsa, iç bir türlü tasırdı, dumbürdi çıkmay. Er şey tez yapıla. Ana öyle çalışıp olamay. Bütün vakıt savutsaba davuşları, ayak tapırdıları eşitle. O, şay alışkan. Niayet, sofra donatıldı. Ana ep söylendi. (10)

– Kaynataña telegramma yolladıñmı?

– Yolladım, – dedi Kerim ve közlerini yumdı. Bir an içinde apayı, oğlançığı zeininde dolandılar. Ana oğlunıñ yüzü, közleri allanıp parıldığanını esledi. Göñülü raat edi. (15)

– Reyan loksahaneden çıkkın soñ, yanaşa köyde yaşağan Nimetulla mollanı, bir kaç kartnı çağırıp, adetlerimiz boyunca bir dua yapar, balanıñ adını қо- yarmız. Naciyege, Zekkige haber etermiz. Mıtlak kelirler. Adetlerimizni unutmayık, gunahkar olurmız. (20)

Memuriyet binası ögünde ses – şamata koptı. Ne ola anda, anlamak kıyın edi. Yoksa, kaza – bela oldımı? Gürülti tınmay, aksine, kabara. Ana sabırsızlandı, torunçıgının kolundan tuttı da, kapılarını kapatmay, sokkaka çıktı. Er zaman yolda – izde körgeñ, laf (25) etken komşu kadınlar, şimdi bir yerde körünmeyler. Dersiñ yer yarılp, yerge kirgenler. Eşitkenlerine özü de birden inanmadı. “Kırımıttatarların yeri Mongolstanda!”, “Çoban Ata” kırımıttatarlar için degil!” Ana bu kiyik, çireñç sözlerden abdıradı, buz – buzladı. Eki ayağı (30) yaprak kibi kaltıradı. Beñzi soldı, közleri bunarlandı. O, sol kolunen kökregine yapıştı. Yüreginiñ sık – sık urğanını duydu. İster – istemez keçmiş künlerni hatırladı. Vakıalar aqılında yarı tüş olup canlandılar. “Tövbe, tarih kene tekrarlanamı şu?” O, başındaki kıy- (35) ıgını suvurıp aldı da, onı kolunda sallap, torunçıgının yol boyu ketti. Esken ruzgar saçlarını yelpirete, kasevetli yüzünü sıypap ala edi. Ana keñ adımlarnen, qarşısına rastkelgen köy sakinleriniñ sert çıraylarını eslemey, davuşlar çıkkın tarafka aşıktı. Üç kün (40) evelsi yaşlar kene kızgalğan, lakin tez yatıştırğan ediler. Bugün vaziyet bam – başka. Atta havflı.

Meydan adamlarnen tolu. Minberge biri çıka, digeri tüşe. Kırımıttatarlarını yamanlaylar, aqsımlaylar. Ni-

(185)

çün? Mina, kimdir biri kırımıttatarlarını maqtay, daa bir şeyler aytacağ ola, oña söylenmege imkan bermeyler. Bağıruvlar, sızgıruvlar eşitle.

Gülzade yenge bu yerge kelgende, ses – şamata daa ziyade arttı. Ortalığın keskin asabiylik, kerginlik bastı. Er (5) şey kemane teli kibi tartılğan edi. Azaçık tiyip bakacağ olsañ, uzülecek. Ana torunçıgını kuçaqlap, minberge doğru adımladı. Onı yollamaycağ olup yolunu kestiler. Yaşlardan birisi anteriniñ eteginden tarttı. “Çekil, çekil yolumdan!”, dedi ana adamlarını iteklep. Zor- (10) belanen minberge çıktı. Közleri ögünde guya insan sürüsü degil de, nasıldır anlaşılmağan kölgeler tura, kulakları duvulday, söylenmek kıyınlaşa. Ana manlayına yapışkan saçlarını kolunen ısrar ile sıypadı. Adamlar tındı, başlarını aşağı aldı, kalblerinde (15) ağrımı, açuvımı bar edi.

– Cemaat! – dedi ana özünüñ yımşak sesinen. – Siznen ne olup keçe, asla anlap olamayım. Nasıl Mongolstan o? Babam, dedem, men özüm mında, Kırımında doğruluk. Biz bu toprağnıñ tamır halkımız! Olarnıñ (20) kabirleri de mında edi. Bozıp yernen yeksan ettiler. Mezar taşlarından ev, ustahane kurdılar. Divarlardaki taşlarda

ala daa arap yazları körünip turalar. Amma sen, Timöfey Matveyeviç, Mongolstan deysin. Meni o taraflarğa kuvacak olasin. Men o ateş ceenneminden daa yakında (25) keldim. Alla sürgünlikni duşmanımniñ duşmanına dahi köstermesin. – Ana sustı ve kolunu ögge uzattı. – Siz ana toprağınıznı bırakıp, biriniz Kırımğa, digeriniz Özbekistanga kettiniz! Yarın bu yerni de taşlap, Alla bilsin kayda ketersiniz. Buña eminlik bar- (30) mı? Yok! Amma biz kırimtatarlar bu yerden bir yakka ketmeycekmiz. Bu – sonki nokta! Kırımğa biz davağa kelmedik. Muabbet yaşamak için keldik, Kırımniñ toprağı, bol bereketi sizge de, bizge de yeter! – Ananıñ tamağı qarıkça kerek, ıdırınıp öksürdi. Kimdir bi- (35) risi kırimtatarlarğa qarşı yazılğan ve adamlarınıñ başları töpesinde yelpiregen şıarnı aşağı alıp, sırtıkça sardı. Militsionerler çet – bıcaқта dolansalar da, işke qarışmay ediler. Ananıñ başı pek qarıştı. Yaşadığı köy de, evi de bu yıllar içinde en güzel bir (40) köşe olup qalğan edi. Şimdi bu müdhiş aleket...

Kolhoz reisi, ferma müdiri körünmeyler. Mostovoy mında. Çırayı kara kış kibi küskün. Ana oña nefretlen bakıp, sözünü devam etti. “Sizler kırimtatarlar kelseler bizni soyacaklar, öldürecekler, dep yayğa- (45)

(186)

ra qoparğan, balalarınıznı bir afta mektepke yollamağan ediniz. Qana bakayık, kırimtatarlar kimni öldürdi? Kimni soydılar? Kimni köteklediler? Yok, yalan aytam, men, mesela, Saveliçni köteklegen edim. Ebet, ebet, külmeniz, oña eki şamar yandırdım. Közlerin- (5) den çukurlar saçıldı. Menimnen gecelemek istegen. Bak sen o orospuğa!” – Halk gurüldedi, şen külküler qoptı. Qadınlar ferma ferma müdirini kıdırı ediler. “Qana o zampara, kelsin bu yakka!” – dep bağırdı birisi. Bu arada tekrar ananıñ sesi yağıradı. – Bütün sağı- (10) lıgımnı fermada gayıp ettim. Gece – kündüz çalıştım. Bunu siz yahşı bilesiniz. Kim için tırıştım? Kolhoz için! Öpkeni taşlayık. Cenkten evel nasıl dost olsaқ şimdi de şay muabbet olup yaşayık. Tek sağık olsun! (15)

Ana kıyıgının boynunu sarıp, üç adım kenarğa çekildi. Egilip torunçığınıñ yarık tolu, gunasız közçuklerine baktı. Halk sarsıldı, biri – birini iteklep, şamatanen sokağ boyu dağıldı. Gülzade yenge yaşlı közlerinden Mostovoyı kıdırısa da, onı bir yerde körip ola- (20) madı. Qaydadır sıptırılğan. Adamlardan biri arkadaşınıñ omuzına tokunıp:

– Yaramaz qadınga beñzey, – dedi.

– Yaramaz, lakin adetli. Menimce, söylegenleriniñ episi doğıru. (25)

– Er alda, ne muşkül allar ola dünyada!

– Zavallılarnıñ başına kelmegen meşakatlık qalmadı. Kene de şu ğaripleri kıynamağa tırışalar. Men acıyım olarnı!

– Ayt da, onı ayt! (30)

Köy sakinleriniñ kaygılı ve tüşünceleri kıyafetleri, Çoban – Ata köyü, onıñ dünki ve bugunki facialı alı ananıñ közleri ögünde canlandılar.

Kıyınlıklar, zorbalıklar bitmese de, bugunki künge şükür etmek mümkün edi. Ebet, beterinden beteri (35) bar, dey turğanlar. Böyle beteri künni çok beklemek kerek olmadı. Künlerniñ birinde Sarı – Ağaç maallesinde büyük facia qoptı.

Köyni apansızdan askerler sarıp aldı, maşınalar, buldozerler jıykıldınen yollar keçti, evler yıkıla (40) başladılar.

Adamlar, daa dün sürgünlikten keldiler. Ev için toprak istep köy şurasına bardılar. Mostovoy, köy şurasınıñ reisi olarnı iş odasından qıvıp çıkardı.

(187)

“Bugün kabul künü degil!” – dedi. Ertesi künü idare binası kene adamlarnen teldi. Amma vaziyet deñişmedi. Tek berecek olup işandırılar. Ne vakt berilecek? Bunu kimse bilmey. Em aslında berilecekmi! Köçip kelgenleri ise çadırlarda yaşaylar. Ne ocağ, ne suv, ne elek- (5) trik yarığı... Kim çaresini nasıl tapқан olsa, öyle de yaşadı. Ölmemek, can saklamağa tırıştılar. Balalar, kırtlar bu eziyetke çıdap olamadılar. Hastalandılar.

Yaznıñ çillesinde Tümen gazcıları keldiler. Bu topraklar olargä berilecek eken. Adamlar telaşka tüş- (10) tiler. “Ya bizler kıyda yaşaycağımız!” – dep bağırdı köy sakinleri. Toplanıp, kene köy şurasına çaptılar. Ey-at, meramları boş çıktı. Göñülsizlenip çadırlarına kıyttılar.

Yok, Mustafa emce böyle ağısızlıknen razı olma- (15) dı. Balta ve pıçkıyı alıp, ağaç obasına doğru adımladı. O, eñ azdan elli dane kızık azırlaycağ olup, işke kırıştı. Kıomşusu Erecep ağıaynı azbarda körip, onı çağırdı.

– Ne işnen meşğulsın ya, Mustafa? – dedi Ere- (20) cep ağıay kolumu uzatıp.

– Bilesinmi, köydeş, bizge beklemege artık acet kalmadı. O, hınzırlar bizge toprak bermeycekler, bu endi anlaşıldı. Beklecek yanılırmız. Topraknı adamlargä paylaştırap bereyik. Dinsiznıñ ağıından, (25) imansız keke, dey turğanlar. Mına men, kıazıkıqlar azırlamağa başladım, – dedi o.

– Pek doğru yapasın, Mustafa. Vallai şay yapayık. Başka çare kalmadı.

Arası eki kün keçmedi, er kes toprak saibi oldı. (30) Sarı – Ağaç maalesinde erte sabadan keç ağışamgace balta, çökük sadaları eksik olmadı. Adamlardan bazıları temel kıaza, digerleri beton kıoya, daa başka işler yapalar. İş gece – kündüz devam ete. Sarı – Ağaç kıurula, kenişley, yaraşıklı bir kııyafetke çevirile. (35)

Bu eyi haber Mostovoyğä da barıp yetti. O, köyde yanı maalle peyda olğanına asla kıuvanmadı, aksine, içine ateş tüştı, yuğusu kıaçtı. İş odasında raat oturıp olamadı, türlü munafıklar tüşündı. Kıurucılık işlerini toktatmak ya da çanalatmak niyetinen Sarı – Ağ- (40) açka militsionerni yolladı. Sırık boylu mayor sarı kıaşlarını oynatıp, kıaba sesnen:

– Ketiniz, ket, yoksa...

O tutuldı, ne söyleycegini bilmey sustı, pelteklengeninden kıızardı. Kıadınlar külkü, şamata kıopar- (45)

(188)

dılar. Mayor aşıkmadan maşinasına oturıp, artına kıayttı. “Lanet tatarlar!” – dedi içinden.

– Dinlemedilermi? – dep soradı Mostovoy. Asabiylene odanın tabanını tepe, kıattı adımlarnen o yakğa – bu yakğa dolana, tınçlanıp olamay. (5)

– Demek, bir şeyge irişip olamadın, öylemi?

– Hasta bala, sararğan solğan, anası ilac tapamay, ağlay, çapa – çapkıalay. Ah, Yevgeniy Afanasıç, siz körseñiz de...

– Yeter! Sen ağıaysın, yoksa , anlamayım, saña ne (10) oldı?

Mostovoy kolumen sert areket yapıp, yerine barıp oturdı. İdare maşinasını çağırdı.

– Pavloviç, yür kettik! – dedi militsiya mayorına. – Küzkinni de çağır. (15)

Maşınağä mingeninen aydavicğa:

– Sarı – Ağaç maallesine! – O, anda ne olup keçkenini özünıñ çılpık közlerinden körmek istedi. Maşınanı kenar – bıcağta toktatıp, adamlarnıñ çalışkanlarını seyir etti. Körgenlerine şaştı. “Bu kıadar (20) keresteni kıydan aldı olar? Hırsızlamadılar mı?” – dep fııldadı. Mayorgä çevirilip:

– Pavloviç, bunu yahşı etip teşkeriñiz!

– Taşkentten ketirgenler. Şahsen vesikalarını alıp baqtım. (25)

Ƙara “Volğa” esmeri, kesmentik adam yanında toqtadı. Evniñ töpesini şifernen Ƙapata ediler. Bu adam Mustafa emce edi.

Mostovoy ayağınen maşınanıñ basamağına basıp, sol Ƙolunıñ yumruğunu cağına tiredi ve selam – ke- (30) lam demey Mustafa emcege tikilip baqtı.

– Saña bu yerni kim berdi? – dep soradı.

Mustafa emce onı yahşı tanığanından, sakın davuşnen:

– Baştı bir Mostovoy arkadaş, meraba, bizim, maal- (35) lege hoş sefa keldiñiz! – dedi ve oña doğru adımladı. Reis şaşmaladı, ne aytacağını bilmey, utanğanday olup, arkasınen oña çevirildi. Ƙol tutuşmadılar. Mustafa emce sözünü devam etti. – Kimse bermedi, özüm aldım, – dedi. – Siz meni yahşı bileşiñiz, toprak is- (40) tep aldıñızğa kaç kere bargan edim.

Mostovoy böyle cevapnı beklemegeninden, daa ziyade kızdı, başını köterdi ve yüksek davuş ile:

– Erte – yarıƘ bu yerden ayaklarıñıznı avuştırıñ-

(189)

ız! – dep cekirdi. – Yoksa, er şeyni darma – dağın etermiz.

– Cuma – Eli köyünde eki evim bar, – dedi Mustafa emce, – biri babamnıñ evi, digeri benimki. Ketsem, olardan birini maña bereceksiñizmi? (5)

– Men o evleri saña berip olamayım.

Toplanıp kelgen adamlarınıñ sayısı ep arttı. Şamata – güdürdi Ƙoptı.

– Şay ise, biz bu yerden bir yakğa ketmeymiz, – dep kestirip ayttı Mustafa emce. – Ev Ƙurmağnı devam (10) eteckemiz. Baş soğmağa ocağımız yok. Hastalangan balalarınıñ sayısı onğa çıktı.

Mostovoy sağ Ƙolunı maşınanıñ Ƙapısı üstüne Ƙoyıp, közlerini sık – sık oynattı.

– Ketersiz, – dedi iddetli davuşnen, – men sağ eken- (15) de sizler bu yerde ev Ƙuramazsıñız! Sizin teriñizni sıdırırım. BostanlıƘ yer, garaj, ayvan ağırları içün nalog alırım. İçmege suv tapmazsıñız. Onı sizge aƘçanen satarlar.

Dudaklarınıñ kenarları köbüklendiler. Ƙalbin- (20) de kılıç keskinliğinde ğarezli duyğular uyandı. Onıñ suvuk, titis bakışı Ƙarşısında turğan adamnı burğı kibi teşmege azır edi. Külküsü de zeer kibi accı edi.

Amma Mustafa emce dayandı. Dayandı degil, onıñ bu- (25) tün aƘsız sözlerine Ƙandırıcı cevap taptı, uçum lerini cenkaver adam kibi urıp Ƙaytardı.

Aradan üç afta keçti. Sarı – Ağaç faciası Ƙoptı. O, Güلزade yengeni ğaflet Ƙaldırdı. Güdürdilerni, tasırdılarını, ağlav – sızlavlarını eşitti, lakin farkına (30) birden barmadı. Zelzele olmayğaydı, degen ƘorƘı aƘılına keldi. ƘorƘıp Ƙaltıradı. Pencere aralığından tışƘa baqtı. Tövbe, bu ne demek? – dedi. Ortalık askerlernen, maşinalarnen tolğan. Canım – canım evler yıkılğan, körünmeyler. Mustafanıñ evi Ƙayda? (35) Damını Ƙapatıp bitirgen ediler.

– Reyan, mında kelse, kızım! – dep bağırdı ana kelinine. Reyan tışƘa bakarken, ah çekip, tilini tişledi. Çapıp çardakğa çıktı. Şiferler maşınalarınıñ köpçekleri astında şatır – şutur parçalana ediler. Bu yer- (40) den Sarı – Ağaç maallesinde ne olup keçkeni yahşı körüne edi.

Mustafa emce Ƙoluna baltası azbar içinde dolana, çul – parça olğan şiferlerge, tahtalarğa yanıknen bakarak, keskin, ƘarıƘ sesnen: (45)

(190)

– Yermakov? Köpek oğlu, öldüririm seni pezevenk! – dep bağıra edi.

Yermakov maşınanın suratını tekarar yavaşlattı ve başını maşınanın penceresinden tışka sokıp:

– Mostovoy kabaatlı, oña barınız! Meni o yolla- (5) dı, – dedi maşınasını vıznen aydap ketti. Yolda toz – duman köterildi. Reyan ruhiy azaplardan kırtulmak ister kibi evge çaptı ve kaynanasına ilave etip:

– Eşitesinmi, ana, – dedi o, – Yermakovnı Mostovoy yollağan eken. (10)

Ana taacipnen kelinine baktı, kaçındı, kollarınen betini kapatıp, dudakları arasından söylendi.

– O melundan er soy fenalığın beklemek mümkün. Özüm de şaydır, dep belledim, – dedi.

Körgerleri onı teknil ayakta yıktı. Ne künde- (15) leri raatlanıp oldu, ne geceleri yuklap. Tüşünde sandıraqlay, bağıra, uyanarak, tüşegi içinde kayli vakıtkace areketsiz otura, soñ tekrar başını yastıkça koyup yata ve terenden nefes alğanı duyula.

Bir kaç kün böyle sandıraqlavnen keçti. Bugün köy (20) şurasına baracak olup, evden çıktı. Sarı – Ağaç maallesine burulmadı. Andaki karabelerni körüp, yürek ağrısını tazertmek istemedi. Açuvlanganından yoruldu. Lakin toktap al almadı, aksine, adımlarını çabikleştirdi. (25)

Mına eki katlı idare binası. Uzun çardağ adamlarnen tolu. Olardan er biri öz istek ve kederinen bu yerge keldi. Gülzade yengenin keder ve kaygısı er kesten büyük, közyaşlarinen suvarılğan. O, ağaç merdivenden yukarı köterilirken, nevbet beklegen adamlar arasına (30) karıştı. Kimse reisnin çağıracağını beklemey, içeri sokuldu. Zayıf elektrik çırağı odanı zornen aydınlata. Divarlarını toz başkan, yerge tüşelgen kilimde şamar büyüklüğünde lekeler bar.

Gülzade yenge Mostovoyın çiy közlerine, uzun bu, (35) runına, ufağ başına yapışıp kalğan hatır kulaklarına baktı. Baktı degence, başını endirdi, yüregi bılangan kibi oldu. Mostovoy ise sigardan sararğan iri ve sarı tişlerini kösterip yılmadı. Dersin kimnidir tişleycek edi. Közlerinde peyda olğan aydınlık (40) bir saniye içinde gayıp olup, onı bunarlı perde deñiştirdi.

– Narimanova, ne soramak isteysin? – dedi o azğana ögge egilip.

(191)

– Men seniñnen kavğa etmege keldim, – dedi ana. Mostovoy abdıradı ve taaciplenerek:

– Kerçekmi? – dedi.

– Ebet, kerçek, – dedi Gülzade yenge.

– Sen şakacı bir kadınsın. Adamları küldür- (5) mege sevesin.

– Yok. Sarı – Ağaç faciasından soñ, şaka etmege mecalım bile kalmadı. Közlerimiz yaştan arınmay.

– Ne yapayık, tağdir...

– Tağdirmi? Hayır, tağdir degil, – dedi Gülzade (10) yenge. – O, siznin kibi garezli adamların işi. Yermakovnin aytkanlarını eşitkendirsın.

Mostovoy oturğan yerinden kalkıp, pencerenin bir kapağını aralık etti. İndemeyip toktamadan sigar içken adamlarğa baktı. Kuruğan dudaklarında açuv (15) alametleri sezildi. Keyfi teknil bozulğan edi. İçinden Gülzade yengeni lanetledi, lakin ağızını açıp bir söz bile demedi. Kulaklarının yanganını duydu.

– Tövbe! Bunı kim ayttı saña? – dep fısıldadı o. – Olğan şey degil. (20)

– Ne, Yermakov yalan aytamı yoksa? – Gülzade yenge reisni yakından körmek ister kibi ayakğa kalktı. – Eger meni açuvlandıracak olsañ, daa çok şeyler

aytırım. Sen, Afanasıç, merametsiz, kara yürekli adamsın. Kırimtatarlarını sevmeyiş, millet ayırış. (25) Tar alıplı adamdan yahşılık beklemek mümkünmi?

Güzlade yenge öyle coştı ki, özünün cesürligine, kuçüne şaşıp aldı. Ananın keskin sözleri reisniş albinde öyle bir üyrölme asıl etti ki, sanarsın damarlarında aynağan an çıkmağa yer tapamay, (30) miyine kelip tirelgen edi.

Mostovoy dudaklarını yalarken:

– Bütün bu yalanlarını kendiñ uydursın, – dedi. İdrınıp bir şeyşer söyleyecek oldu, söylep olamadı, fikirleri uzölüp – uzölüp kettiler. Tili tutulğan gibi oldu. (35)

Sukünet eki – üç dakika devam etti. Güzlade yenge endi reisnen laf etmek istemeyip, odadan çıktı. Göñülü biraz açılğan edi. Yolda bir yerde toqtamay, evine doğru adımladı. Köz kıyığından Sarı – Ağaç maallesine köz taşladı. Mustafa emce ve Erecep akay daa başkaları (40) işnen meşğul ediler. Maallenin diger yağında da iş aynay edi.

“Eh, melünlar, evlerimizni yıkmaknen işimizni toqtacak oldıñızımı?” – dep ökelendi Güzlade yenge ve işlegenlerge bakarken, israrnen adımladı. Yüregi (45)

(192)

azaçık tınçlandı, yüzüne allılık peyda oldu. O, tükan yanına kelgenden, solğa buruldu, evine ketken tegiz yolğa çıktı.

Evde onı kızı ve kiyevi bekley ediler. Ana ses – soluksız odağa kirip, de kızına, de kiyevine tikildi. (5)

– Mında ekensiz de, – dedi, – ya Nurfetçik ayda? Niçün ketirmediniz? Yakında körmedim, sağındım. Ya bular ne? – dedi o apı artındaki utularını kösterip.

– Boya, – dedi Zekki, – Kerim sımarlağan edi. Üç utu. Yetişmese, daa da ketiririm. (10)

Ana kiyevini isteksiz dinledi, hurnazlıknen küldi ve közlerini sık – sık oynatıp:

– Kerimniş olları aşına, – dedi ökelenip.

Anteriniş etegini tüzetip aldı. – Nege kerek olup aldı o boyalar? Aqçanı ayda masraf eteceğini bilmey. Aq- (15) ız, Reyan, sen tekaran bu ocañniş ulağını bur bizim cebimizni suvaltmasın.

Külüştiler. Ana taacip ile olarğa çevirildi. Sonra, özü de coşıp, külmege başladı.

– Niçün öyle deysiniz ya, ana, – dedi Naciye ev- (20) niş tabanına, pencerelerge işmar etip, – boyaları ketip ağıarıp aldılar.

– Delirme! – dedi ana sert davuşnen. – Sen olarğa yüz beresin. Yarın aparsın anağa aqça kıdırıp. Anañniş aznası barmı, yoksa? Şimdi nege kerek o (25) aqça?

Ana “Olar” demeknen Zekkiniş borçğa istegen aqçasını ve oğlu Kerimniş kereksiz masraflarını köz öğüne aldı. Bu sözler Zekkiniş gururına toqunsa da, o afağanlanmadı, aksine, sakın, özüne has davuşnen söy- (30) lendi.

– İzzet emcem Teşkentteki üç odaçık sektiyyasını arasuvdaki bir adamniş evine diñişmekni anlaşıkan. Kerimnen o evni barıp kördik. Begendik. Azbarı büyük. Emcem sektiyyanen birge on biş kümüş daa tölemek (35) kerek. – Zekki toqtap anağa baktı. Oniş çeresi deñişmedi. Yalınız ollarını oymağa yer tapamay edi. – Evni oldan açırmağ istemedik.

Kerim başını aşığı alıp, indemey oturmağta. Reyan lafğa oşulmadı. Akayniş ricasını yerine ketir- (40) mek içün odadan çıktı. Birazdan tekrar içeri

kayıp kirdi. Kõlunda ufaķ ķemidanķıķ tura edi. Onı akayına uzattı. Er kes Kerimge taraf ķevirildi. Ana yumruğını cağına tirep, muęayęan alda otura. Bu daķķalar

(193)

onıń iķin pek eyecanlı ediler. Kerim aķķanı sayıp, Zekkiniń tizi ¼st¼ne koydı.

– Mına, biń k¼m¼ş, sayıp al! – dedi.

Zekki aķķanı ķoluna alsa da, saymadı, yavlığına sarıp, cebine soktı. Zekki de, Kerim de, Naciye de (5) ¼pke, itiraz endi bitti, dep esaplağanda, ananıń ¼tk¼r sesi yangıradı.

– Sizler ananıńnı tonamasanıń, aslı keyfińiz kelmey, – dedi. – Menim doksan k¼m¼ş pensiyama baķasıńız mı? (10)

– Sağ ol, ana! – Zekki temenna eter kibi başı nı aşıağı endirdi ve yarı şaķa, yarı ciddi tavurnen, – alęan aķķanı tez ķaytarırım. Aslında, doğrusını s¼yleycek olsaķ, sizge o ķadar aķķanı nı keregi bar!

– Vay, nasıl laftır o! Siz benim masraflarımı nı iķ (15) de bilmek istemeysiniń. Yalınıń d¼n ¼ķ k¼m¼şlik sabun, bir k¼m¼şlik kerosin, beş k¼m¼şlik şeker, piķen olmağa yan ı oraķ aldım. Başıķa ufaķ – t¼fek masraflar nı aytmayım. Eger er k¼n b¼yle masraf etecek olsa m, o ķadar aķķanı ķaydan alacağım. (20)

Ana evlatlar nı nı keyfini bozmaķ istemeyip, t¼ş¼ngenleriniń episini s¼ylemedi. Sustı. O, oğlunı dinlemege azır alda oęa baķtı.

– Bizim aķķalar, – dedi Kerim, – şifonyerde, k¼nde kiyilge urbalar t¼b¼nde turalar. Kerek olup ķalsa, (25) alınıń! Sorap oturmańız.

– Sen, bala, baş k¼tme, – dep ¼kelendi ana, – al eken. Men ¼yle edepsizlikke alışımağanım. – O, sustı ve resmiy bir tavurnen devam etti. – Bu kereksiz davanı bıraķay ıķ. Şimdi evniń tabanlar nı, kap ı, pence- (30) relerni boyalaycaķ olası n. Ya bu sabiylar ķayda oturacaķlar? Epinizmi zeerleycek olası n mı?

Naciye ananıń s¼zlerini ş¼benen, atta suvuķlıķnen ķarşılap aldı. O, beyaz anteriniń eteklerini topla p, çıplaķ ayaklar nı ķapattı. – Kerimden ğayrı (35) epiniń bizge ketersiz. Boyalav işleri bitkeninen ķaytırsınıń, – dedi o. Ana raz ı olmadı.

– Men bir yaķķa ketmeyim, – dedi o ķattı davuşnen. – T¼şegimni tapmasam yuklap olamayım.

– Yuklatķan ilac berirmiz, ana, ķozu kibi yuk- (40) larsız.

Oturęanlar yengilden k¼ldiler. Tek ana k¼lmedi, o aksine, daa ziyade ¼kelendi.

– Baķ sen oğa, ilac berecek eken! – dedi ana kıızışı p. – Men saņa ¼yle bir ilac beririm, ta ¼z¼n (45)

(194)

begenirsin. Em ¼oķ gevezelenme, damsız laf nıdan keyfim bozula.

– Yok, ana, aķuvlanmańız, men, vallai, şaķa ettim. İstemeseńiz ketmeńiz, zorlamaymız. Lakin sizge kıy ın olur. (5)

Ana s¼zge ķoşulıp:

– Men kıy ınl ıķlaręa alışı p ķaldım. Birinci kere degil, – dedi.

Naciye ananıń tabiat nı nı yahşı bilgeninden, ısrarlıķ k¼stermedi. Sıkıntılı bir tebess¼mnen etraf ı- (10) na baķındı, ketmek vaķıt ı olęanından, turmağa tedariklendi. Balaların ı urbaķ ıķları, eskileri, yoręanķ ıķları boęķalandı, aşalacaķ – iķilecek ne bar ise epis i alındı. Naciyen en Reyan artta, Zekki oęde, aydavcı yan ında oturdılar. (15)

– D¼rt k¼nde boyalap bitiririm, – dedi Kerim maşınanı nı pencereķiğinden iķeri egilip, – beşinci k¼n¼ bekle, m ıtlaķa barırım.

– Sen o kadar tez aşıkma, boya sasığı ketsin, – dedi Naciye, – kelmege yetiştirirsin. (20)

Kerim ertesi günü derhal boyalav işine kırıştı. Aşhaneden başladı. Meramı üç – dört künde bitirmek edi. Fakat degeni kibi olmadı. Birinci günü bütün odaların tavanını boyalap bitirse de, olar çok yıllar zarfında boyalanmay, öyle qaraplangan ediler ki, bir kere (25) boyalamaknen iş bitmedi. Ev tabanının boyası ketken yerler ağırıp, çubarlanıp turdılar. Kerim ikinci kere boyamağa mecbur oldu. O, fırçını kutu üstüne koyup, belini doğrulttı. Ananı nasıl etip kandıracağını bilmedi. (30)

– Eki kere boyalamasan, yolaqları ketmey. Köresin, tekrar boyalangan son, körünişi bam – başka oldu.

– Dülberlik çarpsın anda! Dünya kadar akça masraf etkensin.

– Masrafsız iş olmay. Bakarsın, ana, bizim evge (35) suqlandırılar. Sen külme, men doğrusını aytam.

Kerim ananın göñülünü almağa tırıştı. O, oğlunu dinlegen sayın çeberliğine, işkirligine şaşıp, onıñnen gururlanıp, hoş çerenen odadan çıktı. Arası yarım saat keçmedi, o koluna cezve, eki filcan ve (40) şekerliknen odağa kaytıp kirdi.

– Otur, kave iç! – dedi oğluna. Ekevi indemey kave içtiler. Ana oğluna sınavcı közünen bakarak, işinden gayet memnün qalğanını söyledi. Kerim filcanı yerge koyıp: (45)

(195)

– Pencerelemini, itimal, eki kere boyalamak kerek olmaz, – dedi boyalı parmaqlarını okalap.

– Boyalanganı da yeter, – dedi ana, – şıkar şeymi o!

Kerim ikinci günü boyalavı bus – bütün bitirgen edi. Kenarğa çekilip, kıyadan olsa da, yapқан işine, bir (5) köz taşladı. Begendi. Mıyık astından külip aldı. Tem-tegiz boyalangan pencereler küneş yarığında kılım-yılım yıldıray ediler.

Evde er şey sırasında edi. Odalarda boya kokuşu kalmadı. Bu tazelik göñülünü ohşay, ruh bere. Zaten istek, (10) çeberlik neler – neler yaptırmay. Kerim ananen anlaşıp, ailesini ketirmege karar berdi.

Ana oğlunun işini begense de, bunu duyurmamağa, içki duygularını gizlemege tırıştı. Onıñ raatsız yüzü ne kadar ciddi olğanına bakmadan, anda gizli tebes- (15) süm çizgileri sezilip tura ediler. Kerim ananın sözünden çıkmasa da, apayını da urmet ete, bütün işlerini beraber çizeler. Şimdi Reyan evge kirgeninen, yapılgan işke ayretlenip, şaşıp kaldı.

O, mindan ketmek istemey edi. Odalar salkın suvnen (20) yuvulgan son, daa ziyade yıldıradılar.

– Aferin, aferin saña, Kerim! – dedi o akayının boynuna sarılıp. Yanaklarından öpip – öpip aldı.

Ana kenarda turıp, oğlunen kelininiñ sözlerini dinlerken, şimdiki künlerni Çoban – Atağa kelgen ilk (25) künlernen, Sarı – Ağaç faciasinen tenyeştirip bakacak oldu. Közleri öğünde Mostovoyın çirkin kıyafeti canlandı, kulaklarında kaba, cirenç sözleri yañğıradı. Incinuvdan arkasında sanarsın karıncalar çapkalay ediler. “Lanetli künlər ketsin de, kel- (30) mesinler”, dedi fısıldınen.

– Bir şey soradımmı, ana? – dedi Kerim.

– Hayır, sormadım. Sen bak anda öz işiñni...

Evde, şübesiz, iş gayet çok edi. Kerim bir kün ya da bir saat bile tagin oturmay, de tahtalarını erendeley, de (35) pıça, aranda daima balta, çöküş sesleri eksik olmay edi. Buña ana da, Reyan da çoktan alışıp kaldılar.

Kerim bugün kene işlep turğan arada, azbarda Yunus peyda oldı. O, arançıkğa köz taşlap:

– Ne işnen meşgulsın? – dedi Kerimge. – Bırak (40) o işni, yür Mustafa ağağa yardımğa barayıq. Konteynerleri kelgen.

Olar yan – yanaşa adımlap, azbardan çıktılar. Sarı – Ağaç maallesi. Emek sadaları kulaklarında çınlay. O, daa da dülber, daa da yaraşıklı olıp kurulmakta. Onı (45)

(196)

yıkacak, yok etecek oldılar. Meramlarına irişip olamadılar. Çünkü o ak işi degil edi.

Ana başını tik köterip, azgana yılmayarak, samimiy közlerinen yaşları ozğardı. O, katmer – katmer olıp tizilgen caplarga, ucuları sivri kayalarga, yem- (5) yeşil toğaylarga, yanı kurulayatқан evlerge bakıp toymadı. “Ölüm bar, ayrılık yok bulardan”, dedi içinden. Taqdir onı şimdi kaydalarğa alıp ketmesin, oña nasıl köznen bakmasın, Çoban – Ata Narimanovlar ailesi için en qadirli, en yakın , sıcak bir köşe olıp (10) qalğanını o yahşı anladı.

1990 - 1994

(197)

ŞEYTAN ESİRLİĞİNDE

İKAYE

Küz künlerinden biri edi. Kaygı ve tüşüncelerge dalıp, aşıkmay işke kete edim. Boz renkinde kırlardan salkın yel esmege, teniğe ine kibi sançkan, (5) inceden yağmur sepelemege başladı.

Tükanlar yanına kelgende, ümitsizden karşıma hucur areketli bir adam rastkeldi. Dikkat ile, atta meraknen oña baktım. Evelleri onı kşabamızda körmegen edim. O, yün çekmenine sarılıp, kulaklı kalpağ- (10) ını kşalarına öyle başkan ki, közleri bile körünmey, yavaştan adımlay edi. Al – evalına pek incinmadım. Çünkü şimdi, sürgünlükniñ ilk yılları, er kes böyle fakır yaşay edi. Köydeşlerden onıñ kim ekenini, kaydan kelgenini soradım. Birevleri onı içkici, dep (15) adlandırdı, diğerleri tenbelliği yüzünden kendisini sakat etip köstermege tırışa, dep anlattılar. Şimdi Bilal ağanıñ evinde yaşay, dediler

Ayretlendim. Söylegenlerine inanmak mümkün degil edi. Eger o yakında bu taraflarğa kelgen olsa, onıñ (20) içkici ya da tenbel ekenini kaydan bileler, dep oylandım. Oşekke oşay, emiş – demiş olmasın, dedim. Bir kün Bilal emceden:

- Nasıl adam ya o? – dep soradım.
- Lagerden kelgen, – dedi o. (25)
- Lagerden sakat olup kelgenmi? – dedim.
- Kaydan bileyim, kardaşım! – dedi.

Ancak musafirniñ pek muşkül körünişi, aynorlı yürüşi bar edi. O, yüre – yüre de, birden toktala, eki kat büklene, kollarinen belini devamlı surette sıy- (30) pay, sonra yavaştan doğrularak, ayaklarını süyreklep alıp kete. Bir kaç adım atlar – atlamaz öksürük delaleti

(198)

tuta onı. Eki kólunen kökregine yapışa, ıñrana, tüküre, nelerdir fısıldap ala. Biçarenin kıynalğanını, çekişkenini körseñ, o ya saçaktan, ya da terekten çıkılıp, belini sındırğandır, bellersiñ. Men onı birinci kere körgende, aklıma böyle şey keldi. (5)

Çeresini körip korıktım. Yüzü teren bürüşiklennen kaplangan, çıraysız em de azgın edi. Anda nasıldır yaraların berçleri közge çarpa ediler. Sağ kşasını ekige bölgen teren yara daima morarıp tura. Tek kenarları kızarıp, pişmegen etni andıra ediler. Asttaki dudağ- (10) ında da çatlakka benzenen yara izi bar edi. Ögdeki tişlerinden üç danesi tüşken. Burunından başlağan bürüşikler ta sakalanıñ túbünece uzanganlar. Yalnızıñ mulayım, zeytün közlerinde bir samimilik, sıcaklık saklanılğan edi. Bu közler kan da, közyaş da kör- (15) diler, galba, dedim.

Avalar bozulup, suvuqlar başladı mı, Cafer eski yün çekmeninden, sıçan tüste ipranğan ştanından, kulaqlı kalpağından, túbünden aylandırılıp kınapnen bağlangan teren kaloşlarından ayrılmay edi. Zaten (20) zamanları yahşı kiyingen, tok yaşayış keçirgenler pek az edi. Er kes öz yağına, özü kıvrıla edi. Bir tilim ötmek tapsaŋ oña kuvana, kün atkara ediŋ. İşte şay, yarı aç, yarı çıplak yaşadık.

Cafer endi bayağı vakıttan berli kasabamızda yaşay. (25) Cemaatka karışıp ketti. O, kelgeniniŋ ilk aftaları özüne layıqlı iş kıdırıp başladı. Bir idarege bardı, iş yok, dediler, digerine bardı, ondan da bir şey çıkmadı. Onı suvuk, titis çıraynen ozgardılar. Çok zamangace şasıp – şaşmalap yürdi. “Bu dünyada merametli (30) adam barmı?” – dep oylandım. Taŋrım, ne bu kadar gūnalı eken şı Cafer. On yıl kıynalğanı yetmedimi, şimdi onı kene ezesiŋ, kıorlaysıŋ”, dep ökündim.

Klubımızniŋ müdiri onıŋ yahşı ressam ekenini anlağaninen, onı işke almak peşine tüştı. Klubı- (35) mızğa ressam kerek edi. Barmaŋan yeri kalmadı. Çaptı, çapkaladı, yalvardı, er şeyni öz üstüne aldı. Akıbeti Caferni klubğa kapıcı hızmetine kabul ettiler.

Men anda kinomehanik olıp çalışa edim. Cafernen mudavmet körüşe, açık göŋülnen laf ete edik. Sami- (40) miy, lafazan, alçakgöŋüllı arkadaş edi. Biri – birimizge tez alıştık. Aramızda deyerlik gizli sır da yok edi.

İşke alıŋanıniŋ üçüncı aftası oña dört katlı evniŋ birinci katından bir odaçık berdiler. Odur - (45)

(199)

budur şeyler tapıştırıp, odaçıkni güzel yaraştırdık. O, bütün ressamlık aletlerini: fırçaları, boyalarnı, kağıtlarnı odanıŋ bir köşesine yerleştirdi. Er şey kolu astında edi.

Bir kün o meni evine davet etti. Onıŋ teklifini (5) memnuniyetnen kabul etsem de, barmağa ayağım tartmadı. Soŋ oylandım, aydı bir aylanayım, nasıl yaşay, nege ihtiyacı bar, dedim. Etrafka kaş karanlığı ene başlanganda yolğa çıktım. Kelgenim oña eziyet doğurmaz mı, dedim de, ısrarlıknen içeri atladım. Yarı karan- (10) lık odaçıkta Caferni birden – bir eslep olamadım. O, masa başında, kağıt üzerine egilip, resim yapmaŋnen meşğul edi. Odada boya koku sı bar edi. Kırgenimni dahi duymay kıldı. Kendimni gayet uygunsız alda is ettim. “Ahmak, tapmağansıŋ vakıt kelmege”, dedim öz – özü- (15) me. Aylanıp, kıaytacak oldım, fakat kıaytmadım. Bosaga yanında turarken:

– Men sizge keder etmedimmi? – dedim utanğanday olıp. O, ağır – sabırnen kıbırdanıp, resim kağıtları- (20) nı krovat üstüne kıoydı. Muŋlı közlerinen meni baştan ayak süzüp kııktı.

– Yok, yooook, keder etmediŋiz, aksine, meni kıuvandırdıŋız, - dedi. – Ağrılarıım boşaganda ve göŋlüm biraz köterilgende resim yapmaŋnen oğraşam. Yalıŋız (25) işte tıncılık, raatlık tamam. – O, artına aylanıp, mına, tanı ş ol, dep kıbi divarlarda asuvlı turğan resimlerge baqtı. Dört divar. Er divarda birer resim. Tenalıkta sıkıla başladım. Resimlerini közden keçirmek istep, olarğa yakın bardım. Şerif oğlu Mecit. Ca- (30) ferniŋ babası. Başında kıumral kalpak. Tok bedeni, ötkür közlü, gür mıyıklarınıŋ ucları yukarı burulğan. Közlerinde keder, yanık gizlengen.

Ekinci resimde anası, Kamile yenge göŋülsiz alda maŋa bakmaŋta. Beyaz şerbentisi başından, omuzları- (35) dan sarkıp, tizlerini kıapatқан.

Üçüncı resimde endamlı, nezaketli bir kıız tasvirlengen. Caferniŋ kıız kıardaşı Üsniye. Parmağında nişan yüzüğü bar. Ömüri taptalğan, arzuları kül – parça olğan. (40)

Dörtüncü resimde büyük bir ev, Caferlerrnin evi. Ocağ s3ngen, t3temey. Azbardaki ceviz teregi kesilgen, avdarılıp yata.

Er bir resimde b3t3n bir şorantanın accı tağdiri ifadelengen. Accı tağdiri... K3zlerimni resim- (45)

(200)

lerden almadım. Fikirlerim şarışıp kettiler. Er şey mağa dumanlı k3r3ne edi. Er şey... Men aradaki kerginlikten k3rtulmak istep:

– Birinci resiminizni hatırlap olasıñızımı? – dep soradım. O, şuvangan gibi olup yılmaydı ve: (5)

– E – e, ne demek olsun, evet de hatırlayım. “Çoban” resimi edi. O, birinci sevgi gibi y3regimden ketmey, – dep şoştı. Suk3net eki dađđa devam etti.

– Ana ve babam, şardaşım 3sniye Fergana vadiysinde yaşay ediler. Anda da keçindiler. Allanın rahmetinde (10) olsunlar. Keçende tuvğanlarımın şabirlerini ziyaret etmek niyetinen k3mendanta kirdim. 3ç k3nl3k m3ddet istedim. Razılığ bermedi. B3yle meramnen kelgenime ačuvlandı. Pek 3k3ndim, muğaydım. Niç3n biz, Ennan, bazen eđ ince insaniy duğuşlarını anlamaktan acizimiz. (15) Biz, adet 3zre, adiy bir kağıtđa inanamız amma, insana, onın saflığına, ferasetine inanmaymız. Ayıp degil, Ennan, řay vahşiycesine terbiyelendik. – Eyecandan onın sesi er bir s3zde kesile edi. Areketsiz y3z3 řayđılı k3r3niř aldı. Uzun kirpikleri astındaki k3z- (20) leri yaşlandılar.

Gaz sobası 3st3ndeki çaynik s3m3ğinden buv çıkarıp, fııldap aldı. Cafer zornen, biraz sallanıp yerinden k3lđtı ve çay damladı. Biz alma, armut şurusinen çay içtik. Konuşkan sayın men Caferni begenmege, bol (25) şalıpli insan ekenini anlamaga başladım. Sağat adam olsa da, maneviyatlı, nezaketli, merametli edi.

– 3l3m Allaktan olsa, – dedi o, – ayrılığ, zulum, Ennan, insafsız adamların řara işidir. Ařalavlar, kıynaluvlar canımızđa yetti. İnsan, yoksa tek řor- (30) lanmak iç3n dođđanmı? Vatan asretliginden 3leceğimizge pek 3k3nem. K3y3mizniň tař – toprağını, suvlu ç3kraşlarını, tarlasını sağındım. Onın soşağları, er bir çalısı, taşı, obası k3zlerimniň 3ğ3nden ketmey. Evimizdeki ocađ, teneke soba... Menim iç3n (35) eđ kıymetli ediler. B3t3n varlığım, ruhum anda k3ldı. Hatırlasam başım aylana. Olarını k3rmek mađa nasip olmaycağ. Bađ sen bu alđa!

– Yok, 3yle deme, biz Vatanga ille şaytırmız. Sen de o k3nni k3rersin! – dedim. (40)

O, sınavcı bağışnen mağa tikildi ve şaşlarını oynatıp:

– Ne aytayım, evet, sen o k3nni k3rersin, men k3rip olamam. – O, bir dađđa sustı ve soğ kene s3ylendi. –

(201)

Mağsadıımız ne, Kırımđa şaytmak ve onı yaşından şurmadır. Yaşı niyet 3ylemi?

Cafer birden tıyıldı, ardı – sıra bir kaç kere terenden 3ks3rdi. K3kreginiň k3terilip eğgenini esledim. Odanı aydınlatkan elektrik yarığında men onın (5) b3t3n çeresini yaşı k3re edim. Keđ mağlay, ince, tegiz burun, suvlu, şaltırağan dudaklar...

Eki dađđalıđ suk3netten soğ, o tekrar s3ylendi.

– K3y3mizde Afız ađa degen t3rk adamı var edi. Zekki (10) bir adam edi o. Caminiň mazini. Onın ezan çağırđanını eşitseğ ağzını ačıp kalır eđin. Mađamnen, aenkli sesnen okuy edi. Ođlu Salenen pek dost edim. Bir sınıfta okudık. K3y mektebini beraber bitirdik. Men okumak iç3n Akmescitteki ressamlığ mektebi- (15) ne, Sale ise ticaret okuv yurtuna kirdi. K3y3mizge şaytıp, mektepte resim dersi bere başladım. Sale t3kanda satıcı olup çalışa edi.

Bir yıl o büyük cöremege oğradı. Oğradımı, yoksa duşmanlık etip, aselet cöremege oğrattılarımı, bir (20) Allağa malûm edi bu. Paranı tölesen, mahkemege bermeycekmiz, dediler. O, menden borçğa para istedi. Red etmedim, Alla eşkına berdim. Berdim amma, bu paranı biz guya Türkiyege kaçmak maksadinen toplay ekenmiz. Bizni şay, dep çaqtılar. Doğrusını aytsak da, bizge inanma- (25) dılar.

Bu kabaatka ikinci bir kabaat daa koşıldı. Men körümli devlet adamlarından: Gandi ve Garibaldiniñ, Lenin ve Atatürknin resimlerini yapmaknen oğraştım. Tintüv zamanında o resimlerini taptılar. Men olarnı aslı (30) saklamay edim. Masa üzerinde tura ediler. Dört resimden yalnız Atatürknin resimine iliştiler. Meni pantürkizmde kabaatladılar. Evet, doğma türk – tatarım, soñ ne olğan, bunı menden tutup alacak olasıñızımı? – dedim. Karşılığına, resimlerde Sovyet ükümetine qar- (35) şı yapılgan gizli işaretler tapılğanını ayttılar. Episi uydurma şeyler edi.

Bizni mahkemege çekip, onar yıl berdiler. O künden soñ Saleni bir daa körmedim. Sağ kaldımı, yokmı, bilmeyim... (40)

Menim için azap dünyası başladı. Kınımı suluk kibi suvurdu, dünyanın dülberliğini maña aram ettiler.

Bir saniye içinde Caferniñ beñzi soldı, başı kökregine sarkıp tüştı. O, koyun cebinden ufağ şişe- (45)

(202)

çık çıkarıp, andan ilac aldı da, tezliknen ağzına atarak, pialadan bir yutum çay içti. Yüzünü maña taraf çevirdi. Közleri bunarlı edi.

–Türmelerden er biri, dedi o alçağ ses ile, – bedenimde silinmeyecek tamğalar kaldırdı. Kaşım- (5) daki berçni Aluştada kazandım. Tişlerimni Akmescit türmesinde sindirdılar. Akğan al kan ağzımda sığmay edi. Türkürmeknen onı toktatıp olamadım. Pek çok çekiştim.

Odanı kergin sukünet bastı. Men bu melaïke adamnı (10) sakatlağan kimselerini bir zaman bağışlamaycağıma, yapkan vahşiyliklerini, Cafer kibi lanetten tamğalanğanlarını aslı unutmaycağıma ant – yemin ettim. Nefretim dalğalı denizday kozğaldı, yüregim raatlık bilmey düküldep sızlay edi. Göñlümde bir boşluk (15) asıl oldu.

– Bir piala çay daa içiniz! – dedi o pialağa buvlangan çay tökip. O, özünde maneviy raatlık tapkan adam kibi yılmaydı ve resimlerden birkaç danesini maña uzatıp: (20)

– Ma, al bularnı. Menden hatra olsun! – dedi. Men oña teşekkürimni bildirip, odadan çıktım.

İnsan ayatında olup keçken bütün müsbet adiseler, niçündür şimdi maña azaplı, kaarli olup köründiler. Hayal deryasına daldım. Aksızlıklar, zillet insanın (25) başı ucunda maya kibi kabargan kara bulut kibi dolandılar. Siñirlerimniñ kerginliği, yorgunluk maña yuklamağa keder ete ediler. Yuklap olamadım. Yuklaycak olup, közlerimni yumdım, yorgannen, yastıknen başımni kapattım, lafda bermedi. Apaynı da eziyetle- (30) dim. Soñra, akibeti yuklap kalğanım. Caferni köteklegenler ayuv kıyafetini alıp, közlerimniñ öğünde peyda oldılar. Biri meni atacak, digeri kanlı pancalarının tutacak olup tırıştı. Men kaçam, olar da peşimden kalmay ep çapalar. Söğüngenlerini, bağırğ- (35) anlarını eşitem. Ne kadar çapsalar da, meni tutup olamadılar. Birisi pıstavını çıkarıp attı. Yüzükoyun yerge yıkıldım. Lakin ağrı duymadım. Abdırıp, bağırıp uyandım. Zeynep omuzımı silkep: “Ne oldı?” – dep soradı. “Tüş kördim”, - dep cevaplandım. Turdım, klubğa (40) aşık edim. Men işke kelgende Cafer endi kapı yanında büklenip otura edi. Közlerinde kasevet sezdim.

“Nege muğayıp oturasın?” – dep soradım. “Yağı vazife berdiler. Klubnı resimlernen donatmaq avale etildi”, –

(203)

dedi. O, bu yağılıkka kıvanmadı. Sebebini soramadım, teftişlep oturmağını da munasip körmedim.

Alsızlığına bakmadan, Cafer bütün kıvetini klubnı yaraştırmak işine berdi. Er Allanın künü resim yapmaknen meşğul edi. Onıñ boş oturğanını kör- (5) medim. Onda kerçekten de ilham perisi uyanğan edi.

Künlerniñ birinde, akşam üstü oña kirdim. İş odasında paynözü israr ile çalışa, kolları barmağa yer tapamay çabık – çabık areket ete ediler. O, meni körgeninen otur, dep kibi kürsünü kösterdi amma, işini toktatma- (10) dı. Oña keder etmek istemedim, deral odadan çıktım. Cafer artımdan bakıp kılsa da, ağızını açmadı.

Sıkletli işi bar edi.

Klub yahşı donatılğan edi. Men bu yerde epeyi vaqıttan berli çalışsam da, medeniyet eviniñ böyle yara- (15) şıklı körüniş alğanını körmegen edim. Bunı diğerk adamlar da eslediler. “Klubımız tek şimdi medeniyet ocağına çevirildi”, – dedi olar.

Men bir resimden digesine avuşıp, olarnı diqqat ile közden keçirdim. Üstalıknı yapılgan sanat eserle- (20) ri ediler. Bu arada arıamda kimindir kıba sesini eşittim.

– Akiy sanat eserimi, bular! – dedi er adam. – Kıana sotsialist realizmi? İşkir sovyet adamı zayıf, bıçare, iradesiz tasvirlengen. Bizim yaşayışımızğa if- (25) tiradır bu!

Artıma aylandım. Narın, buyra saçlı çılpık közlü adam şapırıp – köpürüp söylendi. Dudaqlarınıñ kenarını köpük başkan edi. Yanımda turğan adamdan:

– Bu kim, kıydan keldi? – dep soradım. (30)

– Ressamlar birliğinden, – dedi o.

Öyle gıazaplangan edim ki, sözleri bir kıulağımdan kire, digesinden çıkıp kete ediler. Etraftakiler de, deyerlik onı dinlemey ediler. Bu olarnıñ ayretlengen, taaciplengen bakışlarından duyula edi. (35)

Şu künü klubdan Cafernen beraber kıyttık. Yol boyu laf etmedik. O, açuvlı olmasa da, keyifsiz edi. Evine kınılaşkıanda tirsegimden tutup:

– Yür, evge kıreyik, saña aytacak sözüm bar, – dedi. (40)

Biz kıarşı – kıarşığa kecip oturmadıq. Men bu odaçıkkı, onıñ saibine öyle alışkan edim ki, mından ketmek istemey edim. Eki közümden dostuma tikildim. Kırpikleri yavaştan kıbırdap, aydın közleri elmaz kibi yıldıradılar. Masa üzerinde ter – temiz çaynik, beyaz in- (45)

(204)

ce beznen örtülgen filcanlar, tepsiler sıranen tizilgen tura ediler. Oda cıyınaklı edi. O, tınık sesnen söylendi.

– Aytacak sıırımı daa kimsege açmadım, – dep başladı. – Sifte saña söyleyecek olam. Lakin taacip- (5) lenme, yalandır, dep meni maküm etme. O, şahsen özüme ayt. Yaşap başımdan keçirdim. Oña inanmak da, inanmamak da mümkün, Ennan. O, seniñ şahsiy işiñ. Mecbur etmedim. Ebet, doğru, maña lagerden kıkmamak içün cinayet yapmak da kafi edi. Amma yok, er alda, men (10) cinayetçi degilim. Em bir vaqıt cinayetçi olmadım. O benim tabiatıma tamamen zıttır. Bu yük ağır olsa da, accı ömür ağıkatını sır etip, çok aylar kılbimde taşıdım.

Men onıñ ne aytacığın meraklanıp, kade bir (15) deñişip turğan çereseine baqtım. Niayet, derdini aytakoydı. Çekişkenini, azaplanganını duydım. Eşitkenlerime taaciplendim. Aslında ne edi o, birden farkına barmadım. Sonra, oylanırken, em inandım, em de inanmadım. O, on yıllık cezasını ödep, azat etilgen künü (20) lagerden çıkmak istemegen. “Köteklep meni saķat ettiñiz. Kütrem adamģa çevirildim. İşlemege alım yok, kadın ile yaşap olamaycağım, anda ne yapacağım, alemge mashara olup, açlıktan öleceğimmi? Bu yerden bir yakķa ketmeyim!!!” – dep bağırgan. Bağırgan amma, (25) onı dinlegen zat tapılmağan. Nezaretçiler kıoltuqlarından tutıp, yanbaşlarına tepmelep, süyreklep vahtaģa ketirgen de, komendantnıñ koluna teslim etkenler. Bir ay degende bizim taraflarģa kelip çıķķan.

Tüşüncelerden başım aylandı. Caferge bakmaģa (30) utana edim. Onıñ er bir sözü mende incınuv duygusu kıozģadı. Bu daķķaları oģa az da olsa teselli olmak içün, er şeyni yapmaģa azır edim. Ey – at, bu kıolumdan kelmey edi. Bugün klubda olup keķken vaķıalar onı sarsıtsa da, o bunı hatırlamadı ve o hususta ağızını bile (35) açmadı.

İşi ve al – evalı fena degil edi. Amma oģa tınķ yaşamaģa imkan bermediler. Başta klubdaki resimlerini yığıştırıp aldı ve işten çıķardılar. Siyasiy idarege çağıruv başlandı. Er Allanıñ vermiş künü onı anda çağ- (40) ıra ediler. Er sefer o andan başı aşağı, kıözleri sönük alda kıayıp kele edi. Yatsa turıp olamay, tursa, yatıp olamay edi.

Çağıruvlar, sorgular tamam eki ay devam etti. Aķibeti o töşek hastalıģına oğradı. Men onıñ solgun (45)

(208)

baķıřından kıorķa başladım. Sesi de çılgın, boğuk edi. Cafer künlerniñ birinde başını zornen yastıktan kıoterdi ve zayıf ses ile:

– Saņa bir türkü yırlayım mı? – dedi. Kıansız du-daķları arasından fııldap aldı. (5)

...Bu yaşavdan hayırlıdır,
Kıara yerlere kıirseñ...

Bilesiñ mi, Ennan, bu türkünü lagerde tuvaķlı bir yaştan eşitken edim, – dep kıoştı.

Caferniñ yırlağan sonķi türküsü edi. Ara- (10) dan üç kün keķmedi, o bu fani dünyanı ebediyen terk etti.

Eñ deşetlisi mevtanı yuvğan zamanda oldu. Eñ deşetlisi... Fetta aķay fırlanıp o yerden çıķtı. İnledi, tüfüldedi. Kıolları kıaltıray edi. Kimse ne olģanın (15) anılamadı. Er kes Fetta aķayģa baķtı. O ise özüne kelip olamay edi.

– Aķaylar, men dayanıp olamayım, yok, yüregim öyle şeyge çıdamay, – dedi eyecannen, – bedeni yaralarnen, teren yaralarnen tolu. Tenine tiymege kıorķam. Eñsesin- (20) deki yara irinlep tura. Mevlam, meni günahkar eyleme. Baķ sen, o adamģa ne yaptılar!

Şaşıp kıaldıķ. Ortalıķķa ölüm tınçlıģı kıökti. Sonra, adamlar birer – ekişer olup, mevta yuvulğan yerge kıirip kııktılar. Başları aşağı, kıözleri sönük edi. Men (25) Caferniñ bedenindeki bütün yara berçlerini kıörsem de, eñsesindeki yaradan haberim yok edi. Bu aķta o maņa da iç bir şey aytmadı. Şimdi kıördim, abdıradım. Başım – saçım tik kıaķtı. “Yarabbi, insan nasıl eziyetlerge dayana eken!” – dedim. (30)

Definden sonķi birinci geceni pek azaplı keķirdim. Dostumnıñ aydın sımasını bir daa kıörmeycegime, aķıllı öğütlerini eşitmeycegime pek yandım. Ne kıadar muřķül, ne kıadar meřaķatlı, dep öküdim. Sesimni kııķarmay, tişlerimni ağırgance

sıkıp ağ- (35) ladım. Kimniñdir yardımına muhtac edim. Bunıñ incınuvdanmı, yoksa açuvdanmı olğanını bilmedim. Belki siñirlerim böyle ağır, beklenilmegen darbege çıdap olamağandır, kim bilir. Ebet, ruhiy yaralarım tez tedaviylenmediler. Olar meni çok zamañace kıyna- (40) dılar.

Bir kün Caferniñ maña qaldırğan resimlerini birer – birer közden keçirdim. “Bastırık”, “Sorgu”,

(206)

“Atmağa alıp ketkende” resimleri maña pek büyük tesir ettiler. Yüregim kaynap taştı. Ne kadar acınıklı olsa da, resimlerde bakarken, göñlümde bir maneviy raatlık is ettim. Bu ise dostumnıñ ebediyen yaşaycaq asabalığı edi. (5)

(207)

SÖZLÜK

A

"Ant Etkenmen"

abayla-

abdıra-

abdır-sebdir

acet

acınıklı

açık-aydın

açuv

açuvlan-

açuvlandır-

açuvlanmak

açuvlı

adise

aenkli

afta

afu sor-

ağa

ağlav

aizar

akikaten

akikiy

akimiyet

al

Kırım Tatar Türklerinin Milli Marşı

Fark et-, farkına var-.

1. İrkil-, silkinip canlan-. 2. Şaşır-

Alelacele.

Lüzum, gereklilik.

Acıklı, dokunaklı.

Apaçık.

Kızgınlık, öfke.

Kız-, öfkelen-, sinirlen-.

Kızdır-, öfkelen-dir-, sinirlendir-.

Kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek.

Kızgın, öfkeli, sinirli, sert.

Hadise.

Ahenkli.

Hafta.

Af dile-, izin iste-.

Ağabey.

Ağlamak.

Ah çekip inle-, ağla-, sızla-.

Hakikaten.

Hakiki.

Hakimiyet.

Hal, durum.

ala	Hala. Henüz.
ala	Hala(Babanın kız kardeşi)
alay	Hepsi, bütünü; kalabalık.
ald	Ön.
aleket	Kabus, dehşet, korku, ürperti.
alelhusus	Özellikle, bilhassa
al - eval	Hal, durum, vaziyet.
alket-	Götür-, alıp git-.
Alla	Allah, Tanrı.
allılık	Kırmızılık, kızarıklık.
alma	Elma.
almaştır-	Değiştir-.
alkala-	Araya al-, sıkıştır-.
alsız	Halsiz, rahatsız, keyifsiz.
aman	1. Hemen. 2. Aman, merhamet
aman-esen	Sağ salim.
ameliyat	Uygulama.
amma	Ama.
ammal	Hamal.
ammam	Hamam.
ana	1. Anne. 2. İşte.
anavı	Hemen bu.
anda	Oraya, orada.
anķav	Akılsız, ahmak, budala, sersem.
anter	Elbise, giysi.
apaķay	Kadın.
apay	Hanım.
aķaretle-	Hakaret et-; gönöl kır-, incit-.
aķay	Erkek, adam; koca, eş, zevc.
aķayt-	Gözlerini fal taşı gibi aç-.
aķķil	Beyazımtırak, beyazımsı, beyaza ķalan.
aķız-	Dök-, ak-.

aķıkāt	Hakikat.
aķ	Hak.
aklı	Haklı.
aķķında	Hakkında.
aķsay ber-	Topalla-.
aķsımlav	Aķaķılama, hakaret etme.
aķsızlık	Haksızlık.
aram	Haram.
aran	Ahır, ambar;
araretli	Hararetli.
ara-tınıŗ	Suluk aldırma, ara.
arbiy urba	Askeri üniforma.
arbiy	Askeri.
areket	Hareket.
arestant	Tutuklu.
arık	Dere, çay.
ariza	Dilekçe.
arkan	Gemileri iskele, rıhtım veya şamandıraya bağlamaya yarayan kalın halat.
artla-	Temizle-.
art	Arka, geri.
artķaç	Fazla, artan, lüzumsuz.
aruv	Arı, temiz; iyi.
asabalık	Miras.
asaba	Akraba, evlat,
aselet	Mahsus, bile bile, kasten, inat olsun diye.
asetçi	Kıskanç.
asıl ol-	Meydana gel-, ortaya çok-.
Asiya	Asya.
asret	Hasret.
asretli	Hasretli.
aşalanuv	Aşāılama.
aş-	Yemek ye-.

aşhane	Mutfak.
aşık-	Acele et-, ileri git-.
aşır	Boş ver, önemseme.
aşlama	Fidan.
aşla-	Haşla-.
aş-suv	Yeme içme.
atkar-	Geçir-.
atta	Hatta.
ava	1. Hava. 3. Şarkı, türkü.
avale	Havale, iş, görev.
avdar-	Yık-, yatır-, çöktür-.
avdet	Dön-.
avelen-	Havalan-.
aves et-	Heves et-.
avlak	Uzak, uzaktaki.
avna-	Yere yatıp debelen-.
avtomat	Otomatik silah.
avtomuessisege	Araba müessesesi.
avtonomiyağa	Özerklik, muhtariyet.
avulda-	Havla-, ürü-, pavkır-.
avuş-	Yerini değiştir-, başka yere koy-, başka bir işe geçir-, naklet-, aktar-.
ayaqyol	Tuvalet.
ayasız	Hayasız.
ayat	1. Genellikle köy ve kasaba evlerinde, üstü kapalı, bir veya birkaç yanı açık sofa. 2. Avlu. 3. Yaşam, hayat, ömür, can.
ayatlı kürsü	Âyet el-kürsî.
aybetle-	El üstünde tut-, koru-.
ayda-	Sür-, acele ettir-; sıkıştır-.
aydavcı	Sürücü, şoför.
aydı	Haydi.
aydut	Haydut.

ayın-	1. Ayıl-, uyan-, kendine gel-. 2. Çık-.
aylan-	Dön-, dolaş-; çevir-, döndür-, çevril-.
aylaz	Haylaz.
aynenni	Ninni.
aynorlı	Farklı, değişik.
aykır-	Haykır-, yüksek sesle bağır-.
ayret	Hayret.
ayretlen-	Şaşır-.
aysa	Öyleyse.
ayt-	Söyle-.
ayuv	Ayı.
ayvan	Hayvan.
azaçık	Azıcık.
azbar	Avlu.
azgana	Az, yetersiz
azgan-azgan	Zayıflamış.
azırlık	Hazırlık.
aznavur	İri yarı, kuvvetli, heybetli.

B

baar	Bahar.
badiye	Lazımlık, oturak.
bağca	Bahçe.
bağırıklı-	Bağır-.
bala	Çocuk, yavru, bebek.
bala-çağa	Çoluk çocuk.
balanda	Tadı tuzu olmayan çorba.
balak	Bacak, paça.
balavuz renki	Balmumu rengi.
balıkurt sepeti	Arı kovanı.

bağlalı lakşa	Erişte ve kuru fasulye ile yapılan bir tür çorba.
bar-	Var-, git-.
bar	Var, mevcut.
barak	Köpek, it.
bardak	Sürahi, güğüm, testi.
bare	En azından.
barlık	Varlık, mal.
bastırık	Hapishane.
baş kütme	Kafa karıştır-.
baş yazısı	Alın yazısı.
başka çık-	Üstesinden gel-.
batır	Kahraman, bahadır, alp.
bazan	Bazen.
bazan-	Dayan-, yaslan-.
bazar	Pazar.
belgisiz	Bilinmeyen, tanınmayan; belirsiz.
belle-	Belle-, hesapla-, düşün-.
bera	Armut.
berç	Yara izi.
bese-belli	Apaçık.
bet	1. Yüz, çehre. 2. Sayfa, yaprak. 3. Yan, taraf, yön.
bençik	Ben.
bılançık	Bataklık, çamurlu; bulanık.
bıltır	Geçen yıl.
basım	Yük, ağırlık.
bir baş	Yalnız.
birev	Biri.
bita	Nine, büyükanne, anneanne.
bitay	Kocakarı, yaşlı kadın.
biysin-	Küçümse-.
boğday	Buğday.

boğurdağ	Nefes borusu.
bola	Uğruna, uğrunda; için, +dığı için.
boldur-	Yorul-, usan-.
borlanğan	Tebeşirli.
bosağa	Eşik.
bostan	Bahçe.
boşa-	Boşa-, boşal-; serbest bırak-, kurtar-, saliver-; bağışla-; ayır-.
boyna al-	Üzerine al-.
boysundırmağ	Boyun eğdir-, itaat ettir-.
bödene	Bıldırcın.
brigada	Ekip, takım, tugay.
brigadirlik	Ekip başı, takım başı, ustabaşı
bunar	İnce toz perdesi, sis, pus.
buhgalteriya	Muhasebe.
bulğala-	1. Bula-. 2. Yuvarla-
bullur	Billur, kristal.
bunarlı	1. Donuk, sönük, mat, parıltısız, fersiz. 2. Cansız
burgu	Matkap.
bur-	1. Dön-. 2. Bük-.
burum	Dönemeç, viraj.
buv-	Boğ-.
buyra	Kıvırcık.
bük-	Oyna-.
bür	Henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, tomurcuk.
bürtüçik	Tanecik.
bürtük-bürtük	Tane tane.
bürüşik	Buruşuk, kırışik.

cağal-	Yürü-
cap	Yamaç.
cağ	Yanak.
caris	Eli maşalı.
cariye	Hizmetçi.
cartı	Eski, eskimiş, yıpranmış
cayav	Yaya.
cay-	Yay-.
cayra-	Yayıl-, dağıl-.
cebe	Cephe.
ceennem	Cehennem.
ceet	Cihet, yön.
cekir-	1. Bağır-, haykır-. 2. Nara at-.
cemi	Hep, hepsi, tümü, bütünü.
cenüp	Güney.
cılap	Yulaf.
cılış-	Yılış-; sürün-, yaklaş-, yayıl-; kay-, çözül-.
cıllı	Sıcak.
cınıs	Cins, tür, çeşit.
cıy-	1. Yığ-, topla-. 2. Göm-.
cıyın	Yığın; topluluk.
cıyınaklı	Temiz.
cıyıkılda-	Cıvılda-, cızırd-.
cibingen	Suya batırılmış, ıslanmış.
cibit-	İslat-.
cinayetçi	1. Katil. 2. Cani.
cirenç	Tiksindirme duygusu, iğrenç.
cirençlik	İğrençlik.
coy-	Kaybet-, dök-; yoksun kal-.
cöne-	Gönder-, yolla-; hareket et-; yönelt-.
cöreme	Cereme, sarf etme, harcama; masraf.

Ç

çabik	Çabuk.
çabla	Ayakkabı.
çağ	Yaş, çağ.
çal	Ak, ağarmış, ak saçlı; kır.
çalık	Keskin, sert, kırıcı.
çalka	Sırt üstü.
çalka-	Çalkala-.
çalt	Çabuk, hızlı, süratli, çevik, canlı.
çana	Kızak.
çanalatmak	Yavaşlatmak.
çañla-	Çınla-.
çapan	Uzun pamuklu giydi, kaftan.
çaþkala-	Koşuştur-.
çapkınlık	Soygun.
çap-	Koş-.
çaķ-	İhbar et-, yetiştir-.
çaķuv	Ele verme, ihbar, jurnal.
çardak	Balkon.
çast	Kismet, talih, uğur, şans.
çastsız	Talihsiz, şanssız, zavallı.
çatalayaķ	Çelme.
çañ	Çan, kampana.
çayma	Unlu çorba.
çayna-	Gevele-.
çaynik	Çaydanlık.
çayķa-	Su ile çalkala-, su ile yıka-.
çeber	Usta, mahir, marifetli, becerikli.
çeberlik	Ustalık, maharet.

çeçek	Çiçek.
çegerli	Sınırlı.
çekkele-	Çek-, tut-, tutup silk-.
çekmen	Yağmurluk; muşamba, çuha.
çemidan	Bavul.
çemidançık	Ufak bavul, çanta.
çençe	Çene.
çere	Çehre.
çert-	Çal-; vur-; in-; şakla-; fiske vur-; kır-.
çet-bıcaқта	Etraf, civar, çevre.
çet	Uç, kenar; son, nihayet, sınır.
çevre-çet	Civar, yöre, etraf.
çez-	1. Çöz-, aç-. 2. Konuştur-.
çıbır-	Uzan-.
çıbıt-	Sıvıt-, akıt-.
çıda-	Dayan-; sabret-; çek-; götür-.
çıdamlı	Sabırlı.
çılğav	Çorap.
çılgın	Kudurmuş.
çılıpık	Yaramaz.
çım-çirt	Sessiz.
çıkımsız	Çözumsuz, ümitsiz, içinden çıkılmaz, çaresiz.
çıray	Yüz, çehre, sima.
çırçır	Etli saç ekmeği.
çırçırmazın	Cırcır böceği, kara çekirge..
çırılda-	Cırılda-.
çırım	Hafif uyku, uyuklama, pinekleme.
çıtırman	Gür, geçilmez.
çızma	Bot, çizme.
çiberek	Kızmış yağda pişen kıymalı börek.
çibin	Sinek.
çilengir	Çilingir.

çille	Yazın en sıcak, kışın en soğuk günleri.
çimçep	Çimdikle-.
çipçe	Civciv.
çirkit-	Yak-.
çiy	Yaş, nemli; çiğ; diri; ham, olgunlaşmamış.
çokmar	Çomak, sopa, topuz, tokmak.
çokrak	Pınar, memba.
çokuçla-	Gagala-.
çöl	Arazi; bozkır, kır, step, çöl.
çöple-	Gagala-.
çubar	Çiçek bozukları olan; benekli; çilli; alacalı, alaca bulaca; karışık.
çufut	Yahudi, Musevi.
çul-çubur	Pılı pırtı, paçavra.
çullu	Dağınık, karışık.
çükündür	Pancar.
çürip	Çürüyüp.

D

daa	Daha.
dağ	Dağ.
damı	Lezzet, tat.
damla-	Demle-.
damsız	Lezzetsiz, tatsız.
dandrük	Topaç, fırıldak.
dane	Tane, tohum, çekirdek.
darıl-	Kırıl-, küs-.
darkat-	Dağıt-; izin ver-; bırak-; aç-; sök-; yay-; erit-.
davuş	Ses.
defn merasimi	Cenaze töreni.
dellal	Tellal.

deral	Derhal, çabucak.
değiş-	Değiş-, dönüş-.
deyerlik	Hemen.
dımlı	Nemli.
dızman	Sıcak, ateşli, kızgın.
dissertatsiya	Tez.
doğru	Doğru, dolaysız, direk.
dög-	Vurmak, dövmek, dayak atmak, kırmak.
dörtayaqla-	Emekle-.
drantahta	Çatı yapımında kullanılan tahta.
dubarağ	Entrika, fitne, fesat.
duşman	Düşman, hasım.
duvulda-	Vızıl-da-, homurda-, sızla-, ağrı-.
duyduurma-dan	Yavaş-tan, görünmeden, hissettirmeden.
dübek	Tütün
dükülde-	Çarp-, at-, vur-, savaş-, vuruş-.
dülber	Dilber, sevimli, güzel.
dülgerlik	Doğramacılık, yapıların kaba ağaç işlerini yapma.

E

eali	Ahali.
ebet	Evet.
ečki	Keçi.
egevlle-	Törpüle-, egele-.
eğmen	Heybe.
ekeç	Akıllı küçük kız.
ekevi	İkisi.
eki	İki.
ekim	Hekim.
ekindi	İkinci.

elak	Helâk.
eldirekten	Fakat, ama, buna karşılık.
elem	Keder, elem, acı, dert, sıkıntı.
elesle-	Kendine gel-, kendini topla-.
el-bet	Eli yüz.
elmaz	Elmas.
emce	Amca.
emen	Hemen.
emniyet ber-	Önem ver-.
emşire	Hemşire.
en-	İn-.
endek	Hendek.
endi	Şimdi.
episi	Hepsi.
epkin	Fırtınalı, kuvvetli.
epkinlik	Kuvvetlilik.
er kes	Herkes.
erendele-	Rendele-, kes-.
erif	Herif, adam.
erkele-	Şımart-, yüz ver-.
erte	Erken.
erte-keç	Er geç.
erte-yarıx	Alaca karanlık, güneş doğmadan önceki veya battıktan hemen sonraki aydınlık, yarı karanlık, akşam karanlığı.
esap	Hesap.
esapçı	Muhasebeci, sayman.
esaslan-	Dayandır-, temellendir-.
es	Bilinç, zihin, şuur.
esle-	Fark et-, farkına var-, dikkat et-, gör-; not et-.
eş-	Yık-, dağıt-.
eşit-	İşit-.
eşk	Aşk.

etap	Safha, etap.
evalla	Eyvallah.
eñiş	İniş.
eñkaştan	Mahsus, bilerek.
eyecan	Heyecan.
eyilik	İyilik.
eykel	Heykel.
ez-	Ez-; boğmak, çiğnemek, bastırmak.
ezziyet	Eziyet.

F

fakt	Gerçek, olgu.
faltaş	Fal taşı.
familiya	Aile, soyadı.
farı-	İhtiyarlan-, yaşlan-, koca-, eski-.
ferma	Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların bulunduğu çiftlik.
fırçı	Fırça.
fırlan-	Dön-, fır fır dönmek.
fışna-	Soluğu kesil-, ağır nefes al-.
filcan	Fincan.
filis	Filiz, sürgün, kaçış.

G

galife	Bir çeşit pantolon.
gazeta	Gazete.
geolog	Jeolog.
Gitler	Hitler.
gönce	Gonca, tomurcuk.
grajdanin	Vatandaş.

granata	El bombası.
Gulag	Glavnoye upravleniye ispravitel'no-trudovyxlagerey i koloniy - Çalışma Kampları Yönetimi Baş İdaresi. Sovyet idaresi karşıtlarının toplandığı çalışma kampı.
gunasız	Günahsız.

Ğ

ğadab	Öfke, gazap, hiddet, hışım,
ğırıl-da-	Hırıl-da-, mırıldan-, homurdan-.

H

hadim	Hâdim, hizmet eden.
halat	Sabahlık.
hasislik	Alçaklık, sinsilik, kincilik.
hatır	Katır.
hatir	Hatır.
hatra	Hatıra.
havflı	Tehlikeli, korkulu.
havfsın-	Kork-, vesveselen-, sakın-.
hıhıl-daş-	Alay etmek, sırtıtmak.
hırsızla-	Çal-.
hızmet	Hizmet.
hozyain	Patron, sahip, efendi, ağa.
hristian	Hristiyan.
hucur	Tuhaf, garip, acayip.
hurnazlık	Kurnazlık, aldatmaca.
hususan	Özellikle, illa.

I

ıdırın-	Kıpırda-.
ıncın-	İncin-.
ıncıt-	İncit-.
ıntıl-	Gayret et-.
ırcay-	Hırsla-, kıs kıs gül-.
ırğak tayağ	Kancalı sopa.
ırımci	Büyücü, üfürükçü, cinci.
ırız	Namus, ırz.
ırgan-	Çılgınlık kopar-.
ızan	Alan, arazi.

i

iç bir	Hiçbir
iddet	Hiddet.
igren-	Tiksin-, iğren-.
ihtiyat kısım	Yedek parça.
ikaye	Hikâye.
ikmet	Hikmet.
ilai	İlahi.
ilindir-	Yakala-; içine al-; çal-; ekle-.
ilvanla-	Süslemek, bezemek, donatmak , zenginleştirmek.
inam	İnanç, inanış, inanma.
inde-	Ses ver-, konuş-.
instruksiya	Talimat, yönerge, direktif.
ipran-	Yıpran-.
iktisadiyatçı	İktisatçı.

iriş-	Eriş-, ulaş-.
irit-	Erit-.
irmağ	İrmak.
irslen-	Hırslan-.
isin-	Isın-.
işkence	Mengene, pres, kıskaç.
ısrarlı	Devamlı, ısrarlı.
istehza	İsihza, gizli veya ince alay.
işan-	İnan-.
işanç	İnanç, güven, itibar.
işhane	İş yeri.
işkir	Çalışkan.
işkirlik	Çalışkanlık.
işmar	İşaret, gösterge, belirti, alamet.
iştia	İştah.
itimal	İhtimal.
iyir-	İplik gibi incecik ak-.
ıylekarlık	Hilekarlık, aldatma, dolandırıcılık.
iyün	Haziran.
iztirap	Acı, üzüntü, dert, keder.

J

jıyıldı	Gıcırtı.

K

kada	Küçük erkek kardeş.
kade	Zaman zaman, bazen, ara sıra, gün: kimi gün, zaman: kimi zaman
kaloş	Ayak lastiği.

kapitan	Kaptan.
keç-	Geç-.
keçin-	Geçin-.
keyf	Keyif.
kelin	Gelin.
kelişikli	Uygunluk, uygun düşme.
kemalatlı	Olgun, yetişkin.
kene	Gene, yine.
kenyeşçi	Akıl hocası, öğüt veren, danışman.
kerek-	Gerek-.
kerosin	Gazyağı.
kerz çizma	Özellikle Rus askerlerinin giydiği suni deriden yapılan çizme.
kesecik	Küçük parça.
kesmentik	Bodur, tıknaz.
kevde	Gövde.
keñ	Geniş, enli.
keñeş	Müşavere, danışma.
kibbarlık	Mağrurluk, kibirlilik.
kiçkene	Küçük, ufak, mini.
kifayetlen-	Yetin-, kanaat et-.
kimerde	Zaman zaman; bazen, bazı defa; kimi zaman.
kino	Film.
kinomehanik	Sinema makinisti.
kirametli	Kiremitli.
kirset-	Sok-, koy-, ithal et-; gir-.
kiyev	Güvey.
kiyik	Vayşi, yaban, yabanî.
kiyiz	Keçe.
kolhoz	Kolhoz, kolektif çiftlik.
komandir	Komutan, kumandan.
komendant	Komutanlık.

komissariyat	Levazım sınıfı yönetimi.
komissiya	Komisyon, encümen.
komitet	Komite.
konfet	Şekerleme, şeker.
konserva	Konserve.
konteyner	Koli, kutu, kap.
konvoir	Muhafız.
köçer	Eksen, dingil, aks; mihfer.
köçerme	Parçalanmış.
köçür-	Göç ettir-, naklet-, taşı-.
kögerte	Güverte.
köget	Ot, çimen.
kök çay	Yeşil çay.
kök kalpak	Gri kalpak.
kökrek	Göğüs.
köküş	Hindi.
kölem	Hacim.
köntrik	Muhalif, karşı devrimci.
köpçek	Tekerlek, çark.
köpür	Köprü.
köre	Göre.
körümli	Önemli, ileri gelen, görkemli.
körümsiz	Gösterişsiz, sönük.
köstergiç	İşareti.
köstüm	Elbise, esvap, kılık, kostüm.
kötekleş-	Dövüş-, itişip kakış-.
köter-	Götür-; kaldır-; tırman-; yükselt-.
köterinki	Yükselen, artan.
kötlep	Köfte.
köydeş	Köydeş, aynı köyden olan.
köz	Göz.
közlük	Gözlük.

kran	Musluk.
kreslo	Koltuk.
krovat	Karyola, yatak.
külkü	Gülme, gülüş.
kül - parça ol-	Paramparça ol-
külte	Deste, tutam, bağlam.
künbatı	Batı.
künci küncü	Kıskanç.
küncü	Kıskanç.
künle-	Kıskan-.
küreş-	Güreş-, savaş-.
kürsü	İskemle, tabure.
kütrem	Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemeyen, ayağa kalkamayan kimse, kötürüm.
kütür	Dar kafalı.
küydür-	Dağla-, yak-.
küy-	Yan-.
kvartira	Daire, konut.

K

kaar	Kahır, dert, acı, kader.
kabaat	Kabahat, kasavet.
kabırğa	Eğe kemiklerinin oluşturduğu kafes, kaburga.
kaçan	Ne zaman.
kadirle-	Değer ver-.
kafif	Hafif.
kail ol-	Razı olmak, kabul et-, mutabık kal-.
kalaçlan-	Yuvarlan-.
kaltıra-	Titre-.

altıravuk	Titrek.
ambır	Kambur.
ana	Haydi bakalım, yok canım, deme;hani, nerede.
andalay	Tahta kurusu.
apal-	Kapan-, kapatıl-.
apın-	Atıştır-.
akaç	Kurutulmuş et.
akın-	Silkelen-, sallan-.
arabe	Harabe.
karaman	Kahraman.
arandaş	Kalem.
arap-viran	Harap-viran.
aravul	Bekçi, gözcü.
argışlı	Lanetli.
arılgaç	Kırlangıç.
arındaş	Kurşun kalem.
arık	Kısık, hırıltılı.
armak	Tuzak.
armala-	El ile kontrol et-.
arpız	Karpuz.
arsamba	Sıkıntı, güçlük, zorluk.
art	Kart, yaşlı, ihtiyar, koca.
artana	1. Nine, büyük anne, anneanne. 2. Kocakarı.
artbaba	Dede, büyük baba.
altıra-	Titre-, sarsıl-.
artiy	İhtiyar kadın.
artop	Patates.
asartkı	Kene.
asevet	Kasavet.
asevetli	Kasavetli.
asır	Kurutulmuş bitkilerden elde edilen ip, hasır.

kaş karanlık	Havanın yeni kararmaya başlaması.
kaşagalay	Tımar etmek için hayvana sacdan, dişli araç sürmek
kaşka	Hayvanların alnındaki beyaz leke.
kaşkır	Kurt.
katık	Katık, yoğurt, mayalanmış süt.
katıy	Kat'i, kesin.
katna-	Yürü-, git-, gez-, dolaş-.
kat-	Sertleş-, katılaş-.
kattı	Katı, sert, berk; zor.
kave	Kahve.
kaviy	Kavi, güçlü, kuvvetli.
kavli	Havlu.
Kavkaz	Kafkas.
kavratıcı	Yakıcı.
kavra-	Kurut-.
kayda	1. Nerede, nereye; neden. 2. Hangi.
kaydan	Nerede, nereden.
kayğana	Omlet.
kayli	Hayli.
kayra-	Bile-.
kayran-	Bilen-, hırslan-.
kayt-(3,7)	Dön-.
kaytar-	Döndür-, gönder-, geri yolla-; tekrarla-; ver-.
kaznası	Hazine sandığı, hazine.
kıçır-	Bağır-, haykır-; çağır-, seslen-; çığlık at-.
kıdır-	Ara-; peşinde ol-.
kıgılçım	Kıvılcım, uçkun.
kılın-	Alay et-.
kım-	Göz kırp-, göz kırpıştır-.
kınap	Kınnap(Kaba şeyler dikmeye, bağlamaya yarayan ince sicim veya kalın iplik).
kırav	Kırağı.

kıravşa-	Buzlan-.
kırcıman	Yeni evli erkek.
kırğınlık	Kıran.
kırğıy	Şahin bakışı.
kıska	Kısa.
kış	1. Kış. 2. Soğukluk.
kısım	1. Parça. 2. Soy, nesil, tür, cins.
kıya	Kıyı, kenar.
kıyafet	1. Görünüş. 2. Kılık.
kıyık	Başörtüsü.
kıyın	Zor; kötü, bela.
kıyış	Eğri, bükük.
kıyış-konğur	Yamuk yumuk
kıy-	1. Kır-. 2. Doğra-, kesmek.
kıymay - kıymay	Acıya acıya.
kıyna-	1. Zorla-. 2. Eziyet etmek. 3. Kına-.
kızğan-	Kıyama-; kıskan-; cimrilik et-; aç gözlülük et- .
kızın-	Isın-.
kızmataban	1. Asabi. 2. Delifişek.
kofta	Bluz.
kol	Kol; el.
kolçak	Eldiven.
koltayağı	Yürürken dayanmaya yarayan, ağaç veya metalden yapılan araç, baston.
koltuk	1. Koltuk. 2. Koltuk altı.
kona	Tahtadan yapılmış büyük yuvarlak sofa.
konakbay	Ev sahibi.
kopay-	Kibirlen-.
kopka	Kova, bakraç.
kora	Duvar, çit.
koranta	Aile, ev.
korçala-	Koru-, bir şeyi her tarafından sar-, çembere

ķorkuz-	al-.
ķorla-	Korkut-, ũrkũt-, yıldır-, kışkırt-, kışla-
ķoř-	Hor gŕr-.
ķoř	Koş-; ekle-; kat-; birleştir-.
ķořul-	Koşa, ĉift.
ķoņur	Katıl-, birleş-.
ķoy	Kahverengi.
ķoyur-	Koyun.
ķozġal-	Koyulaş-.
ķozu	Uyan-, endişelen-, teleşlan-.
ķuda	Kuzu.
ķulle	Dũnũr.
ķurġanlıķ	Kule.
ķurna	Kuraklıķ.
	Musluk, hamam ve banyolarda musluk altında bulunan, iĉinde su biriktirilen, yuvarlak, mermer, taş veya plastik tekne.
ķursak	Karın, gŕbek.
ķuvan-	Kıvan-, sevin-, memnun ol-.
ķuvurĉıķ	Kıvırcık.
ķuvurıl-	Kavrul-.

L

lafazan	Geveze.
lager	Kamp.
lain	1. Lanet. 2. Serseri.
levha	Gŕrũnũm, durum.
leytanant	Teġmen.
lineyķa	Cetvel.
litrolıķ	Litrelik.
lom	Bir ĉeřit balta.

loḡata
loḡsahane

Bedavadan, zahmetsiz.
Doḡumhane.

M

ma

Al!, alsana!, na!

maal

Mahal.

maalle

Mahalle.

madam

Madem.

maküm

Mahkûm.

malat

İnce kıyılmış tahta ya da saman.

malay

Çocuk.

maneviy

Manevi.

maniasız

Engelsiz, manisiz.

maḡta-

Öv-, methet-.

martaval

Yalan, uydurma söz, palavra.

marum

Mahrum.

mashara

Maskara.

masharalık

Maskaralık.

maşina

Makine.

maşinka

Daktilo.

matüv

Aptal, ahmak.

mavı

Mavi.

maḡa

Bana.

maḡlay

Alın.

malya-

Yağla-.

maylı

Yağlı.

mayor

Binbaşı.

mazallı

Dalyan gibi, cilasun, boylu poslu.

mazin

Müezzin.

mazun

Mahzun.

mektüp	Mektup.
melem	Merhem.
melte	Fitil.
menfiy	Olumsuz.
menimce	Bence.
menlik	Benlik.
merafet	Marifet.
meramet	Merhamet.
merekep	Mürekkep.
merum	Merhum.
meşrebe	Maşrapa; metal, toprak, plastik vb.nden yapılmış, ağzı açık, kulplu, bardağa benzeyen, küçük kap.
metiy	Varil, fıçı
metr	Metre.
mih	Çivi.
mınafık	Münafık.
mınavı	Hemen bu.
mında	Buraya, burasına;burada.
mışıl	Alay, biriyle alay etme.
mışığ	Kedi.
mıtlaka	Mutlaka.
mıyık	Bıyık.
militsioner	Milis, milis eri, milis mensubu.
militsiya	Milis.
milletçi	Milliyetçi.
min-	Bin-.
mina	Mayın.
minalanıl-	Mayın döşe-.
miy	Beyin.
miyavkuş	Baykuş.
Moskva	Moskova.
moysa	Çift süren veya arabaya koşulan

	hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember, boyunduruk.
muabbet	Aşk, sevgi, dostluk, ahbablık.
mucibi	Gereğince, göre, uygun olarak.
muçe	1. Kısım, parça, pay, hisse. 2. Organ. 3. Alet.
mudavmet	Aralıksız, devamlı.
muğay-	Küs-, bozul-.
muit	Muhit, çevre, yöre, etraf.
muğayt	İhtiyatlı, dikkatli.
muğaytlık	İhtiyatlılık, sıkıntılı olma.
müsadere	El koyma.
musaviylik	Eşitlik.
muştı	Sigara ağızlığı.
muñre-	Mırıldan-, mırıla-; böğür-.
müjde	İyi bir haber karşılığında verilen ödül, bahşiş.
müessise	Kurum.
müsafir	Misafir.
müsülman	Müslüman.

N

nadziratel	Yönetici.
nalog	Vergi.
nara	Koğuşlarda yer alan yatak.
narazlık	İtiraz.
narın	Narin.
narlar	Işık, ateş, alev.
ne ise	Nasıl olsa.
Nemse	Alman.

nervalat-	Sinirlendir-.
nevbet	Nöbet.
nevbetçilik	Nöbetçilik.
niayet	Nihayet, son, sonunda.
nika	Nikah.
nişaretli	Gudubet, biçimsiz; sakat.
nomay	Bol, bolluk, bereket.
nomera	Numara.
nomerli	Numaralı.
noyabr	Kasım.

O

o bir dünya	Öbür dünya.
oba	Oba; tepe; yığın, küme.
obalan-	Obalan-, toplan-.
oca	Hoca.
oğraş-	Uğraş-.
oğrat-	Uğrat-.
ohşa-	1. Okşa-; hoş gel-. 2. Benze.
okop	Siper.
olan	Ulan.
olar	Onlar.
onkologiya	Onkoloji(Kanser bilimi)
operatsiya	Operasyon; ameliyat.
oqala-	Ovala-.
okşun-	Midesi bulan-.
oktal-	Yayıll-, dağıll-.
or-	Biç-.
osal	Kötü, fena.
osallık	Kötülük, fenalık.

oş	Hoş.
oşa-	1. Benze-, benzet-. 2. Ol-. 3. Zaman zaman git-; biraz dolaş-.
otpuska	İzin.
oturğıç	Ahşap sandalye.
oymaz	Talihsiz.
oy	Fikir, düşünce.
oyçan	Dalgın, düşünceli.
özara	Birlikte, beraber, karşılıklı.
özgar-	Uğurla-, gönder-.
öz-	Geç-, geride bırak-.

Ö

ög	Ön.
ögüz	Öküz.
ökelen-	Öfkelen-.
öktemli	Kurumlu, gurulu, kibirli.
ökün-	Gücen-, darıl-, küs-.
ökünçli	Gücenik, dargın, küskün.
ölke	Ülke.
öpke	Öfke.
örden	Devlet nişanı.
örken	Bitki sapı.
ös-	Büyü-.
ösmür	Yeniyetme, çocuk.
öşekçi	Dedikoducu.
öşek	Dedikodu.
ötmek	Ekmek.
öz	1. Öz, kendi. 2. Asıl.
özara	Birlikte.
özek	Meyvelerin, sebzelerin en iç kısmı, özü.

özen

Çay, nehir, ırmak; sel.

P

padişa

Padişah.

panca

Pençe.

panti

Şişman, tombul, iri.

pantrontaş

Silahın fişeklerinin taşınmasını sağlayan
kemer, fişeklik.

papiros

Sigara.

papka

Dosya, klasör.

paķıl

Aksi, ters; nispet.

pardoş

Kedi.

parla-

Parçala-, kır-.

parnik

Camekan, sera.

partiya

Parti.

partkom

Parti komitesi.

pasport

Pasaport.

piyazla-

Bir çıkar sağlamak amacıyla birini aşırı öv-.

paynözü

Yalnız, bir başına.

paytaht

Başkent.

pekit-

Sağlamlaştır-.

pelit

Meşe.

pelvan

Pehlivan.

pensiya

Emekli maaşı.

pertavla-

Yerinde say-.

peşman

Pişman.

peştimal

Kadınların bellerine bağladıkları önlük.

piç-

Biç-.

piçķı

Testere.

pıs-

Gizlen-, korku ya da baskı karşısında geri
çekil-.

pıştav	Tabanca.
pıta-	Buda-.
pıtaķ	1. Kol, dal, branş. 2. Budak, salkım.
pıtraķlan-	Bir iş, durum vb. karışık ve güç bir duruma gel-.
piala	Fincan, bardak.
pien	Saman, kuru ot.
pilotķa	1. Başlık, sipersiz şapka. 2. Asker şapkası.
pite	Pide.
piyazla	Pohpohla-.
podval	Bodrum, mahzen.
pogonlı	Apolet.
polkovnik	Albay.
pomidor	Domates.
portfeli	Portfolyo(Bir konu ya da bir kişi hakkındaki bilgileri içeren dosya).
post	Nöbetçi.
poyezd	Tren, katar.
ptik	Bot.
prokuratura	Savcılık, adliye.
prokuror	Savcı.
proletariat	Proletarya(emekçi sınıfı).
puskalan-	Meydana gel-, ortaya ık-.
pusķa	Kabarcık.
psrlık	Pislik, amurlu, kirli.

R

raamet	Rahmet.
raatlan-	Dinlen-.
radio	Radyo.
rale	Rahle, sıra.

Raseya	Rusya.
rayon	Yönetim birimi; il, ilçe.
reber	Rehber.
refika	Kadın eş, kadın arkadaş.
rezina	Lastik, kauçuk
ruhlandır-	İlham ver-, örnek ol-.
ruhset	Ruhsat, izin.
rumın	Rumen, Romanyalı.

S

saa	Saha, alan.
sabağace	Sabaha kadar.
sabık	Eski, önceki, geçen.
sada	Ses, seda.
sağıcı	Hayvan sağan kişi.
sağlıklaş-	Vedalaş-, veda et-.
sağın-	Özle-.
saip	Sahip.
saife	Sayfa.
salmaqlı	Ağır, cidd.
salkın	Serin, soğuk.
samay	Şakak.
sançıl-	Saplan-.
sanç-	Bat-.
sandırakla-	Sayıkla-.
santraç kölmek	Kareli gömlek.
saqt	Uyanık, gözü açık.
saıtlık	Dikkatlilik, ihtiyatlılık.
saran	Cimri, hasis.
saranlık	Cimrilik, hasislik.

sarġuŝ	Sarhoŝ.
sarhuş	Sarhoŝ.
sarpan	Yığın, demet; tınaz, çeç.
sası-	Kötü kok-, kötü es-.
satınlık	Satılık.
satlık	Satılık.
satkın	Satılmış.
savut	Kap, şişe.
savut - saba	Kap kacak.
sayın	+DAn sonra.
sayla-	Seç-.
seadet	Saadet, mutluluk.
sekretar	Sekreter.
sektiŝiya	İmalathane, işyeri.
selbi	Servi.
selsovet	Köy şurası.
semiçka	Çekirdek.
semiz	Şişman.
sened	Senet, belge, kağıt.
senek	Genellikle harmanda sapları yaymaya yarayan demirden, çatallı bir tarım aracı, diren.
sentyabr	Eylül.
sep-	Serp-, saç-.
sepkil	Çil.
serasker	Ordu komutanı.
sernik	Kibrit.
serjant	Çavuş.
serleva	Başlık.
sernik	Kibrit.
sertey-	Küfret-, azarla-.
sesken-	Silkinip canlan-; silkin-; yüreği oyna-; irkil-.
set	Divan, sofa, sedir, üç-dört kişilik oturma

	koltuğu.
sevda ol-	Aşık ol-.
seyare	Gezegen.
sezekli	Hassas, duyarlı, duygulu.
sıcım	Sicim, iplik.
sıdır-	Sıyrır-, soy-.
sıdırıl-	Sıyrıl-, soyul-.
sılan-	Islan-.
sılta-	Bahane et-.
sıma	Sima.
sımarış	İsmarlama, sipariş.
sımarla-	İsmarla-, sipariş et-.
sın-	Kırıl-, kesil-.
sındır-	Kır-, parçala-; kes-.
sınıfiy	Sınıfla ilgili.
sınğan	Kırık.
sıptırıl-	Kaçıp kurtul-, ayrıl-.
sıkletli	Acele, zaruri.
sırasınca ket-	Yolunda git-.
sıt-	1. Somurt-, surat as-. 2. Kır-.
sıtık	Sıkıcı, sıkkın.
sıvalçan	Solucan, kurt.
sıyık-	Yapış-, sokul-.
sıypa-	Okşa-, sıvazla-.
sızgala-	Süzül-.
sızgır-	Islık çal-.
Sibir	Sibirya.
sifte	İlk kez.
signal	İhbar, işaret, sinyal.
sila	Silah.
silekiy	Tükürük.
silekiyli	Tükürüklü.

sılağ	Islak.
siltem et-	Sitem et-.
sitle-	Salla-.
sipirtki	Süpürge.
siy-	İşe-.
siyrek	Seyrek.
skemle	İskemle, sandalye.
skver	Park(Ağaçlı ve çiçekli bahçe).
sofa	Salon.
somurdan-	Kendi kendine kısık sesli konuş-.
sokaçık	Küçük sokak.
sokur ol-	Kör ol-.
sokur	Kör.
sora-	Sor-.
sorav	Soru, soruşturma, yoklama, anket.
Sovet ükümeti	Sovyet hükümeti.
soñ	1. Son, nihayet. 2. Sonra.
soy	Çeşit, kısım.
soy-	Boğazla-, doğra-, kes-.
soz-	1. Uzat- 2. Harca-, geçir-.
sozul-	Genişlet-, aç-, açıl-.
sögün-	Söv-, küfret-.
stakan	Bardak.
stantsiya	İstasyon.
starosta	Muhtar, başkan, sorumlu kişi.
student	Öğrenci.
stüdebekker	Kamyonet markası.
subet	Sohbet.
subetdeş	Muhatap.
sume	Güve.
suklan-	Gıpta et-, imren-, kıskan-.
suklanıl-	Gıpta edil-, imrenil-, kıskanıl-.

surat	Sûrat, hız.
sutka	Yirmi dört saat, gün.
suv	Su.
suvalt-	Batır-, kaybet-.
suvar-	Sula-, su dök-, su ver-.
suvarıl-	Sulan-, ıslan-.
suvuklık	Soğukluk.
suvur-	Sök-, kopar-; em-.
sügüt	Söğüt ağacı.
sümele-	Yoksul düş-, fakirleş-; dara düş-.
sümügi	Çaydanlığın dar ağızlı ibrik kısmı.
süyken-	Sürtün-, sırnaş-.
süyrel-	Savrul-, yayıl-.
süyrüklen-	Sürün-.
svarkacı	Kaynakçı.

Ş

şaat	Şahit, tanık.
şahta	Maden.
şamar	Tokat.
şapke	Şapka.
şaplavuz	Geveze, boşboğaz, lafazan, çenesi düşük.
şakılda-	Kahkaha at-, kahkaha ile gül-.
şavle	Işın, ışıık.
şay	Böyle; öyle, şöyle; böylece.
şeer	Şehir.
şerbenti	Günlük olarak kullanılan kenarları ince oyalı baş örtüsü.
şert	Giysilerin kol, yaka, etek vb. kenarlarına dikilen şerit.
şıbala-	Saldır-, vur-.

şırınlık	Sevimlilik, şirinlik.
şır-suv	Sırılsıklam.
şınşıklı-	Ağlaş-, sızla-.
şifer	Arduvaz, damtaşı. Evlerin çatılarının kaplanmasında kullanılan bir taş.
şikar	İyi, işe yarar.
şimal	Kuzey.
şingen	Sulu, seyrek, akışkan.
şingenlik	Sıvı.
şlapa	Şapka.
şnyel	Hızlı, çabuk, çabukça.
şorba	Çorba.
şorbacı	Sahip, patron.
şöfer	Sürücü.
ştan	Pantolon.
şuvultı	Şırıltı; gürültü, patırtı; uğultu.
şübe	Şüphe.

T

taacip	Hayret.
taba	1. +A doğru. 2. Biraz, az, hafif.
taban	Zemin, yer.
tabirle-	Yorumla-, yor-, açıkla-.
tahtaķuş(	Ağaçkakan.
tal-	Dal-.
talap	Talep, istek.
talat-	Isırttır-, tutturt-.
taliķlı	Talihli.
taliy	Kader.
tamaķ	Boğaz, gırtlak.
tamçı	Damla.

tamır	Kök.
tapa	Tıpa, tıkaç, mantar.
tapıl-	Bulun-.
tap-	Doğur-, bul-.
tapta-	1. Okşa-; alkışla-. 2. Çiğne-, ayakları altında ez-, ayaklarıyla kirlet-.
tar	Dar.
taraşlık	Dar olma durumu.
tar - mar	Dağınık, karışık, perişan, tarumar.
tars et-	Gürültü çıkar-.
tarsık-	Sıkıntı duy-, üzülm-, rahatsız ol-.
tart-	Çek-, uzat-, sürükle-.
tartıl-	Geril-; tartıl-; çekil-.
taşırdı	Gürütü, patırtı.
taşla-	1. Bırak-. 2. Dışarı çık-; çık-; çıkar-. 3. At-. 4. Bitir-. 5. Söz at-.
taşkoranı	Dış avlu.
tavur(31,2)	Tavır.
tay	Balya, paket, yığın.
tayama	Dayanak, destek.
tayanğış	Dayanak, destek.
tayak	Dayak, sopa.
tay-	Kaçın-, yuvarlan-, gez-, patinaj yap-, kay-.
taz baş	Kel.
tazer-	Tazeleş-.
tazirle-	Azarla-.
tegin	Düzgün.
tegiz	Düz, düzgün, pürüzsüz, dümdüz.
tekaran	Biraz, az, azıcık.
tekmil	1. Tekmil. 2. Dolu. 3. Tam, tamamen.
telçele-	Parala-, sıkıntıya sok-.
telegramma	Telgraf.
televizor	Televizyon.

telüke	Tehlike.
telbev	Üzengi.
temen	Tütün dizmeye yarayan iğne.
tenbile-	Tembihle-.
tenefüs	Teneffüs.
tepren-	1. Depren-, karekete geç-, kıpırdan-, sallan-, sarsıl-, titre. 2. Çalkalan-. 3. Sürekli değiş-.
terek	Ağaç.
teren	Derin.
terenlik	Derinlik, derin.
teri	Deri.
tespi	Tespih.
teşik	Delik, deşik, çukur.
teşil-	Delin-.
teşker-	Yokla-, denetle-, muayene et-.
teşkerüv	Yoklama, kontrol, denetim, teftiş.
teşviķat	Propaganda.
tevsiye	Tavsiye.
tenęestir-	Karşılaştır-, mukayese et-, benzet-.
tenyeştir	Karşılaştır-.
tezya	Tezgah.
tığır-	Yuvarlan-; ak-; yayıl-.
tılsımlı	Sihirli, büyölü.
tımar	Ekme, yetiştirme,.
tın-	1. Din-, kesil-, kes-. 2. Durgun ol-, durgunlaş-, sakinleş-. 3. Bırak-. 4. Son ver-. 5. Sus-.
tınçık	Boğucu, bunaltıcı, ağır.
tınçlan-	Yatış-; teskin ol-, rahat et-; avun-; sus-; din-.
tınıķ	Dingin; şeffaf, saydam; ince; duru; açık, aydın.
tırış-	Gayret et-, çalış-; özen-.
tırnavuç	Tırmık.

tırna-	Tırmıkla-.
tırşavla-	Zincirle-, köstekle-, kündeğe getir-.
tıy-	Tut-, dindir-, yatıştır-.
tibbi komissiya	Sağlık heyeti.
tikle-	1. Yeniden kur-, kalkındır-. 2. Sapta-. 3. Yerleştir-.
tint-	Arama-, araştır-, yokla-.
tintüv	Arama, araştırma.
tire-	Daya-, sıva-.
tireme	Dayak, payanda, destek, direk.
tiri	Diri , yaşayan, hayatta.
tirmege	Römork.
tiş kayra-	Diş bile-.
tiş	Diş.
titis	Çirkin, yakışıksız, bayağı, kötü, iğrenç.
titislik	İğrenme, nahoşluk, kötülük, çirkinlik.
tiy-	1. Değ-, dokun-. 2. Harca-, kullan-. 3. Belir-. 4. İlgisi ol-.
tiz	Diz.
toban	Saman.
toğay	Mera, çayır.
tokar	Tornacı.
tol-	Dol-.
tomar	Toprak parçası.
tona-	Talan et-, yağmala-.
toķ bedenli	İri vücutlu.
toķal	Kısa, küt.
toķta-	Dur-; durakla-, kes-, ara ver-, kesil-, bit-, din-.
torf	Yüzeyleri bataklık bitkileriyle örtölmüş, derin olmayan su birikintilerinin diplerinde bitki kalıntılarından oluşın kömür.
torlan-	Örtün-, kapan-; bulutlan-.

tosat	Zaman, vakit, mühlet.
tosat - tosat	Zaman zaman, bazen, ara sıra.
totlan-	Paslan-.
totlı kırşav	Paslı kasnak.
toy	Düğün.
töben	Eğme, alçaltma, indirme.
töle-	Öde-, para ver-, karşılık ver-.
töpe	Tepe.
tör	Odanın kapısının karşısında kalan kısmı, başköşe.
töşek	Döşek.
töşelgen	Döşeli.
töñüldir-	Usandır-, bezdir-.
tözel-	Düzel-.
trubka	Ahize; boru, pipo.
tseh	İmalathane, atölye.
tsement	Çimento.
tul	Dul.
tuman	Duman.
tur-	1. Dur-, bulun-. 2. Ayakta dur-, ayağa kalk-.
turgız-	Kaldır-.
tursat-	Kaldır-, yükselt-; durdur-; kalkmaya mecbur et-.
tutamaklı (7-6)	Tedbirli.
tutaş	Baştan başa, aralıksız olarak.
tuvaķ	Tuvak köyü.
tuvar	Davar.
tuvğan	Akraba.
tuyaķ	Toynak, tırnak.
tüb urba	İç giyim.
tüb	Dip, kök, alt, yakın.
tüfülde-	Ofla-.
tük	Tüy.

tükan	Dükkan.
tümen gazcıları	Tümen şehrindeki doğalgaz sanayicileri.
türlen-	Değiş-, dönüşmek.
tür-	Dür-, katla-; göz altına al-.
türme	Göz altına alma.
tüs	1. Renk, çeşit. 2. Tür.
tüş-	1. Düş-, çök-, yıkıl-; yağ-, dökül-; in-; azal-. 2. Zayıfla-; telef ol-, kırıl-.
tüşün-	Düşün-.
tütev	Duman.
tüyüm	Düğüm, kıvrım.
tüzet-	Tamir et-, onar-; düzel-, iyileştir-.

U

uçastka	Arsa.
uçkun	Kıvılcım.
ufan-	Ufal-.
ufaķaş	Azıcık.
ufaķ-tüfek	Ufak tefek.
uluķ	Su kanalı,; yalak.
ur-	Vur-.
urba	Giysi, elbise.
urf - adet	Örf adet.
uru	Tahıl saklanan çukur.
uvulda-	Uğulda-.
uyant-	Uyanadır-, kaldır-, uyar-.
uyrül-	Ak-, dökül-.
uzur	Huzur, ön.

Ü

ükümet	Hükûmet.
ülkün	Büyük, kocaman.
ürmet	Hürmet, saygı.
üyken	Büyük.
üyle	Öğle.
üymeleş-	Toplan-, yığıl-, birikil-.

V

vahşiylik	Vahşilik.
vahta	Nöbet yeri.
vallai	Vallahi
vakıt	Vakit, zaman.
vaķia	Olay, hadise, vaka.
vasta	Vasıta, araç.
vayıldı	İnilti, bağırıtı.
velosiped	Bisiklet.
vız	Hız, sürat.
vint	Vida.

Y

yak	Yan, yön, taraf.
yahşı	İyi, güzel, tamam, pekiyi.
yal al-	Dinlen-, istirahat et-, tatil yap-.
yalda-	Yüz-.
yalı	Kıyı, sahil.
yalk et-	Parla-, parılda-.
yalıñız	Yalnız, sadece, ancak, ama.

yamanla-	Kötüle-, yer-.
yandır-	Çek-, ver-, getir-, sun-.
yanıkla-	Merak et-, dertlen-, heyecanlan-, yaşamak.
yantay-	Yana yat-, kaykıl-.
yan - yanaşa	Yan yana.
yapalak - yapalak	Lapa lapa, iri iri, büyük büyük.
yapıl-	Kapan-.
yapınca	Pelerin, yağmurluk, kaban.
yakarlık	Yakıt, yakacak.
yaraşıklı	1. Uygun, elverişli. 2. Zarif, yakışıklı.
yarık	Işık, nur, aydınlık, pırıltı, ateş,
yasal-	Yapıl-.
yasa-	Yap-, et-, eyle-.
yasav	Yapma işi, yapış.
yasli	Kreş.
yaş	Genç.
yaşın	Yıldırım, şimşek.
yat	Yabancı, başkası, yad.
yatkız-	Yatır-, yerleştir-.
yatsıra-	Uzan-.
yavlık	Başörtüsü.
yağgıra-	Çınla-.
yağgızlık	Yalnızlık.
yağı	Yeni.
yağıçık	Yepyeni, yenice.
yağıdan	Yeniden, yine, tekrar.
yaydır-	Aç-, uzat-, savur-
yazıksın-	Acı-, pişman ol-, yan-,
yek-	(Atı) Koş-, koşum takımı tak-.
yekil-	Eklen-, katıl-, ilave ol-.
yelçik	Esinti, yel, rüzgar.
yelkuvan	Yelkovan.

yelpire-	Dalgalan-, havalan-.
yengil	Basit, kolay.
yer túbü	Yerin dibi.
yet-	Yetiş-, eriş-, elver-.
yeñ	Giysi kolu, kol ağzı.
yığıştır-	Topla-.
yıl-	Ayrıl-, uzaklaş-.
yıltıra-	Parla-.
yımşa-	Yumuşa-.
yımşak	Yumuşak.
yırla-	Oku-, söyle-, seslendir-, öt-.
yigirminci	Yirminci.
yip	İp.
yod	Tentürdiyot.
yol ber-	İzin ver-.
yolaklı	Çizgili.
yolbasar	Haydut, eşkıya, yağmacı.
yolbaşçı	Yönetici, idareci, önder.
yolkapı	Binayı sokaktan ayıran giriş kapısı.
yöne-	Yönel-, git-, doğrul-.
yufkar-	İncel-.
yulķ-	Yol-, sök-, kopar-.
yumruçık	Yumrukçuk.
yukla-	Uyu-.
yuku	Uyku.
yutum	Yudum.
yuv-	Yıka-, aşındır-.
yuvaş	Sessiz, sakin, durgun, yavaş, hafif.
yünlü	Tüy, yün.
yüzbez	Havlu, pişkir.
yüzüm	Üzüm.

Z

zal	Salon.
zavod	Fabrika.
zeer	Zehir.
zein	Zihin, bellek, hafıza.
zenaat	Zanaat.
zenaatdaş	Meslektaş.
zenbil	Sepet.
zerdelen-	Pelte halini al-.
zeytün	Zeytin.
zıddiyet	Düşmanlık, hasımlık, garaz, şer.
zıncır	Zincir.
zıpkın	Zıpkın, kanca.
zır - cail	Zırcahil.
zifir	Nikotin.
zilif	Zülûf
ziy - çuv	Şamata, curcuna, gürültü.
ziyrek	Anlayışlı, uyanık, zeki.
zuv-	Kaç-, koş-.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2001). *Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1953). “*Türk Şivelerinin Tasnifi*”, *Türkiyat Mecmuası*, X, s.111-125, İstanbul.
- Asanov, S.A. (ve A.N.Garkavets, S.M. Üseyinov). (1988). *Kırım Tatarca Rusça Lugat*, Kiev.
- Berdek Y.; Tulum M. M. (1994). *Özbekistan Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlük*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çeneli, İ. (1997). *Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri*, Çev., Mustafa Argunşah, Ankara: TDK Yayınları.
- DOERFER, G. (1959). *Das Krimtatarische, Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden, s.369-370. Türkçesi: Mustafa Argunşah, Kırım Tatarcası, Türk Dünyası Araştırmaları, s.94, Şubat 1995, s. 177-203.
- Dilaçar, A. “*Türk Diline Genel Bir Bakış*”, TDK, 1964, say 53, v.dd.
- Doerfer, G. (1995). “*Kırım Tatarcası*” (Çev. Argunşah, M.) Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, s. 94, İstanbul.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. - (Komisyon) (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* I., II. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fazıl R.; Nagayev S. (2001). *Qırımtatar Edebiyatının Tarihi*, Akmesit.

- Ergin, M. (1999). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Basımevi.
- İnalcık, H. (2002). *Kırım Hanlığı*, c. 25, s. 450 - 458, İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Kırımlı, H. (2002). *Kırım Rus İdaresi Dönemi*, c. 25, s. 458 - 465, İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Maksud, M. (1996). *Tatarlar Kimdir?*, Emel, s. 214, Ocak - Şubat.
- Memetov, A. (2006). *Kırımtatar Tilinin İmla Lugatı*, Simferopol: Kırım Devlet Okuv - Pedagogika Neşriyatı.
- Memetov, A. (2006). *Zamaneviy Kırım Tatar Tili*, Akmesic: Kırımdevokuvpedneşir.
- Mustafayev E.M.E.; Şçerbinin, V.G. (1972). *Ruçca-Türkçe Sözlük*, Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi.
- Nurmanbetova, G. (2010). *Milliy Matbuat Tarihimiz*, Kalgay Dergisi, Sayı 55, s. 18-20, Bursa.
- Öner, M.. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Paşi, İ. (20 Mart 2004). *Men Edebiyatka Nasıl Keldim*, Yañi Dünya, Simferopol.
- Savran, H. (2007). Kırım Tatar Türkçesinde Kullanılan “-keç” Zarf Fiil Eki ve Bu Ekin Tarihi Seyri Üzerine, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 23, s. 59-64.
- Savran, H. (2009). *Kırım Tatar Türkçesi Dil Özellikleri Metinler Sözlük*, 1. Baskı, İstanbul, Asi Kitap.
- Süleyman, S. (2008). *İbrahim Paşi ile Vedalaştık*, Kalgay Dergisi, Sayı 49, s. 11, Bursa.
- Sümer, F. (2011). *Tatarlar*, c. 40, s. 168 - 170, İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Toparlı, R. (1998). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Komisyon, (2009). *İmla Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.

Toker, M. (2004), *İsmail Gaspıralı ve “Dilde Birlik” Fikri Üzerine*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 16, s. 32 - 45, Konya.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Useinov, S. M. (2007). *Rusça-Kırımatarca Kırımatarca-Rusça Sözlük*, Simferopol, Tezis.

Yüksel, Z. (2017). “*Kırım-Türk Edebiyatı*” Türk Dünyası El Kitabı”, Ankara: TKAE.

Yüksel, Z. (2005). *Kırım Tatar Türkçesi Grameri*, Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.

YÜKSEL, Z. (2007). Kırım Tatar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri (Editör A. Bican Ercilasun), s. 811-882, Akçağ yay., Ankara.

YÜKSEL, Z. (1989). *Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı*, TKAE yay., Ankara.

Yudahin, K. (2007). *Kırgız Türkçesi Sözlüğü* I., II. Cilt, Ankara: TDK Yayınları.